DENNIS DELETANT

ROMÂNIA
SUB REGIMUL COMUNIST

ediţia a III-a revăzută şi adăugită
Editor ROMULUS RUSAN
În româneşte de DELIA RĂZDOLESCU

FUNDAŢIA ACADEMIA CIVICĂ
Bucureşti, 2010

Coperta: Arh. Octavian Carabela

Mulțumim C.N.S.A.S. pentru permisiunea de a reproduce majoritatea fotografiilor de pe copertă din Membrii C.C. al P.C.R. 1945-1989. Dicționar, *Ed. Enciclopedică, 2004*

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
DELETANT, DENNIS
România sub regimul comunist / Dennis Deletant ; ed.: Romulus Rusan ; trad.: Delia Răzdolescu. - Ed. a 3-a. - București : Editura Fundației Academia Civică, 2010
ISBN 978-973-8214-52-1

I. Rusan, Romulus (ed.)
II. Răzdolescu, Delia (trad.)

94(498)"1947/1989"
329.15(498)

Nota editorului

Interesul deosebit pe care l-a întreţinut această lucrare (două ediţii în limba română – 1997 şi 2006 – şi două în limba engleză – 1998 şi 2006) a impus-o, atât în rândul specialiştilor, cât şi în al tinerilor şi adolescenţilor, ca pe o referinţă clasică.

Publicăm după 13 ani o a treia ediţie, pe care autorul a adus-o la zi, prin consideraţii mai noi asupra evenimentelor din decembrie 1989 şi printr-o actualizare a ghidului bibliografic.

R.R.

SUMARUL

INTRODUCERE

1.
Anii de început ai Partidului Comunist Român

Până la sfârşitul celui de-al doilea război mondial, Partidul Comunist Român s-a aflat la periferia vieţii politice româneşti. Identificarea partidului cu doctrinele comunismului şi ameninţarea pe care o reprezenta Uniunea Sovietică, ca vecin ostil, l-au lipsit de orice sprijin popular[1]. Intervenţiile Internaţionalei Comuniste (Comintern), cu sediul la Moscova, în treburile partidului au fost întotdeauna dezastruoase şi l-au marginalizat şi mai mult, făcându-l să fie considerat drept servil intereselor sovietice. Deosebit de supărătoare au fost două dintre liniile politice ale Cominternului, şi anume, cererea de retrocedare a Basarabiei către Uniunea Sovietică şi cea de autodeterminare a minorităţilor

---

[1] Până la intrarea sa în legalitate, la 23 august 1944, Partidul Comunist Român a fost cunoscut sub titulatura sa cominternistă de „Partidul Comunist din România". Pentru istoria timpurie a partidului, vezi: Ghiţă Ionescu, *Communism in Rumania. 1944-1962*. RIIA, Oxford University Press, 1964, pp. 1-28; Stephen Fischer-Galaţi, *The New Rumania: From People's Democracy to Socialist Republic*. Cambridge, Massachusetts; MIT Press, 1967, pp. 1-16; Robert R. King, *History of the Romanian Communist Party*, Stanford, Hoover Institution Press, 1980, pp. 9-38; Michael Shafir, *Romania, Politics, Economics and Society*, Londra, Frances Pinter, 1985, pp. 9-28.

din România. Părerea că partidul ar fi „străin" şi o unealtă a Uniunii Sovietice a determinat guvernul Român să procedeze la scoaterea lui în afara legii la 11 aprilie 1924. Interdicţia a durat douăzeci de ani şi a paralizat activitatea partidului. Cei credincioşi lui au fost nevoiţi să-şi ducă activitatea în clandestinitate şi puteau oricând fi prinşi de Siguranţă. Temniţa a constituit astfel o experienţă comună a activiştilor de partid din perioada interbelică. Închisoarea le-a cristalizat ideile şi i-a convins pe mulţi dintre ei de justeţea cauzei lor. În aceste împrejurări, partidul a devenit mai mult un fel de sectă, membrii acestuia fiind lipsiţi de orice control asupra convingerilor lor, implicit de participarea deschisă la viaţa politică.

Unele dintre problemele întâmpinate de partid nu erau exclusiv ale sale. Partidele de stânga exercitau în general o influenţă redusă în viaţa politică interbelică. Fiind o ţară preponderent agrară, România era lipsită de o clasă muncitoare autohtonă puternică, care să poată constitui baza acestor partide, în timp ce forţa electorală a Partidului Naţional Ţărănesc (înfiinţat în 1926 prin unirea Partidului Ţărănesc cu Partidul Naţional din Transilvania) demonstra puterea sa de atracţie pentru ţărănime, cu programul său de control ţărănesc asupra mijloacelor de producţie din agricultură şi de trecere a administraţiei guvernamentale în mâna satelor. În alegerile generale din 1926, Partidul Naţional Ţărănesc a câştigat 727.000 de voturi (28% din totalul voturilor exprimate); iar în 1928, 2.209.000 (78%); în 1932, 1.204.000 (40%), iar în 1937, 627.000 (20%).

Partidul Social Democrat, principalul partid democratic de stânga, fusese fărâmiţat de disensiuni în timpul primului război mondial, ieşind din acesta despărţit în două facţiuni, „maximaliştii" şi „minima-

liştii". Membrii celei dintâi conduşi de către Alexandru Dobrogeanu-Gherea, Boris Ştefanov şi Alecu Constantinescu, se apropiau de bolşevicii prin pledoaria pentru impunerea imediată a dictaturii proletariatului pe calea revoluţiei. Printre membrii mai tineri ai acestui grup se numărau Marcel Pauker şi viitoarea sa soţie, Ana Rabinsohn[2]. Diferenţa dintre aceştia şi minimalişti era mai curând de accent decât de substanţă, minimaliştii adoptând o linie mai precaută în privinţa necesităţii unei schimbări violente.

O nouă fragmentare a avut loc o dată cu apariţia unei a treia facţiuni, cea a „centriştilor", care sprijinea afilierea la Comintern, cu condiţia ca aceasta să nu dăuneze independenţei României.

Crearea Cominternului, în martie 1919, a schimbat profund cursul mişcării socialiste în România, întrucât exercita o atracţie deosebită pentru social-democraţii pentru care revoluţia era singura opţiune. Maximaliştii pledau pentru o afiliere imediată la Comintern, dar planurile lor au fost zădărnicite de minimalişti care, la Congresul din mai al Partidului Social Democrat, i-au convins pe participanţi să adopte un program social-democratic: transferul tuturor mijloacelor de producţie din sectorul particular sub controlul statului, fără să schimbe însă sistemul politic existent. Conflictul dintre cele două facţiuni a

---

[2] Ginerele lui Marcel Pauker, Gheorghe Brătescu, a adunat o fascinantă colecţie de documente de la *Centrul Rus pentru Păstrarea şi Studierea Documentelor de Istorie Contemporană* din Moscova cu privire la Pauker şi le-a publicat în *Lichidarea lui Marcel Pauker*, editor G. Brătescu, Bucureşti, Univers Enciclopedic, 1995. Volumul conţine 400 de pagini de materiale autobiografice scrise în octombrie şi noiembrie 1937 de Marcel Pauker însuşi, pe vremea când se afla în arest la Moscova.

devenit public în noiembrie 1920, când o delegaţie formată din şase maximalişti şi minimalişti a fost trimisă la Moscova pentru a negocia afilierea la Comintern. Când Buharin şi Zinoviev au criticat Partidul Social Democrat pentru atitudinea refractară faţă de adoptarea unui program revoluţionar, minimaliştii au răspuns, plângându-se de amestecul Cominternului în problema componenţei conducerii Partidului Social Democrat.

La întoarcerea delegaţiei de la Moscova, în ianuarie 1921, membrii acesteia au înaintat o moţiune Consiliului General al partidului, recomandând afilierea la Comintern. Votul a scos în evidenţă curentele din cadrul partidului, propunerea primind aprobarea maximaliştilor şi a centriştilor, care împreună formau majoritatea. Minimaliştii, care s-au opus afilierii, au hotărât să părăsească partidul. Consiliul General a decis să convoace un congres al partidului în luna mai, unde punctul principal de pe ordinea de zi urma să fie afilierea la Comintern. Acesta a devenit, aşa cum va fi considerat ulterior, Congresul I al Partidului Comunist Român, ale cărui lucrări s-au deschis la 8 mai 1921. Fusese planificat să dureze cinci zile, însă descinderile şi arestările efectuate de poliţie au pus capăt Congresului la 12 mai, la o zi după ce acesta votase în favoarea afilierii la Comintern. Potrivit lui Constantin Titel Petrescu, fruntaş socialist din perioada interbelică, trei dintre cei mai înfocaţi apărători ai afilierii au fost agenţi de poliţie care urmăriseră prin aceasta să ofere o justificare pentru arestări[3]. Problemele rămase nerezolvate, printre care adoptarea programului şi alegerea conducerii partidului, au fost rezolvate la cel de-al doilea congres, ţinut la Ploieşti,

---

[3] G. Ionescu, *op. cit.*, p. 19.

la 3-4 octombrie 1922, la care participanţii au adoptat titulatura partidului – „Partidul Comunist din România, secţie a Internaţionalei Comuniste". Aşa este numit acest partid în documentele Cominternului. Secretar general a fost ales Gheorghe Cristescu.

Apartenenţa la Comintern a fost un fel de „sărut al morţii" pentru Partidul Comunist din perioada interbelică. La vremea celui de-al doilea congres al partidului, impactul afilierii la Comintern devenise clar. La insistenţele Moscovei, „centriştii" fuseseră excluşi din partid la începutul anului 1922; surse ale Cominternului arată că, în timp ce Partidul Social Democrat avea peste 45.000 de membri înainte de divizare, Partidul Comunist Român nu mai avea decât 2.000 de membri în 1922[4]. La 11 aprilie 1924, curând după ce negocierile pentru reluarea relaţiilor diplomatice dintre România şi Uniunea Sovietică au eşuat, din cauza refuzului rusesc de a accepta orice formulă care ar fi putut fi interpretată ca o recunoaştere a suveranităţii României asupra Basarabiei, guvernul român a emis un ordin de interzicere a activităţii Partidului Comunist Român.

După acea dată partidul a fost nevoit să-şi ducă activitatea în ilegalitate sau prin intermediul unor organizaţii surogat. Ambele căi au constituit impedimente în recrutarea altor membri, ca şi în exercitarea unei conduceri democratice a treburilor partidului. Cu toate că a fost redus la o grămadă marginalizată de oameni, partidului i s-a cerut de către Comintern să se comporte ca un „adevărat"

---

[4] Mary Ellen Fischer, *Nicolae Ceauşescu. A Study in Political Leadership,* Boulder, Lynne Rienner, 1989, p. 20. De dragul consecvenţei, mă refer la partid în întreaga această perioadă ca Partidul Comunist Român.

partid comunist, ţinându-şi congresele şi punând în aplicare linia partidului. Congresele s-au ţinut la timp , dar în secret şi în afara României – cel de-al treilea la Viena (1924), cel de-al patrulea la Harkov (1928) şi cel de-al cincilea, ultimul congres de dinainte de război, la Moscova (1931).

Ceea ce a dăunat cel mai mult speranţelor Partidului Comunist Român de a câştiga noi aderenţi au fost directivele Comiternului, care constituiau un atac la integritatea naţională a României. Acestea erau diametrul opuse sentimentelor marii majorităţi a românilor, inclusiv ale acelora ce făceau parte din muncitorimea industrială. Directivele au cauzat şi diviziuni în rândurile Partidului Comunist Român. Gheorghe Cristescu, român din naştere, recunoştea că adoptarea unei astfel de politici de către partid putea duce la proscrieri, în timp ce maghiarii Elek Köblös (cunoscut sub pseudonimul românesc Bădulescu) şi Sándor Korosi-Krizsán (Georgescu) erau în favoarea ei. Pentru a rezolva conflictul, Alexandru Dobrogeanu-Gherea a propus trimiterea la Moscova a unei delegaţii a Partidului Comunist Român pentru a discuta problema cu conducerea Comiternului. Vizita din septembrie 1923 a fost un eşec pentru Cristescu, care va fi înlocuit în anul următor, în funcţia de secretar general, cu un neromân, Elek Köblös.

Tipic pentru aceste directive a fost apelul celui de-al cincilea congres al Cominternului, ţinut în iunie – iulie 1924, la „separarea politică a popoarelor oprimate din Polonia, România, Cehoslovacia, Iugoslavia şi Grecia". Se cerea ca Basarabia, Bucovina de Nord şi Ucraina de Vest să se unească cu Uniunea Sovietică, iar Transilvania şi Dobrogea să fie declarate state independente. Scos în afara legii, Partidul Comunist Român nu mai avea nimic de pierdut dacă adopta această poziţie şi, ca şi cum

ar fi vrut să-şi sublinieze şi mai mult caracterul antiromânesc, l-a instalat pe Köblös în funcţia de secretar general la cel de-al treilea congres al PCR, ţinut la Viena.Delegaţii au acceptat o rezoluţie ce proclama dreptul minorităţilor de a se despărţi de noua Românie Mare, poziţie ce va fi reiterată la cel de-al patrulea şi la cel ce-al cincilea congres. Rezoluţia a aprobat practic pretenţiile sovietice asupra Basarabiei, declarând că „muncitorii şi ţăranii din Basarabia nutresc speranţa că revoluţia lor naţională îi va uni cu URSS"[5]. Parlamentul român a reacţionat, în decembrie, adoptând o lege prin care activitatea comunistă constituia o infracţiune de drept comun. Drept rezultat, peste „opt sute de membri ai Partidului Comunist Român au fost arestaţi şi – conform datelor Cominformului – trebuia format un nou aparat de partid"[6].

Politica de proclamare a dreptului minorităţilor la autodeterminare a atras inevitabil în partid membri ai acestor grupuri într-un număr disproporţionat şi acest lucru, la rândul său, a întări imaginea „străină" a partidului[7]. Această imagine a fost subliniată atât de faptul că, între sfârşitul verii anului 1924 şi primăvara anului 1944, secretarii generali nu au fost români, cât şi de ţinerea congreselor al

---

[5] M. Shafir, *op. cit.*, p. 24.

[6] M.E. Fischer, *Nicolae Ceauşescu. A Study in Political Leadership*, Boulder, Lynne Rienner, 1989, p. 16, unde se citează din G.D. Jackson, *Comintern and Peasant in Eastern Europe*, 1919-1930, New York, Columbia University Press, 1966, p. 254.

[7] Nici măcar documentele cheie ale partidului nu erau scrise în limba română, ci în germană sau rusă, ca de pildă „autocritica" lui Marcel Pauker pusă la dispoziţia Comitetului Central al partidului în mai 1932: vezi *Lichidarea lui Marcel Pauker*, editor G. Brătescu, Univers Enciclopedic, 1995, pp. 304-306.

patrulea şi al cincilea în Uniunea Sovietică. La congresul al patrulea, secretar general în locul lui Köblös a fost ales Vitali Holoştenko, membru cândva al Partidului Comunist Ucrainean. Partidul a continuat să fie divizat de dispute fracţioniste, generate mai curând de ciocniri între personalităţi decât de conflicte ideologice. Autoritatea lui Holoştenko era ameninţată de Marcel Pauker, care, sub numele său conspirativ, de Luximin, pretindea că reprezintă partidul. Acesta din urmă era sprijinit de Alexandru Dobrogeanu-Gherea, Boris Ştefanov şi Lászlo Luka (Vasile Luca), muncitor maghiar, care la Congresul de la Harkov fusese ales în Comitetul Central al partidului. Partidul fiind paralizat de această stare de confuzie, Cominternul a intervenit pentru convocarea celui de-al cincilea congres, la Moscova, în 1931, impunând ca secretar general alt neromân, în persoana lui Alexandru Ştefanski (Gorun). Acesta era membru al Partidului Comunist Polonez şi a funcţionat ca lider al Partidului Comunist Român, de la Berlin, unde se afla, timp de trei ani, înainte ca locul să-i fie luat de Eugen Iacobovici. În iunie 1936, bulgarul Ştefanov i-a preluat funcţia, pe care a deţinut-o până în decembrie 1940, când maghiarul Ştefan Foriş va fi numit de Comintern[8].

Componenţa etnică a conducerii partidului l-a făcut deosebit de vulnerabil pe scena ultranaţionalistă a vieţii româneşti din anii '30, când mitul „iudeo-bolşevismului" era propagat de Garda de Fier a lui Corneliu Codreanu şi de alte mişcări de extremă dreaptă, precum Partidul Naţional Creştin, condus de Octavian Goga şi Alexandru C. Cuza. Într-un

[8] Potrivit unei scrisori autobiografice redactate de către Ştefanov, acesta a fost numit secretar general al partidului în 1935.

efort de a prezenta o imagine mai autohtonă, unii membri de partid evrei şi-au luat nume de împrumut româneşti, ca de pildă Iosif Chişinevski (Iosif Roitman), Leonte Râutu (Lev Oigenstein) şi Valter Roman (Ernst Neulander). Cei care nu au procedat aşa, de exemplu Ana şi Marcel Pauker, Bela Brainer şi Remus Kofler, au confirmat suspiciunile opiniei publice cu privire la obiectul adevăratului lor devotament[9]. Prezenţa acestora alături de maghiari, precum Elek Köblös şi Ştefan Foriş, şi de bulgari, precum Gheorghi Krosnev şi Dimităr Kolev (Dumitru Coliu), ducea la concluzia că folosirea cuvântului „român" în titulatura partidului era o ficţiune. Cei mai mulţi dintre români ignorau faptul că majoritatea evreilor din România nu erau membri ai Partidului Comunist Român şi că o parte dintre fruntaşii săi, precum Dobrogeanu-Gherea şi Marcel Pauker, au fost victime ale epurărilor staliniste din Uniunea Sovietică.

Minorităţile reprezentau un procent disproporţionat de mare în componenţa numerică a partidului. O analiză a acestei componenţe pe anii '30 arată că maghiarii, care reprezentau mai puţin de 8 la sută din populaţia ţării, reprezentau 26 la sută din membrii Partidului Comunist din România; în privinţa celorlalte minorităţi, situaţia se prezenta după cum urmează: evrei – 4% din populaţie şi 18% din partid; ruşi şi ucrainieni – 3% şi, respectiv, 10%, bulgari – 2% şi, respectiv, 10%. Românii, în schimb, reprezentau 72% din populaţia ţării şi doar 23% din totalul membrilor de partid[10].

---

9 Aşa cum subliniază M. Shafir, *op. cit.*, p. 26, unii dintre fruntaşii comunişti erau de două ori „pătaţi", fiind, în cazul lui Chişinevski şi Răutu, nu doar evrei ci şi basarabeni pe deasupra.

10 M. Shafir, *op. cit.*, p. 26.

Componenţa numerică a partidului a rămas redusă. În 1922, partidul avea 2.000 de membri, însă, potrivit datelor Cominternului, numărul acestora a scăzut în 1925 la 1.661 de membri. În 1927, acest număr s-a prăbuşit spectaculos la doar 300 de membri, probabil din cauza faptului că poziţia partidului cu privire la Basarabia devenise cunoscută. A crescut apoi lent în anii '30, ajungând la culme, în 1937, cu 1.635 de activişti[11]. În ciuda numărului neînsemnat de membri, partidul a reuşit să-şi exercite influenţa prin organizaţii-paravan. Cea mai importantă dintre acestea a fost Blocul Muncitoresc- Ţărănesc, înfiinţat de comunişti în 1925, ca formaţiune legală. Blocul a câştigat între 32.000 şi 39.000 de voturi la alegerile parlamentare din 1926, 1927 şi 1928, şi a repurtat cel mai mare succes al său la alegerile din iunie 1931, când şi-a asigurat 73.716 voturi şi cinci locuri în parlament,

---

[11] Componenţa numerică a PCR între 1925-1937 a fost următoarea:

1925 – 1.661
1926 – 1.500
1927 – 300
1928 – 500
1929 – 461
1930 – 700
1937 – 1.083
1937 – 1.635

Componenţa partidului, potrivit afilierii pe baze etnice era în anul 1933 următoarea: maghiari – 400, români – 375, evrei – 300, bulgari – 140, ruşi – 100, basarabeni – 70, ucrainieni – 70, alţii – 170 (*Dosarele Cominternului – Centrul Rus pentru Păstrarea şi Studierea Documentelor de Istorie Contemporană,* fond 495. opis 25, dosar 744; pentru informaţie îi sunt recunoscător prof. Ioan Chiper).

cu toate că victoria sa a fost invalidată. Printre cei cinci deputaţi se număra şi Lucreţiu Pătrăşcanu, tânăr avocat, care avea să devină o personalitate de frunte a partidului în anii '40. Blocul s-a bucurat de cel mai mare sprijin în Transilvania şi Banat, teritorii cu numeroşi minoritari maghiari, germani şi evrei. Ambele provincii se uniseră cu România în 1918, iar impactul politicilor integraţioniste de după Unire s-a făcut simţit. Dar trebuie să fie luaţi în consideraţie şi alţi factori decât protestul etnic, atunci când se analizează puterea de atracţie a partidului. Atât Transilvania cât şi Banatul erau mai industrializate decât alte zone ale ţării, iar raţiuni de ordin social şi economic au impulsionat voturile în favoarea Blocului. Sprijinul de care s-a bucurat a început să scadă după 1931, iar, doi mai târziu, guvernul a ordonat dizolvarea acestuia, ca şi a altor organizaţii-paravan.

2.
Partidul Comunist din România, secţie a Internaţionalei Comuniste (1930-1944)

România în care opera acum Partidul Comunist Român era radical diferită de România epocii în care socialismul îşi făcuse simţită apariţia. Drept urmare a participării ei la primul război mondial, ţara îşi mărise teritoriul mai mult de două ori, iar populaţia ei crescuse de la 7,5 milioane la peste 17 milioane de locuitori. România Mare avea în componenţa ei teritorii ce fuseseră sub dominaţia Rusiei, Ungariei şi Bulgariei, ceea ce i-a adus doi vecini neîmpăcaţi cu pierderile suferite şi ţinând către revizuirea tratatelor care le-au legalizat, şi un al treilea, Uniunea Sovietică, ce refuza, la rândul său, să recunoască pierderea Basarabiei. Prin aceste adăugiri teritoriale, noua Românie cuprindea minorităţi ce însumau 29 la sută din populaţie. Politica centralizatoare a guvernelor din anii '20 n-a făcut nimic sau a făcut prea puţin pentru a le împăca cu noul lor statut. Atât înainte, cât şi după război, evreii – în marea lor majoritate concentraţi în Moldova şi a căror sosire aici se datora adeseori constrângerilor din Rusia şi Ucraina – erau consideraţi, în general, mai ales printre ţărani, drept „ruşi". Imigranţii sefarzi din sud, stabiliţi în mare parte în Muntenia, nu erau priviţi cu

atâtea resentimente şi, într-adevăr, s-au integrat mai bine, mai ales în finanţe şi industrie.

Dezvoltarea industrială se limita la o axă vest-est, de la Timişoara la Braşov în Transilvania, şi o axă nord-sud, de la Sighişoara în Transilvania la Ploieşti şi Bucureşti, în Muntenia. Acest lucru făcea din România o ţară eminamente agrară, cu mari discrepanţe între sat şi oraş. Potrivit recensământului din 1930, 80% din populaţia de 18 milioane a ţării trăia de pe urma pământului la sate, având parte de servicii de transport şi de comunicaţii proaste. Numai un număr mic de sate aveau apă curentă sau electricitate, asistenţa sanitară era primitivă, în special în regiunile mai înapoiate ale Moldovei şi Basarabiei, iar în astfel de condiţii nu este surprinzător că mortalitatea infantilă atingea unul din cele mai înalte nivele din Europa Răsăriteană.

Aceste probleme erau de o complexitate care ar fi pus la încercare guvernul cel mai clarvăzător şi cele mai întreprinzătoare cadre ale administraţiei. În perioada interbelică, România nu avea parte nici de un asemenea guvern, nici de asemenea cadre. Cea mai mare discrepanţă, dintr-un punct de vedere occidental, era prăpastia dintre vorbe şi fapte. În spatele faţadei unor instituţii politice copiate după cele din Apus, practica guvernării era subordonată clientelismului şi intereselor înguste. Conform Constituţiei din 1923, Regele avea puterea să dizolve parlamentul şi să numească un nou guvern. Acest guvern era însărcinat să obţină un mandat popular prin organizarea alegerilor, a căror desfăşurare era încredinţată prefecţilor de judeţe. Noul guvern numea, în mod invariabil, noi prefecţi pentru a asigura rezultatele dorite. Există părerea, general împărtăşită, că singurele alegeri nefalsificate au fost cele din 1928. Corupţia instituţionalizată se regăsea în

diversitatea cazurilor individuale. Regimul spoliator patronat de domnitorii nepământeni în Ţara Românească şi în Moldova, în secolul al XVIII-lea şi la începutul secolului al XIX-lea, a contribuit, în rândurile elitei dominante, la formarea unui mod de gândire în care rapacitatea era dovadă de abilitate şi isteţime, ceea ce a făcut ca principiile să decadă pe scară largă. Acest mod de gândire fusese asimilat de către clasa mijlocie, de birocraţi, mică numericeşte, care miza pe venituri nelegale, sub formă de mită, pentru a-şi suplimenta salariile proaste. Nu exista o clasă mijlocie autohtonă care să acţioneze în domeniul economic pentru a reafirma elita, iar aceasta pentru că negoţul căzuse pe scară largă în mâinile evreilor, privaţi în mare măsură de drepturi, care nu puteau intra în serviciul public.

Idealismul era dispreţul, iar cei care îl căutau, tinerii, erau atraşi de singurele partide ce păreau că aveau ceva de oferit, şi anume cele de dreapta. Cu toate că imediat după război a fost realizată o amplă reformă agrară, mulţi ţărani nu-şi puteau permite să facă împrumuturile necesare pentru a-şi cumpăra maşini agricole. Criza economică din anii '30 a inaugurat un deceniu de instabilitate, în care xenofobia ţărănimii sărăcite a fost exploatată de mişcările de dreapta, în special de către Garda de Fier, şi a fost îndreptată împotriva evreilor. Dezamăgirea provocată de neputinţa guvernării parlamentare de a soluţiona problemele economice a făcut să sporească sprijinul acordat Gărzii, care promitea o regenerare spirituală şi un program de combatere a „iudeo-bolşevismului".

În ciuda proscrierii sale, Partidul Comunist a răspuns acestei situaţii activând pe frontul muncitoresc. A organizat o seamă de greve, una dintre acestea aducând în prim plan un ceferist care, după impunerea dominaţiei comuniste în România, va

deveni conducătorul ţării. Gheorghe Gheorghiu constituia oarecum o raritate printre membrii Partidului Comunist, fiind român şi provenind din clasa muncitoare (tatăl său era muncitor manual). Golurile sale sub raportul instrucţiei sistematice l-au separat de intelectualii din partid, precum soţii Pauker şi Pătrăşcanu, şi chiar de prietenul său apropiat de mai târziu, Emil Bodnăraş, care absolvise o şcoală românească de ofiţeri. Gheorghiu s-a născut la Bârlad, în Moldova, la 8 noiembrie 1901. La vârsta de 11 ani, părinţii săi, Tănase şi Ana, l-au trimis să lucreze ca hamal în portul dunărean Galaţi. A reuşit să termine patru clase primare şi trei industriale, calificându-se în meseria de electrician. Potrivit unei surse, a schimbat mai multe locuri de muncă; în Piatra Neamţ şi Moineşti: o fabrică de cherestea, una de textile şi o dogărie. Din 1919 până în 1921, a lucrat ca electrician la Câmpina, întorcându-se apoi la Galaţi, unde s-a angajat ca electrician la Atelierele CFR. Între 1923 şi 1925 şi-a efectuat serviciul militar, fiind promovat la gradul de sergent. În 1927, s-a însurat cu Maria Alexe, o fată de negustor din partea locului. Au avut împreună două fete. Acuzat de „agitaţie comunistă", la 15 august 1931 Gheorghiu a fost transferat de la Atelierele CFR Galaţi la Atelierele CFR Dej, de unde porecla ulterioară. S-au vehiculat mai multe date în legătură cu apropierea lui Dej de partidul comunist – 1928, 1930 şi 1932. Ca angajaţi ai statului, ceferiştii nu aveau dreptul la grevă şi aceasta n-a făcut decât să le sporească nemulţumirea. Gheorghiu-Dej a îmbrăţişat revendicărilor colegilor săi, iar la 20 martie 1932 a participat la o adunare naţională a ceferiştilor, la Bucureşti, fiind ales în Comitetul Central de Acţiune. La 2 februarie 1933, ceferiştii de la Atelierele Griviţa din Bucureşti au organizat o grevă, întrucât guvernul nu a respectat înţelegerile anterioare privitoare la con-

diţiile de muncă. Greva s-a întins, cuprinzând şi ceferiştii din Cluj şi Iaşi. Dej şi alţi membri ai Comitetului au fost arestaţi la 15 februarie. A doua zi, la Atelierele CFR Griviţa s-au produs ciocniri violente între muncitori şi poliţie, în urma cărora au fost ucişi câţiva muncitori. Cu toate că se afla în închisoare în timpul acestor tulburări, Dej a fost pus sub acuzaţie ca unul dintre instigatori, alături de Constantin Doncea, Chivu Stoica, Dumitru Petrescu, Ilie Pintilie, Gheorghe Vasilichi şi peste o sută de alţi „agitatori". La 19 august 1933, a fost condamnat la doisprezece ani de muncă silnică[12]. Soţia sa divorţase de el cu un an în urmă şi s-a măritat cu un poliţist.

Dej a fost trimis la închisoarea Doftana, lângă Câmpina, unde, în 1936, i s-au alăturat şi alţi comunişti condamnaţi la închisoare, în urma unei decizii a autorităţilor de a-i încarcera pe toţi la un loc. Dacă scopul autorităţilor a fost de a-i supraveghea mai bine, greşeala a fost imensă, după cum arăta un raport al poliţiei din septembrie 1936: „La Doftana, comuniştii, deşi izolaţi în celulele lor, duc o activitate politică ..., ţin zilnic conferinţe şi ... discută subiecte de agitaţie comunistă... Deţinuţii sunt organizaţi într-un colectiv, care îi include pe toţi deţinuţii comunişti... În plus, există un grup co-

[12] Mircea Chiriţoiu, *Radiografia unui stalinist,* în „Dosarele istoriei", nr. 3(8), 1997, pp. 4-4 şi Mary Ellen Fischer, *Nicolae Ceauşescu, A Study in Political Leadership,* Boulde, Lynne Rienner, 1989, p. 23. Printre cei arestaţi o dată cu Dej au fost Constantin Agiu, eliberat curând după aceea, Vasile Bâgu, Constantin Doncea (alias Victor Pandelescu), Dumitru Petrescu, Chivu Stoica şi Gheorghe Vasilichi. În 1938, Agiu a fost arestat din nou şi a fost întemniţat timp de şase luni la Doftana.

munist ... care conduce colectivul"[13]. Deţinerea sa în închisoarea Doftana, greva de la Atelierele Griviţa şi lovitura de stat de la 23 august au beneficiat de un loc aparte în cariera lui Gheorghe-Dej, aşa cum a fost prezentată de către istoriografia comunistă postbelică. Aceste momente au continuat să se bucure de un statut mitic în analele mişcării comuniste alcătuite sub domnia lui Nicolae Ceauşescu, care la rândul său executase la Doftana o condamnare de doi ani, între 1936 şi 1938, pentru agitaţie comunistă. Experienţa din închisoare a comuniştilor, la Doftana, era prezentată ca parte integrantă a luptei de clasă dintre proletariat, pe de-o parte, şi burghezie şi moşierime, pe de altă parte, afirmându-se că acestea din urmă, confruntate cu perspectiva unei înfrângeri, au recurs la o legislaţie „de natură represivă" pentru a înăbuşi creşterea „mişcării revoluţionare a proletariatului". Condiţiile în care au fost deţinuţi comuniştii la Doftana, pretindea un istoric al partidului, au dezvăluit „scopul premeditat de a-i distruge fizic şi moral prin folosirea presiunilor, a sistemului celular, a bătăilor şi înfometării"[14].

O condamnare atât de categorică nu este sprijinită de mărturii sigure. Dacă în celulele de izolare deţinuţii stăteau uneori în totală beznă şi în deplină izolare, colegii lor din restul celulelor puteau comunica în voie unii cu alţii. Deţinuţilor de la Doftana le era permis să primească vizite, pachete cu alimente, bani şi ziare, reviste şi cărţi[15]. Se putea strecura şi corespondenţă, iar acest lucru i-a permis lui Gheorghiu-Dej să rămână în legătură cu condu-

---

[13] *Ibidem.*

[14] Olimpiu Matichescu, *Doftana. Simbol al eroismului revoluţionar,* Bucureşti, Editura Politică, 1979, pp. 12-13.

[15] Interviul luat de autor lui Gheorghe Apostol, 7 mai 1990.

cerea partidului, fiind cooptat în lipsă în Comitetul Central, în 1935. Dată fiind apartenenţa sa etnică şi socială, Dej era, alături de Ilie Pintilie, ceferist de la Iaşi, un caz rar printre membrii Comitetului Central. Spre deosebire de Constantin Pârvulescu, Iosif Chişinevschi, Petre Borilă şi Gheorghe Stoica, dintre comuniştii români, sau Klement Gottwald, Ernö Gere, Boleslaw Bierut sau Iosif Broz Tito, aparţinând altor partide comuniste est-europene, Dej nu a studiat la şcoala Cominternului de la Moscova.

La Doftana, tinerii comunişti îşi îndreptau privirea către Gheorghiu-Dej spre a fi conduşi, ceea ce el a şi făcut. Îşi cultiva o imagine paternă, ceilalţi adresându-i-se cu apelativul „Bătrânul", cu toate că era doar trecut de treizeci de ani. Printre aceştia se numărau Gheorghe Apostol, Nicolae Ceauşescu, Alexandru Drăghici şi Alexandru Moghioroş, care aveau să fie promovaţi, cu toţii, după 1944 în funcţii înalte de partid şi de stat, ca locotenenţi de încredere ai lui Gheorghiu-Dej. Alături de acest grup de tineri activişti, el a mai adus câţiva prieteni, care erau toţi agenţi sovietici: Pintilie Bodnarenko, Vasile Bucikov, Petea Goncearuk, Serghei Nikonov şi Mişa Posteucă. De la cel din urmă a învăţat Dej rusa lui stâlcită.

Cu toate acestea, închisoarea nu era locul prea prielnic din care Gheorghiu-Dej să-şi poată transforma autoritatea în acţiune efectivă. Aceasta îl despărţea de Comintern şi însemna că nu a trecut prin mâinile instructorilor acestuia, la Moscova sau în altă parte. Acest lucru l-a deosebit de ceilalţi din Partidul Comunist Român, care l-au prezentat lui Stalin ca pe un necunoscut.

Contrariul era însă valabil pentru o personalitate care avea să devină principalul rival al lui Gheorghiu-Dej după 1944. Ana Pauker s-a născut la 1/13 decembrie 1893, în satul Codăeşti din Moldo-

va, într-o familie din clasa mijlocie, numită Rabinsohn. Tatăl ei era haham şi profesor de ebraică la o şcoală din localitate. La începutul secolului XX, familia Rabinsohn s-a mutat la Bucureşti. Detaliile tinereţii şi educaţiei Anei sunt sumare şi în mare parte anecdotice, iar prima menţiune despre activitatea ei profesională este în legătură cu postul de învăţătoare la o şcoală primară evreiască din Bucureşti[16]. Curând după aceea, în septembrie 1915, s-a alăturat mişcării socialiste. Potrivit unei broşuri autobiografice, tipărită în 1951, Ana a ajutat la răspândirea literaturii publicate de Partidul Social Democrat. În legătură cu activitatea ei din acea perioadă, se pare că i-a descris mai multe amănunte lui Corneliu Coposu, secretarul particular al liderului Partidului Naţional Ţărănesc, Iuliu Maniu, pe care l-a întâlnit în închisoarea de la Cluj la mijlocul anilor '30. După ce a părăsit postul de învăţătoare, a găsit o slujbă de secretar adjunct la ziarul „Dimineaţa", unde răspundea de bibliotecă. În timp ce lucra acolo, în 1921, l-a cunoscut pe fiul unuia dintre acţionarii principali ai ziarului, Marcel Pauker, care era cu trei ani mai tânăr ca ea şi tocmai se reîntorsese de la Paris, unde îşi luase doctoratul în Drept[17].

Amândoi au participat la congresul de constituire al Partidului Comunist Român, în mai 1921, dar arestarea membrilor marcanţi ai acestuia i-a

---

[16] Pentru o relatare în mare parte anecdotică cu privire la originea Anei Pauker, vezi Marius Mircu, *Dosar Ana Pauker*, Bucureşti, Editura Gutenberg, 1991, pp. 12-23. O altă sursă o plasează în Buhuşi, oraş din nordul Moldovei ca învăţătoare (Corneliu Coposu, *Dialoguri cu Vartan Arachelian*, Bucureşti, Editura Anastasia, 1992, p. 63).

[17] C. Coposu, *op. cit.*, p. 63.

făcut să fugă la Zürich, unde s-au căsătorit la 1 iunie. Marcel s-a înscris la L'École Polytechnique Fédérale, iar Ana a început cursurile Facultăţii de Medicină. La câteva luni după căsătorie, Ana s-a reîntors la Bucureşti pentru a da naştere primului ei copil – o fiică, Tania, care a murit de dizenterie înainte de a împlini un an. La cel de-al doilea congres al Partidului Comunist Român, ţinut la Ploieşti, în octombrie 1922, atât Marcel cât şi Ana Pauker au fost aleşi în Comitetul Central al partidului. După scoaterea partidului în afara legii şi interzicerea ziarului său, „Socialismul", în aprilie 1924, Anei Pauker i s-a încredinţat sarcina de a publica materiale de propagandă ilegale şi a devenit astfel o ţintă a Siguranţei. A fost arestată împreună cu alte patru activiste şi deţinută la închisoarea Văcăreşti. La instigarea Anei, cele patru au început o grevă a foamei şi au fost bătute, după care, atât ele cât şi Ana, au fost eliberate până la data procesului, fixată pentru luna iulie 1925[18].

Acuzatele s-au ascuns, iar Ana Pauker a fost condamnată în contumacie la zece ani de detenţie. Soţii Pauker au reuşit să fugă în străinătate în 1926, stabilindu-se pe rând la Berlin, Paris şi Praga, şi în acelaşi an Ana a dat naştere la Viena unui băiat, Vlad. De acolo s-au dus la Moscova, unde Ana a urmat cursurile Şcolii de cadre de conducere a Cominternului pentru a deveni instructor. La Moscova a născut o a doua fată, Tatiana, în 1928. Soţul ei s-a reîntors în mod clandestin în România, în primăvara anului 1929, şi a fost arestat la 4 mai, dar a beneficiat de o amnistie, de care a profitat pentru a activa timp de doi ani în ilegalitate, înainte de a se reîntoarce la Moscova. În decembrie 1932, a fost

[18] M. Mircu, *op. cit.*, p. 43.

trimis din nou de Comintern în România, de data aceasta pentru a organiza activitatea comunistă în Transilvania; în anul următor a fost rechemat în capitala sovietică.

Anei i s-a dat şi ei o misiune de către Comintern. A fost ataşată, pe rând, ca instructor pe lângă partidele comuniste din Cehoslovacia, Germania şi Franţa (din 1931 până în 1932), sub numele conspirativ Marina. În martie 1934, a fost retrimisă de Comintern în România împreună cu alte tovarăşe pentru a încerca să revitalizeze activitatea ilegală, serios redusă după grevele de la Griviţa. A fost în cele din urmă arestată în zorii zilei de 13 iulie 1935. Procesul ei şi al altor 18 comunişti - printre care Alexandru Moghioroş, viitoarea soţie a acestuia, Stela (Esther Radoşovetsky), Alexandru Drăghici şi Liuba Chişinevski-Roitman - fusese programat să aibă loc în capitală, dar autorităţile au hotărât să-l mute la Craiova. Procesul s-a deschis la 5 iunie 1936, bucurându-se de prezenţa mai multor corespondenţi de presă şi observatori străini. Printre cei 24 de avocaţi ai apărării s-au numărat Lucreţiu Pătrăşcanu şi Ion Gheorghe Maurer, precum şi personalităţi ale baroului bucureştean[19].

Ana Pauker a fost găsită vinovată de a fi fost un membru de frunte al unei organizaţii ilegale şi a fost

---

[19] Ion Gheorghe Maurer s-a născut la Bucureşti la 23 septembrie 1902. Mama sa era româncă, iar tatăl său provenea din Alsacia şi fusese folosit ca tutore de franceză al principelui Carol (viitorul rege Carol II). După ce a studiat Dreptul la Universitatea din Bucureşti, a practicat avocatura. A început să aibă simpatii marxiste şi îi apăra adesea pe comunişti în procese. Potrivit propriei sale mărturii, a intrat în partid „cândva înainte de 1936” (L. Betea, *Maurer şi lumea de ieri*, Arad, Fundaţia Culturală Ion Slavici, 1995, p. 13).

condamnată, pe data de 7 iulie, la 10 ani de detenţie. A stat timp de cinci ani în închisorile de la Dumbrăveni, Râmnicu-Sărat şi Caransebeş, înainte de a fi schimbată, la 3 mai 1941, cu Ion Codreanu, un român din Basarabia, în vârstă de şaizeci şi doi de ani, care fusese arestat pentru „agitaţie antisovietică", cu un an în urmă, în luna iulie, după anexarea sovietică a acestei provincii[20]. În timp ce Ana se afla în închisoare, soţul ei a fost arestat la Moscova, în 1937, împreună cu alţi membri de frunte ai Partidului Comunist din România: Alexandru Dobrogeanu-Gherea, Ecaterina Arbore, Pavel Tcacenko, Elek Köblös şi David Fabian[21]. Toţi au devenit victime ale epurărilor staliniste.

Aceste lovituri date Partidului Comunist Român nu l-au împiedicat să organizeze cu succes o operaţiune de recrutare de voluntari pentru Brigăzile Internaţionale, în timpul războiului civil din Spania. Voluntari pentru forţele republicane au fost adunaţi de altfel şi de Partidul Naţional Ţărănesc, şi de Partidul Social Democrat. Toate cele trei partide au înfiinţat comitete de sprijin, pentru a ajuta cu bani şi îmbrăcăminte frontul. Guvernul liberal a adoptat o politică de neintervenţie şi a dat instrucţiuni serviciilor consulare să nu elibereze paşapoarte voluntarilor, dar mulţi au plecat fără acestea. Peste 500 de comunişti români au luptat de partea republicanilor, iar transportul lor în Spania a fost organizat

---

[20] Detalii relatate de Codreanu lui Archibald Gibson, corespondent al publicaţiei „*Kemsley Newspapers*", în 1945, şi consemnate în documentele personale ale lui Gibson (în posesia autorului).

[21] Alexandru Dobrogeanu-Gherea a fost executat la 4 decembrie 1937 la închisoarea Lubianka din Moscova. Pentru biografia lui Fabian vezi „Anale de istorie", vol. 16, 1970, nr. 6, p. 174.

de o reţea ce acţiona în România, Cehoslovacia, Austria, Elveţia şi Franţa. Printre cei care au luptat în Spania s-au numărat Petre Borilă, Mihai Burcă, Constantin Doncea, Mihail Florescu, Valter Roman şi Gheorghe Stoica. După înfrângerea republicanilor în războiul civil, câţiva voluntari români au fost internaţi în sudul Franţei, unii însă, precum Mihail Florescu şi Mihai Patriciu, au evadat şi au luptat în rezistenţa franceză până în 1944, dată după care au reuşit să se reîntoarcă în România.

Internările din Franţa, întemniţările din România şi lichidările comise de Stalin au dat lovituri zdrobitoare Partidului Comunist Român. Situaţia financiară a partidului era şi ea dezastruoasă. Dintr-un raport întocmit de Scevorşov – descris ca unul dintre conducătorii partidului – şi înaintat Comitetului Executiv al Cominternului în ianuarie 1940, reiese că sumele adunate din cotizaţiile membrilor erau total insuficiente pentru a acoperi costurile activităţii partidului din România. Potrivit acestui raport, în 1939 erau doar 26 de activişti plătiţi, dintre care şapte lucrau în Bucureşti şi restul în organizaţiile regionale. Sprijinul financiar pentru menţinerea a ceea ce mai rămăsese din partid a venit din partea Cominternului, care a folosit diverse canale pentru a strecura fondurile în România. Unul dintre acestea a fost Franţa. De la Moscova, banii erau trimişi comuniştilor români din Franţa, care îi expediau apoi în România. La începutul anului 1939, Boris Ştefanov, secretarul general al PCR, care locuia la Moscova, i-a scris secretarului Cominternului, Gheorghi Dimitrov, alertându-l cu privire la faptul că doi membri de partid, Bela Brainer şi Gheorghe Vasilichi, aflaţi în Franţa, i se plânseseră de lipsă de bani. Dimitrov a aprobat expedierea sumei de 1.000 de dolari pentru

a fi împărţită între cei doi. La 4 august 1939, Vasilichi l-a informat pe Ştefanov că trimite un om în România, o dată cu instrucţiunile acestuia din urmă[22].

Până în vara anului 1939, Cominternul, ai cărui principali conducători erau bulgarul Gheorghi Dimitrov şi Dimitri Manuilski, membru al Comitetului Central al PCUS, dusese o cruciadă împotriva lui Hitler şi a fascismului, ca principal duşman al păcii şi socialismului în Europa. În contextul acestei cruciade, PCR lansase o chemare la „apărarea graniţelor". Dar nici nu semnaseră bine Molotov şi Ribbentrop pactul sovietonazist, în august 1939, că, bineînţeles, Cominternul şi-a schimbat linia. Hitler şi fascismul nu mai constituiau duşmanul, în schimb Marea Britanie şi Franţa aveau să fie învinuite pentru cel de-al doilea război mondial. Un manifest al Comiternului, publicat în octombrie 1939, evita orice atac la adresa dictaturii naziste şi se făcea ecoul chemării lui Molotov şi Ribbentrop la o pace negociată. Un articol publicat în decembrie 1939 în *„Internaţionala comunistă"*, semnat de Ştefanov, acuza Marea Britanie şi Franţa că au încercat să târască România în războiul imperialist. Ştefanov susţinea că interesele României cereau un tratat de asistenţă mutuală cu Uniunea Sovietică şi dădea directive Partidului Comunist Român să acţioneze în vederea dobândirii dreptului la autodeterminare în

---

[22] Detalii în legătură cu această corespondenţă şi cu relaţiile dintre Comintern şi Partidul Comunist Român din perioada respectivă se găsesc în T.A. Pokivailova, *1939-1940, Cominternul şi Partidul comunist din România,* în „Magazin istoric", vol. 31, 1997, nr. 3, pp. 45-48.

provinciile anexate – Basarabia, Bucovina, Transilvania şi Dobrogea – chiar dacă acest lucru ar fi însemnat separarea acestora de România. Puţini români au dat crezare declaraţiei ulterioare a ministrului de Externe sovietic, Molotov, care nega faptul că Ştefanov ar reprezenta vederile guvernului sovietic, opinia publică fiind convinsă că articolul dezvăluia un interes pentru România care depăşea redobândirea Basarabiei[23].

Pierderile teritoriale suferite de România în vara anului 1940 au condus aproape la lichidarea partidului. Stalin, prin anexarea Basarabiei, în iunie 1940, şi Hitler, prin acordarea Transilvaniei de Nord-Vest Ungariei, în august, acelaşi an, au redus suprafaţa şi populaţia României cu aproape o treime. Cedarea acestor provincii s-a dovedit catastrofală pentru compoziţia numerică a PCR, pentru că au dispărut acele zone în care loialitatea faţă de el era puternică. Potrivit datelor Cominternului, numărul membrilor de partid a scăzut de la 4.210 la 1.000, ca rezultat al anexării Basarabiei şi a nordului Bucovinei de către Uniunea Sovietică şi a împărţirii Transilvaniei şi a Dobrogei.

Dorinţa lui Dimitrov de a se asigura că PCR va rămâne sclavul ordinelor Cominternului l-a făcut să-i convoace pe Ştefan Foriş şi pe Teohari Georgescu pentru consultări cu oficialităţile cominterniste, în octombrie 1940[24]. Atât Foriş, cât şi Georgescu, au

---

[23] Henry L. Roberts, *Rumania: Political Problems of an Agrarian State*, New Haven, Yale University Press, 1951, p. 258.
[24] Teohari Georgescu s-a născut la 31 ianuarie 1908, la Bucureşti. După patru ani de şcoală primară, a fost ucenic într-o tipografie, iar

trecut* ilegal granița în Basarabia recent ocupată, pentru a primi instrucțiuni. Foriș a fost numit

---

în 1923 a fost angajat la tipografia Cartea Românească. În 1928, a intrat în sindicatul tipografilor şi a contribuit la organizarea unei greve. Rolul său în această grevă l-a adus în atenția Siguranței, care l-a pus sub supraveghere. În anul următor, a fost arestat pentru răspândire de manifeste comuniste şi a fost deținut câteva luni înainte de a fi eliberat din „lipsă de probe". A fost arestat din nou în iunie 1934 pentru activitate comunistă, dar eliberat pe cauțiune. A fost apoi arestat din nou la Ploieşti, în ianuarie 1935, pentru neprezentare la proces, şi deținut câteva luni înainte de a fi eliberat până la fixarea datei procesului. Acesta a fost amânat de mai mult de zece ori între 1937 şi 1940, când în cele din urmă Teohari Georgescu a fost condamnat la două luni de închisoare. Din 1937 până în 1938 a lucrat ca tipograf la ziarul „Adevărul" şi la Imprimeriile Naționale. În august 1940 a fost trimis la Moscova pentru a primi instrucțiuni de la NKVD, la ordinele lui Gheorghi Dimitrov, secretar al Comintern-ului, asupra codificării mesajelor şi a folosirii unei tehnici speciale de scriere a lor pe sticlă. A fost arestat în aprilie 1941, ca membru al organizației de partid Bucureşti, condusă de Iosif Chişinevski (Roitman) şi condamnat, în mai, la zece ani de închisoare. Prima parte a condamnării a executat-o la închisoarea de la Caransebeş. În aprilie 1942, a fost transferat la închisoarea Văcăreşti pentru a lucra în tipografia acesteia şi apoi retrimis la Caransebeş la sfârşitul lunii august, rămânând acolo până la eliberarea sa la sfârşitul lunii august 1944 (*Arhivele Securității Române* – ASRI – fond Y. Dosar 40009, vol. 21, pp. 111-137). O evaluare a lui Georgescu, realizată de misiunea politică britanică în 1946, aruncă o lumină interesantă asupra originii sale familiale: „Câteva surse serioase pretind că, deşi botezat în religia ortodoxă, [Georgescu] era de origine evreiască şi că numele [său] adevărat era Burah Tescovici. Căsătorit a doua oară cu o evreică, Eugenia Samoilă, fostă croitoreasă. Are o fiică. Familia sa oferă un exemplu interesant de

secretar general al partidului, iar Georgescu, după cum se spune, a fost desemnat succesor al lui Foriş, în cazul în care acestuia i s-ar fi întâmplat ceva.

Anexarea Basarabiei a avut şi alte consecinţe pentru membrii PCR, luaţi în parte. Leonte Răutu şi Alexandru Bârlădeanu, care proveneau din această provincie, au primit cetăţenie sovietică şi au fost instruiţi să plece la Moscova[25]. Acolo i s-au alăturat

---

nepotism. Este cumnatul generalului [Nicolae] Pârvulescu, subsecretar la Ministerul Aprovizionării, care prin Georgescu a intrat în contact cu comuniştii. Are un frate, care este comandant de poliţie la circa 31 Bucureşti. Soţia sa are doi fraţi, dintre care unul a fost şeful biroului de presă la Tribunalul Poporului în timpul proceselor criminalilor de război, iar altul, la reîntoarcerea sa din Rusia în ianuarie 1946, şi-a deschis un birou de informaţii poliţieneşti denumit „Birou Documentar" *(Public Record Office,* FO, 371/59190/R7847/6181/37). Alte surse neagă că Teohari Georgescu ar fi fost evreu. La 6 martie 1945, generalul Nicolae Pârvulescu a fost numit de către Teohari Georgescu secretar general în Ministerul de Interne, fiind însărcinat cu problemele Poliţiei. Nemulţumit de post, a fost făcut subsecretar la Ministerul Aprovizionării în vara anului 1945.

[25] Bârlădeanu s-a născut la Comrat, în Basarabia, în 1911. A absolvit şcoala secundară la Iaşi, iar în 1932 a ajuns lector de economie politică la Universitatea din Iaşi. Se pare că a activat în Partidul Naţional Ţărănesc la acea vreme, întrucât Corneliu Coposu, liderul tineretului ţărănist, îşi aminteşte că Bârlădeanu i-a fost prezentat în timpul unei vizite pe care a făcut-o în acel oraş (C. Coposu, *Dialoguri cu Vartan Arachelian,* Bucureşti, Editura Anastasia, 1992, p. 67). Bârlădeanu a recunoscut că a fost comunist încă din anii studenţiei şi că a cochetat cu Partidul Naţional Ţărănesc, dar că l-a părăsit pe acesta din urmă din cauza modului în care a tratat grevele de la Griviţa. Anexarea sovietică a Basarabiei l-a surprins acolo în vacanţă, la casa mamei sale, şi a rămas în acea provincie. A lucrat la institutul de economie din

lui Vasile Luca – arestat ca activist comunist la Cernăuţi, în 1940, dar eliberat după ocuparea sovietică a nordului Bucovinei – şi lui Valter Roman[26]. O dată

Chişinău până la izbucnirea războiului, în 1941, când a fost evacuat în Kazahstan. Miopia l-a scăpat de recrutare şi a fost trimis să lucreze într-o mină de cărbune din Karaganda, timp de câteva luni, până când a reuşit să-l convingă pe şeful local de partid să-l numească la o şcoală secundară din oraş, unde a predat matematica. În 1943, a fost trimis la Moscova pentru a-şi lua doctoratul şi s-a întors în România în 1946. Şederea neobişnuit de lungă a lui Bârlădeanu în Uniunea Sovietică a iscat zvonul că, de fapt, era rus şi membru al PCUS, dar el a negat, pretinzând că a intrat în PCR în 1946. (L. Betea, *Maurer şi lumea de ieri*, Arad, Fundaţia Culturală Ion Slavici, 1995, pp. 289-290).

[26] Vasile Luca reprezenta forma românizată a numelui Lászlo Luca, maghiar, născut în comuna Cătălina, în judeţul Covasna, la 8 iunie 1898. Şi-a pierdut ambii părinţi, când avea vârsta de şapte ani, şi a fost trimis la un orfelinat din Sibiu. La treisprezece ani a devenit ucenic la un lăcătuş din localitate. În 1915 a găsit de lucru la Atelierele CFR din Braşov, dar la sfârşitul anului a fost recrutat în armata austro-ungară şi trimis pe front. Şi-a reluat munca la Ateliere în 1919, an în care s-a alăturat mişcării sindicale. În 1924, a devenit secretar al organizaţiei de partid regionale Braşov. Arestat în acelaşi an pentru apartenenţa la o organizaţie ilegală, a petrecut trei ani în închisoare. În 1928 a fost ales în Comitetul Central al partidului. Ca urmare a luptelor interne de partid, a fost trimis la munca de jos în Moldova. În 1933 a fost arestat pentru organizarea activităţii sindicale, judecat şi condamnat la cinci ani de închisoare. După eliberarea din detenţie a fost cooptat în Comitetul Central al partidului şi delegat să prezinte un raport în faţa Cominternului, privind activitatea partidului. La 4 aprilie 1940 a fost prins în timp ce încerca să treacă graniţa în Uniunea Sovietică şi deţinut la Cernăuţi în Bucovina de Nord. A fost eliberat în urma ocupării provinciei de către sovietici la sfârşitul lunii iunie („Documentarul referitor la procesul privind pe Vasile

cu sosirea Anei Pauker, în mai 1941, acest grup a constituit aşa-numitul „birou de la Moscova" al PCR. Toţi colaborau la postul de radio *„România liberă"*, sprijinit de Comintern. În 1943, Anei Pauker i s-a dat sarcina de a ajuta la formarea diviziei *„Tudor Vladimirescu"* a Armatei Roşii, constituită din prizonieri de război români, şi, împreună cu Vasile Luca şi alţi doi ofiţeri capturaţi, colonelul Căptaru şi colonelul Nicolae Cambrea, a vizitat lagărele de prizonieri pentru a atrage voluntari.

Participarea României la atacul german din iunie 1941 împotriva Uniunii Sovietice a perpetuat disensiunile din cadrul PCR. După această dată, pentru că le expiraseră sentinţele, deţinuţii comunişti au fost transferaţi de la Caransebeş la lagărul de la Târgu Jiu, înfiinţat în toamna anului 1939 pentru refugiaţii polonezi[27]. Printre aceştia se afla Teohari Georgescu, care fusese prins de poliţie şi încarcerat la Caransebeş, la începutul anului 1941. Aceşti comunişti au fost astfel ţinuţi acolo, legal vorbind,

---

Luca". Arhiva Comitetului Executiv al CC al PCR, nr. 246/19, 18.02.1972. Îi sunt recunoscător lui Marius Oprea pentru identificarea acestui document). În virtutea prezenţei pe teritoriul sovietic, lui Luca i s-a acordat dreptul să ceară cetăţenia sovietică, drept de care a făcut uz. A petrecut următorii patru ani la Moscova, lucrând pentru secţia română a postului de radio Moscova şi pentru postul de radio în limba română de la Moscova. „România liberă" (G. Ionescu, *op. cit.*, p. 353; vezi şi G. Buzatu, *Cominterniştii români se pregătesc*, „Magazin istoric", vol. 28, 1994, nr. 2, pp. 41-42; autorul a consultat la Moscova un registru aparţinând Anei Pauker, cu 185 de nume de comunişti români care s-au refugiat în Uniunea Sovietică în timpul războiului.

[27] Deţinuţii comunişti fuseseră transferaţi la Caransebeş în noiembrie 1940, după distrugerea închisorii Doftana în urma unui cutremur.

nu ca deţinuţi, ci ca „persoane internate". Dej s-a afirmat şi ca lider al acestui de-al doilea grup, „grupul din închisori", aşa cum este cunoscut uneori[28]. În ciuda internării lor, reuşeau, mituind autorităţile lagărului, să fie în contact cu ceilalţi membri care mai rămăseseră în partid şi care evitaseră arestarea. Personalităţile de frunte ale acestui de-al treilea grup, rămăşiţele partidului, erau Ştefan Foriş, confirmat secretar general al PCR, de Comintern, în 1940, adjunctul său, Remus Kofler (a preluat funcţia, după cât se pare, de la Georgescu, care era arestat), Constantin Agiu, Lucreţiu Pătrăşcanu, Constantin Pârvulescu şi Iosif Rangheţ. La Târgu Jiu, disciplina era şi mai puţin strictă decât în închisori. Pe vremea când se afla la Caransebeş, Dej reuşise să se pună bine pe lângă comandantul închisorii, Dobrian, care îi permitea să asculte radioul, urmărind astfel desfăşurarea războiului.

La 8 septembrie 1942, aproape toţi evreii din rândurile comuniştilor internaţi la Târgu Jiu au fost deportaţi în Transnistria, teritoriul dintre Nistru şi Bug, aflat sub administraţie românească, în care intraseră armatele române şi germane în toamna anului 1941. Evreii au fost strânşi în lagărul de la Vapniarka, în judeţul Jugastru[29]. În lagăr erau adu-

---

[28] Din acest grup făceau parte Gheorghe Apostol, Nicolae Ceauşescu, Iosif Chişinevski, Miron Constantinescu, Alexandru Drăghici, Teohari Georgescu şi Alexandru Moghioroş. Conducerea de către Dej a comuniştilor întemniţaţi a fost contestată iniţial. Alte figuri marcante dintre cei internaţi la Târgu Jiu erau industriaşul Max Auschnitt, poetul Tudor Arghezi şi generalul Nicolae Rădescu.

[29] O excepţie a constituit-o Iosif Chişinevski, care a rămas la Caransebeş. Născut în 1905 în Basarabia, Iosif Chişinevski se pare că a studiat la academia partidului comunist de la Moscova pe la

naţi un număr total de 1.312 comunişti şi socialişti proveniţi din întreaga României[30]. Hrana proastă, care includea între altele un fel de mazăre furajeră, le-a provocat unui număr de 177 deţinuţi paralizia permanentă a membrelor inferioare. Alţi 52, după ce au fost transferaţi la o închisoare din Rîbniţa, au fost împuşcaţi de către o unitate germană SS în retragere, la 18 martie 1944[31]. Ceilalţi au supravieţuit războiului şi câţiva dintre ei, printre care Simion Bughici şi Aurel Rotternberg (Ştefan Voicu), au ajuns în posturi ministeriale în guvernul comunist.

După bătălia de la Stalingrad şi înaintarea trupelor sovietice, deţinuţii comunişti de la Târgu Jiu s-au bucurat de condiţii mai uşoare. În acelaşi timp, din cauza lipsei de mână de lucru, dintre comunişti s-au format echipe de constructori, care au fost trimise la lucrările de reparaţii din vecinătatea lagărului. În timpul acestor obligaţii, comuniştii aflaţi în libertate au putut să strecoare mesaje celor din

---

sfârşitul anilor '20. A fost arestat în 1941, ca lider al organizaţiei de partid Bucureşti, şi trimis la închisoarea de la Caransebeş. A scăpat de deportare în Transnistria, pentru că acolo erau trimişi doar evreii cu condamnări sub zece ani. Cei care aveau condamnări mai grele, precum Chişinevski, Simion Zeiger şi Radu Mănescu, au rămas la Caransebeş până la eliberarea lor la 23 august 1944 (vezi Pavel Câmpeanu, *Pe marginea unei recenzii. Mistere şi pseudo-ministere din istoria PCR*, în revista „22", nr. 34, 1995, 23-30 august, p. 12.

[30] Numărul persoanelor deţinute la Vapniarka la 5 mai 1943 era de 1.312, dintre care 1.092 erau evrei şi 198 creştini. Restul de 22, creştini, erau consideraţi criminali. Dintre evrei, 835 erau bărbaţi, 136 femei şi 5 copii (*Arhiva Ministerului de Interne Român*, pachet 91, fila 569, p. 445).

[31] Dora Litani, *Transnistria*, Tel Aviv, 1981, p. 77.

detaşamentul de muncă. Printre cei care făceau reparaţii electrice în casele de lângă lagăr se număra şi Nicolae Ceauşescu. În lagărul de la Târgu Jiu, „grupul din închisori", condus de Gheorghiu-Dej, a luat hotărârea, în aprilie 1944, de a-l îndepărta pe Ştefan Foriş din funcţia de secretar general al partidului. Împrejurările în care s-a luat această hotărâre nu sunt pe deplin clare, pentru că în jurul acestei probleme mai bântuie încă ceţurile distorsionărilor manevrate politic. Potrivit versiunii oficiale răspândite ulterior, la 4 aprilie s-a ţinut o şedinţă în infirmeria lagărului, la care au participat Gheorghiu-Dej, Emil Bodnăraş, Constantin Pârvulescu, Iosif Rangheţ şi Chivu Stoica şi în cursul căreia Dej a cerut îndepărtarea lui Foriş pe motiv că acesta ar fi informator al poliţiei. În locul său a fost numit de către cei prezenţi la şedinţă un secretariat provizoriu, format din Bodnăraş, Pârvulescu şi Rangheţ. Se ridică de la sine câteva întrebări. Pe ce bază a fost acuzat Foriş că ar fi fost informator al poliţiei? Au acţionat, oare, Dej şi ceilalţi din proprie iniţiativă sau în urma instrucţiunilor primite de la Moscova, transmise acestora de către agentul sovietic Bodnăraş? Trebuie să reamintim că Foriş fusese confirmat în funcţia de secretar general de către Comintern, dar legăturile cu acesta din urmă se rupseseră în timpul războiului.

Contactul dintre Foriş şi Comintern fusese asigurat prin intermediul agenţilor sovietici de la Sofia, care călătoreau la Bucureşti, dar legătura aceasta fusese întreruptă, în iunie 1941, după intrarea României în război împotriva Uniunii Sovietice. În schimb, mesajele erau transmise de la Moscova lui Foriş prin Petre Gheorghe, secretarul organizaţiei de

partid București[32]. Relațiile dintre Foriș și Petre Gheorghe s-au tensionat când acesta din urmă, se pare că din ordinele Cominternului, i-a dat instrucțiuni lui Foriș să organizeze acțiuni de sabotaj în spatele liniilor românești. Foriș a refuzat, argumentând că o astfel de cerere era nerealistă, dat fiind că membrii de partid, în majoritate, erau internați sau se aflau sub arest la domiciliu[33].

Deosebirile de opinii l-au făcut pe Foriș să-l îndepărteze pe Petre Gheorghe din fruntea organizației de partid București. Acesta din urmă a refuzat, totuși, să predea lista parolelor (partidul fiind în ilegalitate era nevoit să activeze în condiții de conspirativitate). În 1942, Petre Gheorghe a fost arestat de către agenții români de contraspionaj și acuzat de spionaj în favoarea Uniunii Sovietice. Arestarea sa l-a făcut pe Foriș susceptibil de a fi acuzat de trădare, mai ales că Foriș, ca toți ceilalți activiști de frunte ai partidului care nu erau închiși, erau ridicați în mod regulat de către Siguranță pentru a fi interogați și, ca în cazul lui Pătrășcanu, consultați de generalul Piki Vasiliu, subsecretar la Ministerul de Interne, în privința atitudinii partidului despre desfășurarea războiului. Într-adevăr, aceasta a fost și acuzația pe care i-a adus-o Dej, postum, lui Foriș, în 1951, când l-a acuzat că a fost colaborator al Siguranței. Foriș a refuzat să-i dea vreun ajutor legal lui Petre Gheorghe, act care ar fi constituit dovada apartenenței la partid a acestuia din urmă, și

---

[32] Petre Gheorghe era de origine bulgară și activase în partidul comunist în sudul Dobrogei. Trimis la Moscova pentru instruire ca agent NKVD, pe la mijlocul anilor '30, a fost plasat la București în ajunul războiului.

[33] E. Mezincescu, *Polemici*, în „*România literară*", nr. 27, 9-15 septembrie 1992, p. 2.

în lipsa căreia Petre Gheorghe a fost judecat nu drept comunist, ci ca spion. După Stalingrad, mareşalul Antonescu a comutat pedepsele cu moartea ale comuniştilor (ultimul comunist a fost executat în octombrie 1942), dar nu şi ale celor condamnaţi pentru spionaj. Petre Gheorghe a fost executat în 1943.

Foriş a fost făcut răspunzător de către Dej pentru un şir de arestări, care slăbiseră activitatea partidului după 1940[34]. Judecând după aparenţe, existau puţine motive să se poată face o legătură între Foriş şi adjunctul său, Remus Kofler, şi seria de arestări, acestea fiind rezultatul fie al sârguinţei Siguranţei, fie al stupidităţii activiştilor înşişi, fie al informaţiilor primite de la informatorii din interiorul partidului. Cu toate acestea, la procesul lui Kofler şi al lui Lucreţiu Pătrăşcanu, în aprilie 1954, Kofler, Pătrăşcanu şi Foriş au fost toţi trei învinovăţiţi că au menţinut în funcţii de răspundere din partid informatori cunoscuţi ai poliţiei, care au trădat mare parte din activitatea acestuia la Siguranţă.

Îndepărtarea lui Foriş în aprilie 1944 şi brutala sa ucidere ulterioară la ordinele lui Dej simbolizează, aşa cum observa Vladimir Tismăneanu, „caracterul fundamental represiv, antidemocratic al

---

[34] Dej vorbea întotdeauna cu multă iritare despre Foriş, considerându-l agent al Siguranţei. Şi-a format această părere după o experienţă avută la închisoarea Doftana în 1940, când, potrivit spuselor lui Alexandru Bârlădeanu. Dej i-a comunicat avocatului său, Ion Gheorghe Maurer, că dorea să evadeze. Maurer a transmis dorinţa lui Dej doar lui Foriş. Dej a fost convocat câteva zile mai târziu la comandantul închisorii, care i-a spus că auzise că Dej voia să evadeze. Interviul autorului cu Alexandru Bârlădeanu, 8 august 1996.

comunismului românesc"[35]. Acţiunile lui Dej erau caracteristice pentru incapacitatea comuniştilor români de a folosi procedee democratice în realizarea unei schimbări în conducere. Zvonurile şi denunţurile şoptite erau preferate dialogului raţional cu Foriş, iar încercarea *post factum* a lui Dej de a confecţiona o justificare a acţiunilor lui prin procesul Pătrăşcanu-Kofler a reprezentat culmea cinismului. Îndepărtarea lui Foriş avea să vestească o luptă pentru putere în partid, în stil mafiot.

---

[35] V. Tismăneanu, *Arheologia terorii*, Bucureşti, Editura Eminescu, 1992, p. 106.

3.
Lovitura de stat de la 23 august 1944 şi drumul către putere al Partidului Comunist Român

Impulsul pentru lovitura de la 23 august 1944 a fost oferit de înfrângerea suferită de Axă la Stalingrad în ianuarie 1943. În cursul contraofensivei sovietice, două armate germane, două armate române şi una italiană au fost decimate. Pierderile româneşti în perioada 19 noiembrie 1942-7 ianuarie 1943 s-au cifrat la 155.010 morţi, răniţi, şi dispăruţi, majoritatea celor din urmă fiind luaţi prizonieri[36]. Acest număr reprezenta peste o pătrime din efectivele româneşti angajate pe Frontul de Răsărit. Hitler a pierdut iniţiativa în războiul împotriva Uniunii Sovietice, iar forţele sale au început să fie împinse înapoi în Europa. Consecinţele bătăliei de la Stalingrad au fost tot atât de importante şi pentru Antonescu. Şi-a dat atunci seama că Hitler nu mai putea câştiga războiul. La sfatul şefului Marelui Stat Major, generalul Ilie Şteflea, în mod înţelept el nu îşi angajase, toate forţele în campaniile din Uniunea Sovietică, păstrând o jumătate din ele în rezervă pentru a apăra integritatea teritorială a ţării. Dat fiind

---

[36] *România în anii celui de-al doilea război mondial,* vol. 1, Bucureşti, Editura Militară, 1989, p. 489.

că situaţia militară se deteriora continuu, Antonescu a permis începerea unor tatonări în vederea încheierii păcii prin vicepreşedintele Consiliului de Miniştri, Mihai Antonescu, sau prin Iuliu Maniu, dar toate aceste sondaje au eşuat din cauza insistenţelor anglo-americane în vederea „capitulării necondiţionate", anunţată de Roosevelt şi acceptată de Churchill la conferinţa de la Casablanca, în ianuarie 1943.

Acceptarea capitulării necondiţionate de către români, fie de Maniu, fie de Antonescu, a fost o piatră de încercare în cursul tuturor negocierilor ulterioare dintre reprezentanţii lui Maniu şi Aliaţi la Cairo, în primăvara anului 1944. Totuşi, demersurile făcute în decembrie 1943 de oficialităţile sovietice pe lângă diplomaţii români la Stockholm sugerau că guvernul sovietic dorea să stabilească contacte independente cu Antonescu şi Maniu şi că era pregătit să accepte mai puţin decât o capitulare necondiţionată. S-a creat astfel o situaţie curioasă, în care atât guvernul român cât şi opoziţia căutau să obţină cele mai avantajoase condiţii posibile pentru un armistiţiu în negocieri paralele, unele la Cairo, cu toţi Aliaţii, şi altele la Stockholm, doar cu ruşii. Deloc surprinzător, atât Antonescu, cât şi Maniu credeau că sunt în măsură să negocieze o capitulare necondiţionată, de unde şi neînţelegerea care s-a iscat între Aliaţi şi Maniu şi iritarea crescândă a britanicilor faţă de acesta din urmă. Maniu dorea unele asigurări în privinţa condiţiilor pe care le-ar putea obţine înainte de a-şi face vreun plan în legătură cu răsturnarea lui Antonescu şi era deosebit de preocupat să împiedice ocuparea de către sovietici a României. Ruşii, pe de altă parte, au adoptat o poziţie mai pragmatică, în sensul că era mai realist să trateze cu Antonescu, dat fiind că acesta deţinea controlul armatei şi o întoarcere de

180 de grade a acestuia împotriva germanilor ar fi înlăturat necesitatea unei lovituri de stat din partea opoziţiei.

În ceea ce îl priveşte, Antonescu, conştient de fragilitatea integrităţii teritoriale a României în faţa înaintării sovietice, a căutat să obţină condiţii de armistiţiu care să garanteze independenţa României în raport cu autorităţile sovietice. Dar, cu cât Antonescu întârzia mai mult, cu atât Armata Roşie ajungea mai aproape şi cu atât era mai mare primejdia ocupării ţării. Doar Regele Mihai şi consilierii săi păreau să-şi dea seama că Stalin era tentat să nu fie de acord cu condiţiile de armistiţiu dacă îi reuşea manevra de a le impune prin forţă militară. Refuzul lui Antonescu de a accepta ceea ce după părerea sa erau termeni nesatisfăcători din partea Aliaţilor, asociat cu reţinerea sa în calitate de ofiţer de a abandona aliatul german, care era acum în defensivă, l-au determinat pe Rege, de comun acord cu liderii opoziţiei, să pună la cale răsturnarea acestuia. Tânărul rege a fost cel care a luat iniţiativa arestării lui Antonescu în după-amiaza zilei de 23 august 1944, scoţând astfel România din Axă.

A fost una dintre multele tragedii din istoria românilor faptul că principalii arhitecţi ai loviturii de la 23 august 1944, Regele Mihai şi liderii democraţi, au răsturnat o dictatură militară doar pentru a fi practic răsturnaţi ei înşişi, în decurs de şase luni, de alt regim totalitar incipient. În zona sovietică a Germaniei şi în Polonia, unde pustiirile războiului înlăturaseră toate structurile politice, lui Stalin i-a fost simplu să-şi aducă la putere partidele comuniste clientelare, dar în România impunerea unui nou regim necesita înlăturarea structurilor care mai supravieţuiau. Lovitura regelui Mihai a preîntâmpinat orice mişcare sovietică de a pune mâna pe putere, şi atunci când, opt zile mai târziu, trupele sovietice

au intrat în Bucureşti, au găsit un guvern român fără vreo reprezentare semnificativă comunistă, dispus să negocieze un armistiţiu şi să ţină alegeri.

Lovitura de stat a avut un impact crucial asupra cursului proiectat de Stalin pentru Partidul Comunist Român. Aceasta a făcut cu putinţă şi aducerea lui Dej în primele rânduri ale evenimentelor politice, lansându-l pe drumul către putere. Dat fiind că Dej a apărut mai întâi ca lider al acelei aripi a partidului care era cea mai strâns implicată în lovitură, iar apoi a continuat să-şi asigure dominaţia asupra întregului partid, loviturii i s-a acordat un loc cardinal în Istoria PCR. Chiar înainte ca Dej să-şi realizeze supremaţia în cadrul partidului şi să fie în stare să controleze istoriografia acestuia, tovarăşii săi comunişti au încercat să nege meritele Regelui şi ale principalelor partide democratice în lovitura de stat, asumându-şi-le în exclusivitate, revendicând prin aceasta legitimitatea regimului lor. În acest scop, rolul comuniştilor români în lovitura de stat a fost în mod deliberat exagerată de către partid. Regele Mihai a fost minimalizat, atribuindu-i-se poziţia de simplu spectator. În aceste eforturi, apologeţii comunişti au fost sprijiniţi de suprimarea de către autorităţile comuniste a oricăror relatări ale loviturii care nu se potriveau cu scenariul lor despre evenimente. De aceea, relatările participanţilor-cheie la evenimente, şi anume cele ale Regelui şi ale membrilor anturajului său care au fugit în Occident, descriind actul crucial al Regelui de a-l aresta pe mareşalul Antonescu la 23 august 1944, au fost în mare parte necunoscute în România înainte de răsturnarea regimului comunist[37].

---

[37] Printre acestea se numără A.G. Lee, *Crown against Sickle*, Londra, Hutchinson, 1950; R.H. Markham, *Rumania under the*

Din descrierea pregătirilor pentru lovitură şi realizarea ei reiese faptul că membrii partidului comunist au reprezentat doar una din părţile implicate. Contribuţia lor a fost definită printr-o serie de argumente. Ca partid ce se bucura de puţin sprijin popular în România, importanţa comuniştilor în modelarea viitorului ţării depindea de influenţa pe care principalul lor chezaş, Stalin, putea să o exercite în treburile româneşti. Pe măsura desfăşurării, această importanţă s-a amplificat datorită înaintării Armatei Roşii. Includerea reprezentanţilor Partidului Comunist Român în Blocul Naţional Democrat reprezenta deci în mare măsură o politică raţională, fiind considerată de către Rege şi de către principalii lideri ai opoziţiei ca plină de tact, ţinând seama de pătrunderea iminentă a Armatei Roşii pe pământul României şi de locul de frunte pe care l-ar avea Uniunea Sovietică în determinarea condiţiilor armistiţiului. Dar, spunând acest lucru, comuniştilor li s-a permis să joace un rol mai mare în lovitură datorită neglijenţelor celorlalte partide, la care s-a adăugat o mai bună organizare a comuniştilor în seara loviturii. Pătrăşcanu a fost primul reprezentant de partid care a apărut la Palat la 23 august; Maniu şi Brătianu nu au putut fi contactaţi, iar Bodnăraş şi „Gărzile sale Patriotice" au constituit singura miliţie civilă aptă să sosească pentru a-l lua în primire pe Antonescu. Aceste fapte au fost folosite de către comunişti în sprijinul pretenţiei lor exagerate de a fi avut rolul de frunte în lovitura de stat.

Soviet Yoke, Boston, Meador Publishing, 1949. Istoriografia loviturii de stat este prezentată în R.P. King, *A. History of the Romanian Communist Party*, Stanford, Hoover Institution Press, 1980, pp. 40-43 şi M. Shafir, *România. Politics, Economics and Society*, Londra, Frances Pinter, 1985, pp. 30-37.

Lovitura de stat de la 23 august a transformat statutul Partidului Comunist Român. La începutul anului 1944, după douăzeci şi trei de ani de existenţă, partidul mai era încă o mică grupare politică, plină de facţiuni, cu o rezonanţă efectiv redusă sau chiar fără a o avea deloc în România, cu o conducere răspândită în trei centre principale şi constrâns să ţină seama de orientările politice hotărâte la Moscova, relevante mai curând pentru strategiile politice sovietice decât pentru condiţiile politice româneşti. În toamna aceluiaşi an, PCR devenise un factor influent pe scena politică românească. La sfârşitul anului 1944 fusese propulsat în prim-planul evenimentelor de către puterea de ocupaţie sovietică, iar rivalităţile sale fracţioniste au fost estompate de necesitatea pregătirii sale în vederea rolului ce-i fusese dat de Stalin în viitorul României. Pentru a se adapta acestui rol, comuniştilor le-a venit greu să se dezbare de moştenirea clandestinităţii. Personalităţile sale de frunte erau, ca şi în altă parte, obişnuite cu dogmatismul şi disimularea. Conştienţi de epurările staliniste din 1937 şi 1938, Gheorghiu-Dej şi Ana Pauker au considerat prefăcătoria un element important de supravieţuire, şi aceasta avea să caracterizeze întreaga lor luptă pentru conducerea partidului.

Poziţia externă a României imediat după lovitura de stat era aceea a unui stat independent ce ducea un război împotriva foştilor săi aliaţi, de partea foştilor săi duşmani. La intrarea lor în Bucureşti, la 30 august, trupele sovietice au găsit un guvern interimar pregătit să negocieze un armistiţiu şi să ţină alegeri libere. Britanicii au propus ca în virtutea Convenţiei de Armistiţiu să fie constituită o Comisie Aliată de Control care să supravegheze aplicarea termenilor acesteia, însă hotărârea sovieticilor de a avea cuvântul determinant în această problemă s-a

materializat în proiectul de armistiţiu din 31 august, în care se afirma că termenii vor fi aduşi la îndeplinire „sub controlul Înaltului Comandament Sovietic, denumit aici mai jos, Înaltul Comandament Aliat (Sovietic), acţionând în numele Puterii Aliate". Ca pentru a sublinia ideea, ministrul de Externe sovietic, Viaceslav Molotov, în convorbirea cu ambasadorul american, Averell Harriman, a lăsat să se înţeleagă că aliaţii occidentali pot avea contacte politice cu guvernul român doar prin intermediul ruşilor[38].

Ruşii au refuzat să facă concesii în orice problemă de principiu din proiectul lor de propuneri, faţă de britanici şi de americani. Au fost neclintiţi în hotărârea de a fixa o sumă precisă de despăgubiri, iar ambasadorului britanic şi celui american li s-a comunicat de către guvernele lor să fie de acord cu propunerile sovieticilor, dacă aceştia din urmă refuzau să cedeze, pentru a le da românilor impresia de unitate. Delegaţia română, condusă de Lucreţiu Pătrăşcanu, sosise în capitala sovietică la 29 august, însă ciorovăiala dintre aliaţi era în toi, ceea ce a făcut ca termenii de armistiţiu conveniţi să nu-i fie prezentaţi înainte de 10 septembrie. Dacă ruşii sperau că îl vor găsi pe Pătrăşcanu, în calitatea sa de comunist, mai docil în cursul discuţiilor, se înşelaseră, iar schimburile aspre de cuvinte cu Molotov s-ar putea să-l fi evidenţiat ca o persoană lipsită de încredere în ochii Kremlinului[39]. Convenţia

[38] Paul D. Quinlan, *Clash Over Romania, British and American Policies towards Romania: 1938-1947*, Los Angeles, American-Romanian Academy of Arts and Sciences, 1977, pp. 106-107.

[39] Minuta celei de-a doua întâlniri dintre delegaţiile sovietică, britanică şi americană şi delegaţia română privind termenii

a fost semnat la 13 septembrie, la orele 3 dimineața[40].

Într-adevăr, Stalin a folosit Convenția pentru a sublinia efectele loviturii de stat de la 23 august, care amenințaseră să-l lipsească de inițiativă în treburile românești. Pentru a redobândi această inițiativă, liderul sovietic a transformat Convenția de Armistițiu într-un cadru legal, care să-i asigure interesele politice și economice dominante în România[41]. Potrivit prevederilor Convenției de Ar-

---

Armistițiului, ținută la 11 septembrie la orele 12, arată fricțiunile dintre cei doi. Iată un exemplu:

Domnul Molotov a făcut observația că România fusese învinsă și că trebuie să recunoască acest lucru. Aceasta trebuie inclusă în termenii Armistițiului.

Domnul Pătrășcanu a căutat să demonstreze că prezentul guvern român nu era același cu cel care dusese războiul împotriva rușilor. Acel guvern fusese răsturnat.

Domnul Molotov a subliniat că România a cerut armistițiu doar după ce fusese forțată să procedeze astfel de spargerea frontului român de către Armata Roșie. Discuția a luat sfârșit; Preambulul există în forma sa actuală: n-ar adăuga decât că Armistițiul va fi semnat de mareșalul Malinovski.

Domnul Pătrășcanu a spus că românii doriseră să accepte armistițiul încă din luna iulie.

Domnul Molotov a afirmat că dorința este un lucru, iar acțiunea altul (PRO, FO 371/44011, filele 22-25; vezi și V.F. Dobrinescu, *România și organizarea postbelică a lumii, 1945-1947*, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1988, p. 199. Minuta diplomatică română a negocierilor a fost publicată în G. Buzatu, *România cu și fără Antonescu*, Iași, Editura Moldova, 1991, pp. 259-271.

[40] Datată, totuși, cu ziua de 12.

[41] Semnificația dată de sovietici Armistițiului a fost exprimată clar la un dejun oferit de ministrul de Externe român Constantin

mistițiu, România trebuia să asigure cauzei Aliaților douăsprezece divizii de infanterie și să dea drept de liberă trecere trupelor sovietice. Ea avea să plătească în natură despăgubiri de război însumând trei sute de milioane de dolari într-o perioadă de șase ani și să returneze bunurilor luate de la Aliați. Articolele 13 și 14 stipulau arestarea criminalilor de război și desființarea organizațiilor „de tip fascist". În cazul în care autoritățile sovietice considerau necesar, urma să fie reintrodusă cenzura. Clauzele teritoriale recunoșteau anexarea Basarabiei și a nordului Bucovinei de către Uniunea Sovietică și anulau Diktatul de la Viena, care dăduse Ungariei nord-vestul Transilvaniei.

Întrucât Uniunea Sovietică deținea monopolul interpretării ei, Convenția de Armistițiu a devenit un mecanism de acaparare a României. Articolul 18 stabilea o Comisie Aliată de Control, sub condu-

---

Vișoianu în onoarea lui Andrei Vîșinski, adjunctul ministrului de Externe sovietic, la 14 octombrie 1944, la București. În alocuțiunea sa, Vișoianu declara că „La 23 august 1944, la comanda M.S. Regele și la chemarea partidelor democratice, națiunea română și armata sa s-a ridicat ca un singur om împotriva guvernului de dictatură". Vîșinski, în replică, a combinat zilele de 23 august și 12 septembrie și a evitat să facă vreo referire la Rege: „La 12 septembrie, au fost puse bazele bunelor relații dintre poporul rus și poporul român [...] În acea zi, acțiunea revoluționară a poporului român, sub conducerea partidelor democratice ale țării, a pus capăt războiului criminal [...] acea dată are o importanță mare pentru politica internă a României. Cred că sunt îndrituit să spun că 12 septembrie are aceeași importanță pentru politica externă românească." Citat din raportul asupra discursurilor în PRO, FO 371/43984. Accentul pus de Vîșinski asupra datei de 12 septembrie poate prea bine să fie primul anunț „oficial" al liniei partidului.

cerea generală şi, cum am spus, la ordinele „Înaltului Comandament Aliat (Sovietic), acţionând în numele Puterilor Aliate". În practică, aceasta funcţiona conform statutelor întocmite de către ruşi, în virtutea cărora, până la Potsdam, ofiţerii americani şi britanici erau trataţi doar ca delegaţi în cadrul Comisiei, şi ca nefăcând structural parte din acesta. Ca atare, drepturile normal acordate Aliaţilor prin Convenţia de Armistiţiu erau definite şi aplicate de către ruşi. Stalin, deci, avea două instrumente satisfăcătoare de urmărire a obiectivelor sale în România: un partid comunist, care era acum o parte recunoscută în structura politică a ţării, şi un acord cu Aliaţii, care dădea Armatei Roşii toată libertatea de acţiune de care avea nevoie.

Acapararea României a rezultat din interacţiunea acestor două elemente: în timp ce luptele continuau, Armata Roşie, ca orice armată, avea nevoie de ordine în spatele frontului, dar în România singura ordine acceptabilă ruşilor era cea garantată de Partidul Comunist Român. Rolul partidului era acela de a preîntâmpina ca regimul instaurat după lovitura de stat să stabilească ordinea în alţi termeni. Această cerinţă implica, în primul rând, neutralizarea mijloacelor de menţinere a ordinii sociale, adică armata, sistemul judiciar şi poliţia, şi restructurarea lor după modelul sovietic; în al doilea rând, crearea sprijinului de masă, de care PCR era complet lipsit, şi care i-ar fi asigurat noului regim legitimitatea teoretică necesară. Ambele acţiuni antrenau o bizuire pe teroare şi pe ambele se puteau bizui pentru a distruge orice vestigii de sprijinire a monarhiei şi a democraţiei „occidentale". În guvernul provizoriu al generalului Sănătescu (23 august – 2 noiembrie 1944), constituit pentru a conduce noul curs de război al României, majoritatea posturilor ministeriale erau

ocupate de militari de profesie, doar Ministerul Justiţiei fiind asigurat de comunişti prin persoana lui Pătrăşcanu. Deşi câţiva ofiţeri superiori ai Serviciului Special de Informaţii au fost arestaţi în septembrie 1944, comitetul însărcinat cu cercetarea celor 600 de angajaţi la nivel naţional ai SSI a concluzionat într-un raport din 20 octombrie că n-au găsit decât doi ofiţeri împotriva cărora ar putea fi aduse acuzaţii şi acestea erau „comportare abuzivă şi necuviincioasă"[42]. Personalul Ministerului de Interne şi al Siguranţei a rămas în mare măsură neschimbat[43]. Faptul că aceste persoane nu au putut fi schimbate a oferit comuniştilor un pretext de torpilare a guvernului Sănătescu. În acelaşi timp, autorităţile sovietice au început să slăbească armata şi forţele poliţieneşti ale României.

La 2 octombrie, Înaltul Comandament Sovietic a cerut reducerea forţelor Poliţiei de la 18.000 la 12.000 persoane. La 6 octombrie, a impus demisia generalului Gheorghe Mihail, Şeful Marelui Stat Major român, din cauza opoziţiei sale faţă de ordinul sovietic ca toate unităţile române să fie dezarmate, cu excepţia celor douăsprezece divizii ce luptau alături de ruşi. Succesorul lui Mihail, generalul Nicolae Rădescu, a încuviinţat la 26 octombrie, îm-

---

[42] *Cartea Albă a Securităţii,* vol. 1, Bucureşti, SRI, 1995, p. 92. Ofiţerii arestaţi au fost Eugen Cristescu, şeful SSI, Gheorghe Cristescu şi Nicolae Trohani, ambii şefi de departament, Florin Begnescu, ofiţer în secţia de contraspionaj, şi Eugen Haralamb.

[43] Misiunile de supraveghere a ordinii publice erau îndeplinite de Direcţia Generală a Poliţiei (căreia îi era subordonată Siguranţa), Corpul Detectivilor şi Inspectoratul General al Jandarmeriei. Acesta din urmă răspundea de ordinea publică în zonele rurale. Toate cele trei organisme funcţionau sub egida Ministerului de Interne.

potriva voinţei sale, cererea sovieticilor ca armata română din interior să fie redusă de la 13 divizii complete la 3 divizii cu efectiv redus, cu un efectiv totalizând 10.000 persoane, şi ca numărul trupelor de grăniceri şi al jandarmeriei să fie redus de la 74.086 la 58.018 militari. Acest proces a continuat în următorii trei ani, ducând la reducerea efectivului forţele armate române de la 419.000 în mai 1945 la 136.000 în decembrie 1947[44].

Aceste acţiuni ale autorităţilor sovietice i-au dat partidului posibilitatea de a proceda după cum dorea, fără imixtiuni fundamentale din partea altor forţe. Prima sa sarcină a fost aceea de a-şi lărgi capul de pod din guvern. Acest lucru în sine cerea accesul lui la posturile ministeriale cruciale – Internele, Apărarea precum şi Justiţia – şi crearea unui sprijin de masă, ce putea fi folosit pentru a cere schimbări politice radicale. La 2 octombrie, Partidul Comunist şi Partidul Social Democrat şi-au unit forţele pentru a forma Frontul Naţional Democrat. Membrii Frontului ameninţau muncitorii de la principalele fabrici din Bucureşti şi din alte localităţi cu arestarea de către armata sovietică, în cazul în care refuzau să desfiinţeze prin vot vechile comitete de uzină şi să aleagă în locul lor reprezentanţii Frontului Naţional Democrat. Noile comitete au preluat apoi cantinele muncitoreşti şi procedurile de raţionalizare, astfel încât o mare parte a industriei a ajuns curând în mâna Frontului Naţional Democrat, forţând muncitorii să se supună voinţei sale, sub ameninţarea de a li se tăia raţiile şi a li se suprima cartelele speciale de alimente.

---

44 A. Duţu, *Comisia Aliată de Control destructurează Armata Română. 3,* în „Revista de Istorie Militară", nr. 5, 1992, p. 221.

În industrie şi în alte domenii, ameninţărilor li s-a dat pondere de către Gărzile de Apărare Patriotică, care au dezvoltat nucleul de muncitori înarmaţi ce îl preluaseră pe Antonescu după arestarea acestuia. Această dezvoltare, în septembrie 1944, a fost făcută sub supravegherea Serviciilor de Securitate sovietice – NKGB – iar Gărzile au fost puse sub comanda lui Emil Bodnăraş. Acestea asigurau paravanul ideal pentru instruirea agenţilor şi a „mardeiaşilor" ce urmau să fie infiltraţi în forţele de poliţie şi de securitate, când comuniştii vor fi câştigat accesul în Ministerul de Interne. Gărzile erau folosite pentru a nimici „fasciştii" şi pentru a-i încuraja pe recalcitranţi să înţeleagă cât de greşit era să se opună. Atunci când era necesar, Gărzile se bucurau de cooperarea logistică a comandamentului rus. Printre componenţii lor se aflau şi deţinuţi sau foşti legionari, a căror pricepere în materie de intimidare fusese şlefuită la sfârşitul anilor '30[45]. La 15 ianuarie 1945, primul ministru, generalul Ră-

---

[45] Unul din avantajele teoriei de clasă în domeniul politicii era faptul că legitima omorul neintenţionat. Victimele Gărzii, care fuseseră ucise sau au murit mai târziu în urma rănilor primite, rămân încă să fie stabilite. În afară de rolul lor de „trupe de şoc". Gărzile (cunoscute sub numele de Formaţiunile de Luptă Patriotică) au avut şi rol de spionaj şi s-au infiltrat în SSI şi în Serviciul Militar de Informaţii (Biroul II al Marelui Stat Major Român). Aceşti agenţi ai Formaţiunilor de Luptă Patriotică au continuat să ocupe funcţii înalte în securitatea şi miliţia comunistă", vezi Claudiu Secaşiu. „Serviciul de Informaţii al PCR; Secţia a II-a Informaţii şi Contrainformaţii din cadrul Comandamentului Formaţiunilor de Luptă Patriotice (FLP) – Penetrarea Serviciilor Oficiale de Informaţii (23 august 1944 – 6 martie 1945)", *6 martie 1945. Începuturile comunizării României*, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 1995, pp. 146-157.

descu, a ordonat dizolvarea Gărzilor, însă Teohari Georgescu şi Emil Bodnăraş au ignorat pur şi simplu instrucţiunile. Cu o armată română trunchiată sau dezarmată, guvernul nu mai avea nici un fel de forţă de contracarare.

Teohari Georgescu continua să meargă la serviciu şi a transmis o telegramă circulară către prefecţi, informându-i că „în conformitate cu hotărârea Consiliului Frontului Naţional Democrat, va rămâne în funcţie". „Vă recomand cât se poate de categoric – continua el – să nu îndepliniţi ordinele îndreptate împotriva poporului, ordine date de generalul Rădescu, care a dovedit prin acţiunea sa dictatorială a fi duşmanul poporului"[46]. Între timp viceprim-ministrul Petru Groza îi încuraja pe ţărani să anticipeze reforma agrară, luând cu forţa pământul marilor moşieri. Un articol din „Scânteia" din 13 februarie 1945 relata exproprierea moşiilor de către ţărani în judeţele Prahova şi Dâmboviţa. Două zile mai târziu, în cadrul unei şedinţe a cabinetului, Rădescu îl acuza pe Groza că pregăteşte un război civil. Atât Rădescu, cât şi Regele Mihai, se temeau că stânga pregătea o lovitură de stat, datorită rapoartelor care indicau faptul că ruşii trimiteau la Bucureşti trupe NKGB[47].

---

[46] Textul se află în documentele personale ale domnului Ivor Porter, căruia îi sunt recunoscător că mi-a permis să cercetez acest material. O desconsiderare similară a lui Rădescu fusese manifestată cu o lună în urmă de către Teohari Georgescu şi Emil Bodnăraş. Conştient de puterea pe care aceştia doi începeau să o aibă, Rădescu a ordonat desfiinţarea „Gărzilor Patriotice" la 15 ianuarie, dar cei doi comunişti i-au ignorat pur şi simplu instrucţiunile.

[47] P.D. Quinlan, *op. cit.*, p. 120. Dubiile dacă Dej chiar s-a întâlnit cu Stalin în cursul vizitei la Moscova sunt exprimate într-o

Frontul Naţional Democrat a organizat demonstraţii în câteva oraşe, printre care Brăila, Constanţa, Craiova, Roman şi Târgu Mureş, cerând demisia guvernului Rădescu. Cu toate că mulţi dintre participanţi veneau de bunăvoie, Frontul Naţional Democrat a recurs şi la şantaj pentru a mobiliza demonstranţii. Muncitorilor care nu au intrat în sindicat li s-au refuzat cartelele de alimente. Un raport al poliţiei din 4 februarie consemna că, în multe fabrici, pe lângă comitetele de întreprindere au fost constituite aşa-numitele „comitete de sacrificiu", compuse din membri ai partidelor de stânga. Aceste comitete au fost înfiinţate pentru a asigura îndeplinirea de către muncitori a ordinelor partidului comunist, ca şi neafilierea acestora la vreun partid sau la vreo organizaţie necomunistă[48].

Aveau să fie curând spulberate orice speranţe pe care le-ar fi nutrit poporul român de pe urma Declaraţiei asupra Europei Eliberate, adoptată la Conferinţa de la Ialta: că „drepturile suverane şi

---

telegramă trimisă de contele de Halifax, ambasadorul britanic la Washington, către Foreign Office, datată 3 februarie 1945. Burton Berry, înaltul reprezentant politic american din Comisia Aliată de Control din România, raportase la 30 ianuarie o convorbire cu mareşalul Curţii în care acesta a afirmat că Regele Mihai „vorbise cu Gheorghiu-Dej, care a mărturisit că nu avusese întrevederi (repet, nu avusese) cu conducătorii sovietici" dar că "avea impresia generală că poziţia românilor faţă de ruşi s-ar îmbunătăţi dacă ar fi instalat un guvern comunist". Comentând telegrama, o sursă din Foreign Office notează: "Mărturia lui Dej sugerează că el şi Pauker au cerut sprijin rusesc pentru programul lor, fără să-l primească într-adevăr" (PRO, FO 371/48547, R2516/28/37).

[48] Natalia Tamps, „Starea de spirit din România la începutul anului 1945", *6 martie 1945. Începuturile comunizării României*, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 1995, pp. 312-318.

autoguvernarea" vor fi restituite „acelor popoare care au fost lipsite cu forța de ele". Gărzile Patriotice practicau banditismul organizat în sprijinul comitetelor Frontului Național Democrat, a căror putere asupra câtorva fabrici-cheie bucureștene era amenințată de muncitorii ce nu făceau parte din FND. Această campanie de violențe, de inspirație comunistă, a pornit de la Arsenalul Armatei, la începutul lunii februarie, și s-a răspândit la Monitorul Oficial și la Fabrica Stela, unde comitetele FND au fost date afară. La alegerile sindicale de la atelierele Arsenalul Armatei, doar 14 din cei 600 de muncitori au votat candidații comuniști, iar 180 au votat lista celor fără apartenență de partid (restul s-au abținut). La 6 februarie, 60 de membri ai Gărzilor Patriotice și doi soldați NKGB s-au deplasat cu mașina la Arsenalul Armatei, i-au bătut pe cei care votaseră lista cu independenți și au luat cu ei 11 muncitori, pe care i-au dus la comandamentul NKGB. La 19 februarie, 3.600 din cei 5.500 de angajați ai uzinelor de oțel și armament Malaxa din București au semnat o rezoluție cerând demisia comitetului FND, în frunte cu Vasile Mauriciu, fost membru al Gărzii de Fier. Votarea rezoluției a fost întreruptă a doua zi, atunci când comitetul FND i-a chemat la fabrică pe ceferiști și setebiști* în apărarea lui. A început o luptă între muncitorii de la Malaxa și cei veniți din afară, în cursul căreia au fost uciși mai mulți muncitori, iar liderul sindical comunist Gheorghe Apostol a fost rănit. După încăierare, toți cei care, potrivit legitimațiilor de identitate, participaseră la vot au fost arestați și duși la sediile FND[49].

---

* muncitorii de la Societatea de Tramvaie

[49] O foaie volantă scoasă de muncitorii de la uzinele Malaxa la 23 februarie scria: „Protestăm cât se poate de energic împotriva

Mistificările mergeau mână în mână cu violenţele corporale. „Scânteia" îl acuza pe Rădescu că încerca să stârnească un război civil; atacurile acestui ziar au fost reluate de „Graiul Nou", organul Armatei Roşii din România, şi de „Pravda". Anatoli Pavlov, reprezentantul politic sovietic în Comisia Aliată de Control, a continuat acest scenariu, înştiinţându-l pe reprezentantul american în Comisie că dacă guvernul Rădescu „nu scapă de ... elementele fasciste ... s-ar putea ca oamenii înşişi să ia măsuri necesare de corectare a acestei situaţii"[50]. Lucrurile au atins punctul critic la 24 februarie. La sfârşitul unei mari demonstraţii a FND, mulţimea s-a deplasat în Piaţa Palatului, în faţa Ministerului de Interne, acolo unde îşi avea Rădescu cabinetul. S-au tras focuri de armă şi au fost ucise câteva persoane. La ordinele lui Rădescu, trupele române ce păzeau clădirea au tras în aer pentru a dispersa mulţimea.

---

tacticilor de teroare pe care persoane iresponsabile din afara uzinei le folosesc la Malaxa în sprijinul comitetului de agitatori ticăloşi care au fost menţinuţi împotriva voinţei muncitorilor. Protestăm împotriva violenţei mercenarilor înarmaţi care au fost aduşi cu camioanele sub îndrumarea lui Gheorghiu-Dej, care a ajuns să impună voinţa unei minorităţi disparate ce şi-a împuşcat propriii săi sprijinitori. Denunţăm huliganii care doresc să oprească prin foc de armă libera exprimare a voinţei muncitorilor. Cerem arestarea bandelor înarmate de suporteri ai FND, care au fost aduşi din afară şi nu îşi au locul printre noi. Cerem arestarea lui Gheorghiu-Dej şi a celorlalţi agitatori troţkişti. Vrem alegeri libere şi vot secret. Vrem sindicate pe profesii şi nu hoarde manipulate politic. Cerem ca guvernul să asigure libertatea şi votul secret şi să preîntâmpine teroarea practicată împotriva noastră de către nişte criminali iresponsabili. Vrem muncă şi ordine. Vrem pace. Jos teroarea din sindicate!"

[50] *Cartea Albă a securităţii*, vol. 1, Bucureşti, SRI, 1995, p. 122.

După cum relatează istoricul american Henry Roberts: „am urmărit procesiunea şi mă aflam în mulţimea la nu mai mult de 15 m de locul unde au fost trase primele focuri. Totuşi nici atunci, nici după aceea nu am reuşit să descopăr ce se întâmplase în realitate. Ştiu că guvernul ordonase ca trupele să nu se afle în acea zi în stradă, pentru a evita incitarea unor tulburări. Mulţimea se îndrepta într-adevăr către clădirea Ministerului de Interne, cu toate că dădea puţine semne cu privire la direcţia în care o lua. Primele focuri au fost trase dintr-o cămăruţă şi de undeva din mulţime, dar nu ştiu de către cine şi în ce scop[51].

Ceea ce s-a stabilit cu claritate mai târziu de către o comisie mixtă româno-rusă de medici a fost faptul că gloanţele extrase din trupurile victimelor nu erau de un calibru folosit de armata română, dar aceste constatări au venit prea târziu pentru Rădescu. Incapabil să-şi stăpânească mânia faţă de această provocare, primul ministru s-a adresat

---

[51] H.L: Roberts, *Rumania, Political Problems of an Agrarian State,* New Haven, Yale University Press, 1951, p. 263, nota 29. Contraamiralul L. Bogdenko, vicepreşedinte al Comisiei Aliate de Control, a scris într-un raport trimis la Moscova că „trupele române care păzeau Ministerul de Interne au deschis focul. Unii demonstranţi au răspuns cu foc. Simultan, a început să se tragă din clădirea Prefecturii din Bucureşti". La orele 17, Bogdenko a cerut cas primul ministru Rădescu să ordone tuturor trupelor, jandarmeriei şi poliţiei să înceteze focul din partea lor. Acelaşi ultimatum i s-a dat comandantului armatei, precum şi şefului jandarmeriei. Ultimatumul a fost acceptat (vezi T.A. Pokivailova, „A.Y. Vyshinsky, first deputy Comisar for Foreign Affairs of the USSR, and the Establishment of the Groza Government", *6 martie 1945. Începuturile comunizării României,* Bucureşti, Editura Enciclopedică, 1995, pp. 53-54.

naţiunii prin radio şi i-a denunţat pe liderii comunişti Ana Pauker şi Vasile Luca, numindu-i „hiene" şi „străini fără neam şi Dumnezeu", o referire la ateismul şi la originile lor neromâneşti[52]. În momentul acela au intervenit ruşii. A.I. Vîşinski, adjunctul ministrului de Externe rus, a sosit pe neaşteptate la Bucureşti la 27 februarie şi s-a dus direct la Palat pentru a cere înlocuirea lui Rădescu. Regele Mihai a ezitat şi i-a spus rusului că trebuie respectate procedurile constituţionale. A doua zi după-amiază, Vîşinski a revenit şi a cerut să i se spună ce măsură luase Regele. Atunci când acesta l-a anunţat din nou că trebuie să se consulte cu liderii politici, ministrul adjunct de Externe sovietic şi-a zbierat nemulţumirea şi a dat Regelui un răgaz până la orele 18 pentru a anunţa demiterea lui Rădescu. Sub intimidare, Regele a consimţit.

Regele Mihai s-a adresat reprezentanţilor britanic şi american pentru le cere ajutorul şi sfatul, dar în ciuda protestelor occidentale înaintate la Bucureşti şi la Moscova cu privire la comportarea lui Vîşinski, aceasta din urmă a continuat să forţeze nota. „Toate forţele cu adevărat democratice din România trebuie reprezentate în guvern şi doar un astfel de guvern va fi capabil să asigure ordinea şi pacea în România, care se află în spatele frontului Armatei Roşii, asigurând în acelaşi timp îndeplinirea onorabilă şi scrupuloasă a condiţiilor Armistiţiului"[53]. Presiunile

---

52 Textul discursului poate fi găsit în *Viaţa politică în documente,* editat de Ioan Scurtu şi alţii, Bucureşti, Arhivele Statului, 1994, pp. 149-150.

53 Fotocopii Rusia, pachet XIII, document 5, p. 21. Citat în Maria Ignat, „Implicaţiile Convenţiei de Armistiţiu asupra evoluţiei vieţii politice româneşti", *6 martie 1945. Începuturile comunizării României,* Bucureşti, Editura Enciclopedică, 1995, p. 33.

militare s-au adăugat celor politice. La 28 februarie, generalul-colonel Ivan Susaikov, locţiitorul comandantului Grupului de Armate Sud, l-a înlocuit pe generalul-locotenent V. Vinogradov în funcţia de vicepreşedinte al Comisiei Aliate de Control[54]. Fără să-şi consulte colegii britanic şi american, acesta a ordonat ca unele unităţi române staţionate în Bucureşti şi în afara oraşului să fie trimise pe front, iar altele să fie desfiinţate. Locul acestora a fost luat de tancurile şi trupele sovietice, care au ocupat Prefectura Poliţiei, Poşta Centrală şi Marele Stat Major Român. Două grupuri de aviaţie de bombardament şi două escadrile de vânătoare cu baza în capitală au fost desfiinţate, iar restul forţelor aeriene române au fost consemnate la sol. Sute de poliţişti în civil şi în uniformă au fost concediaţi, iar trupele sovietice patrulau pe străzile Bucureştilor, controlând actele pietonilor, ale şoferilor şi vehiculelor lor, şi se foloseau de acest prilej pentru a rechiziţiona după poftă vehicule româneşti.

La 1 martie, Vîşinki l-a informat pe Rege că Petru Groza, adjunctul lui Rădescu şi candidatul de încredere al ruşilor, era „alegerea sovietică". Regele Mihai, fără tragere de inimă, i-a dat cale liberă lui Groza să formeze guvernul, însă liberalii şi ţărăniştii au refuzat să intre într-un guvern controlat de Frontul Naţional Democrat. Primul cabinet al lui Groza a fost respins de Rege. La 5 martie, Vîşinski l-a informat pe Rege, că dacă nu era acceptat un guvern Groza, „nu mai putea răspunde pentru existenţa în continuare a României ca stat inde-

[54] Preşedintele nominal, mareşalul Rodion Malinovski, în calitate de comandant al Frontului II Ucrainean, era ocupat cu ostilităţile din Ungaria şi Cehoslovacia.

pendent"[55]. Temându-se de o lovitură de stat, regele şi-a dat consimţământul a doua zi după-amiază. După aceea, acapararea comunistă a României a înaintat cu paşi repezi[56]. *)

Noul guvern Groza era dominat de FND, care deţinea paisprezece din cele optsprezece posturi din cabinet. Comuniştii controlau ministerele de Interne, Justiţie, Război şi Economie Naţională. Li-

---

[55] P.D. Quinlan, *op. cit.*,p. 128.

[56] După demiterea sa, Rădescu a fost luat sub protecţie britanică şi a locuit în clădirea legaţiei timp de două săptămâni până când s-a ajuns la o înţelegere între guvernele britanic şi sovietic, prin care cel dintâi primea asigurări că Rădescu nu va avea de suferit dacă se întoarce acasă. La 11 noiembrie, a primit ordin din partea Ministerului de Interne să stea acasă, de unde nu s-a mişcat până în primăvara anului 1946, când poliţia i-a asigurat o maşină, un şofer şi o gardă de corp. Un incident petrecut la 13 mai 1946 l-a convins să părăsească România cât se poate de curând. În aceeaşi zi, aflându-se la Ateneul Român din Bucureşti, a fost atacat de un grup de bărbaţi înarmaţi cu bâte, iar el şi garda de corp au fost răniţi. Fuga sa a fost pregătită de către secretarul său Barbu Niculescu. La 15 iunie. Rădescu, împreună cu secretarul său şi alte persoane, printre care un aviator român, au decolat de pe aerodromul Cotroceni şi au fugit în Cipru. În 1947 s-a stabilit la New York, unde a contribuit la crearea Comitetului Naţional Român anticomunist, aflat sub patronajul Regelui Mihai. Activitatea acestuia a fost finanţată cu câteva milioane de dolari, scoase în secret din România în acest scop între 1945 şi 1946. În februarie 1950, Rădescu a cerut ca de aceşti bani să se dea socoteală în mod public, însă ceilalţi membri ai Comitetului n-au fost de acord, aşa că el a demisionat. A murit la New York la 16 mai 1953. Comitetul, a cărui preşedinţie a fost preluată de Constantin Vişoianu, a fost activ până în 1975 („Free Romanian Press", vol. 29, nr. 3, martie 1984).

*) Rădescu a fost reînhumat la Bucureşti, în Cimitirul Belu, la 23 noiembrie 2000 (n.ed. 2006).

beralii şi ţărăniştii disidenţi deţineau celelalte patru portofolii, cel mai notoriu fiind fostul prim-ministru al Regelui Carol II, Gheorghe Tătărescu, cândva oponent şi acum, sicofant al Uniunii Sovietice, care a devenit viceprim-ministru şi ministru de Externe. Teohari Georgescu a fost ridicat la funcţia de ministru de Interne. Imediat după numirea sa, Georgescu a anunţat că „pentru a-şi duce la îndeplinire sarcinile... ministrul de Interne trebuie să se bizuie pe un puternic aparat de poliţie, epurat de toate elementele fasciste, colaboraţioniste sau compromise care fuseseră pervertite de obiceiuri şi practici antidemocratice şi venale"[57]. Din cei 6.300 de angajaţi ai Ministerului de Interne, existenţi la 6 martie 1945, 2.851 au fost trecuţi în rezervă şi 195 au fost concediaţi. În locul lor au fost aduse „elemente cinstite, democratice şi capabile"[58].

Poliţia, Siguranţa, Jandarmeria şi Corpul Detectivilor au fost reorganizate, acesta din urmă primind misiunea specială de a da de urma membrilor încă activi ai Gărzii de Fier şi de a-i aresta[59]. Sub îndrumarea unui agent NKVD, Alexandru Nicolski, Corpul urma să reprezinte nucleul Securităţii[60].

---

[57] *Cartea Albă a Securităţii*, vol. 1, Bucureşti, SRI, 1995, p. 92.

[58] *Ibidem.* În iunie 1946, Teohari Georgescu raporta că personalul Ministerului de Interne sporise la 8.500 persoane, din care 4.084 erau angajate înainte de 23 august 1944.

[59] *Ibidem*, vol. 1, p. 13.

[60] Numărul ofiţerilor din Corpul Detectivilor, conform documentelor disponibile, a fost înjumătăţit de la 221 în martie 1945, la 101, în ianuarie 1947. În acest corp au fost înrolaţi după martie 1945 o serie de agenţi sovietici vorbitori de limba română; majoritatea acestora, precum Nicolski, fuseseră capturaţi de autorităţile române şi eliberaţi din închisoare după 23 august. Printre aceşti agenţi se numărau Andrei Gluvakov, Vladimir

Colegul lui Teohari Georgescu, Emil Bodnăraş, a fost promovat secretar general al primului ministru. Bodnăraş ocupa o funcţie-cheie, pentru că în cabinetul său se intersectau fire din structurile acaparate de comunişti. Bodnăraş era şi el agent al NKGB şi raporta cu fidelitate stăpânilor săi de la Moscova asupra atitudinii personalităţilor marcante ale noului guvern, precum şi asupra manevrelor din interiorul PCR.

La 7 martie, Groza a anunţat că vor fi epuraţi „fasciştii" din viaţa publică, iar la 2 aprilie cotidianul partidului, „Scânteia", declara că mai multe sute de ofiţeri de poliţie şi de contraspionaj, care s-au făcut „vinovaţi de dezastrul care s-a abătut asupra ţării" (termenul folosit în jargon comunist pentru alianţa cu Germania) fuseseră arestaţi. Arestările s-au făcut la 20 martie de către agenţi sovietici de origine basarabeană, recrutaţi de curând în poliţie. Aceştia, în marea lor majoritate, fuseseră capturaţi, în anii interbelici, de către autorităţile româneşti, fiind eliberaţi din închisoare după 23 august. Pentru a

---

Gribici, Mişa Protopopov, Vanea Didenko, Iaşka Alexeev, Mihail Postanski (Posteucă), Mişa Petruc, Alexandru Şişman şi Piotr Gonciaruc (P. Ştefănescu, *Istoria serviciilor secrete româneşti*, Bucureşti, Divers Press, 1994, p. 163). O biografie a lui Nicolski a fost publicată în fascicole în săptămânalul românesc „Cuvântul" (aprilie şi mai 1992) de către Marius Oprea. În octombrie 1944, el a intrat în poliţie şi, după impunerea guvernului Groza, a fost numit şeful Corpului Detectivilor. La 17 aprilie 1947, a fost numit inspector general al Siguranţei, iar la înfiinţarea Securităţii la 30 august 1948, a fost numit unul dintre cei doi directori adjuncţi ai acesteia. Pentru mai multe detalii, vezi, Dennis Deletant, *The Securitate and the Police State in România, 1948-1964*, în „Intelligence and National Security", vol. 8, nr. 4, octombrie 1993, pp. 13-14.

desăvârşi controlul sovietic asupra forţelor de represiune, Groza a semnat la 27 aprilie un ordin ce-i acorda secretarului general controlul asupra SSI. Pericolul oricărei opoziţii faţă de prezenţa sovietică şi comunistă din partea forţelor armate instruite a fost eliminat, iar locul acestora a fost luat de noile instrumente de comunizare a României.

Constituirea guvernului Groza a adus după sine totala subordonare a forţelor de ordine faţă de comunişti. Au fost formate comitete cetăţeneşti care să sprijine poliţia, la 28 februarie redusă din nou prin ordin sovietic şi epurată, iar acestea şi-au arogat dreptul de a controla documentele oamenilor pe stradă, de a percheziţiona casele în căutarea de bunuri luate, pasămite, din Uniunea Sovietică, în timpul războiului, sau care aparţinuseră înainte germanilor şi maghiarilor, şi de a le inspecta pentru a încartirui refugiaţi sau ofiţeri sovietici. Nu exista nici un fel de supraveghere legală a acestor intruziuni haotice în vieţile oamenilor, iar rapiditatea cu care poliţia a degenerat sub Groza într-o forţă de represiune a generat o teamă larg răspândită faţă de autorităţi.

Pentru a obţine verdictele pe care le cerea, Vîşinski i-a ordonat lui Pătrăşcanu, ministrul Justiţiei, să demită peste 1.000 de magistraţi, în aprilie 1945, şi să-i înlocuiască prin fanatici maleabili[61]. Importantă nu era doar latura punitivă a

---

[61] În aprilie 1945, în funcţiile de procurori publici în Ministerul Justiţiei au fost numiţi activişti comunişti. Aceştia erau Stroe Botez, Avram Bunaciu, Alexandru Drăghici, H. Leibovici, M. Mayo, C. Mocanu, M. Popilian, I. Pora, I. Raiciu, Ştefan Ralescu, Dumitru Săracu, Alexandra Sidorovici, C. Stoican, Camil Suciu, C. Vicol. Drăghici, care în 1952 a devenit ministru de Interne, a

acestor epurări, ci şi folosirea lor eficientă. Cele două aspecte erau legate: ameninţarea cu pedeapsa era utilizată în scopul exercitării unor presiuni asupra oamenilor pentru a deveni unelte ale comuniştilor. Groza însuşi i-a spus ziaristului britanic Archie Gibson, la 23 mai 1945, că în cele două luni de când a preluat funcţia au fost arestaţi 90.000 de români[62], dar nu există nici o informaţie la îndemână care să confirme această cifră. În anumite situaţii existau motive concrete de arestare, precum în cazul lui Nicolae Sturza şi Nelly Ostroveanu, doi membri ai unui grup de legionari, care fuseseră descoperiţi că adăposteau nouăsprezece soldaţi germani ce trăiau sub nume de împrumut la Bucureşti şi care au fost arestaţi în martie. În cazul altora, adevărul era exact invers: treisprezece polonezi erau deţinuţi în lagărul de internare de la Caracal fără a fi interogaţi. Persoane condamnate pentru atrocităţi comise în timpul administraţiei româneşti în Transnistria au fost şi ele aspru pedepsite. Tribunalele poporului au fost introduse de Pătrăşcanu pentru a judeca pretinşi criminali de război. La 22 mai, douăzeci şi nouă de persoane, printre care generalii Nicolae Macici, Constantin Trestioreanu şi Cornel Calotescu, au fost condamnate la moarte pentru crime de război, iar alte opt la închisoare pe diferite termene[63]. Sentinţele de

---

activat ca procuror public în procesul lui Ion Antonescu, în mai 1946.

[62] Ms. Gibson nepublicat, în posesia autorului.

[63] Macici, Trestioreanu şi Calotescu au fost acuzaţi că au comis reprimări ale populaţiei evreieşti din Odessa în octombrie 1941. La 22 octombrie 1941, o explozie imensă a distrus Comandamentul militar român de la Odessa, ucigând 128 de militari şi civili, printre care şi generalul Ioan Glogojanu, comandantul

condamnare la moarte au fost comutate în închisoare pe viață la 5 iunie[64].În august 1945, descoperirea a două comploturi „teroriste" a dus la arestarea a circa douăzeci de „mercenari ai fostului premier Rădescu" şi a unui al doilea grup de şaptesprezece persoane care, se afirma, complotaseră „împotriva unității națiunii române". Ambele grupuri includeau național-țărănişti.

---

orașului. Mareşalul Antonescu a dat imediat ordin de represalii: pentru fiecare ofițer român şi german omorât, să fie spânzurați 200 de comunişti; pentru fiecare soldat, 100 de comunişti. În noaptea de 22 octombrie, autoritățile au dus la îndeplinire ordinul şi, în zori, 450 de evrei, considerați comunişti, au fost lăsați spânzurați pe străzile Odessei. În plus, circa 50.000 de evrei au fost duşi în marş forțat la Dalnik, la 8 kilometri depărtare de oraş, pentru a fi executați. La intervenția primarului Odessei, Gherman Pântea, şi a generalului Macici, coloana a fost trimisă înapoi spre Odessa, dar nu înainte ca evreii aflați în fruntea coloanei să fie mânați în patru staule mari şi să fie mitraliați, după care s-a dat foc staulelor. Câți evrei au fost uciși în felul acesta nu se ştie exact, dar la procesul lui Macici a fost menționat numărul de 20.000. La procesul său, Macici a negat că ar fi persoana răspunzătoare de îndeplinirea ordinului lui Antonescu, subliniind faptul că până şi acuzarea recunoscuse că el ajunsese la Odessa în dimineața zilei de 23 octombrie 1941. Ca răspuns la acuzația că nu a făcut nimic ca să oprească masacrul, Macici a replicat că generalul Ion Iacobici, superiorul său la comanda Armatei 4 Române, ştia ce se întâmplă în oraş şi nu emisese nici un ordin de oprire a represaliilor. Generalul Trestioreanu, a declarat Macici, a fost cel care i-a raportat lui Antonescu că îndeplinise ordinul de represalii. „Cotidianul/Arhiva", vol. 3, nr. 3, 22 martie 1996, p. 3.

[64] „Universul", 6 iunie 1945, Macici a murit în închisoarea de la Aiud la 15 iunie 1950 în urma unui atac de cord, „Cotidianul/Arhiva", vol. 5, nr. 3, 22 martie 1996, p. 7.

Tânărul rege era deosebit de demoralizat din cauza acestor evoluţii şi a făcut apel la sprijinul Marii Britanii şi al Statelor Unite, invocând principiile Cartei Atlanticului şi ale Declaraţiei de la Ialta. La 2 august, la sfârşitul conferinţei de la Potsdam, ambele ţări au anunţat că vor semna tratate de pace „doar cu guvernele democratice recunoscute", o stipulaţie care le-a dat unele speranţe Regelui şi liderilor opoziţiei, Maniu şi Brătianu[65]. Acesta din urmă a propus un plan de îndepărtare a guvernului Groza şi, la 20 august, Regele a cerut demisia lui Groza, însă primul ministru, cu sprijinul generalului Susaikov, a refuzat. Regele Mihai, ca represalii, a boicotat guvernul; a refuzat să vadă miniştrii acestuia şi să semneze decrete.

Impasul a durat peste patru luni. S-a ieşit din el după conferinţa de la Moscova a miniştrilor de Externe ai Marii Britanii, Statelor Unite şi Uniunii Sovietice, ţinută între 16-22 decembrie, unde s-a decis ca o comisie, compusă din ambasadorii Clark Kerr şi Harriman şi din adjunctul ministrului de Externe, Vîşinski, să se ducă la Bucureşti şi să-l încunoştiinţeze pe Rege cu privire la includerea în guvern a câte unui reprezentant al Partidului Naţional Ţărănesc şi al Partidului Naţional Liberal. După această reorganizare, s-a convenit să se ţină alegeri libere „cât mai curând posibil, pe baza votului universal şi secret"[66].

Acordul de la Moscova a constituit pasul final al sovieticilor în obţinerea recunoaşterii de către Occi-

---

[65] Paul D Quinlan, *Clash Over Romania, British and American Policies towards România: 1938-1947,* Los Angeles, American Romanian Academy, 1977, p. 140.
[66] P.D. Quinlan, *op. cit.*, p. 151.

dent a dominaţiei lor în România[67]. Dacă acordul ar fi fost respectat *ad litteram*, ar fi reprezentat o victorie a sfidării Regelui Mihai, dar, aşa cum aveau să dovedească evenimentele, el le-a permis pur şi simplu Aliaţilor occidentali să-şi mascheze neputinţa. Groza a îndeplinit prevederile acordului de la Moscova, acceptându-i în cabinetul său pe Emil Haţieganu din partea Partidului Naţional Ţărănesc şi pe Mihai Romniceanu din partea Partidului Naţional Liberal, ca miniştri fără portofoliu, şi a promis, la 8 ianuarie 1946, să ţină alegeri anticipate şi să garanteze accesul la radio şi la alte mijloace de informare, tuturor partidelor. Pe baza acestor asigurări, Marea Britanie şi Statele Unite şi-au exprimat la începutul lui februarie disponibilitatea de a recunoaşte guvernul Groza, cu speranţa că alegerile vor fi ţinute la sfârşitul lunii aprilie sau la începutul lunii mai. În privinţa alegerilor, Groza a recurs la amânări. La 27 mai, atât Marea Britanie, cât şi Statele Unite au protestat faţă de faptul că Groza nu şi-a onorat angajamentele şi că, în cele din urmă, guvernul a elaborat o lege electorală care înclina puternic balanţa în favoarea sa. Toate partidele de stânga urmau să candideze pe o listă comună, inclusiv Partidul Social Democrat, pe care comuniştii reuşiseră să-l scindeze. Un nou val de arestări a avut loc în mai 1946. Printre cei deţinuţi se număra generalul Aldea, ministru de Interne în primul guvern Sănătescu. Generalul a fost arestat la 27 mai, sub acuzaţia de „complot în vederea distrugerii unităţii statului român", pe motiv că „în vara anului 1945 reunise diverse organizaţii subversive sub propria sa comandă centrală" într-o „Mişcare Naţională de Rezistenţă". Iniţial, aceste grupări acţionaseră inde-

---

[67] *Ibidem.*

pendent, cea mai importantă dintre acestea fiind „Haiducii lui Avram Iancu", care fusese înfiinţată în Transilvania la 1 decembrie 1944 de personalităţi de frunte ale Partidului Naţional Ţărănesc, printre care se număra şi un nepot al lui Iuliu Maniu. Un vlăstar al acestei grupări a fost Divizia „Sumanele negre", care îşi avea centrul de operaţii tot în Transilvania. Într-o declaraţie dată Siguranţei, Aldea a dezvăluit că, în toamna anului 1945, stabilise legături cu aceste grupări şi că le adusese sub comanda sa. De fapt, „Mişcarea Naţională de Rezistenţă" era un „tigru de hârtie", ocupându-se mai mult cu producerea şi răspândirea unor materiale de propagandă anticomunistă. Acţiunile ei constau în mare măsură în atacuri împotriva maghiarilor, lansate de membrii „Haiducilor lui Avram Iancu", ca răzbunare împotriva asasinării românilor de către poliţiştii maghiari în perioada de dominaţie ungară a nord-vestului Transilvaniei. Aceste atacuri provocau de fapt cea mai mare îngrijorare autorităţilor sovietice, care prin garnizoanele lor militare ocupaseră până la 9 martie 1945 teritoriul eliberat din octombrie 1944 împreună cu armata română. Aldea a fost judecat alături de cincizeci şi cinci de „complici", în ajunul alegerilor din noiembrie, şi a fost condamnat, la 18 noiembrie, la muncă silnică pe viaţă[68].

[68] Aldea a murit în închisoarea de la Aiud la 17 octombrie 1949, în urma unui atac de cord. Gruparea „Haiducii lui Avram Iancu" şi Divizia „Sumanelor Negre" şi-au luat numele de la tribunalul transilvănean Avram Iancu şi de la Cătanele Negre care s-au revoltat împotriva autorităţilor ungare în timpul Revoluţiei de la 1848. Rapoarte cu privire la aceste grupări de opoziţie, împreună cu exemple ale manifestelor lor, se păstrează în ASRI, Fond „D", dosar 9046, vol. 1-4. O descriere a condiţiilor din închisoarea de la

Adunările opoziţiei erau frecvent întrerupte în timpul campaniei electorale de către bande de huligani şi, atunci când reprezentantul politic american la Bucureşti, Burton Berry, a protestat, Groza i-a spus că în momentul în care anglo-americanii au acceptat hotărârea de la Moscova ei gândeau în termenii unor alegeri libere aşa cum se ţineau în Anglia sau în America, în timp ce ruşii gândeau în termenii unor alegeri libere aşa cum erau ţinute în Rusia. Dat fiind prezenţa armatei ruse în România, alegerile apropiate se vor ţine, probabil, potrivit interpretării date de ruşi termenilor de *libere* şi *neîngrădite*[69].

Rezultatele alegerilor, ţinute la 19 noiembrie 1946, nu au constituit o surpriză pentru Foreign Office şi Departamentul de Stat. Blocul guvernamental a pretins că a obţinut aproape cinci milioane de voturi (84 la sută), în timp ce Naţional-Ţărăniştilor li s-ar fi acordat 800.000, iar liberalilor mai puţin de 300.000. 414 deputaţi au fost aleşi într-un parlament unicameral, dintre care 348 reprezentau partidele guvernamentale, iar 66 opoziţia. După opinia diplomaţilor şi a corespondenţilor de presă occidentali, rezultatele au fost falsificate. În consecinţă, Dean Acheson, Secretarul de Stat american în exerciţiu, a declarat că guvernul său nu le va recunoaşte. În Camera Comunelor, Hector McNeil, Subsecretarul pentru Afaceri Externe, a spus că alegerile n-au fost nici libere, nici corecte. În timpul campaniei electorale, partidelor de opoziţie li s-a refuzat, argumenta el, deplina libertate de exprimare, iar aranjamentele din ziua alegerilor au fost

---

Aiud în 1947, scrisă în limba engleză de către un membru anonim al cabinetului Antonescu, mi-a fost transmisă în 1994.

[69] *Ibidem*, p. 154.

de aşa natură încât să permită contrafacerea completă a rezultatelor. Aceste aprecieri au fost confirmate de documentele recent publicate din arhivele PCR[70]. Totuşi, în ciuda condamnării rezultatelor, guvernul britanic, la sfatul primit din partea Foreign Office-ului a hotărât să nu sprijine protestul american înaintat ruşilor cerând noi alegeri, pe motivul neconcludent că Moscova oricum va putea ascunde adevărul.

Regele Mihai a ameninţat că va amâna deschiderea parlamentului, însă Burton Berry, reprezentantul american la Bucureşti, căruia i-a cerut sprijinul, n-a fost în stare să-i ofere nici o încurajare. Alte arestări au urmat semnării Tratatului de Pace cu România, la 10 februarie 1947. Clauzele politice erau atât de deficitare sub raportul definiţiei, încât Ministerul de Interne reuşea să interpreteze oricât de arbitrar dorea sintagmele „organizaţie de tip fascist" şi „criminal de război". Aşa cum a subliniat un observator britanic, „nu se face nici o menţiune despre un organ judecătoresc care să judece procesele intentate acestor organizaţii şi criminalilor de război, iar acest lucru i-a permis guvernului

---

[70] Aceste arhive conţineau „Rapoarte confidenţiale asupra adevăratelor rezultate ale alegerilor parlamentare". Rezultatele din judeţele Cluj, Someş şi Turda arată o victorie clară dar nu copleşitoare a Partidului Naţional Ţărănesc al lui Maniu, care a obţinut 40 la sută din voturi. În Someş, de pildă, comuniştilor li s-au atribuit oficial 67,9 la sută din voturi, în timp ce, în realitate, obţinuseră doar 22,8 la sută. Partidului Naţional Ţărănesc i s-au atribuit doar 11,1 la sută când de fapt câştigase 51,6 la sută (V. Ţârău. *Campania electorală şi rezultatul real al alegerilor din 19 noiembrie 1946 în judeţele Cluj, Someş şi Turda,* în „Studii de Istorie a Transilvaniei", editate de Sorin Mitu şi Florin Gogâltan, Cluj, Asocia Istoricilor din Transilvania şi Banat, 1994, pp. 204-212).

Groza să pornească război împotriva național-țărăniștilor și național-liberalilor ca „fasciști" și „criminali de război"[71]. La 20 martie, au fost arestați 315 membri ai partidelor de opoziție, iar în noaptea de 4 mai au mai fost arestați alți 600. Nu exista nici o bază legală pentru aceste arestări; cele din luna mai au fost făcute în virtutea unui ordin ultrasecret al Ministerului de Interne, iar persoanele reținute au fost trimise la închisorile de la Gherla, Pitești, Craiova și Miercurea Ciuc. O parte din cele 596 de persoane trimise la Gherla erau țărani, alții erau profesori, medici și preoți, care făcuseră campanie în beneficiul partidelor de opoziție, în noiembrie 1946. Mulți nu știau de ce fuseseră arestați. Câțiva au reușit să scape, iar majoritatea au fost eliberați după șase luni. Însă autoritățile comuniste își atinseseră scopul: acela de a intimida populația și de a pregăti terenul pentru lichidarea partidelor de opoziție.

Atmosfera de frică era atât de serioasă încât până și Tătărescu, viceprim-ministrul, s-a hotărât în mai să adreseze cabinetului un memorandum, susținând că „arestările preventive trebuie să înceteze, astfel încât să poată fi risipită atmosfera de insecuritate. Siguranța trebuie să fie în alertă continuă, dar trebuie să acționeze doar împotriva infractorilor. Persoanele vinovate trebuie să fie pedepsite fără milă, dar numai în litera legii. Toți cei deținuți ilegal să fie eliberați"[72].

---

[71] A. Gibson, MSS.

[72] A. Gibson, MSS. Nu s-a găsit nici un exemplar al ordinului ultrasecret nr. 50.000 din 1947 potrivit căruia s-au făcut arestările. Motivele acestor arestări au fost multiple și au fost reconstituite după rapoartele poliției locale de Dumitru Șandru în *Deținuții politici de la Gherla în 1947*, în „Anuarul Institutului de Istorie Cluj-Napoca", vol. 34, 1995, pp. 271-282.

Argumentele lui Tătărescu s-au pierdut în deşert, dat fiind că acea campanie de eliminare a partidelor de opoziţie, aprobată de Stalin şi coordonată de Vîşinski, intrase în faza finală. I s-au dat instrucţiuni lui Pintilie Bodnarenko, ofiţer superior NKGB trimis la Bucureşti să supravegheze Siguranţa, ca să compromită conducerea Partidului Naţional Ţărănesc. Bodnarenko a realizat acest lucru prin intermediul unor agenţi provocatori care trebuiau să-i convingă pe fruntaşii partidului ţărănesc să încerce să fugă din ţară cu un avion pus la dispoziţie de ei[73]. Planul a reuşit, iar la 14 iulie 1947 Mihalache şi alţi membri de frunte ai Partidului Naţional Ţărănesc au fost arestaţi în momentul în care erau pe cale să fugă în Turcia de pe aerodromul Tămădău, aflat la circa 46 km de Bucureşti. Câteva zile mai târziu, Maniu a fost arestat şi întreaga conducere a acestui partid a fost dată în judecată, la 30 octombrie, pentru complot împotriva securităţii statului. Maniu şi Mihalache au fost condamnaţi fiecare la muncă silnică pe viaţă, pedeapsă comutată la închisoare pe viaţă, şi nici unul dintre ei n-a mai fost văzut în public vreodată[74].

Ultimul obstacol în calea desăvârşirii dominaţiei sovietice în România îl constituia Regele Mihai. Chiar şi în 1945, însăşi perpetuarea existenţei regatului României în cadrul orbitei sovietice părea, ţinând seama de împrejurări, o anomalie[75]. Tânărul monarh se luptase cu curaj cu tentaculele sovietice care

---

[73] Ion Pacepa, *Falsificarea istoriei,* în „Indiscret", nr. 2, 1992, p. 10.

[74] Maniu a murit în închisoarea de la Sighet, la 5 februarie 1953, iar Mihalache în cea de la Râmnicu Sărat, la 5 februarie 1963.

[75] Ghiţă Ionescu, *Communism in Rumania, 1944-1962,* Londra, Oxford University Press, 1964, p. 142.

sugrumau lent independenţa ţării, adesea beneficiind de sprijinul, destul de şovăielnic, al Marii Britanii şi al Statelor Unite, dar procesul montat împotriva lui Maniu şi parodia de justiţie pe care îl reprezenta constituiau semne sigure că lupta sa era zadarnică. Cu toate acestea, poporul român se agăţa de el ca de un ultim simbol de speranţă într-un viitor sănătos şi sigur. În septembrie 1947, ministrul de Externe Gheorghe Tătărescu fusese silit să demită câteva sute de angajaţi ai ministerului său, consideraţi a fi pro-occidentali, iar la 7 noiembrie, atât el, cât şi alţi membri ai cabinetului, au fost înlăturaţi din funcţie la insistenţele lui Groza. Regele s-a simţit obligat să-i accepte pe comuniştii Ana Pauker şi Vasile Luca ca ministru de Externe şi, respectiv, ministru de Finanţe, iar la 23 decembrie Emil Bodnăraş a devenit ministrul Forţelor Armate. Când Regele pleca la Londra, la 12 noiembrie, împreună cu Regina-Mamă, pentru a participa la căsătoria prinţesei Elisabeth, Groza şi Dej, prim-secretarul Partidului Comunist Român, sperau că Regele va renunţa la tron şi nu se va mai întoarce. Într-adevăr, Mihai a cerut sfatul americanilor în acest sens, iar ambasadorul Statelor Unite la Londra a considerat în această reîntoarcere n-ar servi nici un scop util"[76]. Cu toate acestea, Regele, care, în timp ce se afla în străinătate, anunţase logodna sa cu prinţesa Anne de Bourbon Parma, a luat hotărârea îndrăzneaţă de a se reîntoarce în ţară cu Regina-Mamă, la 21 decembrie. Nouă zile mai târziu, comuniştii vor acţiona. Groza şi Dej i-au cerut Regelui să vină la Bucureşti de la reşedinţa din Sinaia şi i-au prezentat propria declaraţie de abdicare, gata scrisă. Refuzând, cei doi i-au dat două ore să mediteze la si-

---

[76] P.D. Quinlan, *op. cit.*, p. 157.

tuaţia sa. Între timp au fost aduse trupe care să încercuiască Palatul. Regele a refuzat în continuare să semneze declaraţia, dar Groza l-a ameninţat cu războiul civil. Confruntat cu eventualitatea unei vărsări de sânge, Mihai a cedat. Semnătura sa a pus capăt şi regatului român, şi posibilităţilor ţării de a acţiona independent. În aceeaşi zi, 30 decembrie 1947, a fost proclamată Republica Populară Română.

ROMÂNIA SUB REGIMUL COMUNIST
(decembrie 1947 – decembrie 1989)

1.
Dominaţia sovietică şi dictatura comunistă (1947-1955)

Situaţia internaţională

La sfârşitul celui de-al doilea război mondial, opinia publică din Occident spera ca, prin cooperarea dintre Aliaţii victorioşi, să se asigure pacea lumii prin menţinerea ordinii şi apărarea libertăţii. Totuşi, la doar un an după înfrângerea Germaniei, Andrei Vîşinski, adjunctul ministrului de Externe sovietic, şi Ernest Bevin, ministrul de Externe britanic, se insultau reciproc în cadrul sesiunilor Adunării Generale a Naţiunilor Unite, iar în 1947 propaganda sovietică îi acuza pe „imperialiştii americani şi pe şacalii lor, laburiştii britanici, că merg pe urmele lui Hitler".

La Conferinţa de la Potsdam au apărut în public abordări divergente asupra naturii regimurilor postbelice care urmau să se stabilească în Europa Răsăriteană şi în privinţa rolului forţelor de ocupaţie ale Armatei Roşii, impedimente în calea alegerilor libere prevăzute la Ialta. Obiectivul comun, care îi unise pe aliaţi în timpul războiului, se prăbuşea acum, dar acest proces va continua încă doi ani, timp în care relaţiile interaliate au fluctuat.

Problema centrală era Germania. La Potsdam, Aliaţii din timpul războiului căzuseră de acord ca, până la încheierea unui tratat de pace, această ţară să rămână o entitate, administrată de o Comisie de Control, cuprinzând şefii celor patru zone în care Germania fusese împărţită din raţiuni administrative. Cu toate acestea, noii stăpâni nu au reuşit să cadă de acord asupra mecanismelor de stabilire a bazei economice a Germaniei, ceea ce a făcut ca Marea Britanie şi Statele Unite să-şi unească zonele în ianuarie 1947 şi ca Stalin să înfiinţeze în mai o autoritate economică separată în zona sovietică. Din zonele de ocupaţie, britanică şi franceză s-a născut Germania Occidentală, iar din cea sovietică a apărut Germania Răsăriteană.

Ocuparea de către Stalin a Europei Răsăritene şi refuzul său de a slăbi controlul sovietic asupra acesteia au modelat politica externă americană şi britanică după cel de-al doilea război mondial. Ţelurile lui Stalin în privinţa Europei au fost în modul cel mai spectaculos demonstrate prin atitudinea sa faţă de Planul Marshall, gândit de Statele Unite ca un program uriaş pentru ajutorarea procesului de refacere a economiilor zdruncinate ale Europei. Ajutorul prevăzut de acest plan era menit să fie aplicabil „peste tot la vest de Asia". Stalin l-a respins, motivând că îi primejduia propria stăpânire asupra Europei „sale", pe care, până atunci, Aliaţii occidentali o încuviinţaseră.

Ca răspuns la Planul Marshall (mai 1947), Stalin a accelerat consolidarea sferei sovietice din Europa Răsăriteană, prin constituirea Cominformului (Biroul Informativ al Partidelor Comuniste şi Muncitoreşti) în septembrie 1947, cu scopul de a dirija politica partidelor comuniste din Europa şi pentru a pune capăt ultimelor ambiguităţi din Europa Centrală prin

dobândirea controlului asupra Cehoslovaciei în februarie 1948.

Intransigenţa sovietică din această perioadă a provocat, începând din 1948, o reacţie americană exprimată în termenii doctrinei „îndiguirii", menită să sprijine o politică de limitare a expansiunii sovietice, prin trasarea unei linii geopolitice din Europa de Nord până în Europa de Sud-Est şi din Orientul Mijlociu până în Asia de Sud şi Asia Răsăriteană şi prin crearea unor „situaţii de forţă" bazate pe capacitatea de contracarare a Statelor Unite. „Îndiguirea" a acceptat ca un dat competiţia postbelică dintre Statele Unite şi Marea Britanie, pe de o parte, şi Uniunea Sovietică, pe de altă parte. Ca atare, Statele Unite au stabilit baze militare în întreaga lume, în special de-a lungul graniţelor Uniunii Sovietice, şi a încheiat alianţe militare cu peste 40 de state. Alianţa din timpul războiului se destrămase în mod clar şi începea să apară „războiul rece".

Crearea statului totalitar

În România, partidul comunist a luat iniţiativele menite să reducă ţara la starea de obedienţă faţă de Uniunea Sovietică. Acest lucru s-a realizat prin intermediul sistemului politic, al sindicatelor şi al sistemului de învăţământ. Pe plan intern, scopul urmărit – acela de a distruge structurile sociale existente – a fost încununat de succes. Actul final a fost abdicarea silită a Regelui Mihai, la 30 decembrie 1947, sub ameninţarea unui război civil. În aceeaşi zi, a fost proclamată Republica Populară Română. Aceasta nu era expresia unei voinţe populare, liber exprimate, ci rezultatul unui dictat al

unui grup politic care se manifesta ca marionetă a stăpânului din exterior. Însăşi legalitatea actului de proclamare a republicii era suspectă. Stenograma oficială a sesiunii speciale a singurei camere a Parlamentului, convocată în seara zilei de 30 decembrie 1947, menţionează că şedinţa a durat doar 45 de minute. În acest interval, se presupune că proiectul de lege a fost prezentat, că a fost propus un prezidiu şi că ambele măsuri au fost adoptate prin vot cu bile albe de către un număr de 295 de deputaţi. În plus, se menţionează că s-a ovaţionat de 19 ori, ceea ce a întrerupt de tot atâtea ori prezentarea. S-a formulat dubii în primul rând în privinţa posibilităţii reale de a aduna într-un timp atât de scurt, la Bucureşti, un număr atât de mare de deputaţi, în zilele când Parlamentul se afla în vacanţă de Anul Nou şi, în al doilea rând, dacă lucrurile s-au consumat atât de rapid cum se pretinde[77].

O dată cu înfiinţarea Republicii, puteau fi puse bazele statului totalitar. Primul pas era înregimentarea României din punct de vedere militar în blocul sovietic. Acest lucru s-a înfăptuit la 4 februarie 1948 printr-un tratat de prietenie, colaborare şi ajutor reciproc între România şi Uniunea Sovietică şi s-a bazat pe ideea unei apărări comune împotriva „Germaniei sau oricărei alte puteri care ar putea fi asociată cu Germania, fie direct, fie în orice alt mod". Semnificaţia deplină a acestui articol a fost explicată de către Viaceslav Mihailovici Molotov, ministrul de Externe sovietic, care a spus că tratatul era „deosebit de important acum, când instigatorii unui nou război din lagărul imperialist se străduiesc

[77] E. Focşeneanu, *O descoperire istorică*, în „România liberă" din 15 oct. 1991.

să creeze blocuri politice şi militare îndreptate împotriva statelor democrate"[78]. Regimul se asigurase pe plan extern.

Al doilea pas către totalitarism a fost consolidarea partidului unic de masă, constituit dintr-o elită şi din membri devotaţi. Acest lucru s-a realizat prin desfiinţarea principalelor partide de opoziţie, Partidul Naţional Ţărănesc şi Partidul Naţional Liberal, în vara anului 1947. Aripa procomunistă a Partidului Social Democrat s-a contopit cu P.C.R. în congresul din februarie 1948, rezultând un partid unic, Partidul Muncitoresc Român. Potrivit cifrelor prezentate la Congres, Partidul Social Democrat avea la acea dată circa o jumătate de milion de membri, dintre care doar jumătate par să se fi înscris în noul partid, care aduna, una peste alta, 1.060.000 membri[79].

---

[78] G. Ionescu, *Communism in Romania, 1944-1963,* Londra, Oxford University Press, 1964, p. 148.

[79] R.R. King, *A history of the Romanian Communist Party,* Stanford, Hoover Institution Press, 1980, p. 71. Soarta fruntaşului social-democrat Titel Petrescu este emblematică pentru cele întâmplate conducătorilor opoziţiei. A fost arestat la 6 mai 1948, reţinut la sediul securităţii din Bucureşti, trimis la închisoarea Jilava şi, în sfârşit, judecat *in camera* în ianuarie 1952 pentru crime împotriva statului. A fost condamnat la închisoare pe viaţă şi a fost deţinut timp de trei ani la închisoarea Sighet înainte de a fi transferat la sediul securităţii din Calea Rahovei din Bucureşti, în 1955, unde i s-a spus de către ministrul de Interne Alexandru Drăghici că un număr de tovarăşi de-ai săi din fostul Partid Social Democrat vor fi eliberaţi dacă va semna o scrisoare de sprijin al regimului, ce urma să fie publicată în cotidianul partidului, „Scânteia". Titel Petrescu a refuzat şi ca urmare a fost trimis în august la închisoarea de la Râmnicu Sărat, unde a aflat de la alţi deţinuţi despre moartea în închisoare a numeroşi socialişti. A

Partidul Muncitoresc Român şi-a ţinut primul congres la 21-23 februarie 1948. Gheorghe Gheorghiu-Dej a fost reales secretar general, Ana Pauker, Vasile Luca şi Teohari Georgescu au devenit ceilalţi trei membri ai Secretariatului. Se punea accentul acum pe caracterul de elită al partidului şi au fost introduse criterii mai stricte privind calitatea de membru de partid. Nu era admis nici un membru al „fostelor clase exploatatoare"; cei ce făceau cerere de intrare în partid trebuiau verificaţi şi era obligatoriu stagiul de „candidat". S-a procedat la o campanie de verificări ca urmare a unei rezoluţii a Comitetului Central din noiembrie 1948, campanie de verificări dusă de ceea ce s-a numit „activul fără de partid", constituit din aproximativ 200.000 de cadre. Eufemism care acoperea participarea Securităţii, Armatei şi a oficialităţilor din Ministerul de Justiţie[80]. Perioada de verificări a ţinut din noiembrie 1948 până în mai 1950 şi a vizat diversele valuri de membri care fuseseră recrutaţi în partid.

Un prim val a cuprins muncitorii care nu făcuseră anterior parte din alte partide şi tinerii legionari, cărora li se dăduseră funcţii de răspundere în fabrici şi în sindicate ca o recompensă pentru aderare. Acest grup includea şi pe servitorii care fuseseră atraşi de comunişti în rândurile partidului

---

acceptat să semneze un text la 13 septembrie, cu condiţia ca toţi membrii de frunte ai PSD să fie eliberaţi şi ca lui însuşi să i se dea drumul din închisoare, dar să fie pus în regim de arest la domiciliu. Deşi această scrisoare a apărut în „Scânteia" la 18 decembrie 1955, a fost eliberat doar un număr mic de social-democraţi. Titel Petrescu i s-a plâns lui Petru Groza, preşedintele Marii Adunări Naţionale, după care s-au anunţat alte eliberări. Titel Petrescu a decedat în septembrie 1957.

[80] G. Ionescu, *op. cit.*, p. 204.

ca instrumente utile de informare cu privire la activitatea stăpânilor lor. Al doilea val intrase în partid în anii 1946-1947 şi provenea din unităţile militare, precum Divizia „Tudor Vladimirescu", constituite din prizonieri de război în Uniunea Sovietică. Aceasta includea şi personal administrativ român ce lucra pentru Armata Sovietică. Un al treilea val fusese generat de unificarea cu Partidul Social Democrat în 1948, iar al patrulea era format din cei care intraseră în noul aparat birocratic de pe statele instituţiilor, create să înfăptuiască revoluţia comunistă în toate sectoarele de activitate. Printre cei din urmă se aflau angajaţii sfaturilor populare, ţăranii care intraseră în gospodăriile colective şi de stat, precum şi studenţii şi profesorii din sistemul de învăţământ de după reformă. Majoritatea celor recrutaţi considerau calitatea de membru de partid fie ca o cheie pentru avansare şi privilegii, fie ca o asigurare că nu vor fi dezavantajaţi sau chiar arestaţi.

Procesul de verificare a înlăturat din Partidul Comunist 192.000 de „elemente exploatatoare şi duşmănoase", iar eliminarea lor nu putea decât să mărească sentimentul de teroare ce cuprinsese cea mai mare parte a societăţii româneşti. Această epurare, menită să creeze o elită, coincidea cu programul partidului de revoluţionare a agriculturii, de industrializare a economiei şi de transformare a societăţii. Aplicarea acestui program necesita instituţionalizarea noului regim comunist şi, în acest scop, a fost creată o structură de partid care să supravegheze fiecare domeniu al activităţii. Au fost înfiinţate secţii ale Comitetului Central pentru femei, tineret, ţărani, sindicate, transporturi, aprovizionare, industrie şi comerţ, cu structuri corespunzătoare la nivel local. O importanţă deosebit de mare a fost acordată învăţământului ideologic, care nu numai că

era menit să contribuie la consolidarea sentimentului de apartenenţă la o elită, dar includea şi fidelitatea faţă de partid, apărându-i pe membrii acestuia de influenţe externe insidioase. Sentimentul elitismului şi al exclusivităţii a servit de asemenea la sporirea coerenţei şi unităţii rândurilor partidului, cu toate că ambele erau ameninţate de disensiuni interne, până când această ameninţare a fost eliminată, în 1952, prin îndepărtarea de către Gheorghiu-Dej a lui Teohari Georgescu, Vasile Luca şi Ana Pauker.

Un al treilea pas în impunerea modelului totalitar sovietic în România a fost adoptarea Constituţiei Republicii Populare Române (în aprilie 1948) şi introducerea sistemului judecătoresc de sorginte sovietică. Constituţia urmărea îndeaproape tiparele constituţiei sovietice din 1936[81]. Parlamentul, numit Marea Adunare Naţională, avea o singură cameră, definită ca „organul suprem al puterii de stat". Un prezidiu, compus dintr-un preşedinte, un secretar şi 17 membri, acţiona în numele Adunării când aceasta nu se afla în sesiune, ceea ce se întâmpla destul de des, în timp ce Consiliul de Miniştri era organul executiv suprem. Toate aceste organisme se aflau, desigur, supuse autorităţii Partidului Comunist. Erau prevăzute garanţii pe cât de multe, pe atât de lipsite de conţinut, în privinţa libertăţilor civile, după cum o dovedeşte articolul 32: „Cetăţenii au dreptul de asociere şi organizare dacă scopurile urmărite nu sunt îndreptate împotriva ordinii democratice, stabilite prin Constituţie"[82]. Această ordine democratică a fost definită de Partidul Comunist şi consolidată de Securitate.

---

[81] R.R. King, *op. cit.*, p. 52.
[82] G. Ionescu, *op. cit.*, p. 157.

Partidul a acţionat cu rapiditate pentru a transforma România, urmând modelul sovietic şi folosind normele şi practicile staliniste. Naţionalizarea întreprinderilor industriale, a băncilor şi a societăţilor de asigurări, a minelor şi întreprinderilor de transport în iunie 1948 nu numai că a permis introducerea planificării centralizate cantitative, ci şi distrugerea bazei economice a celor stigmatizaţi ca duşmani de clasă. Confiscând micile proprietăţi agricole şi ameninţându-i pe proprietari fără înconjur, comuniştii au impus agriculturii probleme din ce în ce mai complexe. La 2 martie 1949, proprietatea asupra pământului a fost luată complet din mâinile particularilor. Aceasta a permis lichidarea rămăşiţelor fostei clase moşiereşti şi a chiaburilor, echivalent al termenului sovietic „kulak", definind „ţăranii înstăriţi", aceia care angajau forţă de muncă sau îşi închiriau propriile maşini, indiferent de mărimea proprietăţii lor. Pământul, efectivele de animale şi echipamentul proprietarilor care posedaseră terenuri până la maximum 50 ha, în temeiul Legii agrare din 1945, au fost expropriate fără compensare. Practic, peste noapte, Miliţia a acţionat şi a scos mii de familii din casele lor şi le-a mutat în zone de reaşezare. Pământurile confiscate, totalizând aproape 1 milion de ha, au fost comasate pentru a crea fie gospodării de stat, fie gospodării colective, care, teoretic, erau proprietate colectivă, dar, în fapt, erau conduse de stat, întrucât Ministerul Agriculturii indica tipurile de culturi şi fixa preţurile. Membrilor gospodăriilor colective li s-a permis să păstreze mici loturi de pământ, care să nu depăşească 0,15 ha.

Cei mai mulţi ţărani, mergând de la cei lipsiţi de pământ până la cei care îşi lucrau pământul folosindu-se doar de braţele de muncă ale familiei, au

fost organizaţi în gospodării de stat sau în gospodării colective. Acest proces s-a făcut prin măsuri de coerciţie pe scară largă. Rezistenţa faţă de colectivizare, nepredarea „cotelor", întârzierile în plata impozitelor sau în efectuarea muncilor agricole au avut drept rezultat aruncarea în închisoare a circa 80.000 de ţărani, 30.000 dintre aceştia fiind judecaţi public[83]. Colectivizarea a fost încheiată în 1962. Ca urmare, 60 la sută din totalul suprafeţei de 15.000.000 ha de teren agricol au revenit gospodăriilor colective, 30 la sută gospodăriilor de stat, abia 9 la sută rămânând în proprietate personală. Aceste din urmă terenuri se aflau în zone de deal şi de munte, inaccesibilitatea făcând colectivizarea lor nepractică.

Distrugerea partidelor de opoziţie a fost urmată de lichidarea presei lor, astfel că mijloacele de informare publică au intrat total sub controlul statului. Bibliotecile şi librăriile au fost epurate de titlurile necorespunzătoare din punct de vedere politic, activităţile ziariştilor, scriitorilor, artiştilor şi muzicienilor au fost puse sub controlul Secţiei de Agitaţie şi Propagandă (Agitprop) a Comitetului Central al Partidului. Nimic nu putea fi publicat, jucat sau interpretat fără aprobare.

Învăţământul a avut aceeaşi soartă. În august 1948, Legea pentru reforma învăţământului a închis toate şcolile străine, inclusiv acelea administrate de culte. S-au făcut epurări în rândurile profesorilor şi studenţilor de la universităţi. Eminenţi profesori au fost scoşi de la facultăţile de istorie şi filosofie, iar locurile lor au fost luate de îndoctrinatori stalinişti,

---

[83] „Scânteia", din 7 decembrie 1961, citat de G. Ionescu, *op. cit.*,p. 201.

cel mai notoriu dintre aceştia, în domeniul istoriei, fiind activistul *Agitprop* Mihai Roller. Ministerul Învăţământului a interzis folosirea unor materiale didactice mai vechi şi a autorizat doar manuale incorporând precepte marxist-leniniste. Limba rusă era obligatorie începând cu clasele gimnaziale, numărul de ore alocat fiind egal cu cel pentru limba română. Istoria Partidului Comunist Bolşevic şi Geografia U.R.S.S. erau materii de liceu. La Ştiinţele naturale prevalau capitolele despre creatorii de hibrizi Miciurin şi Lîsenko, în timp ce Wiener, promotorul ciberneticii, era descris ca un imperialist. Marxism-leninismul, în interpretarea lui Stalin, a devenit obligatoriu de la şcoala secundară în sus; predarea religiei a fost total interzisă.

Biserica a fost ultimul obstacol major în calea impunerii modelului sovietic, dar în acest caz Partidul Comunist Român nu a urmat *ad litteram* soluţia sovietică. Atât Biserica Ortodoxă Română, cât şi Biserica Greco-Catolică (sau Unită) din Transilvania avuseseră un rol esenţial în prezervarea sentimentului coeziunii şi identităţii naţionale de-a lungul secolelor XVIII şi XIX, ambele beneficiind de fidelitatea a milioane de români. Dacă aceste biserici ar fi putut fi manipulate pentru a servi ţelurile regimului, nu avea rost să fie distruse. Potrivit Constituţiei din 1923, Biserica Ortodoxă fusese declarată dominantă şi i se acordaseră privilegii speciale, precum plata salariilor clerului de către stat. Partidul Comunist avea să folosească această dependenţă pentru a aduce ierarhii ortodocşi sub controlul său. Biserica Unită ridica însă o problemă diferită. Ea fusese creată la sfârşitul secolului XVII, ca urmare a convertirii de către iezuiţi a multor români ortodocşi din Transilvania, pe baza acceptării a

patru puncte, printre care supremaţia papală. Atâta timp cât autoritatea asupra bisericii se afla la Roma, ar fi fost dificil pentru noul regim să şi-o subordoneze. În linii mari, deşi Partidul Comunist condamna oficial credinţa religioasă, a decis că o poate tolera în cadrul unor limite prescrise de lege. În acest sens, era mai îngăduitor decât regimul sovietic. Toleranţa faţă de cultele recunoscute cerea supunerea faţă de partid şi validarea de către acestea, cu glas tare, a politicii partidului, fie internă, fie externă.

Legea Cultelor religioase din 4 august 1948 a conferit Ministerului Cultelor controlul în problemele legate de treburile cultelor legal recunoscute. Deşi articolul 1 afirma garantarea „libertăţii de conştiinţă şi de credinţă", această libertate era strict circumscrisă de o prevedere ambiguă potrivit căreia religia practicată era în armonie cu Constituţia, securitatea internă, ordinea publică şi moralitatea generală (articolele 6 şi 7). Recunoaşterea legală a unui cult putea fi revocată oricând se considera justificat (articolul 13). Restricţii similare se regăseau implicit în articolul 32, care prevedea că „preoţii care exprimau atitudini antidemocratice puteau fi lipsiţi temporar sau permanent de salariul lor, asigurat de către stat". Această prevedere a fost invocată cu regularitate în timpul perioadei ceauşiste, în încercarea de a suprima activitatea pastorilor baptişti. Tuturor cultelor li se cerea să supună aprobării Ministerului Cultelor un statut reglementând activitatea lor, în conformitate cu legile statului; în schimb, Ministerul avea să plătească salariile clerului cultelor recunoscute.

Aplicarea legii a pus alegerea episcopilor sub controlul statului, a înţesat Sfântul Sinod cu membri

ai Partidului Comunist şi a impus Bisericii Ortodoxe – principala biserică, având aproape 10,5 milioane credincioşi – un nou statut, centralizând administrarea sa sub autoritatea unui patriarh. Toate acestea au permis regimului să manipuleze Biserica mai uşor. În acelaşi timp, toate proprietăţile şi fondurile Bisericii au fost naţionalizate, instituţiile sale de învăţământ au fost preluate de către stat sau închise, instruirea clerului fiind sever limitată, iar practicile religioase, precum celebrarea publică a Crăciunului şi a Paştilor, fiind interzise. Biserica Ortodoxă a făcut un compromis cu regimul, ceea ce i-a asigurat supravieţuirea în dauna autorităţii ei morale.

Alte biserici au suferit mult mai mult, în mare măsură pentru că au rezistat impunerii controlului de către stat. Strânsele legături ale Bisericii Romano-Catolice şi ale Bisericii Greco-Catolice (Unite) cu Occidentul le-a îmbărbătat, dar trebuie să recunoaştem că şi episcopii lor au dovedit o remarcabilă demnitate, curaj şi fidelitate faţă de crezul lor. Exista, cu toate acestea, o deosebire majoră în modul în care au fost tratate cele două biserici aflate la cheremul regimului: Biserica Unită a fost desfiinţată, Biserica Romano-Catolică nu, deşi nici aceasta nu a scăpat persecuţiei. Explicaţia rezidă în faptul că majoritatea credincioşilor romano-catolici erau atunci maghiari, iar regimul din România se ghida în politica sa faţă de această Biserică după dorinţa de a evita acţiuni care să poată fi interpretate de către vecinul său frăţesc, Ungaria, ca fiind îndreptate anume împotriva minorităţii maghiare. În consecinţă, strategia Partidului Comunist faţă de Biserica Romăno-Catolică a constat nu din a o desfiinţa, ci din a o manipula, urmărind înlocuirea controlului Vatica-

nului prin controlul Bucureştilor. Această politică a reuşit doar în parte. Deşi a tăiat legăturile Bisericii cu Roma, regimul nu a fost niciodată în stare să-şi impună autoritatea asupra ei. În timpul perioadei comuniste, Biserica Române-Catolică a fost ţinută într-o poziţie ambiguă, fiind tolerată, dar nerecunoscută. Nu s-a ajuns niciodată la o înţelegere cu Ministerul Cultelor în privinţa statutului legal al Bisericii şi, astfel, cea de-a doua biserică din România ca mărime, care a supravieţuit, a rămas efectiv ilegală.

Fidelitatea uniţilor faţă de Biserica lor a avut drept consecinţă o brutală campanie de distrugere a acesteia. Ultimele cifre disponibile *de dinaintea suprimării ei* indicau 1,5 milioane uniţi, ce dispuneau de 1725 biserici. Biserica a fost creată în 1699, aderenţii ei practicau ritul grec, dar recunoşteau supremaţia Papei. Acest fapt era supărător atât pentru ortodocşi, cât şi pentru comunişti. Unirea cu Roma era înfierată în publicaţiile oficiale din perioada comunistă drept „antinaţională şi antiistorică", întrucât rupsese unitatea poporului român. Cu ajutorul Bisericii Ortodoxe, regimul a manipulat contopirea în 1948 a celor două Biserici, proces în care a fost folosită Securitatea pentru a smulge consimţământul clerului unit. Aceia care s-au opus contopirii au avut parte din plin de atenţiile Securităţii. Bisericile unite au fost predate Bisericii Ortodoxe, în timp ce mănăstirile au fost închise. Existenţa legală a Bisericii Unite s-a încheiat la 1 decembrie 1948; diocezele şi instituţiile sale au fost desfiinţate, iar clădirile sale încredinţate Bisericii Ortodoxe. Argumentele istorice au fost readuse pe tapet cu regularitate de-a lungul anilor ceauşişti, întrucât poziţiile ultranaţionaliste cereau mobilizarea

în jurul partidului de către aparatul de propagandă a unei „naţiuni" unitare, nedivizate, „strânsă în jurul fiului său unic". Nu este nici un accident că unii preoţi ortodocşi au jucat rolul de marionetă a ventrilocului Ceauşescu, în special mitropoliţii succesivi din Transilvania ale căror eparhii primiseră bisericile unite confiscate şi alte proprietăţi ce nu fuseseră naţionalizate în 1948 şi ale căror parohii fuseseră mărite de sutele de mii de uniţi cărora li se interzisese să se roage în propriile biserici.

Securitatea şi represiunea comunistă

Valuri după valuri, teroarea cuprindea România. Marin Jianu, secretarul general al Ministerului de Interne, şi Alexandru Nicolski, anchetatorulşef, au primit ordinul să înscenezе un număr de procese de sabotaj şi spionaj. Primul din această serie a început la 24 mai 1948, când şase industriaşi, în frunte cu Anton Dumitriu şi Radu Xenopol, au fost acuzaţi în grup de sabotarea propriilor lor mine în scopul de a crea o criză energetică în ţară. Trei luni mai târziu, Pintilie Bodnarenco, un agent N.K.V.D. de origine ucraineană, care îşi românizase numele luându-şi-l pe acela de Gheorghe Pintilie, a devenit şeful structurii rebotezate Direcţia Generală a Securităţii Poporului (D.G.S.P.) sau pe scurt, Securitatea.

Securitatea era împărţită din punct de vedere administrativ în departamente, numite „direcţii", acoperind întreaga ţară. Fiecare regiune avea să dispună de birouri raionale, orăşeneşti şi comunale. La început, S.S.I. lucra în paralel cu direcţiile răspunzătoare în materie de contrasabotaj şi investigare penală. Noul nume semnala o nouă misiune încredinţată securităţii. Rolul său, potrivit decretului

de înfiinţare nr. 221/30 august 1948, era de „a apăra cuceririle democratice şi a asigura securitatea Republicii Populare Române împotriva complotului duşmanilor eterni şi interni"[84]. Apărarea „cuceririlor democratice" însemna menţinerea comuniştilor la putere şi, astfel, noua Republică Populară Română s-a autocertificat în mod oficial drept un stat poliţienesc. Conducerea superioară a Securităţii era alcătuită în totalitate din agenţi ai serviciilor de securitate sovietice[85]. Cu toate acestea, activităţile lor au fost supravegheate de consilieri ai Ministerului sovietic al Securităţii Statului[86].

---

[84] *Organizarea şi funcţionarea organelor Ministerului de Interne de la înfiinţare până în prezent,* Bucureşti, Ministerul de Interne, 1978, p. 106 (şapirogravură).

[85] Cu două săptămâni în urmă, la 15 august, generalul-locotenent Gheorghe Pintilie fusese numit prin decret director al DGSP. La 1 septembrie au fost numiţi doi directori adjuncţi, cu gradul de general-maior. Aceştia erau Alexandru Nicolski, evreu basarabean, vorbitor de limbă rusă, şi Vladimir Mazuru, ucrainean din Bucovina de Nord (mai târziu ambasador în Polonia). Toţi trei erau ofiţeri ai NKGB – Comisariatul Poporului al Securităţii Statului din URSS, care în 1946 a fost ridicat de la statutul de comisariat la cel de minister, devenind MGB - Ministerul Securităţii Statului; în acelaşi timp, NKVD – Comisariatul Poporului pentru Afaceri Interne – a devenit MVD – Ministerul sovietic al Afacerilor Interne.

[86] Un corp de consilieri sovietici ai MGB supraveghea activitatea tinerei DGSP. Consilierul Şef MGB la Bucureşti, din 1949 până în 1953, a fost Aleksandr Saharovski, care în 1956 a devenit şeful Direcţiei I a KGB. Ambasadorul sovietic la Bucureşti, Serghei Kavtaradze, numit în 1948, a intrat sub autoritatea nou-constituitului KI (serviciul de contrainformaţii), condus de Viaceslav Molotov şi de către adjunctul său, Fedotov, încredinţându-i-se controlul rezidenţilor civili (foşti MGB) şi militari (foşti GRU) din

Brutalitatea era trăsătura caracteristică a oamenilor aleşi de Moscova pentru a conduce Securitatea din România. Comportamentul, atât al lui Pintilie, cât şi al lui Nicolski, vorbeşte de la sine. Cel dintâi, ca şef al Secţiei Politice şi Administrative a Comitetului Central, în ale cărei atribuţii intra şi securitatea partidului, a dus la îndeplinire sentinţa de condamnare la moarte dată în cazul fostului secretar general al P.C.R., Ştefan Foriş, în 1946. Pintilie l-a omorât pe Foriş zdrobindu-i ţeasta cu o bară de fier. Apoi a dat instrucţiuni pentru uciderea mamei lui Foriş. Aceasta a fost înecată în râul Criş, cu pietre de moară legate în jurul gâtului[87].

În ciuda secretului în care era învăluită activitatea personalului de Securitate, reputaţia lui Nicolski în privinţa brutalităţii i-a adus dubioasa favoare de a fi devenit primul ofiţer superior cunoscut şi în afara României[88]. Într-o declaraţie făcută la

---

Bucureşti. În 1949, Molotov a fost urmat în funcţia de ministru de Externe şi în cea de preşedinte al KI de către Vîşinski, un lingău al lui Lavrenti Pavlovici Beria, şef al NKVD între 1939 şi 1946, iar din 1946, vicepreşedinte al Consiliului de Miniştri.

[87] V. Tismăneanu, *The Tragicomedy of Romanian Communism*, în „East European Politics and Societies", vol. 3 nr. 2 (primăvara 1989), p. 350, nota 47.

[88] Numele adevărat al lui Alexandru Nicolski era Boris Grunberg. S-a născut la 2 iunie 1915, la Chişinău, cel mai important oraş al Basarabiei, aflată pe vremea acea sub stăpânire rusească. În 1932 a intrat în organizaţia UTC din oraşul său, iar în anul următor a fost deţinut timp de două săptămâni de către Siguranţă. Între 1937 şi 1939 a efectuat serviciul militar într-un regiment de transmisiuni din Iaşi, iar după lăsarea la vatră a obţinut o slujbă la Societatea de Telefoane din Chişinău. În decembrie 1940, şase luni după anexarea sovietică a Basarabiei, a fost recrutat de NKVD şi mutat la Cernăuţi, unde a urmat un curs de instruire pentru agenţii

Paris, în ianuarie 1949, Adriana Georgescu Cosmovici, o femei de 28 de ani, arestată la Bucureşti în iulie 1945, pe motivul că ar fi aparţinut unei mişcări de rezistenţă, a relatat cum „anchetatorii poliţiei secrete comuniste" au bătut-o în mod repetat cu un săculeţ de piele umplut cu nisip, cum au lovit-o cu capul de pereţi şi cum au pocnit-o în faţă şi în bărbie până când a rămas doar cu şase dinţi în maxilarul de jos. Ea a indicat numele a trei anchetatori, care au ameninţat-o cu armele: Stroescu, Bulz şi Nicolski[89].

Direcţiei de Informaţii Străine (INU) şi NKVD. Echipat cu acte de identitate false pe numele Vasile Ştefănescu, a fost trimis peste graniţă la 26 mai 1941 pentru a culege informaţii în legătură cu mişcările de trupe româneşti. După două ore a fost arestat de grănicerii români. Potrivit procesului verbal al interogatoriului, cunoştinţele sale rudimentare de limbă română i-au trădat identitatea străină, aşa că s-a dat drept rus, cu numele de Alexandru Sergheevici Nicolski. A fost judecat pentru spionaj în iulie 1941 şi condamnat la muncă silnică pe viaţă. A fost întemniţat la Ploieşti, apoi mutat la Aiud alături de alţi spioni sovietici, printre care Vladimir Gribici, Simion Zeigher şi Afanasie Şişman, care au rămas cu toţii în România după eliberarea lor în august 1944. În octombrie 1944, Nicolski a intrat în poliţie (Direcţia Generală a Poliţiei) şi după instalarea guvernului Groza în martie 1945 a fost numit şef al Corpului Detectivilor. La 17 aprilie 1947 a fost numit inspector general al Poliţiei de Siguranţă, iar după înfiinţarea DGSP, în anul următor, a devenit unul dintre adjuncţii lui Pintilie. În 1953, i-a fost încredinţat postul de secretar general al Ministerului de Interne („Cuvântul", nr. 112-115, martie-aprilie 1992); îi sunt îndatorat lui Claudiu Secaşiu pentru localizarea acestor articole.

[89] *Suppression of Human Rights in Romania.* Washington D.C., Comitetul Naţional Român, 1949, p. 65. Documentele publicate după moartea lui Nicolski, la 16 aprilie 1992, sugerează că în iulie

Consultarea cifrelor primare păstrate în arhivele Ministerului de Interne indică faptul, în legătură cu efectivele Securităţii, că numărul ofiţerilor din cele 10 direcţii naţionale era, la scurt timp după înfiinţare, de 1.148, din care 848 erau înregistraţi ca personal de secretariat sau muncitori manuali. Cei din urmă aveau toţi grade militare, precum acela de sergent major, fie că erau dactilografe, şoferi, instalatori sau chelneriţe. Cele 13 direcţii regionale foloseau 2.822 ofiţeri, aproximativ două treimi dintre aceştia îndeplinind munci manuale sau lucrând ca personal auxiliar. În 1956, numărul lor crescuse la 13.155 ofiţeri şi 5.649 angajaţi civili. Aceste cifre nu includ reţeaua de informatori care a permis Securităţii să funcţioneze atât de eficient.

Consilierii sovietici erau ataşaţi pe lângă fiecare dintre direcţiile naţionale pentru a supraveghea instruirea celor recrutaţi dintre români şi pentru a monitoriza activitatea lor; comunicarea se realiza prin interpreţi, mulţi dintre aceştia provenind din Basarabia. Accentul era pus pe cadrele de încredere. În ochii consilierilor sovietici, românii instruiţi erau consideraţi în general nesiguri şi compromişi din cauza alianţei regimului antonescian cu Germania. În plus, foarte puţini români se arătaseră entuziasmaţi de Partidul Comunist Român înaintea propulsării acestuia la putere, în timp ce, dimpotrivă, membrii minorităţilor etnice o făcuseră. Ca atare, nu trebuie să surprindă faptul că vom găsi în posturile superioare din Securitate mai mulţi indivizi recrutaţi din cele două categorii de persoane: din

---

1949 a ordonat uciderea unui număr de şapte deţinuţi pretinşi conducători ai mişcării de rezistenţă anticomunistă, în tranzit de la închisoarea Gherla („Cuvântul", nr. 119, mai 1992, p. 6).

rândul minorităţilor etnice şi din acela al muncitorilor manuali necalificaţi.

La începutul anului 1949, au fost înfiinţate alte două organe ale sistemului de securitate. La 23 ianuarie a fost creată Direcţia Generală a Miliţiei, chemată să înlocuiască Poliţia şi Jandarmeria, iar la 7 februarie au fost înfiinţate trupele de securitate. Ambele organisme au fost plasate sub autoritatea Ministerului de Interne. Printre îndatoririle Miliţiei era şi aceea de a emite permise de şedere, ceea ce îi facilita sarcina de reglementare a mişcării populaţiei, de monitorizare a suspecţilor şi de pregătire a deportărilor. Potrivit datelor estimative, Miliţia avea în anul 1953 un efectiv de 40.000 de oameni, în timp ce efectivul trupelor de securitate era de 55.000 ofiţeri şi soldaţi, organizaţi în brigăzi şi echipaţi cu artilerie şi tancuri. Principalele îndatoriri ale trupelor de securitate erau menţinerea ordinii publice în principalele centre industriale şi înăbuşirea oricărei rezistenţe faţă de măsurile guvernamentale, precum colectivizarea, confiscarea de bunuri şi proprietăţi. În tot deceniul al şaselea, aceste trupe au fost chemate să anihileze rezistenţa partizanilor din zonele de munte şi au fost folosite să păzească lagărele de muncă.

Un cadru legal pentru acţiunile Securităţii, ale Miliţiei şi trupelor de securitate a fost oferit de un nou sistem al Justiţiei, a cărui principală caracteristică era subordonarea faţă de partid şi de stat. Potrivit articolului 65 al Constituţiei Republicii Populare Române, adoptată în 1952, rolul Justiţiei era acela „de a apăra regimul de democraţie populară şi cuceririle oamenilor muncii, de a asigura respectarea legalităţii populare, a proprietăţii publice şi a drepturilor cetăţenilor". Judecătorii erau asistaţi de „asesori populari" numiţi de partid. Curtea, reprezentată de judecători şi asesori, avea puterea de a

interveni în toate procesele şi de a prezenta probe, precum şi de a desemna avocaţii apărării, al căror rol se limita în mare parte la formularea de scuze pentru pretinsele delicte ale acuzatului. Cabinetele particulare de avocaţi erau interzise.

Rezistenţa armată

După răsturnarea lui Ceauşescu au apărut amănunte cu privire a modul în care mai multe mici formaţiuni de „partizani" au fugit în Munţii Carpaţi, începând cu anul 1945, şi au rezistat arestării de către autorităţi[90]. Ultimul partizan a fost ucis, în munţii Banatului, în 1962. Această „rezistenţă anticomunistă armată", aşa cum i s-a spus, a fost un fenomen spontan şi nu există nici un fel de legături între diversele formaţiuni, deşi au fost animate de un ţel comun, acela de a nu se supune consecinţelor comunizării ţării. Formaţiunile, constituite în medie din 10 până la 40 de persoane, nu reprezentau o ameninţare majoră pentru puterea comunistă, deşi atâta vreme cât rămâneau în libertate

---

[90] Pentru o schiţă utilă a activităţii acestor grupuri de partizani, cu bibliografia aferentă, vezi Ştefan Andreescu, *A Little Known Issue in the History of Romania: The Armed Anti-Communist Resistance,* în „Revue Roumaine d'Histoire", vol. 33, nr. 1-2, 1994, pp. 191-197. Acest articol poate fi suplimentat cu lectura relatărilor directe ale supravieţuitorilor din aceste grupuri, apărute în revista „Memoria", publicată de Fundaţia Culturală Memoria începând cu anul 1990. Vezi şi *Cartea Albă a Securităţii,* Bucureşti, SRI, 1994, vol. II, august 1948 – iulie 1958, passim. Pentru date despre grupul de partizani condus de pădurarul Nicolae Pop, în Munţii Ţibleş din Maramureş, vezi, Ştefan Bellu, *Pădurea răzvrătită,* Baia Mare, Editura Gutinul, 1993.

subminau pretenţia regimului de a deţine controlul deplin al ţării.

Formaţiunile s-au constituit în satele de la poalele dealurilor şi munţilor şi erau compuse din ţărani, foşti ofiţeri din armată, avocaţi, medici, studenţi şi muncitori. Armamentul lor era un amestec de puşti, revolvere şi pistoale-mitralieră rămase din timpul războiului, dar aceste formaţiuni se confruntau întotdeauna cu o acută lipsă de muniţie. Erau sprijinite de săteni, care le aduceau alimente şi îmbrăcăminte şi adesea le asigurau adăpost. Propaganda comunistă a vremii i-a numit pe aceşti partizani anticomunişti drept „legionari", adică membri ai mişcării de extremă dreaptă cunoscută sub numele de Garda de Fier şi, într-adevăr, unii dintre ei fuseseră membri ai acesteia. Cu toate acestea, partizanii nu erau în nici un caz în exclusivitate legionari, după cum se poate vedea în statisticile Securităţii. Un raport al Direcţiei Generale a Securităţii poporului din 1951 afirmă că afilierea politică a unui număr de 804 persoane arestare, fie pentru că au aparţinut, fie pentru că au ajutat 17 „bande din munţi", era după cum urmează: 88 de foşti membri ai Partidului Naţional Ţărănesc al lui Iuliu Maniu; 79 de membri ai Frontului Plugarilor; 73 de foşti legionari; 42 de foşti membri ai Partidului Comunist; 15 membri ai Partidului Naţional Liberal ş.a.[91]. Potrivit unui alt raport al Securităţii, datat

[91] *Cartea Albă a Securităţii,* Bucureşti, SRI, 1994, vol. II, august 1948-iulie 1958, p. 82. Membrii grupului de partizani, condus de maiorul Nicolae Dabija în Munţii Apuseni între 1947 şi 1948, erau în marea lor majoritate ţărani care nu erau, aşa cum pretindeau autorităţile comuniste, chiaburi sau moşieri. Treizeci şi două de persoane au fost judecate ca fiind membri sau simpatizanţi ai acestui grup la sfârşitul lunii septembrie 1949, la Sibiu, iar şapte

septembrie 1949, existau „bande teroriste" active în regiunile Craiova, Braşov, Ploieşti, Suceava, Galaţi, Oradea, Cluj, Timişoara şi Constanţa. Nici una dintre aceste formaţiuni nu număra mai mult de 25 de persoane, potrivit raportului, iar majoritatea aveau mai puţin de 10 membri[92].

Formaţiunea care a supravieţuit cel mai mult a fost cea a „Haiducilor Muscelului". O persoană implicată îndeaproape în activitatea acestei formaţiuni – şi unul dintre puţinii supravieţuitori – a fost Elisabeta Rizea, care a făcut şi o relatare a

---

dintre aceştia au fost condamnaţi la moarte şi executaţi la 18 octombrie. Mormintele lor anonime au fost identificate în cimitirul comunal din Sibiu în ianuarie 1944 (vezi Ştefan Andreescu, *A Little Known Issue in the History of Romania: The Armed Anti-Communist Resistance*, în „Revue Roumaine d'Histoire", vol. 33, nr. 1-2, 1994, p. 191); vezi şi *Cartea Albă a Securităţii*, Bucureşti, *SRI*, *1994*, vol. *II*, august *1948*-*iulie 1958*, doc. *55*, pp. *180-182*, doc. 65, p. 190. Memoriile unui fost membru al Gărzii de Fier arată că este nevoie de precauţie în etichetarea fără discriminare drept legionare a acestor grupuri de rezistenţă. Filon Verca recunoaşte că unul dintre cele două grupuri principale de partizani din Munţii Banatului în 1948 a fost condus de către un fost membru al Gărzii de Fier, dar subliniază că unul dintre comandanţii celui de-al doilea grup a fost colonelul Ioan Uţă, prefect de Lugoj, care a acţionat împotriva gardiştilor în 1939 (Filon Verca, *Paraşutaţi în România vândută. Mişcarea de rezistenţă 1944-1948),* Timişoara, Editura Gordian, 1993. Blănaru şi grosul micului său grup au fost prinşi şi executaţi lângă Timişoara la 16 iulie 1949. Grupul de 30 de partizani al lui Uţă a respins în luptă o companie de securitate lângă satul Teregova, la 22 februarie 1949, pentru a fi prinşi mai târziu, la 8 martie, într-o ciocnire în care Uţă a fost ucis. Vezi şi *Cartea Albă a Securităţii,* vol. II, doc. 58, pp. 184-185.

[92] *Cartea Albă a Securităţii,* vol. II, doc. 75, pp. 198-204.

primelor luni de activitate. Arestarea ei, curând după aceea, face ca pentru restul poveştii să ne bizuim pe versiuni indirecte, oferite de rudele participanţilor. Multe dintre date şi incidente sunt confirmate de documentele Securităţii, deşi, deloc surprinzător, aceasta din urmă oferă o interpretare diferită de a participanţilor. De pildă, aceste documente pretind că civili nevinovaţi au fost ucişi de către partizani, în mod constant numiţi „terorişti fascişti". Ceea ce reiese clar din ambele surse este că acest grup, care nu a numărat niciodată mai mult de 30 sau 40 de persoane, a fost constituit de către doi foşti ofiţeri de armată, Gheorghe Arsenescu şi Toma Arnăuţoiu, în judeţul lor natal, Muscel, de la poalele Carpaţilor. Potrivit documentele Securităţii, Arsenescu ascunsese arme într-un schit din satul Cetăţeni, în vara anului 1947, iar în primăvara următoare a organizat o grupare „teroristă" din care făceau parte, printre alţii, Petre Cojocaru, Loghin Predoiu, Ion Mica, precum şi Ion şi Gheorghe Purnichescu. Arsenescu şi-a petrecut toamna şi iarna în Bucureşti unde, la sfârşitul anului 1948, Toma Arnăuţoiu l-a contactat în vederea creării unui grup de rezistenţă în zona Nucşoarei. Potrivit relatărilor recente ale contemporanilor lui, Arsenescu pare să-şi fi pus speranţele într-o insurecţie armată generală, ce urma să fie condusă de foşti ofiţeri de armată, în vestul ţării, speranţă care nu s-a materializat niciodată. Arsenescu a fost de acord să-i furnizeze lui Arnăuţoiu arme uşoare, iar cel de-al doilea s-a reîntors la Nucşoara cu Nicolae Niţu şi i-a mai recrutat pe fratele său, Petre Arnăuţoiu, pe Ion Chirca şi pe preotul satului, Ion Drăgoi. În martie 1949, Arsenescu a sosit la Nucşoara pentru a se alătura grupului, iar în lunile următoare acesta s-a lărgit, cuprinzând şi alţi săteni.

Ministerul de Interne era evident îngrijorat că simbolul rezistenţei întruchipat de această formaţiune ar putea deveni contagios şi, pentru acest motiv, a împânzit regiunea cu trupe şi cu ofiţeri ai D.G.S.P. Ajutaţi de cunoaşterea terenului muntos dificil şi cu sprijinul mai multor familii din comuna Nucşoara, în special al lui Gheorghe şi Elisabeta Rizea, al lui Ion Săndoiu şi Ion Sorescu, gruparea şi-a asigurat provizii şi a scăpat de arestare. În noaptea de 18 iunie 1949, membrii grupului au fost prinşi într-o ambuscadă, în timp ce veneau să strângă provizii, iar în schimbul de focuri ce a urmat au fost ucişi doi ofiţeri de securitate. Fuga grupului, la adăpostul întunericului, printr-un cordon de securitate dispus în jurul zonei, a fost urmată de o operaţiune masivă de căutare, efectuată de două batalioane de armată şi de unităţi ale trupelor de securitate, precum şi de arestarea familiilor suspectate de a-l fi ajutat[93].

Printre cei arestaţi se afla Elisabeta Rizea. Aceasta relatează cum a fost dusă la primăria din Nucşoara, unde a fost lovită de mai multe ori cu o bâtă de locotenentul de securitate Constantinescu[94]. A fost apoi ţinută în pivniţa unei case ţărăneşti timp de patru zile, după care a fost transportată la închisoarea din Piteşti. Au trecut 18 luni înainte de a fi judecată. Între timp, a fost bătută de câteva ori de subofiţerii Zamfirescu şi Mecu. A fost în cele din urmă judecată şi condamnată, în decembrie 1950,

---

[93] A. Marinescu, *Pagini din rezistenţa armată anticomunistă*, în „Memoria", nr. 7, 1992, pp. 47-51.

[94] Am avut privilegiul de a vorbi cu doamna Rizea despre faptele ei, la domiciliul acesteia, la 9 februarie 1992.

la 7 ani de închisoare pentru ajutorul acordat grupului de partizani[95].

După ambuscada din 18-19 iunie 1949, Arsenescu a hotărât să-şi împartă oamenii în două grupe, una sub comanda sa, iar cealaltă sub conducerea lui Arnăuţoiu. Prima grupă, care îi cuprindea pe Ion Chirca, Titi Mămăligă, Benone Milea, Constantin Popescu şi Nae Ciolan, s-a fixat în Valea Râului Doamnei, iar grupa lui Arnăuţoiu, cuprinzând şi pe fratele său Petre, ca şi pe Titu, Maria şi Constantin Jubleanu, precum şi pe Maria Plop, s-a dus în Valea Vâlsanului. Grupa lui Arsenescu nu a supravieţuit mult timp. Milea a fost capturat la 1 noiembrie 1949, iar Popescu şi Ciolan au avut aceeaşi soartă trei zile mai târziu. Chirca a dispărut fără urmă. Arsenescu şi Mămăligă au fost prinşi într-o capcană întinsă de trupele de Securitate, ultimul fiind rănit într-un schimb de focuri, în timp ce Arsenescu a fugit din zonă şi a dus o viaţă de pustnic în zona de dealuri, până a fost în cele din urmă prins în 1960. Mămăligă a reuşit să se strecoare până la grupul Arnăuţoiu.

Curând după aceea, în primăvara anului 1950, şi acest grup a fost nevoit să se separe, pentru a nu fi descoperit. Un grup, format din Titu şi Maria Jubleanu, soţ şi soţie, fiul lor Tică, şi un medic tânăr, Ion Marinescu, a fost depistat şi, în schimbul de focuri ce a urmat, Maria a fost împuşcată mortal. Titu Jubleanu a fost arestat, însă cei doi tineri au reuşit să scape şi s-au alăturat celui de al doilea grup, compus din fraţii Arnăuţoiu, Toma şi Petre, din Maria Plop şi din Mămăligă. Marinescu şi Mămăligă au fost omorâţi într-un schimb de focuri cu Secu-

---

95 *Povestea Elisabetei Rizea din Nucşoara*, Bucureşti, Humanitas, 1993, pp. 118-125.

ritatea în 1952, iar ceilalţi patru s-au ascuns într-o peşteră de lângă satul Poenărei, timp de câţiva ani. La 20 mai 1958, fraţii Arnăuţoiu au fost păcăliţi de un localnic, care i-a făcut să bea o băutură alcoolică în care fusese pus un drog, şi au fost arestaţi după ce intraseră în comă. Maria Plop, care între timp născuse, s-a predat împreună cu fetiţa ei, însă Tică Jubleanu a refuzat să se predea şi s-a împuşcat[96]. A fost organizată o scotocire a satelor înconjurătoare din zonă şi au fost arestate zeci de familii pentru ajutorul dat fraţilor Arnăuţoiu.

Procesul fraţilor Arnăuţoiu a avut loc în anul următor. Toma şi Petre Arnăuţoiu au fost condamnaţi la moarte şi executaţi de către un pluton de execuţie la închisoarea Jilava, aşa cum s-a întâmplat şi cu următoarele persoane acuzate de a le fi dat ajutor: Nicolae Andreescu şi Ion Constantinescu, preoţi ortodocşi în Poenărei, Ion Drăgoi, preotul ortodox al satului Nucşoara, Nicolae Băşoiu, Titu Jubleanu, Constantin Popescu, Ion Săndoiu, Nicolae Sorescu şi Gheorghe Tomeci, toţi ţărani, precum şi învăţătorii Alexandru Moldoveanu, Nicolae Niţu şi Gheorghe Popescu[97]. Benone Milea a fost, de asemenea, condamnat la moarte şi executat, iar

---

[96] Fiica lui Toma Arnăuţoiu şi a Mariei Plop, Ioana Raluca, a fost dusă la un orfelinat din Câmpulung. A reuşit să afle cine au fost părinţii ei doar după răsturnarea lui Ceauşescu.

[97] Toma Arnăuţoiu a fost supus la 42 de interogatorii; 21 dintre acestea au ţinut între trei şi şase ore; 11 – între şase şi zece ore, şi unul – între zece şi cincisprezece ore (cinci transcrieri ale interogatoriilor nu au înscrisă durata). Fratele său Petre a fost supus unui număr de 37 de interogatorii, dintre care 11 au ţinut între zece şi cincisprezece ore. Îi rămân recunoscător Ioanei Raluca Voicu pentru transmiterea acestor date, bazate pe dosarele aflate la Ministerul Justiţiei.

Maria Plop a fost condamnată la închisoare pe viaţă şi a murit în temniţă[98]. Alte persoane judecate cu acest grup au fost, potrivit documentelor Securităţii, Ilie Dragomirescu şi Ion Grigore, arestaţi la 22 iunie 1958, Nicolae Vasilescu, arestat la 4 iulie 1958, şi Ion Dumitrescu, arestat la 6 februarie 1959. Toţi au primit condamnări la închisoare pe termen lung[99]. Procesul lui Arsenescu a avut loc în februarie 1962, la doi ani după capturarea sa. A fost condamnat la moarte şi executat la Jilava la 29 mai 1962. Soţia sa, Maria, şi tatăl său, Gheorghe, au fost de asemenea judecaţi pentru ajutorul pe care i l-au dat şi au primit pedepse cu închisoarea pe termen de 10, respectiv, 15 ani[100].

Un al doilea grup notabil de rezistenţă din Masivul Făgăraş, pe versantul transilvănean, a fost cel condus de Ion Gavrilă-Ogoranu. Acesta, student la Universitatea din Cluj, şi-a format grupul în 1948 din 11 foşti colegi de la liceul din oraşul Făgăraş.

---

[98] A. Marinescu, *op. cit.*, pp. 57-58.

[99] *Arhiva Serviciului Român de Informaţii,* Fond D. Dosar 9585, UM 0336 Piteşti, pp. 44-46.

[100] M. Arsenescu-Buduluca, *Sunt soţia „teroristului" Gheorghe Arsenescu,* în „Memoria", nr. 8, 1993, p. 59. Lipsa de dorinţă a autorităţilor române de după 1989 de a recunoaşte că opozanţii regimului communist au fost victimele asasinatelor politice este ilustrată de cazul următor. În decembrie 1951, Traian Murariu, ţăran din comuna Pădureni, judeţul Timiş, a fost condamnat la moarte pentru a-i fi adăpostit pe Nicolae Mazilu şi Ion Mogoş, membri ai grupului anticomunist din Munţii Făgăraş. A fost executat un an mai târziu la închisoarea Jilava pentru "complot împotriva ordinii sociale". În 1992, fiica sa a făcut apel la Curtea Supremă pentru revocarea sentinţei. După trei ani, Curtea a informat-o că sentinţa din 1952 a fost "fondată şi legală". ("Ziua", din 18 iulie 1995).

Timp de şapte ani, aceştia au fost urmăriţi de mai multe companii ale trupelor de Securitate, înainte de a fi capturaţi şi condamnaţi la moarte în 1957. Gavrilă-Ogoranu a scăpat arestării şi, cu ajutorul prietenilor, a evitat detectarea sa până în iunie 1976, când, în cele din urmă a fost prins în Cluj[101]. Gavrilă-Ogoranu relatează în autobiografia sa, publicată după Revoluţie, un episod din 1952, care ilustrează motivaţia grupurilor de rezistenţă. În scopul de a distrage atenţia forţelor de urmărire ale Securităţii, Gavrilă-Ogoranu s-a dus împreună cu o parte din grupul său la o cabană turistică din apropierea Lacului Bâlea. După ce i-a scos cu forţa pe turiştii din cabană, Gavrilă-Ogoranu li s-a adresat după cum urmează: „Spuneţi, vă rog, oamenilor din ţară că mai există un colţ din Regatul României care nu şi-a plecat capul înaintea comuniştilor. Şi, atâta timp cât ne vor sta capetele pe umeri, acest colţ de ţară va fi liber. Spuneţi-le să-şi păstreze încrederea că într-o zi toată România va fi liberă. Rugaţi-vă să vă ajute şi să ne ajute Dumnezeu"[102].

Spre deosebire de Arnăuţoiu şi Arsenescu, Gavrilă-Ogoranu, care a scăpat de pedeapsa capitală şi a supravieţuit perioadei comuniste, ne-a oferit în autobiografia sa o descriere personală, unică, a reacţiei populaţiei faţă de micul său grup de „partizani": „Când am luat calea munţilor, ştiam destule despre partea cea ascunsă a istoriei. Nu ne-am

---

[101] Ion Gavrilă-Ogoranu, *Brazii se frâng, dar nu se îndoiesc*, vol. 2, Timişoara, Editura Marineasca, 1995, p. 264. Arestarea lui Gavrilă-Ogoranu la Cluj este consemnată succint într-o notă a Securităţii din 30 iunie 1976 *(Cartea Albă a Securităţii*, vol. IV, 136, p. 372.

[102] Ion Gavrilă-Ogoranu, *op. cit.*, vol. 1. Timişoara, Editura Marineasca, 1993, p. 304.

făcut niciodată iluzii. Nu ne-am bazat că ni se vor alătura şi că vom fi înţeleşi de toată suflarea din Ţara Făgăraşului. Când am spus că în 1949-1950 s-ar fi ridicat satele de la munte sau că eram primiţi şi ajutaţi de oamenii din partea locului, nu m-am referit niciodată la cine ştie ce mulţime de oameni... Or fi fost o sută, două, o mie? Dar restul locuitorilor? Unii n-au venit de frică. Şi ei trebuiesc înţeleşi. Pe alţii nu-i interesează decât propriul lor interes. Orice pas fac în viaţă, îl fac numai din calcul. Regimurile se schimbă, profitorii rămân. Pleacă ai noştri, vin ai noştri. N-au niciodată principii şi mustrări de conştiinţă. Nu se pot schimba regimurile şi ideologiile, pe cât îs în stare ei să se schimbe de repede. Unii se leagă strâns de regim, devenind una cu el şi trec de la avere şi de la satisfacerea tuturor dorinţelor şi poftelor la delirul puterii şi al trufiei. Încep a crede că fac parte din altă lume decât a noastră. Rămâne apoi marea masă a trudnicilor, a căror viaţă se reduce la muncă şi hrană, într-un ciclu etern, şi ale căror conştiinţe nu se ridică mai sus de blidul de mâncare de dinaintea nasului. Sunt atât de apăsaţi şi dresaţi în apăsarea spre pământ, că nu pot, nu gândesc şi nu vor să privească mai departe. Li-s ochii atrofiaţi ca ai sobolilor de sub pământ. Urăsc pe oricine vrea să-i scoată din existenţa lor de sclavi. Cu ei face orice stăpânire ce vrea. În primul rând, să gândească în locul lor"[103].

Munca forţată

Nimic nu ilustrează mai pregnant natura coercitivă a politicii centralizate urmărită de regimul comunist decât folosirea de către acesta a muncii

---

[103] *Ibidem*, pp. 267-268.

forţate. La fel cum Lavrenti Beria, şeful securităţii sovietice, era la moartea lui Stalin, în 1953, cel de-al doilea în ierarhia celor mai mari utilizatori de forţă de muncă din Uniunea Sovietică, tot aşa Ministerul de Interne din România a fost efectiv însărcinat cu administrarea unei părţi a economiei. Munca forţată a fost introdusă în Codul Muncii din 30 mai 1950. O Direcţie pentru unităţile de muncă a fost constituită în Ministerul de Interne, sarcina ei fiind „să reeduce prin muncă elementele ostile Republicii Populare Române". Ascunsă sub eufemismul „serviciu temporar de muncă", pe care Consiliul de Miniştri avea dreptul să-l ceară cetăţenilor, munca forţată a fost folosită drept un instrument de pedepsire a mii şi mii de persoane, acuzate de sabotaj economic sau de absenteism. Prin acestea s-au aflat zeci de mii de ţărani care au rezistat colectivizării forţate a agriculturii. „Unităţile de muncă" au fost rebotezate „colonii de muncă" printr-o Hotărâre a Consiliului de Miniştri din 22 august 1952, iar administraţia lor, asemănătoare celei a închisorilor, a fost plasată în mâinile Ministerului de Interne.

Numărul celor deţinuţi a sporit cu victimele deportărilor în masă, efectuate de obicei de către Miliţie, din principalele oraşe, care începuseră în 1952, pentru a face loc muncitorilor, recrutaţi în vederea asigurării mâinii de lucru necesare noilor fabrici din oraşe create în procesul de industrializare. Mai multe categorii de persoane au fost mutate din Bucureşti. Familiile criminalilor de război, ale persoanelor aflate în închisoare şi ale acelora care fugiseră peste hotare aveau să primească înştiinţări cu 12-24 de ore înainte de a fi deportate, permiţându-li-se să ia cu ele bagaje însumând doar 50 de kilograme. Ofiţeri scoşi din armată, foşti judecători, avocaţi, industriaşi şi cei care stăpâniseră mai mult de 10 hectare de pământ

urmau să fie şi ei strămutaţi, dar li se permitea să-şi ia cu ei tot avutul[104].

Pe la sfârşitul anului 1952, nici unui locuitor al oraşelor nu i se permitea să-şi schimbe domiciliul fără aprobare şi orice mişcare între oraşe era controlată de către Miliţie. Călătoria era permisă doar „pe linie de muncă" şi din raţiuni de sănătate. Orice persoană care stătea într-un loc, altul decât domiciliul său, mai mult de 24 de ore, trebuia să se înregistreze la Miliţie, inclusiv cei ce foloseau hotelul şi persoanele ce locuiau la rude; străinilor li se cerea să obţină o autorizaţie pentru toate călătoriile făcute în interiorul ţării. Restricţiile în privinţa călătoriilor, atât pentru români, cât şi pentru străini, au fost ridicate la începutul anilor '60, dar până la răsturnarea lui Ceauşescu s-au perpetuat alte forme de control.

Pot fi făcute doar estimări privind numărul persoanelor deportate în lagărele de muncă înfiinţate sub autoritatea Ministerului de Interne în 1949[105]. La începutul anilor '50, se pare că în lagărele răspândite în întreaga ţară erau 80.000 de persoane, dintre care 40.000 de oameni erau exploataţi la construcţia faimosului Canal Dunăre-Marea Neagră, care avea 8 lagăre. Alţi 20.000 de oameni de la Canal erau aşa-numiţii lucrători voluntari. Acest proiect a fost lansat la iniţiativa C.A.E.R. şi a fost aprobat de Biroul Politic la 25 mai 1949. Scopul său a fost interpretat în două feluri: unii au văzut în acesta o parte a unui proiect mai larg de crearea a unui „Ruhr răsăritean", către care

---

[104] R.L. Wolf, *The Balkans in our Time,* Cambridge, Harvard University Press, 1956, p. 461.

[105] *Les Camps de la Mort du Delta du Danube,* în „La Nation Roumaine", nr. 215, nov. 1962-ian. 1963, p. 6.

minereul de fier sovietic urma să fie transportat printr-un canal dublu: Marea Neagră-Dunăre şi Dunăre-Oder-Rin; alţii i-au dat o semnificaţie militară, considerând că i-ar fi oferit lui Stalin posibilitatea să trimită numeroase vase sovietice în susul Dunării, în eventualitatea deteriorării relaţiilor cu Iugoslavia. Confirmarea celui de-al doilea scenariu a fost identificată în hotărârea sovietică de a acorda suport financiar acestui proiect, şi nici unui alt plan economic românesc[106]. Indiferent de scopul său, proiectul necesita cea mai mare mobilizare a forţelor din lagărele de muncă din ţară, în care erau concentraţi deţinuţii din toate straturile societăţii. Oamenii cu studii superioare lucrau cot la cot cu ţăranii deposedaţi de pământ, preoţi ortodocşi şi uniţi cu conducători sionişti, sârbi din Banat cu saşi din Transilvania, cu toţii fiind victime ale încălcării drepturilor omului, care însoţea programul regimului român de revoluţie politică şi economică.

Cifra exactă a celor arestaţi după 1944 nu va fi probabil niciodată cunoscută, fapt dovedit şi prin descoperirea întâmplătoare, din vara anului 1991, a rămăşiţelor pământeşti a sutelor de victime ale unor probabile execuţii ale Securităţii. Câteva cranii dezgropate din grădina unui conac din secolul al XIX-lea din satul Căciulaţi, la aproximativ 20 km nord-est de Bucureşti, poartă, după cum se spune, urmele găurilor de glonţ[107]. Faptul că autorităţile române nu au reuşit să efectueze o examinare corespunzătoare a celor 316 schelete dezgropate din groapa comună şi că nu au pornit o anchetă privind provenienţa acestora oferă o dovadă în plus a reticenţei oficiale de a cerceta trecutul, în special

---

[106] G. Ionescu, *op. cit.*, p. 194.
[107] „România liberă“, din 24/25 octombrie 1992, p. 1.

acolo unde a fost implicată Securitatea (sediul local al acesteia funcţionase în casa respectivă în 1948 şi a fost mutată într-o altă clădire din acelaşi perimetru, în 1951). Dacă scheletele aparţin persoanelor asasinate pe loc sau, potrivit credinţei localnicilor, familiilor care au rezistat colectivizării în anii '50 şi ale căror trupuri au fost aduse spre a fi îngropate în acest loc îndepărtat, nu poate fi stabilit fără să se facă vreo anchetă, dar este clar că nici unul dintre ofiţerii securităţii locale din perioada respectivă nu a fost chestionat. Comandantul Isidor Iştoc a murit în 1992, dar ofiţerii subordonaţi lui, Ion Foti şi Aurel Madăr, erau încă în viaţă în 1995.

Mulţi dintre cei deţinuţi erau proprietari agricoli care rezistaseră reformei agrare din 2 martie 1949, potrivit căreia orice proprietate agricolă depăşind 50 de hectare era expropriată de către stat. Pentru a înfrânge această opoziţie, au fost aduse trupe de securitate şi, în câteva regiuni, ţăranii, sprijiniţi uneori de „grupuri de partizani", s-au angajat în ciocniri violente cu trupele care au încercat să-i organizeze în brigăzi de muncă. În unele zone, ţăranii au dat foc nou createlor cooperative agricole. Aşa s-a întâmplat în judeţul Arad, unde, potrivit documentelor Securităţii, publicate în 1993, după distrugerea unei gospodării de stat, la 31 iulie 1949, trupele de grăniceri au restabilit ordinea în urma arestării unui număr de 98 de persoane şi a împuşcării pe loc a 12 ţărani. Rapoartele Direcţiei de securitate din Timişoara oferă detalii privind această „rebeliune", menţionând că alţi doi ţărani au fost împuşcaţi mortal, „în timp ce încercau să scape de sub escortă"[108]. Într-un raport către Comitetul Central al Partidului Comunist Român, din decembrie

---

[108] „România liberă" din 2 octombrie 1993, p. 16.

1961, Gheorghe Gheorghiu-Dej a recunoscut că arestarea celor 80.000 de ţărani fusese făcută pentru a forţa procesul de colectivizare, pasămite la ordinele Anei Pauker şi ale lui Teohari Georgescu, şi că 30.000 dintre aceştia fuseseră judecaţi în public[109]. În privinţa lagărelor de muncă, cea mai mare concentrare a acestora a fost în stepa Bărăganului, la jumătatea drumului între Bucureşti şi Marea Neagră. Această regiune neospitalieră şi slab populată şi-a văzut populaţia crescând la începutul anilor '50 ca urmare a deportărilor în masă ale românilor, dar mai ales ale sârbilor şi germanilor locuind în zona de vest a Banatului, care erau consideraţi un risc sub raportul securităţii, dată fiind tensiunea crescândă între Iugoslavia şi România, ca urmare a excluderii celei dintâi din Cominform, în iunie 1948.

Deportările din Banat au început în vara anului 1951. La 14 noiembrie 1950, Securitatea a finalizat planul de deportare sub titlul „Planul de evacuare a zonei de frontieră cu Iugoslavia, pe o fâşie de 25 de km, a elementelor care prezintă un pericol prin prezenţa lor în zonă"[110]. Se sconta ca operaţiunea „să nu depăşească trei luni"[111]. Erau vizate pentru deportare 40.320 de persoane din această zonă. Securitatea le-a clasificat după cum urmează: 1.330 cetăţeni străini; 8.477 basarabeni; 3.557 macedoneni; 2.344 de persoane care colaboraseră cu armata germană în timpul războiului; 257 germani; 1.054 „titoişti"; 1.218 persoane cu rude care fugiseră în străinătate; 367 persoane care ajutaseră „rezistenţa anticomunistă"; 731 „duşmani ai regi-

[109] G. Ionescu, *op. cit.*, p. 301.
[110] „România liberă", din 2 iulie 1993, p. 11.
[111] *Ibidem.*

mului socialist"; 19.034 chiaburi şi cârciumari; 162 foşti moşieri şi industriaşi şi 341 „criminali condamnaţi". Cifra totală includea 590 de persoane care trăiau în afara zonei de frontieră. În cadrul acestui plan, toţi cei vizaţi urmau să fie strămutaţi în zona Ialomiţei din Bărăgan şi în zona Galaţi-Brăila.

Deportările au început la 16 iunie 1951 şi au fost efectuate de peste 10.000 de ofiţeri şi soldaţi, sub stricta supraveghere a generalului maior Mihail Burcă, adjunctul ministrului de Interne, şi a generalului maior Eremia Popescu, comandantul trupelor Ministerului de Interne. Transportul deportaţilor a necesitat 2.656 vagoane de tren şi 6.211 camioane. Documentele Securităţii arată că zvonul deportărilor iminente i-a făcut pe mulţi să încerce să treacă frontiera pe furiş în Iugoslavia, în timp ce alţii şi-au lăsat copiii la prieteni şi la rude, în afara zonei desemnate.

Primele trenuri au plecat la 18 iunie 1951. Deportaţilor li s-a permis să ia cu ei doar bunurile pe care le puteau duce, restul avutului fiind cumpărat de comisii special constituite, care le plăteau doar o parte din valoarea lor. Lipsa de trenuri însemna că mulţi deportaţi trebuiau să aştepte într-o căldură arzătoare, timp de două-trei zile, pe câmp. Trenurile speciale erau păzite de militari şi evitau opririle în principalele staţii de cale ferată pentru a împiedica orice comunicare cu cetăţenii obişnuiţi. La sosire, deportaţii cu mai mult noroc au primit colibe de chirpici, cu acoperiş de paie, în aşezări speciale, dintre care unora li se dăduseră nume sovietice. Alţii, chiar şi Securitatea a recunoscut-o, au fost „aruncaţi literalmente în necunoscut, în arşiţa nemiloasă a soarelui, fără mijloacele necesare de

adăpost"[112]. Aceleaşi documente vorbesc de lipsa apei de băut şi de aprovizionarea neregulată cu pâine, de multiple cazuri de copii suferind de insolaţie. În ciuda acestor probleme, deportaţii şi-au folosit hărnicia şi spiritul întreprinzător, tipice populaţiei din Banat, pentru a ridica noi aşezări, care ulterior au devenit caracteristice zonei respective.

Un număr de închisori a fost destinat unor anumite categorii de deţinuţi. Sighetul, în nordul Maramureşului, a fost ales „dată fiind vecinătatea cu Uniunea Sovietică" drept centru de încarcerare a celor pe care regimul îi considera a fi cei mai periculoşi oponenţi ai săi. Închisoarea a fost construită în 1897, dar primii deţinuţi politici au intrat pe porţile ei la 22 august 1948. Între această dată şi anul 1955, în cele 72 de celule ale ei s-au aflat patru foşti prim-miniştri, precum şi şapte episcopi ai Bisericii Româno-Catolice şi Greco-Catolice. Circa 180 de membri ai elitei conducătoare a României antebelice au fost deţinuţi în închisoare, mai mult de două treimi din ei fiind trecuţi de vârsta de 60 de ani, iar câţiva, cum a fost cazul lui Iuliu Maniu, trecuţi de etatea de 75 de ani. Mulţi dintre aceştia n-au fost niciodată judecaţi pentru vreo vină, ci au fost pur şi simplu arestaţi la ordinele emise de Ministerul de Interne şi au fost duşi direct la Sighet. Deţinuţii erau de obicei puşi câte doi într-o celulă, iar celor mai tineri li se cerea să îndeplinească muncile curente, precum gătitul, curăţirea coridoarelor, scoaterea apei cu o pompă de mână din subsolul închisorii, pomparea ei la etaj, transportul lemnelor şi cărbunilor. Erau pedepsiţi pentru cea mai mică abatere de la regulile închisorii, care

---

[112] *Ibidem.*

prevedea, între altele, interzicerea vorbitului în timpul plimbării în curtea închisorii. Cei care încălcau aceste reguli erau biciuiţi şi puşi să stea capră, în timp ce gardienii săreau peste ei. Peste 50 dintre deţinuţii de la Sighet au murit, trupurile fiind aruncate în secret, în gropi anonime. Închisoarea a redevenit, după 1955, de drept comun şi a fost închisă în cele din urmă în 1977[113]. Foştii membri ai Gărzii de Fier au fost concentraţi în închisoarea de la Aiud, iar mulţi învăţători, profesori, avocaţi şi ţărani au sfârşit la Gherla. Membri ai Partidului Naţional Ţărănesc au fost trimişi la Galaţi şi Râmnicu Sărat, iar foştii poliţişti au fost deţinuţi în închisoarea de la Făgăraş.

O închisoare, din oraşul Piteşti, aflat la aproximativ 120 km nord-vest de Bucureşti, a devenit renumită pentru un experiment de o originalitate sadic-grotescă, aplicat pentru prima dată acolo, la 6 decembrie 1949. Denumit „reeducare", experimentul a fost folosit cu câteva luni înainte la închisoarea de la Suceava. El folosea tehnici de abuz psihiatric, menite nu numai să inculce teroarea în opozanţii regimului, dar şi să distrugă personalitatea individului. Natura şi monstruozitatea acestui experiment efectuat de ofiţerii de la penitenciare, sub conducerea lui Alexandru Nicolski de la Securitate, a aşezat România într-o poziţie aparte în raport cu celelalte regimuri est-europene, cu toate că detaliile sunt încă în mare măsură necunoscute în Occident. Experimentul „reeducării" a durat până în august 1952 şi a fost de asemenea aplicat şi în alte închisori, inclusiv la Gherla, deşi pe scară mai redusă. Experimentul de la Piteşti trebuie deosebit de alte programe, purtând eticheta de reeducare. De

---

[113] *Memoria şi istoria*, în „România liberă", 22-23 mai 1993.

altfel, termenul de „reeducare" avea o conotaţie mai largă, în el cuprinzându-se, de la o perioadă la alta, şi întreaga reţea de lagăre de muncă obligatorie sau, ulterior, tratamentele psihiatrice aplicate deţinuţilor.

Dintre toate crimele comise de autorităţile din penitenciarele din România în regimul comunist, programul de „reeducare" a fost învăluit în secret cu mai multă grijă decât oricare altul. Motivul principal era acela că victimele reeducării au fost forţate să devină la rândul lor torţionari şi, fireşte, torţionarul se fereşte să-şi recunoască crima. Cu toate acestea, informaţii discrete, neoficiale, despre experimentul de la Piteşti circulau în închisorile României încă în cursul anilor '50. O parte a acestei istorii orale fragmentate a fost prezentată în 1963 într-o carte alcătuită de Dumitru Bacu, el însuşi deţinut politic, carte ce a fost publicată în limba română în Statele Unite şi ulterior tradusă în limba engleză[114]. Studiul lui Virgil Ierunca – „*Piteşti*"[115][116] – se inspiră masiv din prezentarea lui Bacu, însă a permis românilor să afle grozăvia Piteştilor, întrucât extrase din acesta au fost difuzate de către Radio „Europa Liberă" curând după publicare. După răsturnarea lui Ceauşescu, alte mărturii ale procesului de „reeducare" au ieşit la suprafaţă sub forma literaturii memoralistice.

Nici una dintre aceste relatări nu identifică cui aparţine iniţiativa programului de reeducare, deşi natura sa sugerează o inspiraţie sovietică, probabil Beria, dar posibil Stalin însuşi. Programul se baza pe teoriile sociologului şi pedagogului sovietic Anton Makarenko (1888-1939) privind criminalii de drept

---

[114] D. Bacu, *The Anti-Humans,* Monticello, Illinois, TLC, 1977.

[115] Paris. Limite, 1981, 107 pp.

[116] A. Ionescu, *Dacă vine ora H pe cine putem conta,* Piteşti, 1992, pp. 46-55.

comun. Delincventul era adus în stare de a-şi da seama că este un declasat a cărui unică salvare rezidă în dobândirea sprijinului partidului. Singura modalitate în care el poate face acest lucru este prin îndrumarea altor delincvenţi pe drumul cinstei, iar acest lucru era numit „reeducare". După părerea lui Makarenko, „reeducarea" se realiza prin muncă în colectiv, însă, în adaptarea sa românească, „reeducarea" a fost efectuată prin aplicarea unor torturi fizice continue, însoţite de spălarea creierului.

De ce s-a pus capăt experimentului „reeducării" în 1952? Întrucât un răspuns clar nu poate fi încă dat, nu putem face decât speculaţii. Este posibil ca oprirea lui să fie legată de înlăturarea din partid a Anei Pauker, a lui Vasile Luca şi a lui Teohari Georgescu şi să facă parte din strategia lui Gheorghiu-Dej de a demonstra valabilitatea pretenţiilor sale că a pus capăt regimului de teroare iniţiat de cei trei. Faptul că un ofiţer din Direcţia penitenciarelor din cadrul Ministerului de Interne, colonelul Czeller, direct implicat în program şi prieten cu Ana Pauker, s-a împuşcat la puţin timp după demiterea acesteia, dă temei unei asemenea explicaţii. Dar, tot aşa cum prietenia Anei Pauker cu Stalin şi cu Molotov au scăpat-o de un proces, legăturile lui Nicolski cu N.K.V.D.-ul i-au asigurat acestuia imunitatea. Pregătirile pentru procese au durat doi ani. Pentru a absolvi regimul de orice vină derivând din programul de reeducare, torţionarii au fost descrişi ca agenţi ai lui Horia Sima, fostul conducător al Gărzii de Fier. Acest scenariu cerea ca toţi torţionarii care nu aveau nici o legătură cu Garda de Fier să fie judecaţi separat. Astfel, doar foştii legionari, conduşi de Eugen Ţurcanu, au fost judecaţi împreună.

La procesul secret al lui Ţurcanu şi al acoliţilor săi, desfăşurat în octombrie 1954, s-a pretins că Horia Sima, de la locul său de exil din Spania, i-ar fi

dat ordine lui Ţurcanu, în 1949, să ducă la îndeplinire programul de tortură de la Piteşti, pentru a compromite regimul comunist[117]. Actul de acuzare, datat 20 septembrie 1954, afirma că 22 de deţinuţi, conduşi de Ţurcanu, au fost trimişi în judecată „pentru uciderea a peste 30 de deţinuţi, pentru abuz şi tortură exercitate asupra unui număr de 780 deţinuţi, dintre care 100 au rămas cu grave leziuni. Unii dintre aceşti s-au sinucis pentru a evita tortura, în timp ce alţii au înnebunit din cauza presiunilor psihice şi fizice la care fuseseră supuşi"[118]. Nu s-a spus nimic despre implicarea sovieticilor sau a lui Nicolski, dar s-a recunoscut asocierea unor membri ai personalului închisorii la acţiunile grupului Ţurcanu. Potrivit termenilor actului de acuzare „în închisoarea de la Suceava, legionarul Eugen Ţurcanu a acţionat împreună cu comandantul Tiron şi sublocotenentul Marici la reeducarea deţinuţilor şi a aranjat mai târziu cu acesta din urmă transferul său la închisoarea de la Bucureşti pentru a organiza şi acolo aşa-numita reeducare. Atât inspectorul general al închisorii, Farkaş, cât şi consilierul său politic, Stângă, au avut cunoştinţă de acest transfer". În cazul închisorii de la Piteşti, actul de acuzare îi incrimina pe comandantul închisorii, Alexandru Dumitrescu, pe consilierul politic Marina, pe inspectorul general, Iosif Nemeş, ca şi pe locotenenţii Mihai Mircea şi Nicolae, de a-l fi ajutat pe Ţurcanu[119].

Totuşi, aceste oficialităţi din Ministerul de Interne erau plevuşcă, iar nevoia de a găsi un ţap ispăşitor la un nivel superior a dictat probabil dez-

---

[117] C. Aioanei, C. Troncotă, *Arhipelagul Ororii (II)*, în „Magazin istoric", vol. 27, nr. 4, aprilie 1993, p. 16.
[118] *Ibidem.*
[119] *Ibidem.*

văluirea prezentată la interogatoriu de către o parte dintre acuzaţi în legătură cu rolul jucat în acest program de Marin Jianu, adjunct al ministrului de Interne. Gheorghe Popescu pretindea că Jianu ar fi spus conducătorilor închisorii de la Piteşti să „folosească bătaia pentru intimidare ... apoi el i-a ales pe cinci dintre noi şi ne-a spus că vom primi hrană suplimentară dacă, la rândul nostru, îi băteam pe ceilalţi"[120].

La proces – prezidat de colonelul Alexandru Petrescu – nu s-a făcut nici o distincţie între cele două categorii de acuzaţii: aceia care nu fuseseră supuşi programului (Ţurcanu, Popa, Nuţi Pătrăşcanu şi Livinski) şi cei care deveniseră torţionari tocmai datorită acestui program (Gheorghe Popescu, Cornel Pop, Dan Dumitrescu şi Octavian Voinea). La 10 noiembrie 1954, Tribunalul Militar Bucureşti i-a găsit vinovaţi pe acuzaţi şi i-a condamnat pe toţi la moarte. Cei 22 erau: Eugen Ţurcanu, Alexandru Popa (Ţanu), Nuţi Pătrăşcanu, Mihai Livinski, Gheorghe Popescu, Cornel Pop, Dan Dumitrescu, Octavian Voinea, Vasile Puşcaşu, Vasile Păvăloaie, Ion Stoian, Grigore Romanescu, Aristotel Popescu, Maximilian Sobolevschi, Constantin Juberian, Cornel Popovici, Ion Voiu, Ion Cerbu, Cristian Paul Şerbănescu, Constantin Ionescu, Octavian Zbranca şi Nicolae Colibaş. Ţurcanu a fost executat împreună cu alţi 15 la 17 decembrie 1954. Nu toţi cei condamnaţi la moarte au fost executaţi. Cei care urmau să fie judecaţi pentru alte acuzaţii legate de acest program, precum Ţanu şi Voinea, au rămas în închisoare şi au beneficiat de graţierea din 1955, prin care toate sentinţele de condamnare la moarte au fost comutate în muncă silnică pe viaţă.

---

120 *Ibidem.*

Sfârşitul tratamentelor de reeducare nu a însemnat şi sfârşitul suferinţelor pentru victimele sale. Semnele „spălării creierului" şi ale torturii au marcat multe vieţi. Un tânăr, fost student la filologie, i-a împărtăşit lui Dumitru Bacu amintirile sale de la Piteşti, iar Bacu avea să noteze ulterior:

„Când tânărul şi-a terminat istorisirea – asta se întâmpla la câţiva ani după „demascare" -, o disperare de nedescris se putea citi pe faţa sa. Apoi a conchis: «Printr-o inimaginabilă fatalitate, noi deveneam groparii propriilor noastre aspiraţii, ale propriilor noastre suflete. Niciodată nu vom mai fi capabili să ne ridicăm capetele. Odată, creştinii mureau împăcaţi cu soarta lor. Dar noi, tot creştini, nu puteam aspira la acea împăcare. Noi am devenit uneltele comunismului, pe care-l detestam din suflet... Era ca şi cum Satana ne-ar fi smuls din mâinile Domnului... Păream să fiu întreg, dar în realitate eram doar o epavă a mea, discreditat în ochii prietenilor mei şi dispreţuit de duşmani. Şi totuşi, realitatea este că noi nu eram cu nimic de vină»"[121].

Tratamentul cu şocuri electrice este descris în unele relatări ale deţinuţilor de la Piteşti. De altfel, din literatura memorialistică de închisoare reiese clar că şi în alte penitenciare de mare securitate, precum Jilava şi Aiud, s-au folosit medicamentele ca metodă de pedeapsă. Frecvenţa folosirii lor şi numărul de ani în care această practică a continuat sunt greu de stabilit, dată fiind sărăcia mărturiilor disponibile. Nu se ştie, de asemenea, scara la care s-au folosit în mod abuziv, din cauze politice, me-

---

[121] A. Raţiu şi W. Virtue, *Stolen Church: Martyrdom in Communist Romania*, Huntington, Indiana, Our Sunday Visitor, 1978, p. 101.

todele psihiatrice, după încheierea experimentului de la Piteşti. Este foarte probabil ca folosirea acestora să fi diminuat datorită sensibilităţii regimului faţă de opiniile internaţionale exprimate în problema drepturilor omului, date fiind încercările României de a fi acceptată la Naţiunile Unite. Când acest lucru s-a întâmplat, în 1955, condiţia impusă a fost o mai mare libertate în ţară. Ca răspuns, Gheorghiu-Dej a dezafectat câteva penitenciare, printre care şi Sighetul, aproximativ 8.000 de deţinuţi politici din toată ţara fiind mutaţi la Jilava şi în alte penitenciare. În lumina tuturor represiunilor şi încălcărilor drepturilor fundamentale ale omului, comise de la impunerea regimului comunist, admiterea României în Organizaţia Naţiunilor Unite a fost şi a rămas un simulacru de respect pentru principiile Cartei O.N.U.

Lupta internă de partid

Metodele folosite pentru eliminarea opoziţiei în întreaga ţară şi pentru asigurarea supunerii ei faţă de regim au început să fie folosite de către conducători în lupta lor pentru putere în interiorul Partidului şi în afara lui. În acest proces, Securitatea a jucat un rol important. Comportamentul brutal al lui Pintilie şi al tovarăşilor săi apropiaţi a inculcat în rândurile Securităţii o cultură a violenţei, care a generat frică nu numai printre opozanţi, ci şi printre activiştii de partid, care încercaseră să justifice teroarea poliţienească şi ale căror personalităţii conducătoare, şi anume Teohari Georgescu, Ana Pauker şi Vasile Luca, deveniseră victimele acestei terori. Modelul acestei acţiuni, ca de altfel în toate celelalte domenii ale vieţii, era Uniunea Sovietică.

Supunerea faţă de Moscova la nivelul Securităţii statului, după 1944, a fost însoţită de o supunere la nivel de partid. Consolidarea puterii lui Gheorghiu-Dej depindea de măsura în care acesta reuşea să nu dea stăpânilor săi sovietici vreun motiv să-i pună sub semnul întrebării loialitatea. În toată perioada 1944-1952, Dej a acţionat potrivit scenariilor date de Stalin, însă doar în ultimul an al respectivei perioade i s-a oferit prilejul de a distribui rolurile. Acest lucru a fost demonstrat cu prisosinţă în momentul când a primit ordinul lui Stalin de a-i epura pe sionişti. În afară de impactul politic, epurarea a mai însemnat şi o continuare a luptelor interne ce caracterizau istoria P.C.R., revitalizând astfel cultura violenţei şi a fricii, care cuprinsese societatea românească de sus până jos în perioada postbelică.

La vremea apariţiei sale pe scena politică a României postbelice, în conducerea Partidului Comunist erau trei grupuri: cei care rămăseseră în ţară, cei care se aflaseră la Moscova în timpul războiului, iar din rândul celor dintâi, se delimitau cei ce se aflaseră în închisori şi cei care activaseră cu succes în ilegalitate. Primul grup, numit în mod convenţional „grupul din ţară", condus de Gheorghiu-Dej, era compus în mare măsură din muncitori şi activişti întemniţaţi în perioada grevelor din anii '30. Acest grup şi-a petrecut anii de război în lagărul de la Tg. Jiu şi includea pe Gheorghe Apostol, Nicolae Ceauşescu, Miron Constantinescu, Alexandru Drăghici, Teohari Georgescu şi Alexandru Moghioroş. Cel de-al doilea grup cuprindea pe unii membri ai conducerii comuniste interbelice, care se refugiaseră la Moscova pentru a scăpa de arestare, de unde şi numele lor, „Biroul de la Moscova". Acest grup era condus de Ana Pauker, membru al Comitetului Executiv al Cominternului şi şef al

Biroului extern al P.C.R. Ana Pauker a realizat legături strânse cu Molotov şi Vîşinski. Printre tovarăşii ei se aflau Vasile Luca (Lászlo Luka), Leonte Răutu (Lev Oigenstein) şi Valter Roman (Ernst Neulander). Cel de al treilea grup era format din comunişti veterani, care rămăseseră în România şi acţionau în ilegalitate. Membrii de frunte erau Ştefan Foriş, un maghiar care a fost confirmat secretar general al P.C.R. de către Comintern în 1940, Remus Koffler, Constantin Pârvulescu, Iosif Rangheţ, Constantin Agiu şi Lucreţiu Pătrăşcanu. Configuraţia acestor grupuri a determinat în mare măsură obiectivele epurărilor.

Nu este clară măsura în care ascensiunea lui Dej de la nivelul luptei interne de partid până la conducerea partidului a fost rezultatul propriei sale iniţiative sau al instrucţiunilor de la Moscova (cu toate că este notoriu faptul că Stalin îl prefera pe Dej, întrucât dorea un lider satelit care să nu fie evreu). Ceea ce arată documentele în mod clar este faptul că, dănţuind după muzica lui Stalin. Dej şi-a consolidat controlul grupului său asupra partidului, prin înlăturarea de la conducere a principalilor membri ai „Biroului de la Moscova", Ana Pauker şi Vasile Luca. Dej nu ar fi fost, însă, capabil să facă acest lucru fără extraordinara sa abilitate de a crea alternative de acţiune ca măsuri de siguranţă împotriva următorilor paşi ai lui Stalin.

Căderea Anei Pauker a fost rezultatul procesului de „verificare" a calităţii de membru de partid, care viza eliminarea elementelor „carieriste şi oportuniste". Verificările au durat din noiembrie 1948 până în mai 1950. Ele au condus la o epurare a 192.000 de „elemente exploatatoare şi duşmănoase", cărora li se acordase calitatea de membru de partid de către Ana Pauker, în 1945, pe vremea când răspundea de programul de recrutări

în masă[122]. În 1950, sionismul înlocuise titoismul ca erezie la ordinea zilei, şi din cauza acestui lucru Ana Pauker devenise suspectă. A fost săpată în continuare la alegerile de partid din 13 martie 1951. În spiritul „românizării" partidului, care era corolarul mişcării antisemite lansate la ordinul lui Stalin în toate partidele satelite, Dej a reuşit să facă să fie aleşi propriii lui oameni. În mai 1951, la sărbătorirea celei de a 30-a aniversări a partidului, Dej a recunoscut că Ana Pauker şi Vasile Luca erau cei mai vechi membri care au slujit conducerea partidului, iar aceştia l-au recunoscut pe Dej ca unicul conducător. Din acel moment, Dej a câştigat supremaţia.

Arestarea lui Rudolf Slanski, secretarul general al Partidului Comunist din Cehoslovacia, la 24 noiembrie 1951, ca participant la o „conspiraţie" sionistă a dat un semnal Anei Pauker că, în ciuda relaţiilor ei strânse cu Stalin şi cu Molotov, nu era imună. Rămâne de domeniul speculaţiei dacă presiunile din partea lui Stalin sau lupta internă pentru putere din cadrul Partidului Comunist din România au fost răspunzătoare, într-o măsură mai mare sau mai mică, de atacurile împotriva lui Vasile Luca, Ana Pauker şi Teohari Georgescu, la Plenara Comitetului Central din 29 februarie – 1 martie 1952, care au dus în cele din urmă la epurarea lor.

Cu toate acestea, putem împrăştia îndoielile cu privire la interpretările date epurărilor. În primul rând, ele nu au constituit o manifestare a luptei între grupul celor „din ţară" al lui Dej şi grupul „moscovit" al Anei Pauker. Teohari Georgescu, care era de etnie română şi-şi petrecuse anii de război împreună cu

---

[122] G. Ionescu, *op.cit.*, p. 209.

Dej, a fost inclus şi el printre „deviaţionişti de dreapta". În al doilea rând, atacul împotriva Anei Pauker nu trebuie văzut doar ca o dovadă de antisemitism. Atunci când a venit ordinul lui Stalin de epurare a presupuşilor sionişti în întreg blocul sovietic, faptul că Ana Pauker era evreică a fost un accident fericit pentru Dej; el a folosit prilejul de a o înlătura nu doar pe Ana Pauker, ci şi pe Vasile Luca, care nu era evreu, dar era ungur din Transilvania. În plus, doi dintre acoliţii lui Dej în această acţiune de profit de pe urma maniei paranoice a lui Stalin privind o „conspiraţie" sionistă erau ei înşişi evrei: Iosif Chişinevski (Roitman), care a devenit o figură proeminentă în Secretariatul partidului, şi Leonte Răutu, şeful Propagandei de partid. Că acest grup, la care s-au adăugat Petre Borilă şi Miron Constantinescu, a fost în stare să înlăture chiar grupul ce se aflase la Moscova în timpul războiului demonstrează cât de riscant era să-ţi pui soarta în mâinile dictatorului sovietic.

În fine, epurarea nu trebuie interpretată ca un embrion al politicii autonome a lui Dej de la începutul anilor '60. Dej s-a arătat nu mai puţin stalinist decât Pauker şi Luca. La Conferinţa Cominform de la Bucureşti, din iulie 1949. Dej a fost acela care a dat glas ideilor lui Stalin de denunţare a lui Tito, iar în iunie 1951 tot el va fi acela care va ordona deportarea sârbilor ce locuiau la graniţa cu Iugoslavia într-o zonă slab populată din estul ţării. Dacă semnalul epurării venea de la Stalin, identitatea victimelor era de la sine înţeleasă, iar Dej n-a făcut decât să se conformeze sfatului consilierilor sovietici. Acuzaţiile împotriva „deviaţioniştilor", aşa cum fuseseră etichetaţi Pauker, Luca şi Georgescu, au fost pregătite de către Miron Constantinescu, Iosif Chişinevski şi Alexandru Moghioroş, sub stricta supraveghere a consilierilor

sovietici, principalul dintre aceştia fiind Aleksandr Mihailovici Saharovski, consilier sovietic în probleme de securitate în cadrul Ministerului de Interne.

Plenara Comitetului Central, ţinută la 29 februarie – 1 martie 1952, l-a criticat pe Luca pentru a fi permis „gravele" greşeli şi „fraude" comise de Ministerul de Finanţe şi Banca Naţională cu ocazia aplicării reformei monetare în ianuarie. Adoptând o „linie conciliatoristă" şi apărându-l pe Luca, Ana Pauker şi Teohari Georgescu au fost implicaţi în aceste erori[123]. La 26-27 mai, Luca a fost exclus din partid. Ana Pauker a fost aspru criticată în aceeaşi plenară, dar i s-a permis să-şi păstreze postul de ministru de Externe. Teohari Georgescu a fost eliberat din postul său de ministru de Interne. Înlocuitorul său, Alexandru Drăghici, fusese adjunctul lui Pintilie şi succesorul acestuia la secţia Comitetului Central ce se ocupa cu spionarea membrilor de partid.

Preeminenţa lui Dej în Partidul Comunist din România a fost pecetluită prin numirea sa, la 2 iunie 1952, ca preşedinte al Consiliului de Miniştri (prim-ministru), funcţie pe care o cumula cu aceea de secretar general al partidului. De aici înainte va intensifica atacurile împotriva lui Luca, Pauker şi Georgescu. Într-o cuvântare rostită la 29 iunie, el l-a acuzat pe Luca pentru „întârzieri în dezvoltarea industriei grele", pentru protejarea a mii de chiaburi, ascunşi sub titulatura de ţărani mijlocaşi, şi pentru încurajarea capitalismului şi profitorilor. Pauker a fost condamnată pentru obstrucţionarea organizării gospodăriilor colective, iar Georgescu pentru a permis abuzurile comise de către Luca şi de către Pauker. Pauker şi Georgescu au scăpat de arestare,

---

[123] G. Ionescu, *op. cit.*, p. 210.

dar lichidarea politică a celei dintâi a progresat cu paşi repezi. Securitatea a lansat o campanie de zvonuri că Ana Pauker ar avea contacte cu agenturile de spionaj occidentale prin fratele ei care trăia în Israel şi că ar avea bani depuşi într-un cont personal din Elveţia. A fost scoasă din toate funcţiile pe care le ocupa. Asocierea ei cu Stalin şi cu Molotov poate să explice eliminarea ei treptată din viaţa publică, spre deosebire de arestarea bruscă a lui Luca. Modul în care şi-a făcut ieşirea din politică, precum şi faptul că a fost urmată în funcţia de ministru de Externe de Simion Bughici, evreu şi el, arată că demiterea ei a avut prea puţin de-a face cu acţiunea antisemită ce înregistra momentul ei de vârf la vremea aceea în restul Europei de Răsărit. A fost arestată de Securitate la începutul lui ianuarie 1953 şi interogată câteva săptămâni până la moartea lui Stalin, când a fost eliberată. După aceea a dus o viaţă retrasă la Bucureşti până la moartea ei, în 1960.

Luca a fost mai puţin norocos. A fost torturat, poate pentru a i se smulge mărturii care să-l implice alături de Pătrăşcanu. Moartea lui Stalin, la 5 martie 1953, precum şi procesul şi executarea lui Beria, în decembrie acelaşi an, au deschis calea unei lupte pentru putere la Kremlin şi au eliminat implicit presiunile asupra lui Dej în sensul organizării unui mare proces. Această luptă i-a plasat într-o stare de confuzie pe conducătorii de partid din statele satelite, dar nu a afectat relaţia stăpâni-servitori. În politica ei internă şi externă, România, asemenea celorlalte state satelit din Europa de Est, a continuat să imite Uniunea Sovietică. Dej s-a dovedit pe cât de isteţ, pe atât de prevăzător în exploatarea repercusiunilor succesiunii politice sovietice. Continuând procesele „spionilor” şi „teroriştilor”, el a putut să se înarmeze împotriva unor posibile critici de slăbire a

„vigilenţei” faţă de duşmanii „imperialişti” şi a câştigat timp ca să vadă cum bătea vântul la Moscova. În momentul în care Hruşciov a fost ales prim-secretar al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice, în septembrie 1953, iar Gheorghi Malenkov a fost făcut prim-ministru, a devenit clar că separaţia puterilor urma să fie la ordinea zilei. Această separaţie a puterilor din Uniunea Sovietică a fost cea care i-a oferit lui Dej mai mult spaţiu de manevră, iar acesta a rezistat presiunilor sovietice de a separa propriile sale puteri de secretar general şi de premier, până în aprilie 1954. Înainte de a face acest lucru, însă, el a luat poate cea mai cinică hotărâre din cariera sa, presărată cu acte ruşinoase de represiune. Pentru a elimina un rival posibil la puterea sa personală, despre care bănuia că s-ar putea bucura de sprijinul conducerii sovietice „reformiste”, el a ordonat să se dea curs procesului lui Lucreţiu Pătrăşcanu, arestat încă din 1948.

Vulnerabil la neîncrederea şi invidia conducătorilor sovietici şi, în egală măsură, ale tovarăşilor săi de partid, Pătrăşcanu şi-a subminat propria sa poziţie publică prin manifestări necontrolate de patriotism, care, atunci când erau interpretate ca „şovinism”, apăreau în concepţia comunistă de atunci ca una dintre cele mai grave crime. Catalizatorul prăbuşirii sale a fost, cu toate acestea, refuzul lui Stalin de a tolera planurile de creare a unei federaţii balcanice (deşi comunistă) lansate de Gheorghi Dimitrov, conducătorul comunist bulgar, în ianuarie 1948. Aparenta disponibilitate a României de a se alătura acesteia a fost sever condamnată de Kremlin, iar Partidul Comunist din România a primit instrucţiuni să se elibereze de „elementele şoviniste”.

Pătrăşcanu a fost arestat în august 1948. Interogatoriul său, cel al soţiei sale şi al unor acoliţi,

făcute de Securitate, a urmat doar cinci luni mai târziu, în ianuarie 1949. A durat până în octombrie, când sarcina a fost transmisă Serviciului Special de Informaţii. Această procedură a permis ca investigarea să se desfăşoare în concordanţă cu epurările ereticilor „titoişti" din celelalte state satelit, culminând cu excluderea lui Lászlo Rajk în Ungaria şi lui Traiko Kostov în Bulgaria, în septembrie şi, respectiv, în decembrie 1949. Pătrăşcanu a fost ţinut în arest şi a fost interogat fără încetare – din 1952 din nou de către Securitate şi, de omniprezenţii consilieri sovietici, ce direcţionau cursul şi metodele anchetei. Pătrăşcanu nu a apărut ca principal acuzat într-un proces public ca Rajk şi Kostov. Procesul lui s-a ţinut cu uşile închise, abia în aprilie 1954. Lista presupuselor crime – ale sale şi ale coinculpaţilor – avea 36 de pagini. În principal, îl acuzau pe Pătrăşcanu că ar fi fost „agent al poliţiei fasciste burgheze şi al serviciilor secrete britanice" şi că l-ar fi sprijinit pe Antonescu în războiul împotriva Uniunii Sovietice, că ar fi colaborat cu imperialiştii anglo-americani pentru răsturnarea regimului instituit la 6 martie 1945 şi că ar fi dat informaţii secrete în legătură cu securitatea statului serviciilor secrete engleze şi americane. Aceste acuzaţii au fost aduse în faţa unui tribunal militar şi au condus la condamnarea sa la moarte, pe care Gheorghe Gheorghiu-Dej o gândea mai demult, cu aprobarea sovieticilor. Dej scăpa astfel de ultima alternativă la conducere şi evita orice încercare sovietică de a impune o restructurare post-stalinistă a partidului.

De fapt, Dej a rămas el însuşi un stalinist convins. Moartea lui Stalin, la 5 martie 1953, nu a influenţat cine ştie ce politică internă a României: nu s-a operat nici o schimbare majoră în conducerea partidului, nu s-a realizat descentralizarea economiei şi nu s-a pus capăt colectivizării

agriculturii. Cu toate acestea, a fost dată o amnistie de scurtă durată a deţinuţilor politici în 1955, iar în politica culturală a intervenit o uşoară liberalizare. Moartea lui Stalin a avut o influenţă ceva mai mare asupra relaţiilor României cu Uniunea Sovietică, care, în retrospectivă, se poate numi emblematică. Lucrările la Canalul Dunăre-Marea Neagră au fost abandonate, Hruşciov neîmpărtăşind interesul lui Stalin pentru acest proiect. Guvernul sovietic a desfiinţat Sovromurile – companii mixte înfiinţate la sfârşitul anilor '40 pentru exploatarea resurselor naturale ale României –, vânzându-le românilor părţilor lor în vara anului 1954. Companiile care au supravieţuit – cele din domeniul exploatării petrolului şi a uraniului şi din domeniul mineritului – au fost vândute în 1955-1956.

2.
Autonomie şi relaxare internă (1956-1969)

Noua linie a lui Hruşciov

Un semn clar că nu aveau să se facă nici un fel de concesii socialismului igienizat al lui Hruşciov a fost reluarea de către Gheorghiu-Dej a funcţiei de prim-secretar şi realegerea, în Biroul Politic, la cel de-al doilea Congres al Partidului Muncitoresc Român, în decembrie 1955, a aceloraşi persoane care fuseseră alese în mai 1952, când avusese loc epurarea Anei Pauker şi a lui Luca[124]. Au fost adăugaţi doi membri, Nicolae Ceauşescu şi Alexandru Drăghici, confirmând ascensiunea paralelă a celor doi pe scara ierarhică a partidului. N-a durat mult, însă, până când Gheorghiu-Dej urma să se confrunte cu implicaţiile unei noi evaluări a moştenirii staliniste făcute de către noul conducător sovietic.

Raportul secret al lui Hruşciov la cel de-al XX-lea Congres al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice, în februarie 1956, l-a debusolat complet pe Gheorghiu-Dej şi i-a trebuit o lună întreagă să-şi revină. Gheorghiu-Dej condusese delegaţia română la congres (ceilalţi membri ai delegaţiei fuseseră

---

[124] M.E. Fischer, *A Study in Political Leadership*, Boulder şi Londra, Lynne Reinner, 1989, p. 51.

Iosif Chişinevski, Miron Constantinescu şi Petre Borilă). Primul său comentariu asupra congresului a fost exprimat abia la 23 martie, într-un raport al delegaţiei române, prezentat în faţa unei plenare lărgite a Comitetului Central al P.M.R., publicat într-o formulă prescurtată în „Scânteia", şase zile mai târziu. Gheorghiu-Dej a recunoscut doar că Stalin îşi pătase reputaţia complăcându-se în cultul personalităţii şi permiţând poliţiei politice să folosească teroarea; el a adăugat că „îndepărtarea lui Stalin de la conceptul marxist-leninist al rolului personalităţii" a avut o „influenţă negativă". Nu s-a spus nimic despre raportul secret al lui Hruşciov[125].

Gheorghiu-Dej a încercat în raportul său să anticipeze şi să abată critica vizând propriul său stalinism, îndreptând-o, fără să-i numească, spre Pauker, Luca şi Georgescu, ca adevăraţii stalinişti din partid. De la înlăturarea celor trei conducători, partidul, pretindea el, luase măsuri decisive pentru democratizarea sa. Evocând în acest sens cel de-al doilea congres al partidului, din decembrie 1955, ca început al unei noi etape prin care fuseseră reintroduse conducerea colectivă şi democraţia internă. Într-o aluzie privind folosirea terorii, el a recunoscut că, deşi forţele de securitate înregistraseră mari succese, în special în demascarea spionilor occidentali, acestea au depăşit limitele legalităţii, lăsând să se înţeleagă că aceste abuzuri s-au întâmplat în perioada în care Teohari Georgescu a deţinut mandatul de ministru de Interne. Singura modalitate de a le contracara a fost consolidarea controlului de partid asupra Securităţii. Drăghici a

---

[125] G. Ionescu, *Communism in Roumania, 1944-1962*, Londra, Oxford University Press, 1964, p. 259.

ieşit nemânjit, dar, ironia soartei, argumentele folosite, 21 de ani mai târziu, de către Ceauşescu, pentru a-l denunţa pe Drăghici şi pentru a cere o reîntoarcere la legalitate a Ministerului de Interne, vor fi, în mod surprinzător, asemănătoare celor prezentate de către Gheorghiu-Dej la această plenară.

Vulnerabilitatea lui Gheorghiu-Dej pe fondul condamnării lui Stalin a fost pusă în evidenţă de atacurile îndreptate împotriva sa în timpul plenarei de către alţi doi membri ai delegaţiei, Miron Constantinescu şi Iosif Chişinevski, care l-au acuzat de a fi urmat principiile staliniste şi de a fi folosit metodele staliniste. Convergenţa opoziţiei lor faţă de Dej i-a apropiat pe cei doi. Chişinevski a fost condus probabil de oportunism. Era el însuşi profund implicat în afacerea Pătrăşcanu, tot aşa cum era şi Constantinescu. Acesta din urmă vedea în raportul lui Hruşciov un prilej de a discuta nevoia de liberalizare în cadrul partidului şi al ţării[126]. Pentru Gheorghiu-Dej, pe de altă parte, demolarea cultului personalităţii lui Stalin era un factor deosebit de demoralizant, ţinând seama de maleabilitatea lui în mâinile dictatorului sovietic şi, în consecinţă, a făcut tot ce i-a stat în putinţă să-l minimalizeze, limitându-l, aşa cum remarca o sursă americană, la „o problemă de intrigă de partid şi nu de discuţie publică"[127].

Precauţia lui Gheorghiu-Dej în această privinţă se dovedeşte prin convocarea de către acesta a unei

---

[126] *Ibidem*, p. 261; vezi şi V. Tismăneanu, *Miron Constantinescu or the Impossible Heresy*, în „Survey", vol. 28, iarna 1984, p. 182.

[127] S. Verona, *Military Occupation and Diplomacy. Soviet Troops in Romania 1944-1958*. Durham şi Londra, Duke University Press, 1992, p. 88.

şedinţe secrete la sala Floreasca, la sfârşitul lunii martie 1956, doar la câteva zile după plenara Comitetului Central. Cei 3.000 de participanţi aflaţi în sală reprezentau elita partidului. Şedinţa a fost prezidată de către Gheorghiu-Dej şi s-a anunţat că luarea de notiţe era interzisă. Gheorghiu-Dej a dat citire unei versiuni prescurtate a raportului secret al lui Hruşciov, prezentat la cel de-al XX-lea Congres al P.C.U.S., comentând că acest raport nu avea nici un fel de relevanţă pentru Partidul Comunist Român, întrucât, „mulţumită politicii consecvente marxist-leniniste a Comitetului Central", excesele cultului personalităţii fuseseră eliminate în 1952. În cele şase discursuri ce au urmat, toate rostite de figuri minore din partid, doar unul a făcut notă discordantă, cerând o evaluare a activităţii conducătorilor de partid în lumina criticilor formulate de către Hruşciov. Discursul lui Gheorghiu-Dej a stabilit linia partidului pentru următorii câţiva ani. Acesta a plasat Partidul Comunist Român printre partidele cu linia cea mai dură din lagărul comunist. Şedinţa însăşi a avut o semnificaţie majoră: a fost singura din România în care textul lui Hruşciov a fost prezentat în public; a dovedit rezistenţa conducerii partidului la procesul de destalinizare; în sfârşit, a scos în evidenţă slăbiciunea opoziţiei din rândul partidului faţă de Gheorghiu-Dej. Refuzând să purceadă la destalinizare cu sprijinul cadrelor de partid, Gheorghiu-Dej a reuşit să-şi consolideze propriul control asupra partidului şi să-l lege mai strâns de persoana sa[128].

---

[128] G. Haupt, *La Genèse du Conflit Sovièto-Roumain*, în „Revue Française de Science Politique", vol. 18, 1968, nr. 4, august, p. 676.

Impactul revoltei ungare

Revolta ungară a permis conducerii româneşti să-şi demonstreze în mare măsură fidelitatea faţă de Uniunea Sovietică. Revolta a început cu o masivă demonstraţie populară la Budapesta, la 23 octombrie 1956, în cursul căreia a fost distrus monumentul lui Stalin şi a fost dat jos drapelul naţional cu emblema Republicii Populare Ungare. Repercusiunile s-au făcut simţite în curând în România. La 27 octombrie au avut loc demonstraţii studenţeşti şi muncitoreşti la Bucureşti, Cluj, Iaşi şi Timişoara. Accentul protestelor studenţeşti a fost pus pe abolirea învăţării limbii ruse în şcoli şi universităţi. La Politehnica din Timişoara, câţiva studenţi, şi anume Caius Muţiu, Teodor Stanca, Aurel Baghiu, Ladislau Nagy şi alţii, sprijiniţi de un conferenţiar, Gheorghe Pop, au ţinut o şedinţă secretă în care, la 28 octombrie 1956, au hotărât să convoace o adunare generală a studenţilor din toate instituţiile de învăţământ din Timişoara, pentru a discuta hrana proastă din cantinele studenţeşti şi lipsurile din învăţământ. Adunarea a fost pregătită peste capetele celor din administraţia Politehnicii şi din organizaţia de partid şi a avut loc la Facultatea de mecanică, la 30 octombrie. Au participat mai mult de 1.000 de studenţi. Potrivit unui raport întocmit de Comitetul regional de partid de la vremea aceea, reprezentanţii partidului, conduşi de Petre Lupu şi Ilie Verdeţ, au fost batjocoriţi şi obligaţi să părăsească sala. Au fost chemate unităţi ale armatei, care au închis clădirea Politehnicii, apoi s-au operat arestări[129]. Protestele au avut totuşi efect. La 5 noiembrie,

---

[129] „NU”, nr. 108, 6-13 mai 1993, p. 9.

Miron Constantinescu s-a adresat unei adunări studenţeşti de la Cluj şi a promis că orele obligatorii de limba rusă în universităţi vor fi desfiinţate şi că vor fi îmbunătăţite condiţiile de trai. Două săptămâni mai târziu, Miron Constantinescu a fost numit ministru al Învăţământului.

La 29 octombrie, ceferiştii de la Atelierele „Griviţa" din Bucureşti au ţinut o adunare de protest, cerând condiţii mai bune de muncă, iar la Iaşi au avut loc demonstraţii de stradă pentru o mai bună aprovizionare cu alimente. O recoltă teribil de proastă redusese drastic producţia de alimente, iar cozile deveniseră un lucru obişnuit şi în alte oraşe mari. Pentru a pune capăt crizei, Gheorghiu-Dej şi o delegaţie română şi-au scurtat vizita în Iugoslavia, la 28 octombrie. Au fost operate mii de arestări în locurile unde avuseseră loc manifestări de protest, în special printre studenţii care au participat la adunările din Cluj şi din Timişoara. Una dintre cele mai mari adunări a avut loc la Bucureşti. În cadrul măsurilor ce au fost adoptate, persoanele amnistiate în anul 1955 au fost rearestate. Hruşciov însuşi a făcut aluzie la aceste demonstraţii într-un cuvânt adresat organizaţiei de Comsomol, din Moscova la 8 noiembrie 1956, în care a spus că exista „un spirit cam nesănătos" printre studenţi „într-una din instituţiile de învăţământ din România" şi a felicitat Partidul Comunist Român pentru modul rapid şi eficient în care a rezolvat problemele[130]. La 30 octombrie, regiunile Timişoara, Oradea şi Iaşi au fost puse sub conducere militară. Trupe sovietice au trecut graniţa de est a României şi s-au concentrat la frontiera din vestul României, la graniţa cu Ungaria. Pentru a-i linişti pe muncitori, guvernul a anunţat la

---

[130] G. Ionescu, *op. cit.*, p. 272.

29 octombrie că salariul minim va fi ridicat şi că se vor face concesii speciale ceferiştilor, sub formă de călătorii gratuite. La 2 noiembrie, Gheorghe Apostol s-a adresat unei adunări a ceferiştilor, cărora le-a promis sprijin. Gheorghiu-Dej, el însuşi ceferist, s-a ţinut de-o parte[131].

Convergenţa intereselor cu Uniunea Sovietică, şi nu doar o obedienţă servilă, a determinat poziţia adoptată de Gheorghiu-Dej şi de tovarăşii săi. Aceştia aveau două mari preocupări: o revoltă victorioasă la Budapesta împotriva regimului comunist s-ar fi putut întinde până la comunitatea celor două milioane de maghiari din Transilvania, ceea ce ar fi constituit scânteia unei revolte anticomuniste în România; o Ungarie necomunistă ar fi putut formula pretenţii asupra unor părţi ale Transilvaniei. Temerile lor erau alimentate de participarea studenţilor şi muncitorilor maghiari la demonstraţiile de la Cluj, de la Timişoara şi din Regiunea Autonomă Maghiară. Hruşciov şi Malenkov au efectuat o vizită secretă la Bucureşti la 1 noiembrie 1956, pentru a discuta criza ungară cu conducătorii români, bulgari şi cehoslovaci şi, potrivit unor rapoarte occidentale, Hruşciov a cerut ca trupele române să fie folosite pentru zdrobirea revoltei de la Budapesta. Gheorghiu-Dej şi Bodnăraş se pare că au replicat că, datorită numărului mare de maghiari din armata română, precum şi simpatiei generale pentru Ungaria, armata nu prezenta suficientă încredere pentru astfel de operaţiuni[132]. Rezistenţa română faţă de o

---

131 *Ibidem*, p. 269.

132 „Observator" din 25 noiembrie 1956, citat din S. Verona, *Military Occupation and Diplomacy, Soviet Troops in Romania 1944-1958*, Durham şi Londra, Duke University Press, 1992, p. 103.

implicare militară directă putea să fie atribuită şi temerii unui conflict ireparabil cu minoritatea maghiară din România, dar o astfel de poziţie este contrazisă de Hruşciov în memoriile sale, când pretinde că oferta de ajutor militar ar fi venit din partea conducătorilor români şi bulgari[133].

Un lucru este clar: Gheorghiu-Dej şi Bodnăraş au insistat pentru o intervenţie militară fermă împotriva guvernului lui Imre Nagy, iar trupele sovietice, staţionate în România, au fost printre primele care au trecut graniţa ungară la 26 octombrie, pentru a consolida prezenţa sovietică acolo. Unul dintre principalii sprijinitori, din cadrul Partidului Comunist Român, ai unei intervenţii în Ungaria a fost Emil Bodnăraş. În timpul revoltei, Bodnăraş a fost numit ministru al Transporturilor şi Comunicaţiilor şi, în această calitate, a supravegheat lărgirea drumurilor de importanţa strategică pentru trupele sovietice aflate în tranzit prin România. Se pare, de asemenea, că a avut un rol în aranjamentele pentru deţinerea lui Imre Nagy în România, întrucât la 21 noiembrie, atât el, cât şi Gheorghiu-Dej, i-au făcut o vizită lui János Kádár, noul prim-secretar al Partidului Muncitoresc Socialist Ungar, iar a doua zi Nagy a fost răpit de ofiţeri K.G.B. şi a fost transportat cu avionul la Bucureşti, unde i s-a acordat ceea ce ministrul de Externe român, Grigore Preoteasa, a numea „azil". De fapt, Nagy a fost deţinut împreună cu alţi membri ai guvernului său într-o casă conspirativă a Securităţii, într-o localitate din nordul Bucureştiului. Interogatoriul lor a fost coordonat de Boris Şumilin, consilier şef K.G.B. „pentru probleme contrarevoluţionare". Nu au fost permise vizitele oficialităţilor O.N.U. promise de Preoteasa, menite

---

133 *Ibidem*, p. 103.

să dovedească că Nagy nu era privat de libertate[134]. Şumilin i-a permis lui Valter Roman, un membru marcant al P.C.R., să le pună întrebări asociaţilor lui Nagy[135]. Mulţi alţi sprijinători de vază ai lui Nagy au fost interogaţi în România, printre aceştia aflându-se şi criticul marxist György Lukács.

Un alt scop al vizitei lui Gheorghiu-Dej şi a lui Bodnăraş la Budapesta, sub pretextul acordării de alimente şi medicamente de care era nevoie urgentă acolo ca urmare a revoltei, a fost de fapt să ajute la reorganizarea serviciului de securitate ungar, A.V.H., care fusese decimat. Câteva sute de agenţi de securitate de origine maghiară din Transilvania au fost trimişi la Budapesta, iar şederea prelungită a lui Bodnăraş în capitala ungară arată că acesta a fost profund implicat în operaţiune.

Preocuparea lui Gheorghiu-Dej în legătură cu reacţia minorităţii maghiare din Transilvania faţă de revoltă l-a făcut să ducă o politică de integrare, iar prima măsură a fost restrângerea învăţământului în limba maghiară de toate gradele, inclusiv până la nivelul universitar. Culmea sistemului de învăţământ de toate gradele cu predare în limba maghiară o reprezentau Universitatea „Bolyai" din Cluj, Liceul agricol „Dr. Petru Groza" din acelaşi oraş şi Facultatea de medicină şi farmacie din Tg. Mureş. După 1956 sistemul a fost trunchiat. O parte a

---

[134] C. Andrew şi O. Gordievski, *KGB. The Inside Story of its Foreign Operations from Lenin to Gorbaciov*, Londra, Sceptre Books, 1991, p. 435.

[135] Judit Ember, *Menedekjog-1956*, Budapesta, Szabad Ter Kiado, 1989, pp. 146-148; Matei Călinescu şi Vladimir Tismăneanu, „The 1989 Revolution and Romania's Future", *Romania After Tyranny*, editată de Daniel N. Nelson, Boulder, San Francisco, Oxford, Westview Press, 1992, p. 42, nota 41.

învăţământului în limba maghiară a fost mutată din şcoli cu predare într-o singură limbă în şcoli bilingve[136]. Acest lucru a diminuat statutul favorizat al acestei limbi, fapt care a avut drept concluzie logică contopirea în 1959 a Universităţii „Bolyai" din Cluj cu Universitatea „Babeş" din acelaşi oraş. România a fost cel mai activ aliat al Uniunii Sovietice în timpul crizei ungare. Sprijinul dat Uniunii Sovietice a trecut dincolo de arena politică, în domeniul asistenţei practice şi al încurajărilor deschise, Gheorghiu-Dej şi Bodnăraş au fost primii conducători străini care au vizitat Budapesta după invazia sovietică, iar în comunicatul lor oficial şi-au exprimat părerea că acţiunea sovietică „era necesară şi corectă"[137]. Guvernul român s-a făcut ecoul propagandei sovietice, denunţând „contrarevoluţia" ca operă a „fasciştilor reacţionari" provocaţi de „imperialiştii occidentali". Forţele sovietice li s-au oferit baze suplimentare pe pământ românesc, drumurile au fost lărgite, iar traficul feroviar a fost întrerupt pentru a permite transporturilor militare. Satisfacţia sovietică faţă de

---

[136] În timp ce în anul şcolar 1955/1956, existau 1.022 de şcoli primare în care limba de predare era exclusiv maghiara, în 1958/1959, numărul acestora a scăzut la 915. În aceeaşi perioadă, numărul şcolilor primare cu limbă de predare română şi maghiară a crescut de la 38 la 124. În domeniul învăţământului secundar, s-a înregistrat aceeaşi descreştere a numărului de şcoli cu limbă de predare maghiară, de la 493 la 469, în timp ce numărul şcolilor cu limbă de predare maghiară a crescut de la 10 la 77. (R. King, *Minorities under Communism .Nationalism as a Source of Tension among Balkan Communist States,* Cambridge, Massachusetts, 1973, p. 153.

[137] S. Verona, *Military Occupation and Diplomacy, Soviet Troops in Romania 1944-1958,* Durham şi Londra, Duke University Press, 1992, p. 103.

rolul României în timpul lunilor octombrie şi noiembrie 1956 a fost în avantajul ţării, doi ani mai târziu, când Hruşciov a hotărât să retragă trupele sovietice.

Retragerea trupelor sovietice

Potrivit memoriilor lui Hruşciov, Bodnăraş a fost cel care, în calitate de ministru al Forţelor Armate, a ridicat primul problema retragerii trupelor sovietice din România, în timpul vizitei liderului moscovit din iunie 1955[138]. Hruşciov era convins că problema fusese deja discutată în conducerea Partidului Comunist Român şi că Bodnăraş fusese, fără îndoială, ales să abordeze subiectul datorită recomandărilor sale impecabile: serviciile aduse în trecut Uniunii Sovietice, încrederea şi respectul care îi erau acordate de conducătorii sovietici şi funcţia superioară pe care o ocupa (era unul dintre cei trei viceprim-miniştri). Hruşciov consemnează că Bodnăraş a argumentat subliniind că interesele de securitate sovietice nu erau ameninţate, întrucât România era încercuită de alte ţări socialiste şi că „nu se afla nimeni altcineva la Marea Neagră, cu excepţia turcilor"[139]. A sugera o astfel de măsură atât de curând după moartea lui Stalin era un act de extremă cutezanţă şi ar putea implica, aşa cum scrie Sergiu Verona, „o oarecare clarviziune şi poate chiar un joc politic"[140]. Situaţia internaţională din anul

---

[138] *Ibidem*, p. 83.

[139] *Ibidem*.

[140] *Op. cit.*, p. 85. Stenograma şedinţei Biroului Politic al C.C. al P.C.R. din 3, 4, 6 şi 12 aprilie 1956 se coroborează cu relatarea lui Hruşciov. O mare parte a acestei şedinţe a fost ocupată de critica adresată lui Gheorghiu-Dej de către Miron Constantinescu, care l-a acuzat pe conducătorul partidului că nu ţine seamă de opiniile

1955 nu-i permitea conducătorului sovietic să reacţioneze imediat la această propunere, dar ideea retragerii îi fusese înoculată. Şi a folosit-o la momentul pe care l-a considerat cel mai oportun.

Acest raţionament trebuie făcut, în primul rând, în contextul unui scenariu mai larg avut în vedere de Hruşciov pentru politica sa privind o nouă deschidere către Occident şi, în al doilea rând, ţinându-se seama de capacitatea Partidului Comunist Român de a asigura securitatea internă. Elementul cheie de politică externă a fost măsura unilaterală sovietică de a retrage un număr limitat de trupe din întreaga Europă Răsăriteană care, aşa cum spera Hruşciov, ar fi putut provoca un răspuns similar din partea N.A.T.O. Nu este nici o coincidenţă faptul că sovieticii au anunţat retragerea din România la 24 mai 1958, în aceeaşi zi când au fost reduse cu 119.000 de oameni efectivele sovietice din Europa Răsăriteană. Poziţia strategică a României, flancată de alte state membre ale Tratatului de la Varşovia, a făcut ca propunerea de retragere a trupelor să nu neliniştească Uniunea Sovietică din punct de vedere al securităţii, orice

---

celorlalţi membri ai Biroului Politic. Constantinescu îşi întemeia critica, printre altele, pe faptul că Gheorghiu-Dej nu a „reuşit” să ducă la îndeplinire o decizie a Biroului Politic din august 1955 de a se pune problema trupelor sovietice staţionate în România. Miron Constantinescu pretindea că Gheorghiu-Dej l-a obligat pe Bodnăraş să ridice problema „împotriva voinţei sale” în faţa lui Hruşciov *(Arhivele secrete şi istoria comunismului românesc,* în „Sfera Politicii”, nr. 25, februarie 1995, p. 18). Într-un interviu acordat revistei „Lumea Magazin”, nr. 8, 1994, Paul Niculescu-Mizil, un comunist de vază pe vremea lui Ceauşescu, declară simplu că Gheorghiu-Dej i-a dat instrucţiuni în 1955 lui Bodnăraş să-i propună lui Hruşciov retragerea trupelor sovietice din România.

temeri în legătură cu România ca aliat demn de încredere fiind risipite de acţiunile acesteia din timpul revoluţiei ungare. Din acelaşi motiv, măsura de precauţie de a menţine un număr mare de trupe sovietice în Ungaria după revoluţie i-a permis lui Hruşciov să compenseze parţial orice reducere generală de trupe sovietice în zonă.

La 25 iunie 1958, ultimii 35.000 de militari sovietici au părăsit România. Impactul cel mai semnificativ al retragerii sovietice asupra conducerii române a fost unul de natură psihologică. România era încă strâns legată în cadrul blocului sovietic, bazele navale şi aeriene sovietice rămăseseră pe teritoriul românesc, iar diviziile sovietice din Ucraina de Sud şi de dincolo de Prut, din Republica Sovietică Socialistă Moldovenească, puteau să intre oricând în caz de necesitate. Cu toate acestea, oricare ar fi fost raţiunile sovietice pentru retragere, Gheorghiu-Dej putea s-o privească ca pe o concesie obţinută de la sovietici şi, cu încrederea astfel obţinută, putea să se angajeze, deşi cu prudenţă, într-o politică ce plasa România deasupra intereselor sovietice.

O nouă perioadă de teroare

Pentru a compensa retragerea sovietică, micşorând temerile sovietice că aceasta ar putea să afecteze sprijinul regimului din România şi în acelaşi timp pentru a menţine controlul partidului, Dej a aprobat introducerea imediată a unor măsuri stringente de securitate internă. S-au adus amendamente la Codul Penal, care devenea acum mai draconic decât cel din 1949. Prin Decretul nr. 318 din 21 iulie 1958 erau definite noi infracţiuni ce

atrăgeau pedeapsa cu moartea. Articolul 9 impunea pedeapsa cu moartea pentru cetăţenii români care contactau străini în vederea comiterii unui act „care ar putea provoca statul român să se implice într-o declaraţie de neutralitate sau într-o declaraţie de război". Acest articol era în mod clar menit să-i descurajeze pe cei care ar fi fost tentaţi să urmeze exemplul lui Imre Nagy care, în timpul revoluţiei din 1956, proclamase neutralitatea ţării sale şi, implicit, retragerea din Tratatul de la Varşovia. Această tentaţie s-ar fi putut dovedi şi mai mare în absenţa forţelor de ocupaţie sovietice. Definiţia „sabotajului economic" a fost lărgită, pentru a include furtul şi mita, aşa cum a fost lărgită şi definiţia actelor „huliganice" comise de tineri. În toamna anului 1958 au fost aplicate primele sentinţe de condamnare la moarte pentru noile crime[141]. Aplicarea acestor noi măsuri, în special a celor din Decretul nr. 89 din 1958, care prevedea arestarea foştilor membri ai Gărzii de Fier, a condus la o rapidă creştere a numărului deţinuţilor politici. Dacă în 1955, potrivit cifrelor oficiale, mai erau 6.404 persoane închise pentru delicte împotriva securităţii statului (această cifră nu includea pe cei întemniţaţi fără judecată, în cazul acestora neexistând date), numărul acestora scăzuse la 6.211 în ianuarie 1958, pentru a creşte în luna decembrie a aceluiaşi an la 10.125, iar în ianuarie 1960, la 17.613 persoane[142].

Cei condamnaţi la muncă silnică, potrivit noilor măsuri, au fost trimişi în lagăre în zonele de mlaştină ale Deltei Dunării, în special la Periprava, ca să strângă stuf pentru fabricile de celuloză nou

---

[141] G. Ionescu, *op. cit.*, p. 290.

[142] *Cartea Albă a Securităţii*, vol. III, 1958-1958, Bucureşti, SRI, 1994, p. 1207, nota 75.

construite de la Maliuc-Mahmudia şi Chişcani, lângă Brăila. Ambele fabrici fuseseră finanţate în comun de către România, Polonia, Cehoslovacia şi Germania Răsăriteană. În 1957 s-a apreciat că ar fi necesară forţa de muncă a 25.000 de persoane şi acest număr a fost obţinut prin transferarea unor deţinuţi politici şi de drept comun, destinaţi să se alăture noilor condamnaţi. Un articol publicat în „Scânteia" din 5 februarie 1959 aducea elogii realizărilor muncitorilor din Delta Dunării, fără să facă nici o menţiune privind statutul lor sau condiţiile îngrozitoare în care trăiau şi lucrau. Deşi mulţi intelectuali şi ţărani au trecut prin aceste lagăre, majoritatea muncitorilor erau tineri opozanţi ai regimului, având vârsta între 16 şi 25 de ani. Mulţi au căzut victime ravagiilor făcute de malarie şi tuberculoză. De fapt, cifrele de producţie din lagăr erau atât de dezamăgitoare încât regimul a fost forţat să recruteze „voluntari", ale căror condiţii de muncă erau de departe mai bune decât acelea ale condamnaţilor, respectivii primind în plus un salariu.

Un fost deţinut descrie condiţiile din aceste lagăre într-un jurnal din emigraţie, la începutul anilor '60. Lagărele erau situate în patru zone ale Deltei: în Balta Brăilei, la nord de Hârşova, unde se aflau aproximativ 10 lagăre; în apropiere de Feteşti, unde se aflau câteva lagăre mai mici; în jurul satului Periprava, unde s-a aflat numărul cel mai mare de lagăre; în jurul lacului Dranov. Cele mai mari lagăre, precum cel de la Salcia, din Balta Brăilei, cuprindeau până la 6.000 de deţinuţi. S-a apreciat că numărul total al deţinuţilor din Deltă se apropia de 40.000. Condamnaţii erau constrânşi să lucreze exclusiv cu braţele, stând în apă până la brâu, şi să taie stuf cu o coasă. După ce adunau snopuri cântărind aproape 50 de kilograme, erau obligaţi să le care în spinare

pe o distanţă mai mare de un kilometru, fără ca stuful să atingă solul. Câini special antrenaţi îi muşcau pe oameni de călcâie dacă se împiedicau. Norma zilnică pentru fiecare condamnat era de 15 snopi, iar cei care nu reuşeau să o îndeplinească îşi vedeau redusă raţia de mâncare şi erau uneori bătuţi la tălpi. Deţinuţii care purtau pe dosul mâinii literele CR, însemnând „contrarevoluţionar", erau maltrataţi în mod special. Hrana consta din câteva felii de pâine cu marmeladă şi o ceaşcă cu înlocuitor de cafea, dimineaţa, şi o bucată de mămăligă rece şi ciorbă la prânz şi seara.

Zona care urma să fie recoltată era înconjurată cu garduri de sârmă ghimpată branşate la curent de înaltă tensiune şi patrulată de gardieni călare şi de câini cu însoţitori. Guri de mitralieră şi reflectoare era dispuse de jur-împrejurul perimetrului îngrădit. Deţinuţii se întorceau în fiecare zi, după ce lucraseră în apă, în colibe de lemn neîncălzite şi neizolate; nu este surprinzător că mulţi dintre aceştia cădeau în mod regulat pradă bolilor, în special malariei. Asistenţa medicală era practic inexistentă, în unele lagăre lipsind în totalitate medicamentele şi pansamentele. Rata mortalităţii era ridicată, făcând să te gândeşti că autorităţile urmăreau să-i lichideze pe deţinuţi, dar asemenea gânduri sunt greu de acceptat dată fiind necesitatea îndeplinirii sarcinilor de producţie. Condiţiile de muncă şi de viaţă din lagăr sunt o mărturie a mentalităţii potrivit căreia deţinuţii erau sclavi care nu meritau decât strictul necesar pentru a le asigura capacitatea de muncă, dar cărora li se refuza orice grijă ce ar fi putut să mărească această capacitate sau să o protejeze.

Populaţia coloniei din Deltă a sporit la începutul anului 1959, după cum arată exemplul lagărului Stoieneşti din Balta Brăilei. Aproape 2.000 de studenţi deţinuţi au fost aduşi în februarie 1959 în

acest lagăr, care cuprindea şi 1.400 de ţărani ce se opuseseră colectivizării. Mulţi dintre studenţi fuseseră prinşi pe când încercau să părăsească ţara clandestin. Ei fuseseră încartiruiţi în trei saivane, fiecare de 6 m lăţime şi 8 m lungime, cu pereţi cu înălţimea doar de 1 m. Sărăcăcios îmbrăcaţi pentru temperaturile foarte scăzute pe timp de iarnă, lipsiţi de apă curentă şi de condiţii sanitare adecvate, mulţi dintre studenţi s-au îmbolnăvit de dizenterie şi febră tifoidă. Cu toate astea, au fost forţaţi să construiască un dig la temperaturi sub zero grade. După trei săptămâni, mai mult de 400 de deţinuţi au trebuit să fie mutaţi la Galaţi, pentru tratament, 40 dintre aceştia murind în timpul transportului. O comisie medicală a fost trimisă în lagăr şi s-a apreciat că peste 1.500 de deţinuţi aveau nevoie de tratament spitalicesc. Dar, în loc să fie expediaţi la Galaţi, autorităţile închisorii şi Direcţia Generală a Penitenciarelor[143] i-au mutat în colonia de la Periprava, unde mulţi dintre aceştia au decedat după câteva zile. Efectivul lor a sporit şi cu peste 1.000 de deţinuţi transferaţi de la închisoarea Gherla la începutul lui aprilie 1960. Cei din urmă au fost înghesuiţi ca vitele în vagoane de cale ferată în noaptea de 2-3 aprilie şi au petrecut patru nopţi fără condiţii sanitare corespunzătoare sau hrană, înainte de a ajunge la Periprava. Unii nu au supravieţuit călătoriei.

Un alt decret, din 1958, a anunţat un nou val de epurări; de astă dată erau vizaţi slujbaşii statului provenind din rândul foştilor ofiţeri din armata regală, foştii moşieri, persoanele cu cazier politic şi copiii tuturor acestora. La o scară mult mai mică,

---

[143] *Les Camps de la Mort du Delta du Danube*, în „La Nation Roumaine”, nr. 215, nov. 1962-ian. 1963, p. 6.

divulgarea locului în care se aflau arhivele româneşti atrăgea de asemenea pedeapsa cu moartea[144]. În închisori, disciplina devenea din ce în ce mai aspră. Annie Samuelli, deţinută timp de aproape 12 ani, între 1949 şi 1961, îşi reaminteşte cum comportamentul gardienilor s-a înăsprit peste noapte. „Brusc au primit mână liberă să aplice regulamentul *ad litteram*, iar acest lucru a inclus o gamă nouă de pedepse distribuite cu răutate"[145].

Nu doar severitatea excepţională a acestor măsuri a dat un semnal clar românilor că regimul de teroare nu avea să fie uşurat; faptul că nu au fost publicate în presă sau difuzate la radio (prevederile decretului au fost tipărite doar în „Monitorul Oficial") a generat un sentiment de nesiguranţă, amplificând teama ce cuprinsese populaţia. Aplicarea aparent la voia întâmplării a legislaţiei de către instrumentele poliţiei de stat servea perfect regimului în acţiunea de înăsprire a controlului prin teroare, într-un moment când, ironia soartei, cel mai cunoscut simbol al puterii sovietice, Armata Roşie, fusese retras.

Autonomia faţă de Uniunea Sovietică

În spatele acestei ironii se găseşte o explicaţie: Gheorghiu-Dej făcea distincţie între modelul sovietic şi Uniunea Sovietică. Optând pentru cel dintâi, Gheorghiu-Dej şi-a pus partidul şi ţara pe un nou făgaş de autonomie faţă de stăpânul sovietic, refuzând să accepte pentru România, în cadrul C.A.E.R., rolul de „coş de pâine" pentru membrii industrializaţi ai acestuia, precum Germania Ră-

---

[144] G. Ionescu, *op. cit.*, p. 290.

[145] A. Samuelli, *The Wall Between*. Washington D.C. Robert B. Luce, 1967, p. 187.

săriteană şi Cehoslovacia. Aşa cum a subliniat Michael Shafir, în atitudinea lui Gheorghiu-Dej există un paradox. Angajarea sa faţă de valorile leninist-staliniste ale industrializării l-au transformat într-un „comunist naţional"[146]. În plus, consecvenţa sa ca stalinist a dus în cele din urmă la micşorarea terorii instituţionalizate.

Dezacordul cu Moscova s-a manifestat treptat şi inegal, cu fluctuaţii. În ceea ce priveşte începuturile sale, Ştefan Fischer-Galaţi are oarecum dreptate atunci când afirmă că „cel puţin încă din 1955, Gheorghe Gheorghiu-Dej şi tovarăşii săi au urmat cu precauţie o politică naţională, formulată mai întâi în 1945, şi au prevăzut o posibilă afirmare, în cele din urmă, a independenţei faţă de Kremlin", dacă ar fi să dăm crezare dezvăluirii lui Hruşciov, menţionată mai sus, că ar fi fost abordat de Bodnăraş în august 1955 în vederea retragerii trupelor sovietice[147]. Practic, totuşi, argumentul lui Kenneth Jowitt că România a pornit pe calea autonomiei după 1962 este mai convingător[148].

Campania de stabilire a unui nou curs al României a fost în acelaşi timp activă şi reactivă. Nu a fost doar urmărirea de către Gheorghiu-Dej a scopului de a distanţa România de Uniunea Sovietică, prin aceasta câştigând o mai mare popularitate pentru partidul său, ci şi o reacţie faţă de cele două evoluţii majore care constituiau o

---

[146] M. Shafir, *Romania: Politics, Economics and Society*, Londra, Frances Pinter, 1985, p. 48.

[147] *The New Rumania. From People's Democracy to Socialist Republic*, Cambridge, Massachusetts, The MIT Press, 1967, p. VII.

[148] *Revolutionary Breakthroughs and National Development: The Case of Romania, 1944-1965*, pp. 198-228.

amenințare pentru noul curs al României. Prima evoluție majoră a fost planul lui Hrușciov, prezentat la Moscova membrilor C.A.E.R., la 3-5 august 1961, Planul conferea organismului un rol de planificare supranațională, care, dacă ar fi fost acceptat de România, ar fi obligat-o să rămână un furnizor de materii prime și să abandoneze programul său de industrializare rapidă, riscând astfel haosul economic în interior. O asemenea măsură ar fi făcut ca țara să riște în continuare exploatarea economică de către Uniunea Sovietică, ceea ce Gheorghiu-Dej a căutat – cu tot dinadinsul – să evite prin angajarea pe drumul politicii de industrializare.

Cea de-a doua evoluție majoră a fost conflictul sino-sovietic, ce a apărut pentru prima dată la suprafață la cel de-al treilea congres al Partidului Comunist Român, în iunie 1960. Gheorghiu-Dej a folosit formula egalității tuturor statelor socialiste pentru a justifica propria sa politică de autonomie față de Uniunea Sovietică și a primit sprijinul chinez pentru respingerea planului C.A.E.R.[149]. Conflictul era prielnic pentru sfidarea de către Gheorghiu-Dej a lui Hrușciov[150], dar conducătorul român a manifestat grija de a-și păstra neutralitatea în dispută. Într-un efort de a media în acest conflict, o delegație română a vizitat Beijingul în februarie 1964, dar s-a reîntors cu mâinile goale și aceasta a condus doar la alte presiuni din partea lui Hrușciov pentru a-i aduce din nou pe români în rânduri. O sursă afirmă că Hrușciov a ridicat frontal, dar nu public – în timpul escalei făcute de români la Moscova, la reîntoar-

---

[149] R.R.King, *Rumania and the Sino-Soviet Conflict*, în “Studies in Comparative Communism”, nr. 4, 1972, p. 375.
[150] *The New Rumania: From People's Democracy to Socialist Republic*, Cambridge, Massachusetts, 1967, p. 78-103.

cerea lor din China – chestiunea revizuirii teritoriale în Transilvania şi a indicat chiar disponibilitatea de a organiza un plebiscit atât în Basarabia, cât şi în Transilvania[151]. Legarea problemei Transilvaniei cu aceea a conflictului sino-sovietic i-ar fi dezamorsat pe români. Presiunea din partea Moscovei a sporit în aceeaşi lună, când, în capitala sovietică, s-a lansat un plan pentru crearea unei regiuni economice cuprinzând mare parte din R.S.S. Moldovenească, jumătate din România şi o parte din Bulgaria. Cunoscut drept *Planul Valev*, după autorul său, care era profesor de economie la Universitatea din Moscova, planul a primit un răspuns ostil din partea guvernului român, care l-a condamnat în mod public în mijloacele sale de informare.

Aceste semnale din partea lui Hruşciov, asociate cu faptul că românii şi-au dat seama că Beijingul era incapabil să-i ajute din punct de vedere economic, i-au împins să facă o declaraţie publică privind autonomia lor. În afară de faptul că dorea să prevină orice mişcare din partea Kremlinului, declaraţia solicita sprijin politic şi economic din partea occidentului împotriva Moscovei. Politica românească a fost formal legitimată în *Declaraţia cu privire la poziţia Partidului Muncitoresc Român în problemele mişcării comuniste şi muncitoreşti internaţionale*, care a fost publicată în „Scânteia" la 23 aprilie 1964. În acelaşi timp, Comitetul Central al partidului a autorizat – drept replică deliberată la ameninţările sovietice – publicarea unui manuscris al lui Karl Marx, cuprinzând referiri la problema Basarabiei.

Potrivit defectorului român Ion Mihai Pacepa, înlăturarea lui Hruşciov, la 14 octombrie 1964, din calitatea de lider sovietic, i-a oferit lui Gheorghiu-Dej

---

[151] *Ibidem*, p. 101.

o şansă în plus pentru a consolida ruptura cu Moscova.

Exploatând schimbarea din conducerea sovietică, Gheorghiu-Dej l-a convocat pe ambasadorul sovietic, la 21 octombrie, şi i-a cerut retragerea consilierilor K.G.B. din România. Moscova a reacţionat rapid şi furios. A doua zi, preşedintele K.G.B., Vladimir Efremovici Semiceastnîi, i-a trimise o telegramă lui Alexandru Drăghici, amintindu-i că România trăia sub „umbrela protectoare a Moscovei" şi că va regreta acţiunea lui. O telegramă similară din partea generalului Aleksandr Saharovski, şeful Direcţiei Principale I şi fost consilier la Bucureşti, a aterizat pe biroul generalului Nicolae Doicaru, şeful D.G.I.E. În noiembrie, Saharovski a sosit pe neaşteptate la Bucureşti, urmat de Semiceastnîi[152].

Discuţiile dintre Gheorghe Gheorghiu-Dej şi Leonid Ilici Brejnev în legătură cu retragerea consilierilor K.G.B. de la Bucureşti au continuat, după cum se spune, până la sfârşitul lunii noiembrie şi l-au implicat şi pe Aleksandr Şelepin, care fusese până în decembrie 1961 preşedinte al K.G.B., iar acum era preşedinte al Comitetului pentru Controlul de Partid şi de Stat, care supraveghea inclusiv munca K.G.B. Saharovski s-a simţit deosebit de lezat, dat fiind că moşise naşterea Securităţii în 1948, dar, în cele din urmă, conducerea sovietică s-a înduplecat şi, în decembrie 1964, consilierii au fost retraşi, permiţându-li-se să ia toate lucrurile din apartamentele pe care le rechiziţionaseră. Astfel, serviciile române de securitate şi de informaţii au devenit primele agenţii de acest gen dintr-o ţară membră a Tratatului de la

[152] I. Pacepa, *Moştenirea Kremlinului*, Bucureşti, Editura Venus, 1993, p. 253.

Varşovia care s-au descotorosit de consilierii sovietici. Direcţia Generală de Informaţii Externe (D.G.I.E.) a fost singura agenţie de informaţii externe din blocul răsăritean care s-a bucurat de acest privilegiu până la prăbuşirea comunismului în 1989. Acest lucru nu înseamnă, desigur, că a încetat să mai colaboreze cu K.G.B.

Ruptura lui Gheorghiu-Dej cu Moscova, atingând pe mulţi români la coarda sensibilă rusofobă, a atras regimului un oarecare sprijin. Stimularea sentimentului inerent antirusesc i-a oferit lui Gheorghiu-Dej o cale simplă de creştere a popularităţii regimului, distanţându-l în acelaşi timp de stăpânul său sovietic. O serie de măsuri antiruseşti introduse în 1963, printre care închiderea Institutului „Maxim Gorki" din Bucureşti, eliminarea limbii ruse ca materie obligatorie în şcoli şi înlocuirea numelor ruseşti ale străzilor şi ale unor clădiri publice, prin nume româneşti, anunţau o autonomie mai mare faţă de Moscova. O dată cu aceste schimbări în relaţiile României cu Uniunea Sovietică, s-a produs o mutaţie de seamă şi în severitatea puterii poliţieneşti.

Slăbirea terorii

Potrivit statisticilor oficiale, numărul de persoane condamnate la închisoare pentru delicte „împotriva securităţii statului" (adică a statului monopartit) se ridica în ianuarie 1960 la 17.613. Prima scădere mai importantă a avut loc între ianuarie şi decembrie 1962, când numărul acestora s-a redus de la 16.327 la 13.017, în urma eliberării multor foşti legionari. În următoarele douăsprezece luni, ca

urmare a amnistiilor decretate de Gheorghiu-Dej în 1963 (nr. 5 şi nr. 767), cifra s-a micşorat la 9.333, iar în 1964 (nr. 176 din aprilie şi nr. 411 din iulie), majoritatea celor rămaşi în închisori au fost eliberaţi[153]. Amnistia a marcat sfârşitul unei ere de teroare politică care costase viaţa a zeci de mii de români, provenind din elita politică, economică şi culturală precomunistă, însă instrumentul terorii, Securitatea, a rămas intact, nereformat şi omniprezent. Securitatea şi puternicul şi ambiţiosul ei şef, ministrul de Interne Alexandru Drăghici, care s-a menţinut în funcţie din mai 1952, a rămas ca un memento al trecutului, dar şi ca o ameninţare pentru viitor.

La sfârşitul lunii ianuarie 1965 Gheorghiu-Dej s-a îmbolnăvit brusc. A fost tratat de cancer pulmonar, dar boala i-a atacat şi ficatul şi au fost chemaţi medici străini. În după-amiaza zilei de 19 martie, secretarul partidului a intrat în comă şi a murit. Trei zile mai târziu, la 22 martie 1965, a ieşit la iveală Nicolae Ceauşescu în calitate de prim-secretar al Partidului Comunist Român.

---

[153] Potrivit istoriei oficiale a Securităţii, prin aplicarea decretelor 176 şi 411, din aprilie şi iulie 1964, au fost eliberaţi 10.014 deţinuţi politici. Aceste cifre nu corespund, dacă acceptăm pretenţia aceleiaşi surse că în ianuarie 1964 erau 9.008 deţinuţi politici, doar dacă, desigur, nu au mai fost arestate mai mult de 1.000 de persoane în 1964! *(Cartea Albă a Securităţii,* vol. II, 1958-1968, Bucureşti, SRI, pp. 33, 425). Potrivit cifrelor oficiale, în 1965, au fost arestate doar de Securitate 258 de persoane pentru „acţiuni ostile statului"; în anul următor au fost arestate 294 şi în 1967, 312 persoane.

Partidul era încă legat fără ieşire de teroarea din perioada istoriei României postbelice. Născut al treilea din zece copii, la 26 ianuarie 1918, într-o familie de ţărani săraci din nord-estul Olteniei, Ceauşescu însuşi ar fi putut fi o dovadă a unei tinereţi petrecute în conflict cu autorităţile. După ce a părăsit casa părintească la vârsta de unsprezece ani, pentru a se duce la Bucureşti, în căutare de lucru, a intrat din adolescenţă în Partidul Comunist şi a fost întemniţat de patru ori, între 1933 şi 1938, din cauza convingerilor sale politice (din 1924, Partidul Comunist fusese scos în ilegalitate). În 1936, era secretar al unui comitet regional al Uniunii Tineretului Comunist, iar doi ani mai târziu avea să fie promovat în funcţia de secretar al Comitetului Central al U.T.C. În septembrie 1939, a fost judecat în lipsă şi condamnat la trei ani şi jumătate închisoare. A continuat să activeze în ilegalitate până în iulie 1940, când a fost prins în cele din urmă[154].

În timpul războiului, Ceauşescu a fost deţinut în diverse închisori până când, în august 1943, a fost transferat în lagărul de la Tg. Jiu, unde a rămas până la răsturnarea lui Antonescu, în august 1944. Aici i-a cunoscut pe membrii marcanţi ai Partidului Comunist Român, printre care Gheorghiu-Dej, Chivu Stoica – care va ajunge preşedinte al Consiliului de Stat după alegerea lui Ceauşescu ca prim-secretar - şi Ion Gheorghe Maurer, care a deţinut funcţia de prim-ministru atât sub Gheorghiu-Dej, cât şi sub Ceauşescu. După eliberarea din închisoare, Ceau-

---

[154] Mary Ellen Fischer, *Nicolae Ceauşescu, A Study in Political Leadership,* Boulder şi Londra, Lynne Reinner, 1989, p. 2.

şescu a ocupat mai multe funcţii de partid, înainte de a ajunge secretar al Comitetului de partid al Regiunii Oltenia în noiembrie 1946, însărcinat cu pregătirea alegerilor generale programate în acea lună. În timpul acelei campanii se pare că, datorită irascibilităţii sale, Ceauşescu a avut o dispută cu un director de bancă la Slatina, conflict care s-a terminat cu înjunghierea mortală a celui din urmă. Nu este clar dacă vinovat de moartea acestuia a fost Ceauşescu însuşi sau unul dintre oamenii lui de încredere, dar incidentul, dacă este adevărat, a pus în evidenţă atât temperamentul violent al lui Ceauşescu, devenit notoriu mai târziu, cât şi tacticile brutale folosite de Partidul Comunist.

Experienţa dobândită de Ceauşescu în activitatea locală de partid l-a făcut deosebit de util lui Gheorghiu-Dej, atunci când se puneau bazele comunizării României. Când s-a anunţat programul de colectivizare a agriculturii, în martie 1949, Ceauşescu a fost mutat la Ministerul Agriculturii ca ministru adjunct. În anul următor a fost transferat în aceeaşi funcţie la Ministerul Forţelor Armate, răspunzând direct de Direcţia Politică Superioară a Armatei, un organism de partid înfiinţat pentru crearea Armatei populare. Ceauşescu şi-a făcut o ucenicie extrem de valoroasă pentru a-şi asigura controlul complet al forţelor armate atunci când, mai târziu, a dobândit puteri dictatoriale.

Când şi-a epurat principalii rivali, în mai 1952, Gheorghe Gheorghiu-Dej l-a promovat pe Nicolae Ceauşescu ca membru plin în Comitetul Central, iar după executarea lui Pătrăşcanu, în aprilie 1954, i-a făcut atât pe el, cât şi pe Drăghici, membri supleanţi ai Biroului Politic, pentru ca în anul următor amândoi să devină membri plini. Creşterea numărului membrilor de partid cerută de Gheorghiu-Dej la Congresul P.C.R. din 1955 a fost supravegheată de

Ceauşescu în calitatea sa de secretar al Comitetului Central cu probleme organizatorice şi de cadre. El şi-a exercitat controlul în privinţa promovărilor pe linie de partid şi în cea mai mare parte a deceniului următor. Acest instrument i-a oferit lui Ceauşescu o bază puternică pentru a-şi urmări alegerea în funcţia de conducător al partidului după Gheorghiu-Dej şi, ulterior, pentru a-şi consolida poziţia.

Pe hârtie, Ceauşescu era doar unul dintre activiştii de frunte ai partidului, care putea să aspire la alegerea sa la conducerea acestuia. Dintre toţi aceştia, doar el, Drăghici, Chivu Stoica şi Gheorghe Apostol nu erau excluşi de pe lista candidaţilor la acest post din cauza originii lor etnice, ceilalţi membri ai Biroului Politic fiind de origine bulgară (Coliu), ucrainiană (Bodnăraş) sau germană (Maurer). Manevrele care i-au permis lui Ceauşescu să ajungă prim-secretar nu au fost făcute publice; abia după 1989 s-a aruncat o oarecare lumină asupra lor. Deşi se pare că Gheorghiu-Dej l-ar fi desemnat drept succesor pe Gheorghe Apostol, Ion Gheorghe Maurer, care fusese ales preşedinte al Consiliului de Miniştri încă de la 12 martie, l-a propus pe Ceauşescu ca prim-secretar. Maurer şi-a motivat alegerea în câteva interviuri acordate după răsturnarea lui Ceauşescu, principala raţiune evocată de el fiind aceea că îl considera pe Ceauşescu destul de curajos să-i înfrunte pe ruşi; în acelaşi timp, Maurer a lăsat să se înţeleagă că a regretat ulterior actul său[155]. Drăghici, cu ştate vechi în funcţia de ministru al Afacerilor Interne, era temut de toată

---

[155] Vezi interviurile cu Apostol, Maurer şi Alexandru Bârlădeanu în *Cum a venit la putere Nicolae Ceauşescu?*, în „Magazin istoric", vol. 29, nr. 7, iulie 1955, pp. 3-7.

lumea. Chivu Stoica nu era considerat la înălţimea funcţiei, iar Apostol era socotit prea încăpăţânat. Potrivit unei surse din interior, Maurer încheiase un târg cu Ceauşescu: Ceauşescu urma să sprijine numirea lui Maurer ca prim-ministru (ceea ce a şi făcut la 12 martie), iar Maurer, în schimb, după moartea lui Dej, avea să-l propună pe Ceauşescu ca prim-secretar[156]. În felul acesta, Maurer i-a dejucat planurile lui Apostol. Chivu Stoica a fost cumpărat cu postul de preşedinte al Consiliului de Stat.

Cel mai surprins de propunerea lui Maurer a fost Drăghici, care se considera tot atât de apropiat de Gheorghiu-Dej ca şi toţi ceilalţi din Biroul Politic. Ceea ce Drăghici nu a luat, sau nu a vrut să ia în calcul, a fost faptul că o alegere a sa în funcţia de prim-secretar ar fi compromis partidul, pentru că, în calitate de ministru de Interne, oblăduise prea multe crime şi abuzuri. Slăbirea terorii, instituită de Gheorghiu-Dej, a fost una dintre caracteristicile primilor ani de conducere ai lui Nicolae Ceauşescu.

Acesta a continuat direcţia politică pentru care Gheorghiu-Dej fusese definit drept naţional-comunist: industrializarea rapidă, însoţită de o linie autonomă în politica externă. Urmărind o politică externă autonomă, Ceauşescu a reuşit nu numai să ofere Occidentului prilejul să exploateze o breşă aparentă în blocul comunist, dar şi să stimuleze antipatia poporului faţă de stăpânul sovietic. România a fost prima ţară din blocul răsăritean care a stabilit diplomatice cu Germania de Vest în 1967 şi care nu a rupt relaţiile diplomatice cu Israelul după Războiul de Şase Zile. Autonomia a dus, în mod axiomatic, la

---

[156] E. Mezincescu, *Din nou despre fantoma lui Dej*, în „România literară“, nr. 41, 16-22 decembrie 1992, p. 14.

o mai mare popularitate şi, inevitabil, la cultivarea sentimentului naţional, la care s-a făcut apel în încercarea de a rezolva situaţia minorităţii maghiare din Transilvania şi de a ridica problema Basarabiei.

„Problema naţională"

Unii observatori au detectat o îmbunătăţire iniţială a situaţiei minorităţilor, manifestată printr-o folosire mai largă a limbii maghiare în Transilvania, deşi se păstraseră încă restricţii în privinţa schimburilor culturale[157]. Cu toate că periodicele şi cotidianele din Ungaria nu erau disponibile decât în număr limitat, o editură din Bucureşti se ocupa în mod expres de publicarea literaturii în limbile maghiară şi germană, publica în tiraje mari operele originale ale scriitorilor maghiari şi germani din Transilvania, precum şi romane şi volume de poezii ale unor clasici unguri şi germani. O măsură de prudenţă dovedită de Ceauşescu faţă de minorităţi a fost faptul că primele sale vizite interne, după ce a devenit conducător de partid, s-au efectuat în zone cu o populaţie maghiară numeroasă, iar discursurile sale au trasat limitele politicii sale în privinţa minorităţilor. Pe de o parte, a recunoscut dreptul maghiarilor la propria cultură şi la folosirea limbii materne, dar, pe de altă parte, a condamnat cu fermitate „naţionalismul şi şovinismul"[158]. În scurt timp, politica sa de integrare a minorităţilor a reieşit

---

[157] R. King, *Minorities under Communism, Nationalities as a Source of Tension among Balkan Communist States, Cambridge, Massachusetts,* Harvard University Press, 1973, p. 158.
[158] *Ibidem.*

clar din propunerile de reformă administrativă din 1967. Pe măsură ce autoritatea sa se întărea, integrarea ameninţa să se transforme în asimilare.

În 1967 şi 1968, „problema maghiară" a regimului s-a plasat în contextul reformei administrative şi teritoriale a întregii ţări[159]. Pentru a domoli îngrijorarea minorităţii maghiare că reorganizarea teritorială ar putea înlătura şi puţina autonomie de care se bucura, Ceauşescu a explicat că „situaţia geografică şi condiţiile social-politice, compoziţia naţională a populaţiei, legăturile culturale tradiţionale ... vor trebui să fie luate în considerare la formarea (noilor) judeţe", şi a subliniat că „organele administrative locale vor avea grijă ca prevederile Constituţiei cu privire la folosirea limbii materne în administraţia de stat, în şcoli şi în instituţiile culturale să fie respectate cu stricteţe în acele localităţi în care trăiesc naţionalităţi conlocuitoare"[160].

Promovarea lui Mihai Gere şi a lui János Fazekás, personalităţile maghiare cele mai marcante din conducerea partidului, în funcţii înalte a conferit minorităţii maghiare un oarecare sentiment de siguranţă[161]. Fazekas a propus în Biroul Politic crearea unui „judeţ puternic", cuprinzând zonele cu cea mai mare densitate de populaţie maghiară. Propunerea sa nu a fost, totuşi, acceptată de comisia de partid însărcinată cu stabilirea noilor unităţi administrative. În schimb, s-a ajuns la un compromis care permitea o puternică concentrare de maghiari în două judeţe, nu într-unul singur.

---

159 *România pe drumul construirii socialismului,* vol. 2, Meridiane, Bucureşti, 1969, p. 543.

160 *Ibidem,* pp. 547-548.

161 M.E. Fischer, *Nicolae Ceauşescu, A Study in Political Leadership,* Boulder şi Londra, Lynne Rienner, 1989, p. 124.

Noua formă de organizare pe judeţe, adoptată de Marea Adunare Naţională în februarie 1968, lăsa vorbitorii de limbă maghiară să fie majoritari în mai multe judeţe decât înainte, pe vremea regiunilor, dar fără posibilitatea de a crea un singur bloc, monolit, clar delimitat, de maghiari, care ar fi putut formula o pretenţie mai convingătoare de autonomie. Unele judeţe cu populaţia preponderent maghiară au fost selectate pentru investiţii speciale în cadrul planului de dezvoltare menit să egalizeze nivelul de industrializare, pentru accelerarea creşterii economice a ţării. E greu de stabilit măsura în care raţiunile administrative şi economice au cedat unei planificări demografice conştiente. Oricum, noile delimitări teritoriale au transformat o majoritate maghiară într-o minoritate.

Spre deosebire de reacţia sa la desfiinţarea Regiunii Autonome Maghiare în 1960, guvernul ungur nu şi-a manifestat în nici un fel dezaprobarea faţă de această reorganizare teritorială. Relaţiile Ungariei cu România erau condiţionate de atitudinea sovietică faţă de cea din urmă, iar fidelitatea conducerii române faţă de Moscova în timpul revoltei ungare din 1956 a făcut ca pentru o scurtă perioadă, până la începutul anilor '60, tratamentul acordat minorităţii maghiare să nu stârnească reacţii. Pe măsură însă ce Gheorghiu-Dej îşi dezvolta politica de autonomie faţă de Moscova, a fost exprimat şi interesul ungar pentru Transilvania. Deşi n-au ridicat niciodată, în mod oficial, chestiunea minorităţilor, personalităţi de vază din partidul Muncitoresc Socialist Ungar au făcut aluzii la ea cu numeroase prilejuri[162].

---

[162] R. King, *op. cit.*, pp. 163-164.

Conducerea română a pus acest interes ungar pentru minoritatea maghiară pe seama iritării Moscovei datorată noului curs adoptat de Bucureşti în politica sa internă şi externă. În replică, în decembrie 1964, Partidul Comunist Român a sponsorizat publicarea unor studii istorice în sprijinul drepturilor românilor din Basarabia – mai ales *Notele despre Români* ale lui Karl Marx – fapt care a înlăturat tabu-ul de a vorbi deschis despre anexarea Basarabiei de către Uniunea Sovietică şi identitatea română a populaţiei ei. Reacţia „dinte-pentru-dinte" a lui Gheorghiu-Dej a fost prima dintr-o serie care va puncta relaţiile româno-sovietice până la dezintegrarea Uniunii Sovietice. Astfel, Transilvania nu era numai o problemă româno-ungară, ci şi un impuls pentru ca România să facă aluzie la redeschiderea chestiunii Basarabiei. Chiar şi astăzi, după afirmarea independenţei Republicii Moldova, interesul legitim al României pentru noua republică este invocat de Budapesta în paralel cu interesul ungar pentru Transilvania.

Invadarea Cehoslovaciei, în 1968, de către Uniunea Sovietică şi unii dintre aliaţii ei din Tratatul de la Varşovia l-a confruntat pe Ceauşescu cu prima provocare majoră privind minoritatea maghiară. Convergenţa intereselor sovietice şi ungare s-a oglindit din nou în critica severă pe care ambele guverne au adresat-o lui Ceauşescu, atunci când el a condamnat invazia. Temerile că tulburările din rândul minorităţilor ar putea fi folosite de către liderii sovietici ca pretext pentru a interveni în România l-au determinat pe Ceauşescu să facă la sfârşitul lui august o vizită în principalele centre urbane cu o populaţie maghiară semnificativă. Discursurile sale din cele două judeţe cu populaţie preponderent maghiară, Covasna şi Harghita, au fost concesive: zece întreprinderi importante urmau să

fie construite acolo în cadrul planului cincinal în curs, „pentru că nu poate fi o adevărată egalitate în drepturi, problema naţională nu poate fi considerată rezolvată, dacă nu sunt asigurate condiţiile materiale"[163]. Două telegrame din partea unor grupuri de intelectuali maghiari şi germani în sprijinul poziţiei partidului faţă de Cehoslovacia s-au bucurat de mare publicitate[164]. În septembrie, Ceauşescu a vizitat judeţele de la graniţa cu Ungaria şi Iugoslavia, evident pentru a înăbuşi din faşă orice posibile probleme etnice şi pentru a-şi consolida poziţia de conducător al tuturor celor ce trăiau în România. Frica lui Ceauşescu privind izbucnirea unor nemulţumiri ale minorităţilor era probabil exagerată. Participarea Ungariei cu trupe la invadarea Cehoslovaciei a stârnit tot atâta dezaprobare printre ungurii din Ungaria, cât şi în rândurile minorităţii maghiare din Transilvania, iar teama comună de Uniunea Sovietică a contribuit la îmbunătăţirea relaţiilor dintre grupurile etnice din Transilvania. Această îmbunătăţire s-a reflectat în numărul sporit de programe de radio şi televiziune în limbile maghiară şi germană şi mărirea tirajelor la publicaţiile în limbile minorităţilor. O reprezentare mai mare a intereselor maghiare şi germane a fost sugerată prin constituirea, în 1969, a Consiliului Oamenilor Muncii de Naţionalitate Maghiară şi a Consiliului Oamenilor Muncii de Naţionalitate Germană.

Sensibilitatea românilor faţă de statutul naţionalităţii germane a crescut ca o consecinţă a hotărârii guvernului polonez de a permite membrilor propriei minorităţi germane să emigreze în Germania de Vest, după semnarea Tratatului de neagresiune din-

---

[163] M.E. Fischer, *op. cit.*, p. 148.
[164] R. King, *op. cit.*, p. 165.

tre cele două state, la 7 decembrie 1970[165]. Hotărârea poloneză i-a stimulat pe germanii din România să ceară permisiunea de a emigra în număr mai mare decât până atunci. Guvernul român le-a replicat printr-o campanie de presă în care se scoteau în evidenţă dificultăţile întâmpinate de cei care plecaseră deja. Ceauşescu însuşi s-a exprimat cu tărie împotriva emigrării germanilor, subliniind că nu va exista niciodată vreun „acord sau înţelegere cu oricine privitor la strămutarea populaţiei germane sau de oricare altă naţionalitate"[166], în timp ce purtătorii oficiali de cuvânt evidenţiau avantajele aduse economiei româneşti de către muncitorii germani calificaţi. Nu s-a făcut însă nici o menţiune cu privire la înţelegerea secretă convenită de Ceauşescu cu R.F.G., la vremea stabilirii relaţiilor diplomatice, în 1967, potrivit căreia guvernul român urma să primească, pentru fiecare cap de locuitor de origină germană căruia i se permitea să emigreze, o plată în mărci vest-germane. Sumele ce urmau să fie plătite de către guvernul vest-german variau între 4.000 şi 10.000 DM, în funcţie de vârsta şi de calificarea profesională a persoanelor respective[167]. Aceşti bani au fost transferaţi guvernului român sub formă de credite. În plus, sume similare erau cerute neoficial de către funcţionarii Direcţiei

---

[165] S-au aprobat plecări limitate de germani din România în Germania Răsăriteană în anii '50 şi '60, însă grosul celor 17.290 de germani care au părăsit România după 1950 au ales Germania de Vest, după stabilirea relaţiilor diplomatice dintre România şi R.F.G., în 1967.

[166] *Ibidem*, p. 166.

[167] Un articol din „Der Spiegel", din 21 octombrie 1985, afirma că suma respectivă era de 4.000 DM pentru un copil şi 6.000 DM pentru un pensionar.

Paşapoarte din Ministerul de Interne de la Bucureşti sau de comandanţii unităţilor locale de securitate din provincie, prin intermediul cărora trebuiau să se adreseze cererile de emigrare de către solicitanţi. Practic, răscumpărarea pentru germanii din Transilvania şi din Banat se plătea de două ori, o dată de către guvernul vest-german şi o dată de către familie. Ne putem forma o idee privind sumele implicate dacă vom menţiona că aproape 200.000 de germani au emigrat din România între 1967 şi 1989.

De la minoritatea maghiară nu se putea obţine o pradă similară în valută forte. Moneda ungară era slabă şi nu prezenta mare interes. Din punct de vedere ideologic, emigrarea unei minorităţi etnice dintr-o ţară socialistă frăţească într-alta putea fi interpretată drept o nereuşită în rezolvarea „problemei naţionale" în statul de origine. Guvernul ungar avea toate motivele să descurajeze emigrarea pe scară largă a maghiarilor din Transilvania în Ungaria. Aceasta ar fi pus probleme sociale şi economice enorme, dat fiind că ar fi fost implicat un număr de locuitori ce se ridica la circa o cincime din populaţia totală a Ungariei.

Ceauşescu îşi consolidează autoritatea

Promovarea interesului naţional a fost pretextul care a stat la baza politicii lui Ceauşescu de autonomie faţă de Uniunea Sovietică, dar eforturile sale de a promova această exigenţă, după ce a dobândit puterea în 1965, au fost compromise de asocierea Partidului Comunist Român (titulatură la care s-a revenit în iulie 1965 în locul celei de Partidul Muncitoresc Român) cu teroarea celor două decenii anterioare. Simpla prezenţă a lui Alexandru Drăghici în fruntea Ministerului de Interne a constituit un permanent memento al acestei asocieri. Mai mult decât atât, în manevrele făcute pentru succesiunea lui Gheorghiu-Dej, Drăghici a apărut ca un oponent al lui Ceauşescu, fiind, după câte se pare, singurul care s-a abţinut de la votul exprimat în Biroul Politic pentru alegerea lui Ceauşescu ca prim-secretar[168]. Înlăturarea lui Drăghici din puternica sa poziţie i-ar fi permis lui Ceauşescu nu numai să-şi consolideze propria poziţie de lider necontestat al partidului, ci şi să atenueze legătura care se făcea între regim şi teroare. Faptul însuşi că Ceauşescu a căutat, ca prim obiectiv, să aducă Ministerul de Interne sub deplinul control al partidului, în ultimă instanţă sub controlul său personal, este un indiciu al priorităţilor sale.

Prima măsură a fost îndreptată împotriva Ministerului Afacerilor Interne şi a Departamentului Securităţii Statului. O măsură de supraveghere judecătorească a fost impusă activităţilor ambelor organisme, prin aplicarea principiului „legalităţii socialiste". Acesta era înscris în noua Constituţie adoptată în 1965, care proclama România drept repu-

---

[168] M.E. Fischer, *op. cit.*,p. 79.

blică socialistă, înlocuind vechea titulatură de republică populară. Instanţele judecătoreşti au fost învestite cu mai multă putere şi s-a stabilit o limită de douăzeci şi patru de ore pentru deţinerea fără acuzaţie a unui cetăţean. Ca majoritatea prevederilor legale, şi aplicarea acesteia era arbitrară.

A doua măsură a fost înlocuirea, în iulie 1965, a lui Drăghici din funcţia de ministru al Afacerilor Interne cu adjunctul lui, Cornel Onescu, un protejat al lui Ceauşescu, care studiase la Şcoala de Partid de la Moscova în anii '50 (Onescu a fost înlocuit în aprilie 1972). Înlăturarea lui Drăghici a fost rezultatul unei schimbări importante în Statutul partidului, pusă la cale de Ceauşescu la Congresul al IX-lea al P.C.R., ţinut între 19 şi 24 iulie 1965. Articolul 13 (b) din Statut a fost amendat astfel încât să interzică oricărui membru să deţină mai mult de o funcţie cu o normă întreagă în aparatul de partid sau de stat[169]. Pentru a se conforma cu prevederile acestui articol, Drăghici a fost nevoit să renunţe la Ministerul Afacerilor Interne, pe care îl condusese din 1952, pentru a rămâne membru al Secretariatului Partidului. Cu toate că a continuat să supravegheze problemele de securitate, împărţind în Secretariat cu Vasile Patilineţ răspunderea pentru problemele militare şi de securitate, scoaterea sa de la Ministerul Afacerilor Interne l-a lipsit de baza sa de putere şi i-a înlesnit lui Ceauşescu acţiunea de a-l

---

[169] „Speech at the Meeting of the Basic Active of the Ministry of Internal Affaire, 18 July 1967", *Romania on the Way of Completing Socialist Construction, Reports, Cuvântare la întâlnirea cu activul de bază M.A.I.,* 18 iulie 1967 – *România pe drumul construirii socialismului. Rapoarte,* vol. 2, ed. Meridiane, Bucureşti, 1969, p. 374.

denunţa şi a-l înlătura de la conducerea partidului în aprilie 1968.

Denunţarea de către Ceauşescu a abuzurilor Securităţii şi reformele din 1965-1968 au dat naştere la o atmosferă de optimism şi de speranţă într-o liberalizare şi mai mare. „Primăvara de la Praga" a stârnit un ecou de simpatie din partea P.C.R. întrucât evenimentele din Cehoslovacia se potriveau cu promovarea de către români a ideii că fiecare regim comunist avea dreptul să-şi hotărască propria sa politică, fără amestec din afară, o părere exprimată în mod explicit după ciocnirea din cadrul C.A.E.R. Această părere a fost reiterată în declaraţii publice şi în cuvântări, precum cea rostită de Ceauşescu la plenara Comitetului Central din martie 1968: „Nimeni nu poate pretinde că deţine monopolul adevărului absolut în privinţa dezvoltării vieţii sociale; şi nimeni nu poate pretinde că are ultimul cuvânt în domeniul practicii, precum şi în gândirea socială şi filosofică"[170].

Totuşi, trebuie să avem grijă să nu facem o paralelă prea apropiată între experienţa cehoslovacă şi cea românească de la începutul anului 1968. Nici una dintre reformele interne emanând de la partid în România, ca de pildă reîntoarcerea la împărţirea precomunistă a ţării în judeţe sau restructurarea învăţământului, nu a slăbit cu nimic rolul său conducător. Aceasta nu înseamnă că nu a fost admisă o oarecare „liberalizare" şi într-adevăr, în aceeaşi cuvântare din martie, Ceauşescu i-a chemat pe intelectuali să participe la o discuţie cu privire la viaţa politică din România, le-a cerut să nu manifeste „nici cea mai mică temere sau rezervă în dezbaterile publice cu

---

[170] Anneli Ute Gabany, *Partei und Literature in Rumänien seit 1945*, München, R. Oldenbourg Verlag, 1975, p. 148.

privire la politica internă"[171]. De aceeaşi importanţă pentru scriitori şi intelectuali a fost plenara din 22-25 aprilie, la care a fost reabilitat Lucreţiu Pătrăşcanu, executat în 1954, şi au fost condamnate abuzurile ministrului de Interne, Alexandru Drăghici.

În acelaşi timp, la nivel economic, românii începuseră să se bucure de o îmbunătăţire a nivelului de trai pe care a simţit-o, cu excepţia Albaniei, întreaga Europă Răsăriteană la sfârşitul anilor '60 şi la începutul anilor '70. Deţinerea de maşini în proprietate personală a crescut semnificativ din momentul în care varianta românească a mărcii „Renault", denumită „Dacia", a început să iasă de pe linia de asamblare a noii fabrici de la Piteşti; numărul de automobile vândute anual a sărit de la 9.000 în 1965 la 25.000 în 1970 şi 45.000 în 1975. Au sporit şi vânzările de televizoare, frigidere şi aspiratoare, majoritatea de fabricaţie românească[172]. Cu toate că aceste cifre trebuie privite cu precauţie şi nu trebuie luate drept repere absolute din cauza înclinaţiei fabricilor de a-şi umfla cifrele de producţie, acestea reflectă o tendinţă evidentă la nivelul populaţiei. O slăbire a controlului ideologic asupra surselor de distracţie ale populaţiei a permis Televiziunii Române să difuzeze ecranizări de romane şi seriale occidentale, mai ales „Sfântul", al

---

[171] *Ibidem.*

[172] Cifrele sunt următoarele:

	1955	*1960*	*1965*	*1970*	*1975*
Maşini de spălat	0	31.000	84.000	109.000	149.000
Frigidere	0	7.000	117.000	144.000	260.000
Televizoare	0	25.000	159.000	242.000	395.000

Anuarul Statistic 1976, Bucureşti, Direcţia Centrală de Statistică, p. 369.

cărui succes făcea să se golească străzile Bucureştiului în fiecare sâmbătă seara între orele 20 şi 21. Deschiderea unei linii de îmbuteliere Pepsi Cola la Constanţa, în 1967, a reprezentat simbolul suprem al concesiilor făcute „capitalismului" occidental. De o importanţă şi mai mare pentru moralul populaţiei, dată fiind lipsa acută de locuinţe pentru muncitorii mutaţi la oraşe ca să asigure mâna de lucru necesară noilor fabrici, a fost programul regimului de construirea de blocuri şi toleranţa statului cu privire la construirea de locuinţe proprietate personală la sate. Numărul locuinţelor construite a crescut de la 56.000 în 1955 la 133.000 în 1960 şi la 192.000 în 1965. În perioada 1966-1970, au fost terminate 648.000 de apartamente şi case, iar în 1971-1975, numărul acestora a fost de 751.000[173].

O consecinţă a campaniei masive de industrializare sub Gheorghiu-Dej fusese crearea a ceea ce putea fi numită o clasă mijlocie de tehnicieni, oameni de ştiinţă şi economişti. Capacitatea noii clase de a exprima un interes de grup era legată de măsura în care conducerea de partid era pregătită să slăbească monopolul planificării centralizate şi să introducă o oarecare autonomie managerială, aşa cum urma să demonstreze noul mecanism economic în Ungaria, în 1968. Cu toate acestea, orice şi oricâte idei reformiste ar fi putut avea Ceauşescu, acestea au fost abandonate de către el în 1967[174]. A fost menţinut controlul rigid al Comintetului Central asupra planificării centralizate, sufocând astfel orice părere pe care tehnocraţii ar fi putut-o formula pentru influenţarea politicii. Faptul că Ceauşescu nu

---

[173] *Anuarul Statistic 1976,* Bucureşti, Direcţia Centrală de Statistică, p. 330.

[174] M.E. Fischer, *op.cit.*, pp. 109-113.

a procedat la reforme a împiedicat orice pas către socialismul de piaţă, precum şi apariţia unui cât de firav electorat politic în cadrul partidului, pe care o abordare economică mai pluralistă l-ar fi putut genera.

Invadarea Cehoslovaciei de către ţările Tratatului de la Varşovia

Înăbuşirea tehnocraţiei a lăsat intelectualitatea în prim-planul vieţii publice. Ironia soartei a făcut ca invadarea Cehoslovaciei de către ţările Tratatului de la Varşovia, în august 1968, să fie cea care i-a permis lui Ceauşescu să descopere că apelul la sentimentul naţional constituia un mecanism eficient de control social şi de dictatură personală. Aceasta l-a convins de avantajele pe care le-ar putea câştiga de pe urma accentuării simbolurilor naţionale şi a propriei sale importanţe. Marea adunare din Bucureşti de la 21 august 1968 şi aclamarea de către aceasta a denunţării de către Ceauşescu a invaziei s-au dovedit a fi cel mai fast moment al său. Acest moment l-a marcat definitiv şi i-a trezit pofta pentru excesele cultului personalităţii. În mod semnificativ, sfidarea lui Ceauşescu din acea zi i-a determinat pe mai mulţi scriitori de vază să intre în Partidul Comunist Român. Actul lor arată cât de superficial ar fi să se considere toate poziţiile scriitorilor ca fiind dictate de oportunism sau de interese egoiste.

Cea mai puternică afirmare de independenţă faţă de ordinele sovietice a constituit-o refuzul lui Ceauşescu de a participa la intervenţia Tratatului de la Varşovia în Cehoslovacia, în 1968 şi condamnarea acestei invazii. Potrivit politicii partidului, de

„neamestec în treburile interne ale altui stat", expusă în 1964, în timpul rupturii cu Uniunea Sovietică, n-a fost aproape deloc surprinzător refuzul lui Ceauşescu de a se alătura celorlalţi membri est-europeni ai Tratatului de la Varşovia în invadarea de către aceştia a Cehoslovaciei, la 21 august. Denunţarea invaziei de către Ceauşescu a fost un act de curaj, pentru care el şi ţara sa au câştigat respectul lumii întregi. Sfidarea Uniunii Sovietice de către Ceauşescu pare cu atât mai remarcabilă dacă ar fi să dăm crezare spuselor serviciilor de informaţii militare române, D.I.M.S.M., potrivit cărora la întâlnirea şefilor de state membre ale Tratatului de la Varşovia ce a avut loc în luna iulie în Crimeea şi la care Ceauşescu şi Dubcek nu a fost invitaţi, s-a luat hotărârea de invadare a României şi a Cehoslovaciei, la 22 august[175]. Invazia a fost preîntâmpinată doar în urma unor convorbiri secrete între Nicolae Ceauşescu şi Leonid Brejnev. Ameninţarea cu o invazie din partea ţărilor Pactului de la Varşovia a fost privită foarte serios de către Ceauşescu şi poate fi evaluată din două decizii: Ceauşescu anunţa, la 21 august, constituirea Gărzilor patriotice, o miliţie muncitorească, în rândurile căreia au fost mobilizaţi toţi adulţii, bărbaţi şi femei, pe de o parte, apoi ordinul său secret, dat în acelaşi timp, cu privire la elaborarea unui plan de salvare de către Consiliul Securităţii Statului. S-a trecut de îndată la elaborarea planului în cadrul Direcţiei XI (Direcţia Tehnică) a Consiliului Securităţii Statului, planul

---

[175] General-maior P. Şarpe, „Consideraţii cu privire la evoluţia organului militar român de informaţii de-a lungul vremii, Direcţia Cercetare – Locul şi rolul său în structura actuală a armatei române", *133 de ani de existenţă a Serviciului Militar Român de Informaţii 1859-1992*, Bucureşti, 1992, p. 9.

fiind încheiat în 1970. Esenţa planului, denumit codificat „Rovine-IS-70", era ca, în cazul unei invazii, C.S.S. să organizeze rezistenţa armată la nivel naţional, antrenând în aceasta întreaga populaţie. Dacă rezistenţa eşua, Ceauşescu urma să fugă într-o ţară străină. De-a lungul anilor, planul a fost permanent modificat, în special atunci când Ceauşescu a fost informat de D.I.E. (Direcţia Informaţii Externe) despre complotul sovietic, cu nume de cod „Dnestr" (Nistru), pentru înlocuirea lui cu un conducător mai apropiat de Moscova[176].

Fuga conducătorului de partid urma să fie efectuată folosindu-se reţeaua de canalizare ce lega clădirile publice şi locuinţele cu puncte de ieşire secrete. Au fost pregătite case conspirative pentru şederea temporară a conducătorului, în cazul în care rutele de salvare erau blocate. Protecţia trebuia asigurată de către Armată, Securitate, Miliţie şi Gărzile Patriotice. Urmau să fie desemnate locurile de aterizare a elicopterelor şi avioanelor ce l-ar fi transportat pe conducător şi au fost alese locuri de refugiu în zone muntoase, împădurite, pentru ca accesul duşmanului să fie dificil şi o apărare prelungită mai uşoară. În alegerea ascunzătorilor, planul indica preferinţa pentru localităţile cu o conotaţie istorică specială, unde populaţia ar fi mânată de puternice sentimente patriotice pentru a asigura

---

176 În forma sa actualizată i s-a dat numele de „Planul Z" de către presa română care a publicat în vara anului 1993 detalii cu privire la versiunea sa din 1987 (versiunea din 1989 se spune că s-ar afla la SRI). Scris de mână pentru a asigura un maximum de securitate, planul constă în „scoaterea clandestină şi protejată din capitală a conducerii superioare de partid şi deplasarea membrilor ei pe rute prestabilite", în „Evenimentul Zilei" din 7 iulie 1993, p. 3.

adăpost şi protecţie conducătorilor de partid[177]. Această din urmă precizare spune mult despre psihologia lui Ceauşescu şi despre credinţa sa că moştenise mantia apărătorilor patriei şi a conducătorilor naţionali[178]. Puţini ar fi putut prezice că, după trei ani de la triumful său din 1968, Ceauşescu îşi va dezvălui tendinţele autocrate, intolerante şi capricioase, care mai târziu vor deveni dominante.

---

[177] *Ibidem.*

[178] Alegerea numelui pentru acest plan este elocventă în acest sens, Rovine fiind locul din Ţara Românească unde, în 1394, domnitorul Mircea cel Bătrân a oprit înaintarea oştilor otomane conduse de sultanul Baiazid.

3.
Neostalinism şi teroare profilactică
(1970-1989)

Paradoxul politicii externe

Reacţia lui Ceauşescu faţă de invadarea Cehoslovaciei de către ţările Tratatului de la Varşovia, sub conducerea Uniunii Sovietice, îşi găsea justificarea politică în declaraţia Comitetului Central al P.C.R. din 1964. Această declaraţie a rămas, de-a lungul întregii perioade de domnie a lui Ceauşescu, premisa fundamentală a politicii româneşti de autonomie în cadrul Tratatului de la Varşovia. Politica externă a României ceauşiste a dovedit o continuitate care a lipsit în politica internă. În politica externă, Ceauşescu a demonstrat aceeaşi îndemânare, sensibilitate şi ingeniozitate pe care le-au dovedit Gheorghe Gheorghiu-Dej şi Ion Gheorghe Maurer în conducerea României pe calea autonomiei. În politica internă, însă, a dovedit opusul acestei atitudini, devenind tiranic şi insensibil la nevoile populaţiei.

Un comunist care a împărţit aceeaşi celulă cu Ceauşescu înainte de război a detectat în tânărul, de 20 de ani de atunci, „o încredere nelimitată în propria sa persoană, hrănită printr-o tot atât de neli-

mitată lipsă de încredere în oricine altcineva şi mai ales în cei cărora le era subordonat din punct de vedere profesional"[179]. Această lipsă de încredere a început să devină evidentă în refuzul său de a accepta sfaturi, un refuz care însemna că nu accepta în jurul său decât linguşitori, iar aceştia au apărut în număr din ce în ce mai mare anii '70 şi '80. Intoleranţa sa faţă de alţii l-a apropiat de soţia sa, Elena, o femeie cu o ambiţie şi cu un spirit de răzbunare nemăsurate, care a exploatat paranoia crescândă a soţului ei, încurajându-l să dea frâu liber prejudecăţilor şi ambiţiilor sale. Influenţa ei nefastă s-a manifestat cel mai puternic în ridicolul cult al personalităţii în jurul lui Ceauşescu şi care, în cursul anilor '70, a inclus-o, şi pe ea, atunci când a început să-şi asume mai multe din prerogativele soţului ei. Inconsecvenţa, imprevizibilitatea şi capriciul au devenit trăsăturile definitorii ale domniei lui Ceauşescu. Acest lucru nu numai că i-a umilit pe români, dar le-a furat demnitatea vieţii de zi cu zi şi i-a redus în anii '80 la o stare animalică, preocupaţi fiind doar de problemele supravieţuirii de la o zi la alta.

Marele paradox al domniei lui Ceauşescu în această perioadă este că proasta administrare a treburilor interne ale României contrasta atât de puternic cu modul în care a dus politica externă. La începutul anilor '70, Ceauşescu se mai putea încă bucura de aplauzele şi respectul pe care comunitatea internaţională i le acordase în august 1968, iar el le-a exploatat la maximum. Faptul că România era considerată folositoare din punct de vedere

---

[179] Pavel Câmpeanu, *Pe marginea unei recenzii, Mistere şi pseudomistere din istoria PCR*, în „22", nr. 34, 23-30 august, 1995, p. 12.

politic, ca un ghimpe în coasta Uniunii Sovietice, a determinat Occidentul să-i facă curte din ce în ce mai mult lui Ceauşescu, exemplul cel mai edificator fiind vizita preşedintelui Nixon în august 1969. Conducătorul român i-a întors vizita în octombrie 1970. Au urmat o serie de favoruri economice. În 1971, România a fost primită în Acordul General pentru Tarife şi Comerţ (G.A.T.T.), iar în 1972 a fost acceptată în Fondul Monetar Internaţional şi în Banca Internaţională pentru Reconstrucţie şi Dezvoltare (B.I.R.D.). Acest succes al lui Ceauşescu în Occident a produs un al doilea paradox, el având loc exact atunci când se aluneca în ceea ce un observator a descris ca „neostalinism fără teroare"[180]. Dacă românii considerau la sfârşitul anilor '60 că Ceauşescu făcea paşi înainte, la începutul anilor '70 îl vedeau făcând paşi înapoi.

Degenerarea

Este firesc să ne întrebăm „de ce n-a reuşit Ceauşescu să fie la înălţimea promisiunilor făcute la sfârşitul anilor '60?" Una dintre explicaţiile posibile ar fi că acest lucru făcea parte dintr-o strategie a consolidării[181].

Neutralizând vechea gardă formată din Alexandru Drăghici, Gheorghe Apostol (trimis ambasador în Argentina) şi Chivu Stoica (înlăturat din funcţia de preşedinte al Consiliului de Stat în 1967), Ceauşescu părea capabil să arate că era un reformator.

---

[180] J.F. Brown, *Eastern Europe and Communist Rule,* Durham şi Londra, Duke University Press, 1988, p. 275.

[181] Michael Shafir, *Romania, Politics, Economics and Society,* Londra, Frances Pinter, 1085, pp. 70-76.

La Congresul al X-lea al partidului, din 1969, din Comitetul Executiv al partidului făceau parte aproape exclusiv proprii săi sprijinitori, precum Manea Mănescu, Paul Niculescu-Mizil, Vasile Patilineţ, Virgil Trofin şi Ilie Verdeţ. Emil Bodnăraş şi Ion Gheorghe Maurer erau singurii care mai supravieţuiau din conducerea de pe vremea lui Gheorghiu-Dej în Prezidiul Permanent.

Maurer s-a retras din politică în martie 1974, iar Bodnăraş a murit în ianuarie 1976, lăsându-l pe Ceauşescu înconjurat doar de lingăii pe care-i promovase. Fiecare dintre aceştia a devenit o victimă a capriciilor patronului lor, întrucât „rotaţia cadrelor" a constituit pârghia principală în manevrele politice ale lui Ceauşescu. Remaniindu-şi permanent haita de umile personaje de carton, secretarul general al partidului a reuşit să nu lase pe nici unul să-şi formeze o clientelă de partid serioasă şi să dobândească o poziţie în ochii opiniei publice, eliminând prin aceasta orice opoziţie posibilă.

Deziluzia faţă de politica internă a apărut în iulie 1971. Cu puţin timp înainte, Ceauşescu vizitase China şi Coreea de Nord. Acum este clar că această vizită i-a stârnit admiraţia pentru revoluţia culturală şi pentru spectacolele grandioase, dedicate cultului personalităţii. Adularea regizată a lui Mao şi a lui Kim Ir Sen, atât de meticulos coregrafiată, i-a aprins imaginaţia lui Ceauşescu, care a cerut acelaşi lucru la reîntoarcerea în România.

Deşi s-ar putea ca Ceauşescu să fi crezut cu adevărat că era necesară o luptă împotriva inerţiei, propunerile sale pentru „îmbunătăţirea activităţii politico-ideologice, de educare marxist-leninistă a membrilor de partid, a tuturor oamenilor muncii", prezentate la o şedinţă a Comitetului Executiv al C.C. al P.C.R., din 6 iulie 1971, i-a adus la disperare pe majoritatea intelectualilor. Cele 17 propuneri sau

„teze", aşa cum au fost ele popular denumite, au fost ridicate la statutul unei „mini-revoluţii culturale" de către majoritatea observatorilor. Deşi ascunse sub termenul de „umanism socialist", ele nu constituiau, de fapt, decât o reîntoarcere la metoda realismului socialist şi la o reafirmare a unei baze ideologice pentru literatură care, teoretic, de-abia fusese abandonată de către partid.

Aplicarea acestor propuneri trebuia supravegheată constant şi îndeaproape de către partid. Din fericire, totuşi, eficienţa aplicării lor în literatură a fost jalnică în comparaţie cu realizările realismului socialist din anii '50. Propunerile se refereau la „creşterea continuă a rolului conducător al partidului în toate domeniile activităţii politico-educative", cereau sublinierea „marilor realizări ale poporului român – constructor al socialismului", îmbunătăţirea „formelor de învăţământ politico-ideologic al membrilor şi cadrelor de partid", „un control mai riguros... pentru a evita publicarea operelor literare care nu sunt la nivelul cerinţelor activităţii politico-ideologice a partidului, a cărţilor care promovează idei şi concepţii dăunătoare intereselor construcţiei socialiste". În repertoriul teatrelor, operelor şi teatrelor de varietăţi trebuia să se pună accentul „pe promovarea producţiilor naţionale cu un caracter militant revoluţionar"[182].

---

[182] N. Ceauşescu, *Romania on the Way of Building up the Multilaterally Developed Socialist Society, Reports, Speeches, Articles, May 1971-February 1972*, vol. 6, *România pe drumul construirii societăţii socialiste multilateral dezvoltate. Rapoarte, discursuri, articole, mai 1971-febr. 1972*, ed. Meridiane, Bucureşti, 1972, p. 608.

Comunitatea artistică a fost siderată de aceste propuneri şi împinsă să formeze temporar un front unit împotriva lor. Veterani ai regimului s-au alăturat unor colegi ai lor mai tineri şi s-au unit în dezaprobarea lor mocnită, proorocind sfârşitul literaturii române.

Alţii, mai optimişti, sperau că va fi o simplă „strângere a şurubului", temporară, cum se întâmplase în multe rânduri. Situaţia s-a degradat însă continuu, Uniunea Scriitorilor devenind o baricadă opoziţionistă, unde până şi organizaţia de partid critica deschis puterea. Revistele din Capitală şi din provincie – mai ales „România literară", în jurul căreia s-au grupat o serie de scriitori valoroşi, cu rubrici săptămânale – practicau un nonconformism afişat, pe care ziarele şi revistele – mai ales cele tutelate de Securitate, ca „Săptămâna" şi „Luceafărul" – îl demascau mereu ca „trădare", „vânzare de ţară", „produs al agenturilor străine" (expresii ce urmau să fie reluate în anul 1990 de către aceiaşi Eugen Barbu, Corneliu Vadim Tudor, Mihai Ungheanu).

În 1980, ca urmare a reclamaţiei făcute la Ceauşescu de un grup de 22 scriitori care taxau Uniunea Scriitorilor drept anticomunistă, cenzura revistelor se înăspreşte, iar Comitetul de partid al scriitorilor este desfiinţat.

În iulie 1981, la ultimul congres liber al Uniunii Scriitorilor care s-a mai putut ţine, rezultatul votului secret a fost nesocotit, iar Constantin Dăscălescu însuşi (secretarul organizatoric al C.C. al P.C.R.) a impus brutal, din rândul membrilor Comitetului Central, un preşedinte obedient ca Dumitru Radu Popescu, ceea ce a dus la aneantizarea, practic, şi a acestei ultime instituţii a rezistenţei. P.C.R. a creat,

în schimb, din grupul de la „Săptămâna" şi „Luceafărul", un instrument de şantaj şi intimidare, care torpila nonconformismul real al scriitorilor cu slogane strident naţionaliste, încadrându-se treptat în cultul personalităţii lui Nicolae şi Elena Ceauşescu şi în ceea ce s-a numit festivalul naţional „Cântarea României".

În vara lui 1983, „tezele de la Mangalia", lansate de Nicolae Ceauşescu în faţa unei adunări de activişti de partid, desăvârşeau mini-revoluţia culturală începută cu doisprezece ani înainte şi punea punct oricărei speranţe de revenire la normal.

Totuşi, scriitorii n-au renunţat la obligaţia lor de a spune adevărul, reuşind uneori să ţină loc de istorici, sociologi, ziarişti şi devenind un fel de simboluri complice, care se ştia ce gândesc şi ce vor să spună, chiar când vorbeau în semitonuri. Simplul fapt că vorbeau normal, că pronunţau cuvântul „solidaritate" sau încercau să redefinească termeni falsificaţi ca „societate civilă" sau „conştiinţă naţională", era considerat de cenzură subversiv. Încăpăţânarea de a nu face compromisuri, de a nu participa la volumele de „Omagii" dăruite de partid celor doi Ceauşeşti era un fel de a se pune în afara legii, pe care scriitorii valoroşi şi-l asumau cu toate pericolele rezultate din aceasta.

Numai că acum o făceau individual, prin cărţi şi rubrici, riscând să fie interzişi în momentul când stilul lor parabolic, esopic, cu subînţelesuri, era decriptat de delatorii oficiali sau benevoli.

Aşa s-a întâmplat, de exemplu, cu Ana Blandiana în 1985, când patru poezii din revista „Amfiteatru" au fost decodate, iar poeta interzisă. Dar poeziile au continuat să circule, oral sau în copii, ţinute în portmoneu sau spuse la ureche, devenind un fel de samizdat.

La fel s-a întâmplat în august 1988, când Blandiana a fost reclamată pentru că a caricaturizat figura dictatorului. Atunci poezia cu „motanul Arpagic" a devenit şi ea notorie, dar poeta a fost interzisă definitiv, inclusiv cărţile ei din biblioteci şi cărţile aflate sub tipar în care era pomenit numele ei. Interdicţie, însoţită de urmărirea şi izolarea de rigoare, cu maşina filajului în faţa casei, corespondenţa şi telefonul tăiate, până la 22 decembrie 1989.

Ziariştii de la „România Liberă" au încercat, în aceeaşi perioadă, să facă un ziar ilegal, cu materiale dintr-o veche tipografie. Au fost prinşi şi închişi, în ianuarie 1989, Petre Mihai Băcanu fiind ţinut în arestul Securităţii până în 22 decembrie 1989, iar colegii săi primind, după o anchetă de câteva luni, domiciliu forţat în provincie.

În încercarea de a-i izola pe „disidenţi", între care numele lui Paul Goma era celebru, s-a recurs la intimidare. În decembrie 1971, o nouă lege privitoare la secretul de stat interzicea difuzarea sau publicarea în străinătate a oricărui material scris ce putea aduce prejudicii intereselor statului. Mai mult decât atât, legea interzicea cetăţenilor români să aibă orice contacte cu posturile de radio sau ziarele străine, a căror activitate era considerată ostilă României. E clar împotriva cui era îndreptată această nouă lege.

La începutul anilor '80, deveniseră din ce în ce mai evidente implicaţiile acestor „teze". Ele generaseră o nouă ideologie, pe care unii scriitori au folosit-o ca un bun prilej fie pentru a-şi reimpune o influenţă care pălea, cum e cazul lui Eugen Barbu, fie pentru a-şi crea o influenţă, cum e cazul lui Adrian Păunescu, care, spre deosebire de Eugen Babrbu, criticase iniţial aceste „teze".

Noua ideologie era protocronismul. Îmbrăţişarea protocronismului, ale cărui trăsături principale erau promovarea unei perspective naţionaliste asupra trecutului şi negarea influenţelor externe în cultura românească, a introdus un al treilea pol în conflictul dintre partid şi Uniunea Scriitorilor. Protocroniştii s-au aliat cu conducerea partidului pentru a avea un control asupra publicaţiilor şi cenzurii. După ce au fost excluşi prin Congresul scriitorilor din 1981, ei au lansat o campanie de represalii pentru a desfiinţa total Uniunea Scriitorilor[183].

Drept rezultat, fondurile Uniunii au fost parţial îngheţate şi a fost imposibil să se mai acorde membrilor acesteia împrumuturile de care aveau uneori nevoie pentru a supravieţui, atunci când nu aveau un venit din publicarea unei cărţi. Partidul a impus noi cerinţe la intrarea în Uniune, inclusiv aprobarea din partea unei organizaţii locale de partid.

După 1981 n-au mai fost permise conferinţele naţionale ale Uniunii Scriitorilor. Au fost admişi puţini membri noi, pe de o parte deoarece conducerea de partid insista să fie luaţi în considerare doar cei care au acreditări politice bune, dar şi, pe de altă parte, pentru că Biroul Uniunii a blocat luarea în considerare a celor doriţi de regim ca membri, de teamă ca nu cumva, în cele din urmă, aceştia să ocupe o poziţie preponderentă. Şedinţele secţiilor de proză şi poezie ale Uniunii au fost interzise, ca şi cele ale filialelor locale, rezultatul fiind paralizarea activităţii Uniunii, inclusiv întâlnirile cu cititorii (înainte, o adevărată instituţie) şi acordarea de premii literare. În aceste condiţii stricte, promovarea protocronismului a oferit o bază de

---

[183] M. Lovinescu, „Sub zodia tezelor din iunie". *Ethos,* vol. 1, Paris, 1973, pp. 186-187.

avansare şi de influenţă în cadrul lumii literare şi unii critici şi scriitori s-au grăbit să profite de împrejurare.

În acelaşi timp, puţinii scriitori dispuşi să vorbească împotriva impunerii de către partid a acestei ideologii culturale au fost depistaţi fără dificultate. Reîntoarcerea lui Breban în România în mai 1972 şi nepedepsirea sa erau o recompensă pentru conformitate.

În schimb, izolarea lui Ţepeneag a fost confirmată în mod oficial, când i s-a ridicat cetăţenia în 1975, în timp ce se afla în Franţa, pe motivul că ceruse azil politic acolo.

Goma, deşi demis în 1973 din comitetul redacţional al „României literare" şi exclus din partid a rămas pe o poziţie de sfidare şi a stânjenit şi mai mult regimul. În aprilie 1977 a fost arestat, după ce a făcut cunoscut public conţinutul unei scrisori adresată lui Pavel Kohout, iniţiatorul „Cartei 77" în Cehoslovacia, şi după ce a trimis două scrisori lui Ceauşescu în care denunţa Securitatea[184]. Eliberat la scurt timp după aceea, lui Goma i s-a permis să părăsească România, împreună cu soţia şi copilul său, la 29 noiembrie 1977.

Preşedinte al Republicii

Un alt semn al degenerării domniei lui Ceauşescu a fost hotărârea lui Ion Gheorghe Maurer de a se retrage, în 1974. Maurer era cel care, mai mult decât oricine, dădea stil şi clasă conducerii Partidului Comunist Român. Spre deosebire de Gheor-

---

[184] M. Shafir, *Who is Paul Goma?*, în „Index on Censorship", vol. 7, 1978, I, pp. 33-36.

ghiu-Dej şi de Ceauşescu, avea rădăcini etnice mixte şi provenea dintr-o familie de intelectuali[185].

Gheorghiu-Dej l-a preţuit pe Maurer pentru înţelepciunea, moderaţia şi obiectivitatea sa. A dovedit o deosebită îndemânare în configurarea noului curs al României în relaţiile ei cu Uniunea Sovietică la sfârşitul anilor '50 şi a fost tovarăşul cel mai de nădejde al lui Gheorghiu-Dej. Când acesta din urmă s-a îmbolnăvit grav, în martie 1965, Gheorghiu-Dej l-a însărcinat cu treburile de partid şi de stat. Ceauşescu a fost ales prim-secretar cu sprijinul lui Maurer, dar, când Ceauşescu a început să manifeste tendinţe despotice, iar poziţia lui Maurer şi a altora a căpătat un caracter mai mult decorativ, Maurer, invocând leziunile suferite într-un accident de automobil, a demisionat din funcţia de prim-ministru în martie 1974.

Demisia lui şi alegerea lui Ceauşescu în nou creata funcţie de preşedinte al Republicii, la 28 martie 1974, au dat o lovitură zdrobitoare tuturor celor care şi-au dorit să-l ţină în frâu pe conducătorul de partid.

---

185 Maurer s-a născut în 1902, dintr-un tată sas şi o mamă de origine franceză. După ce a absolvit Facultatea de Drept, a fost adesea apărătorul comuniştilor în procese şi s-a înscris în partid în 1936. În timpul războiului, după ce a fost internat în lagăr în cursul anului 1943, a fost în contact cu Gheorghiu-Dej la Târgu Jiu şi a acţionat ca verigă de legătură între acesta şi ceilalţi membri de partid care scăpaseră de internare. Între 1944 şi 1947, Maurer a deţinut funcţii de răspundere în Ministerul Transporturilor şi Ministerul Economiei Naţionale. A stat în umbră până în 1957, când Gheorghiu-Dej l-a numit ministru de Externe, iar în anul următor a devenit nominal şeful statului, în calitate de preşedinte al Mării Adunări Naţionale. În 1960, a fost promovat în Biroul Politic, iar în 1961 a devenit prim-ministru.

Declinul economic

Motivul principal al deziluziei românilor în ceea ce-l privea pe Ceauşescu a fost eşecul din domeniul economic. Într-o oarecare măsură, acesta a devenit o victimă a realizărilor economice ale regimului din anii '60. Speranţele într-un viitor economic din ce în ce mai luminos au fost sporite de existenţa unei cantităţi din ce în ce mai mare de bunuri de larg consum la sfârşitul anilor '60, dar când reducerile au ajuns un lucru la ordinea zilei, în anii '70 şi '80, aceste speranţe au fost violent zdruncinate. În lumina admiraţiei lui Ceauşescu pentru Stalin, nu este surprinzător faptul că politica economică a fost caracterizată de obsesia pentru industrializare şi opoziţia totală de orice formă de proprietate privată[186]. În consecinţă, Ceauşescu a fost cu atât mai iritat de faptul că promotorul reformelor economice în blocul răsăritean, în 1985, avea să fie noul lider sovietic, Mihail Gorbaciov, şi, ca atare, la şedinţa Comitetului Central din noiembrie 1985[187], şi-a exprimat opoziţia implacabilă faţă de schimbare.

Această fosilizare ideologică nu însemna că Ceauşescu a lăsat economia neatinsă. De fapt, lucrurile au stat exact invers. A intervenit în mod constant în probleme economice şi, tipic pentru

---

[186] Într-un interviu publicat în revista „Newsweek", dat cu patru luni înainte de moartea sa. Ceauşescu şi-a manifestat admiraţia pentru Stalin: „În douăzeci de ani, Stalin a ridicat Rusia de la statutul de ţară nedezvoltată la acela de a doua putere a lumii. A câştigat un război. A construit rachete nucleare. A făcut totul ceea ce putea face o persoană în funcţia sa" (citat din Mark Almond, *The Rise and fall of Nicolae and Elena Ceauşescu,* Londra, Chapmans, 1992, p. 67).

[187] „Scânteia" din 21 noiembrie 1985.

preocupările sale, a continuat „vizitele de lucru" în întreprinderi, unde dădea „indicaţii preţioase". Aceste indicaţii erau consemnate de către activiştii de partid într-un ritual hilar al notiţelor; ele erau aplicate conştiincios, în măsura în care era posibil, dar asta ducea la ajustări continue ale politicii şi practicii economice, care-i năuceau pe conducătorii de întreprinderi şi pe muncitori, având un efect opus celui dorit şi sfârşind prin ineficienţă.

Ceauşescu şi-a întors privirea către Occident pentru împrumuturi, dar solvabilitatea ţării fusese evaluată pe baza unor estimări supraoptimiste cu privire la capacitatea ei de a plăti datoriile prin exporturi, întrucât acestea s-au dovedit a fi de slabă calitate. Nu numai că exporturile nu au reuşit să asigure venitul anticipat, dar industria grea a devenit o din ce în ce mai mare consumatoare de energie datorită conducerii ineficiente a uzinelor. La mijlocul anilor '70, Ceauşescu a extins capacitatea României de rafinare a petrolului peste producţia internă de petrol, din 1976 fiind nevoie să se importe ţiţei. Când preţul petrolului a crescut pe piaţa internaţională, în 1978, România a fost prinsă pe picior greşit şi s-a confruntat cu un deficit major. Această problemă a fost agravată de revoluţia din Iran, principalul furnizor de petrol al României, care a stopat livrările.

Natura a fost şi ea împotriva regimului. Cutremurul catastrofal din 1977 şi inundaţiile din 1980 şi 1981 au dat o lovitură producţiei industriale şi au avut drept efect reducerea exporturilor de alimente, către care se îndrepta acum privirea lui Ceauşescu pentru a plăti datoria externă acumulată prin industrializare. La sfârşitul anului 1981 datoria externă a ţării se ridica la 10,2 miliarde de dolari (în 1977, era de numai 3,6 miliarde de dolari), iar Ceauşescu a cerut o reeşalonare.

La recomandarea Fondului Monetar Internațional, au fost reduse importurile și au crescut exporturile, mai ales de mașini, echipamente și produse petroliere. Implicațiile acestor reduceri ale importurilor nu au fost suficient luate în considerație de către analiștii străini la vremea aceea. În 1981, România era deja un importator de alimente din Occident. Importurile de alimente din Occident totalizau în acel an 644 milioane de dolari, iar exporturile în aceeași direcție se ridicau la 158 de milioane de dolari[188]. În același an, potrivit statisticilor sovietice, România a exportat 106.000 tone de carne congelată în Uniunea Sovietică. Faptul că a redus importurile de alimente și a continuat să exporte carne în Uniunea Sovietică l-a obligat pe Ceaușescu să introducă raționalizarea cărnii.

Mai important încă, faptul că era obligat să accepte condițiile băncilor occidentale a constituit o grea lovitură dată mândriei exacerbate a conducătorului român. A urmat o izolare politică, care l-a făcut mai puțin dependent de sprijinul guvernelor străine, care ar fi putut să exercite o oarecare influență pentru a-l convinge să-și modereze politica față de popor. El a declarat în mod sfidător, în decembrie 1982, că va plăti datoria externă până în 1990 și, pentru a realiza acest lucru, a introdus o serie de măsuri de austeritate fără egal chiar și în istoria neagră a regimurilor comuniste est-europene. La începutul anului 1982 a fost introdusă în unele orașe de provincie raționalizarea pâinii, a făinii, a zahărului și a laptelui, iar în 1983 raționalizarea s-a extins aproape în întreaga țară, cu excepția Capi-

---

[188] A.H. Smith, „The Romanian Enterprise”, *Industrial Reform in Socialist Countries*, I. Jeffries (ed.), Londra, Edward Elgar, 1992, p. 204.

talei. Raţiile lunare personale au fost reduse progresiv până într-atât încât, în preajma revoluţiei din 1989, în unele regiuni ale ţării ajunseseră la un kilogram de făină, un pachet de margarină de 500 grame şi cinci ouă. În acelaşi timp, industria grea a fost chemată, la rândul ei, să contribuie la această cursă a exporturilor, dar, întrucât nevoile ei de energie depăşeau capacitatea ţării, în 1981 s-au introdus măsuri drastice de economisire a energiei, care prevedeau o raţie lunară de benzină de 30 de litri pentru proprietarii de automobile. Alte restricţii stipulau o temperatură maximă de 14° în birouri şi o limitare a alimentării cu apă caldă (în mod obişnuit, o zi pe săptămână în apartamente). În iarna 1983, aceste restricţii au fost sporite, ducând la întreruperea alimentării cu electricitate în principalele oraşe şi la reducerea presiunii gazelor în timpul zilei, astfel că nu se putea găti decât noaptea. În timpul iernii grele 1984/1985 – potrivit unor surse din spitalele Capitalei – s-a aflat că muriseră peste 30 de copii, din cauza întreruperilor neanunţate de curent ce au afectat incubatoarele.

Minorităţile naţionale

Acordul de la Helsinki din 1975 a deschis uşa către examinarea internaţională a evenimentelor interne din România. Acordul a marcat o cotitură prin importanţa dată de comunitatea internaţională respectării drepturilor omului şi, prin extensie, drepturilor minorităţilor.

Respectarea acestor drepturi a devenit o preocupare legitimă a comunităţii internaţionale şi, în practică, a condiţionat creditele şi comerţul de performanţele unei ţări în acest domeniu. „Palma-

resul" României în privinţa drepturilor omului a fost de-a lungul întregului regim comunist unul dintre cele mai rele din blocul socialist. Deşi regimul ratificase sau semnase un număr de instrumente internaţionale garantând drepturile individuale şi ale minorităţilor naţionale, respectarea lor s-a dovedit arbitrară.

Tratamentul aplicat de regim minorităţilor maghiară şi germană din Transilvania şi din Banat era acum adus la lumină, iar guvernele care doreau să ridice problema erau încurajate de Acordul de la Helsinki.

În timp ce autorităţile vest-germane aveau grijă să nu prejudicieze emigrarea germanilor din România, guvernul ungar nu era legat de astfel de considerente. Într-adevăr, acesta din urmă era conştient de presiunea pe care o putea exercita asupra Bucureştiului prin exploatarea oricărei publicităţi nefavorabile unui stat a cărui politică externă autonomă depindea în parte de aprobarea Occidentului. Au fost şi alţi factori care au făcut ca problema minorităţilor să fie o chestiune delicată şi au agravat relaţiile dintre Ungaria şi România. Unul dintre aceşti factori a fost inegalitatea dintre nivelele de trai ale celor două ţări. Reforma economică şi subsidiile sovietice au dat posibilitate guvernului ungar să asigure cetăţenilor ţării o mai mare prosperitate şi o calitate a vieţii care o depăşea pe cea din România, provocând, în acelaşi timp, admiraţie în rândurile minorităţii maghiare şi invidie printre unii români. La nivelul oamenilor de rând, priveliştea ungurilor care aduceau în România, rudelor lor din Transilvania, bunuri care nu se găseau aici era comentată adesea cu resentimente în convorbirile cu străinii care vizitau această provincie.

Acordul de la Helsinki a oferit minorităţii maghiare posibilitatea de a da frâu liber furiei, până

atunci reţinute, faţă de ceea ce considera a fi o politică discriminatorie. A făcut acest lucru în publicaţii de tip „samizdat" realizate ilegal în România, care au sporit volumul de informaţii în legătură cu situaţia minorităţii maghiare şi, în consecinţă, a forţat Bucureştiul să-şi justifice politica. Maghiarii din Transilvania au început să vorbească cu glas tare despre modul în care erau trataţi; în acelaşi timp, un număr mic de intelectuali români, precum Paul Goma, adresau regimului propriile lor critici cu caracter general. În primăvara anului 1977, au început să se facă auzite o serie de proteste din partea maghiarilor din Transilvania. Un caz particular a fost cel al lui János Török, un textilist din Cluj, care s-a plâns în mod public, în martie 1975, în legătură cu procesul de preselectare a candidaţilor pentru Marea Adunare Naţională, care, potrivit declaraţiilor sale, nu reprezentau interesele muncitorilor din fabrici, în special cele ale minorităţii maghiare. A fost reţinut în timp ce vorbea, bătut zdravăn de ofiţerii de securitate şi apoi internat la spitalul psihiatric „Dr. Petru Groza", unde i s-au injectat mari doze de droguri. A fost eliberat în 1978, dar i s-a cerut să se prezinte periodic la control[189].

Majoritatea maghiarilor arestaţi pentru proteste împotriva regimului au fost mânaţi de resentimente de eroziunea prevederii referitoare la învăţământul în limba maternă. Unii chiar au murit în condiţii misterioase.

Lajos Kuthy, un învăţător maghiar din Braşov, a fost găsit în 1976 împuşcat mortal într-o pădure din

---

[189] *Romania, Forced Labour, Psychiatric Repression of Dissent. Persecution of Religious Believers, Ethnic Discrimination and Persecution. Law and the Suppression of Human Rights,* New York, Amnesty International USA, 1978, p. 40.

apropierea oraşului. Înaintea morţii sale, adunase semnături pe o petiţie în care solicita înfiinţarea unor clase cu predare în limba maghiară în regiunea Braşov. Jenő Szikzai, alt învăţător din Braşov, a fost ridicat de Securitatea în primăvara anului 1977 şi acuzat de faptul că încerca să-i convingă pe maghiari să-şi trimită copiii la secţiile maghiare şi nu la cele româneşti. A fost bătut în timpul interogatoriilor şi după eliberare s-a sinucis.

Problema învăţământului a dominat memoriile elaborate în 1977 de doi maghiari din Transilvania, György Lázár (un pseudonim) şi Lajos Takács[190]. Memoriul lui Takács a fost de departe cel mai semnificativ. În afară de faptul că autorul acestuia a avut curajul să nu se ascundă în spatele unui pseudonim, funcţiile înalte pe care Takács le deţinuse în Partidul Comunist Român au dat protestului său o pondere şi credibilitate deosebite. Ca fost rector al Universităţii „Bolyai" din Cluj, instrument al regimului, care a forţat unificarea acestei universităţi, în 1959, cu Universitatea „Babeş" şi ca vicepreşedinte al Consiliului Oamenilor Muncii de Naţionalitate maghiară în momentul elaborării memoriului, Takács era bine plasat pentru a furniza date sigure în legătură cu eroziunea predării în limba maghiară şi pentru a face comentarii în legătură cu eficienţa Consiliului.

Referitor la măsurile din învăţământ, Takács a afirmat că unirea secţiilor română şi maghiară într-o

---

[190] Existenţa textului lui Lazăr a fost dezvăluită pentru întâia oară la 17 aprilie 1977, în „Sunday Times". În cele şaizeci de pagini se istorisea experienţa minorităţii maghiare în România comunistă şi se enumerau măsurile considerate de către autor a fi deosebit de discriminatorii.

singură şcoală dusese la o reducere gradată a numărului de şcoli cu predare în limba maghiară. El a subliniat că maghiarii aveau mai puţine posibilităţi de a-şi continua educaţia în limba maternă şi cita în acest sens cifrele pentru anul de învăţământ 1976/1977, care arătau că, din 345.738 elevi de liceu, 15.591 urmau licee tehnice, în care materiile erau predate exclusiv în limba română.

Poziţia lui Ceauşescu în legătură cu aceste probleme reieşea clar din cuvântările sale. În iunie 1973, a declarat că „nu putem înfiinţa institute speciale de fizică, chimie sau de alte specialităţi pentru tinerii care nu ştiu limba română"[191]. Din punctul de vedere românesc, exista o raţiune în cuvintele lui Ceauşescu, întrucât crearea unei discriminări pozitive în favoarea maghiarilor, fie ea în învăţământ, fie în politica de ocupare a forţei de muncă, era un lux pe care un stat în curs de dezvoltare nu şi-l putea permite. Totuşi, maghiarii din Transilvania ar fi putut susţine că, în anii '50, se bucuraseră de o astfel de discriminare pozitivă, când dezvoltarea economică a ţării era mai puţin avansată. Toate acestea i-au făcut pe maghiari să privească cu suspiciune politica de egalizare prin modernizare. Investiţiile sporite în judeţele cu populaţie preponderent maghiară, pentru a nivela dezvoltarea, erau considerate de ei drept un mijloc mascat de subţiere a concentraţiei de populaţie maghiară şi de promovare a asimilării.

Asimilarea era încurajată pe trei căi: în primul rând, prin migrarea românilor în Transilvania şi miş-

---

[191] Citat din M.E. Fischer, *op. cit.*, p. 245.

carea din această provincie a maghiarilor şi germanilor (cei din urmă prin emigrare); în al doilea rând, prin micşorarea numărului şcolilor cu predare în limba minorităţilor, în cazul acestora stabilindu-se drept criteriu de funcţionare un număr minim de elevi; în al treilea rând, prin promovarea folosirii limbii române ca limbă a majorităţii, esenţială pentru mobilitatea socială, chiar şi pentru minorităţi. Nu există aproape nici un dubiu că egalizarea a generat asimilare; problema se pune însă dacă politica de egalizare fusese menită să producă asimilare. Sprijinitorii politicii lui Ceauşescu răspundeau „nu", iar membrii minorităţii maghiare spuneau „da". Migraţia românilor către oraşe, inclusiv cele din Transilvania, a coincis cu dezvoltarea urbană, întrucât, până la aplicarea planului de dezvoltare a României, majoritatea românilor locuiau în zonele rurale, în timp ce maghiarii, germanii şi evreii locuiau în proporţie mai mare în oraşe. Pe de-o parte, emigrarea germanilor şi evreilor redusese caracterul cosmopolit al oraşelor transilvănene, eliberând proprietăţi ce urmau să fie ocupate de români şi, pe de altă parte, strategia regimului de dezvoltare a industriei pe întreg teritoriul ţării şi de stimulare a urbanizării asigurase o migraţie a populaţiei rurale către oraşe. Potrivit unui raport favorabil Bucureştilor, „întrucât maghiarii formează mai puţin de 8 la sută din populaţia României, este inevitabil ca raportul dintre maghiari şi români în aceste oraşe să continue să se micşoreze"[192]. Necesităţile economice, şi nu afilie-

---

[192] Citat din M. Shafir, *op. cit.*, pp. 162-163. Unul dintre efectele economiilor draconice impuse de către Ceauşescu s-a manifestat, supremă ironie, în statutul limbii maghiare în România. Am

rea etnică, susţineau apărătorii regimului, determinau repartiţia muncii.

Opoziţia deschisă

Greva minerilor din 1977 din Valea Jiului a fost cea mai importantă sfidare lansată de un grup de muncitori puterii comuniste din România de la potopul de proteste din Bucureşti, Iaşi şi Cluj, prilejuit de revolta ungară din 1956. Prima relatare a unui martor ocular despre grevă aparţine lui Istvan Hosszu, un miner din Valea Jiului, care a părăsit România în 1986, şi a fost difuzată într-un interviu acordat postului de radio „Europa Liberă" la 17 iulie 1986[193].

Scânteia grevei a constituit-o legea din iulie 1977 care desfiinţa pensiile de invaliditate pentru mineri şi ridica vârsta de pensionare de la 50 la 55 de ani. În semn de protest faţă de această hotărâre, minerii de la Lupeni au hotărât să intre în grevă, iar Hosszu, care lucra într-o mină învecinată, a hotărât să vadă cu ochii lui ce se întâmplă la Lupeni. A sosit la 1 august şi a găsit cam 35.000 de mineri înghesuiţi în subteranele minei, încercând să audă ce

---

descoperit că din cauza reducerii programelor TV la două ore pe seară, în 1988, copiii români din Transilvania de vest apelau la televiziunea ungară pentru a se distra şi în felul acesta învăţau limba. Îi revine astfel lui Ceauşescu meritul de a fi luat o măsură al cărei rezultat direct a fost facilitarea răspândirii limbii maghiare printre copiii români.

193 Aceasta rămâne o relatare mai detaliată decât cea furnizată într-un scurt interviu dat după revoluţie de unul dintre conducătorii grevei, Constantin (Costică) Dobre, cotidianului „România liberă" din 13 ianuarie 1990.

spuneau Ioan (cunoscut şi drept Constantin) Dobre, şef de brigadă la mina Paroşeni, G. Jurcă, inginer la mina Lupeni, şi o femeie (al cărei nume Hosszu nu şi-l amintea), care era şefa tineretului comunist din Lupeni. Potrivit lui Hosszu, aceste trei persoane încercau să calmeze spiritele minerilor, care cereau o întâlnire cu Ceauşescu. Mulţimea începuse să scandeze „Lupeni 29!", „Lupeni 29!", o referire la greva minerilor din 1929 de la Lupeni, ce fusese folosită de propaganda comunistă ca simbol al luptei muncitoreşti împotriva capitalismului. Nu era nici urmă de director de mină sau de Securitate şi acest lucru l-a făcut pe Hosszu să creadă că era o mişcare tactică deliberată a autorităţilor ca să preîntâmpine agravarea situaţiei. Dobre şi Jurcă au căzut de acord ca cel dintâi, fiind miner – şi, ca atare, mai aproape de ortacii săi (Jurcă era inginer) – să alcătuiască o listă a cererilor minerilor pe care s-o prezinte la o adunare de masă la mina Lupeni. Se cerea reducerea zilei de muncă de la 8 la 6 ore, revenirea la vârsta de pensionare de 50 de ani, o reevaluare a criteriilor de concediu de boală, locuri de muncă pentru soţiile şi fiicele minerilor, recrutarea unui personal medical competent, care să lucreze în mine, şi prezentarea obiectivă a grevei de către mijloacele de informare în masă[194]. Dobre a prezentat aceste revendicări la adunarea de masă de la 3 august, unde au fost aprobate în unanimitate.

Ceauşescu – care se afla în concediu la Neptun – a delegat imediat o comisie guvernamentală care să se ocupe de criză şi s-a decis ca Ilie Verdeţ, membru al Comitetului Politic Executiv, care răspundea de

---

[194] *La grève des mineurs roumains en 1977. Un témoignage,* în „L 'Autre Europe", 11-12, 1986, p. 156.

economie, Constantin Băbălău, ministrul Minelor, Clement negruţ, primarul oraşului Petroşani, şi Ghinea, primarul oraşului Lupeni, să fie trimişi să discute cu minerii. Aceştia intenţionau, fără îndoială, să-i convingă pe mineri să înceteze greva, dar nu li s-a dat prilejul să procedeze în acest fel. Au fost înghesuiţi de mineri, şi chiar loviţi, când au încercat să-şi croiască drum spre biroul directorului minei. Lui Verdeţ i s-a spus că minerii nu aveau încredere în el, dat fiind că înşelase Comitetul Central cu privire la adevărata situaţie din Valea Jiului, şi i s-a indicat să-l contacteze pe Ceauşescu, cerând ca secretarul general să vină la Lupeni să discute direct cu minerii plângerile acestora. În acest scop, Dobre, Jurcă şi femeia anonimă de la U.T.C. au hotărât să-l transfere pe Verdeţ la Palatul Culturii din Lupeni, de unde-l putea chema pe Ceauşescu pe o linie telefonică specială. Acolo, sub supravegherea unui grup de mineri, Verdeţ a repetat cuvintele care i-au fost dictate: „Veniţi imediat, vă rog, situaţia este gravă!". Pentru a preîntâmpina transmiterea oricăror alte detalii şi pentru a-l face pe Ceauşescu să înţeleagă că Verdeţ era efectiv sechestrat, unul dintre mineri din escortă a trântit telefonul în furcă.

Ceauşescu a sosit în aceeaşi zi cu un convoi de maşini negre, care au încercat să forţeze trecerea prin masele de mineri. Nu au reuşit, iar Ceauşescu a fost nevoit să se dea jos din maşină, pentru a-şi croi drum către biroul directorului minei, în timp ce minerii scandau lozinci („Ceauşescu şi minerii!", „Ceauşescu şi poporul!"), pe care Dobre îi convinsese în prealabil să le rostească în semn de încredere în conducătorul partidului. Potrivit lui Hoszu, Ceauşescu a fost total luat prin surprindere la vederea unui număr atât de mare de protestatari. Ochii-i fugeau de la dreapta la stânga şi era clar zguduit de scena văzută. Dobre a întrebat mulţimea

dacă să lase mai întâi pe secretarul general să vorbească sau dacă trebuie să se facă mai întâi cunoscută lipsa plângerilor lor. Minerii au optat pentru cea de a doua variantă, iar revendicările au fost citite în prezenţa greviştilor.

Ceauşescu a luat atunci microfonul din mâinile lui Dobre şi a declarat cu o voce tremurătoare: „Tovarăşi! Nu aceasta este calea... Aceasta este o ruşine pentru întreaga naţiune... O ruşine! Am luat notă de plângerile voastre." A început direct cu cererea de scurtare a zilei de muncă. În încercarea de a distorsiona raţiunea care a stat la baza hotărârii de a o mări, Ceauşescu a pretins că, de fapt, conducerea partidului hotărâse să reducă orele de muncă, dar această decizie s-a ciocnit de opoziţia minerilor. Această insultă la adresa inteligenţei minerilor a provocat replica: „Nu noi! Bandiţilor! Hoţilor!". Ceauşescu a propus atunci ca scurtarea programului de lucru să se introducă treptat la minele din Lupeni şi apoi şi la alte mine. Această propunere a fost întâmpinată cu lozinca: "Şase ore pe zi de mâine". Ceauşescu s-a înfuriat, vizibil surprins de cutezanţa oamenilor, care îndrăzneau să-şi exprime punctul de vedere în prezenţa sa. A coborât la nivelul ameninţărilor: „Dacă nu vă întoarceţi înapoi la muncă, vom fi nevoiţi să nu ne mai purtăm cu voi cu mănuşi!". Aceste ameninţări au fost întâmpinate cu huiduieli prelungite şi cu strigăte de „Jos Ceauşescu!". Atmosfera s-a mai liniştit doar după ce Dobre a apelat la calm şi le-a cerut minerilor să-l lase pe secretarul general să termine ce avea de spus. Ceauşescu a folosit prilejul pentru a vorbi pe o notă mai conciliantă, acceptând o reducere a zilei de muncă la şase ore în întreaga Vale a Jiului şi fiind de acord să construiască fabrici care să dea de muncă familiilor minerilor. A promis că nu vor fi luate măsuri de represalii împotriva celor care

organizează greva şi că toţi cei care se făcuseră vinovaţi de nemulţumirea minerilor vor fi traşi la răspundere. După ce s-au făcut aceste promisiuni, minerii s-au dispersat şi unii chiar s-au reîntors la muncă în schimbul de noapte. Dar a doua zi, 4 august, în ciuda promisiunilor lui Ceauşescu, Valea Jiului a fost declarată „zonă închisă", a fost trimisă armata, iar Securitatea a început reprimările. A fost deschisă o anchetă pentru a se afla cine era la originea grevei, iar în lunile următoare câteva sute de mineri au fost trimişi în alte zone miniere, în timp ce unii, se spune, ar fi fost trimişi în lagăre, la Canalul Dunăre-Marea Neagră.

Faptul că mijloacele de informare în masă româneşti nu au relatat despre greva din Valea Jiului dovedea suprema obedienţă a presei, ca unealtă manipulată de regim, şi ilustra tactica interdicţiei totale în materie de difuzare folosită de autorităţi în întreaga perioadă postbelică, pentru a bloca ajungerea unor informaţii potenţial dăunătoare până la populaţie. Accesul la informaţie este esenţial individului pentru a se apăra împotriva autorităţii, după cum manipularea este importantă pentru guvernanţii care caută să se protejeze. Acest control al mijloacelor de informare şi „igienizarea ştirilor" s-au dovedit foarte eficiente în limitarea protestului şi în inducerea unui simţământ de izolare şi de dezamăgire printre protestatari, jucând în acelaşi timp un rol de automulţumire: dacă nu se relata nici o opoziţie faţă de regim, atunci majoritatea opiniei publice nu numai că presupunea că nu a existat aşa ceva, dar, pornind de la această presupunere, punea sub semnul întrebării însuşi rostul exprimării opoziţiei.

În ciuda acestei atitudini negative, s-au înregistrat încercări curajoase, deşi spasmodice, ale unor grupuri de muncitori manuali de a înfrunta

autoritățile. În ianuarie 1979, un grup de cincisprezece muncitori de la șantierele navale Turnu Severin l-au contactat pe Ionel Cană, medic generalist, care lucrase în județul Olt printre muncitori și se mutase de curând în București. Doctorul Cană își câștigase reputația de a ajuta muncitorii să întocmească petiții în care se plângeau de condițiile de muncă și a căzut de acord cu propunerea celor care l-au contactat de data aceasta, să înființeze Sindicatul Liber al Oamenilor Muncii din România. Declarația de constituire a fost difuzată la Radio Europa Liberă, la 4 martie 1979, de către Noël Bernard, directorul secției române a acestui post de radio, iar sindicatul a atras peste 2.400 de semnături de sprijin din partea unor muncitori din orașe ca Ploiești și Constanța și a unor muncitori maghiari din Târgu Mureș și Timișoara. Preotul ortodox opozant Gheorghe Calciu s-a oferit să le fie sfetnic spiritual. Grupul a difuzat un manifest cerând legalizarea sindicatelor neoficiale și respectarea dreptului de liberă asociere. În luna aprilie, într-o scrisoare deschisă către Nicolae Ceaușescu, sindicatul protesta împotriva arestărilor membrilor săi, printre care se numărau Cană și un economist, Gheorghe Brașoveanu, internat într-un spital de psihiatrie în luna martie. Succesorul lui Cană la conducerea sindicatului, Nicolae Dascălu, a fost condamnat în iunie la 18 luni închisoare sub pretextul că ar fi transmis secrete de stat organizației Amnesty International.

Greutățile economice crescânde impuse de Ceaușescu au provocat mai multe greve la începutul anilor '80. Minerii din șapte mine metalifere din regiunea Maramureș, din nordul Transilvaniei, au declanșat o grevă în septembrie 1983, în semn de protest față de micșorările de salarii introduse de noua lege a salarizării. Securitatea a fost trimisă să

spargă greva. Ca urmare a reducerii raţiei zilnice de pâine la 40 la sută pentru nerealizarea normei, muncitorii români şi maghiari au făcut grevă în noiembrie 1986 la Fabrica de maşini grele şi la Fabrica de frigidere din Cluj, precum şi la fabrica de sticlă din Turda. În Cluj circulau fluturaşi cerând în ambele limbi „carne şi pâine" şi „lapte pentru copiii noştri", demonstrând astfel solidaritate interetnică. Oficialităţile de partid au trimis în grabă alimente în fabrici şi au promis că vor rezolva plângerile muncitorilor, după care greviştii s-au întors la muncă. La fel ca şi în Valea Jiului, în 1977, Securitatea a pornit o anchetă cu privire la organizarea grevei şi câţiva muncitori au fost mutaţi în alte zone. În decurs de trei luni, tulburările se întinseseră în răsăritul ţării, cuprinzând, pentru prima oară după mai multe decenii, atât muncitori, cât şi studenţi. Din nou, scânteia care a dat naştere acestor tulburări a reprezentat-o reducerile de salarii impuse pentru nerealizarea normelor de producţie şi problemele de aprovizionare cu alimente. La 16 februarie 1987, circa 1.000 de angajaţi de la Atelierele de material rulant „Nicolina" din Iaşi s-au îndreptat în marş către sediul partidului, protestând împotriva reducerilor de salarii. Cererile lor au fost rapid satisfăcute. A doua zi, în ceea ce se pare că a fost o acţiune spontană, mai multe mii de studenţi de la Universitate şi de la Politehnică au mărşăluit în centrul oraşului în semn de protest faţă de oprirea curentului electric şi a căldurii în căminele studenţeşti, scandând: „Vrem apă să ne spălăm şi lumină să-nvăţăm!". Autorităţile au cedat şi, de data aceasta, nu s-a luat nici o măsură represivă împotriva studenţilor. La Atelierele „Nicolina", totuşi, 150 de persoane dintre greviştii de bază au fost concediaţi, după obişnuita „anchetă" condusă de Securitate.

În spatele acestei serii de proteste împotriva politicii economice a lui Ceauşescu se afla introducerea unor măsuri draconice, menite să reducă consumul de alimente şi de energie, precum şi reducerile de salarii. În loc să ţină seama de semnalele pe care le reprezentau aceste tulburări din ce în ce mai numeroase, Ceauşescu s-a avântat orbeşte înainte, cu aceleaşi măsuri, indiferent – se pare – la consecinţele acestora. Cupa privaţiunilor se umpluse şi un semn în acest sens a apărut la 15 noiembrie 1987, la Braşov, al doilea mare centru industrial al ţării.

Tulburările au început doar la cinci zile după aplicarea decretului lui Ceauşescu de reducere cu 30 la sută a cotelor de încălzire pentru consumatorii casnici şi de instituire a unor amenzi pentru depăşirea cotelor. Adăugându-se reducerilor de salarii, aplicate a doua lună consecutiv, pentru nerealizarea sarcinilor de producţie (ele *nu puteau fi* realizate, lipsind comenzile, întrucât piaţa internă stagna, iar exporturile scăzuseră), lipsei cronice de alimente, în special de cartofi, hrană de bază a locuitorilor Braşovului, restricţiile în privinţa încălzirii au fost ultima picătură. Câteva sute de muncitori de la „Steagul Roşu" (22.000 de angajaţi) au ieşit din schimbul de noapte şi s-au adunat, aparent ca să voteze (în acea zi având loc alegeri locale la nivelul întregii ţări). Au pornit în marş de la uzină, cam pe la 9 dimineaţa, în direcţia sediului judeţean al partidului, aflat în centrul oraşului, cântând imnul revoluţiei de la 1848 „*Deşteaptă-te române*!" şi scandând „*Jos dictatura*!" şi „*Vrem pâine*!". Li s-au alăturat muncitorii de la Uzina „Tractorul" din Braşov (25.000 angajaţi), precum şi mulţi alţi locuitori, întâlniţi în drumul către centrul oraşului. Ajunşi în faţa sediului, au forţat intrarea şi au devastat clădirea, aruncând în stradă dosare, cărţi, portrete ale condu-

cătoriior, alimente de la cantina bine aprovizionată a activiştilor. După tulburări, au fost făcute arestări şi 62 dintre protestatari au fost strămutaţi cu serviciul în alte oraşe, mai ales din Moldova[195].

Disidenţa

Faptul că acest protest a avut loc într-un mare centru industrial, a cărui producţie de camioane şi de tractoare era în mare parte destinată exportului şi ai cărui muncitori fuseseră înainte printre cei mai bine plătiţi din România, arăta cât de adâncă ajunsese nemulţumirea faţă de politica lui Ceauşescu, mai ales după 1982, anul declanşării campaniei de austeritate în vederea achitării datoriilor externe. Acest lucru a fost subliniat nu numai de către Doina Cornea, o disidentă de frunte, dar şi de către un fost membru marcant al Partidului Comunist Român. Mihai Botez, un matematician, cândva consilier economic, un critic de vază al lui Ceauşescu, a dat o declaraţie, subliniind că protestele indicau „respingerea strategiilor economice şi politice ale conducerii" şi constituiau „un avertisment sever adresat de către clasa muncitoare conducătorilor". Botez a atras atenţia că „o represiune ar fi cea mai costisitoare opţiune, cu implicaţii dezastruoase pentru ţară"[196].

Şi mai semnificativă, şi fără precedent, a fost intervenţia lui Silviu Brucan, fost redactor şef

---

[195] O listă cu 74 nume de muncitori eliberaţi după revoluţia din 1989 a apărut în „România Liberă" din 9 ianuarie 1990.

[196] Vladimir Socor, *The Workers Protest in Braşov: Assessment and Aftermath,* Romania Background Report/231, „Radio Free Europe Research", 4 decembrie 1987, p. 3.

adjunct al cotidianului partidului „Scînteia" în anii 1944-1956 şi ambasador al României în Statele Unite (1956-1959) şi la Naţiunile Unite (1959-1962). În seara zilei de 26 noiembrie 1987, acesta a invitat acasă la el doi ziarişti occidentali şi le-a înmânat o declaraţie destinată corespondenţilor occidentali din Bucureşti, punând în discuţie autoritatea partidului şi alertându-l pe Ceauşescu cu privire la faptul că s-a deschis „o perioadă de criză în relaţiile dintre Partidul Comunist Român şi clasa muncitoare". După ridicarea nivelului de trai din anii '60 şi '70, „situaţia muncitorilor s-a deteriorat, iar explozia de la Braşov este un semn că s-a umplut paharul furiei şi că clasa muncitoare nu mai este pregătită să fie tratată ca un slujitor ascultător". El a atras atenţia că „represiunea poate fi urmată de o izolare totală, de data aceasta nu numai din partea Apusului, ci şi a Răsăritului"[197]. Extrase din declaraţia lui Brucan au fost difuzate a doua zi seara la B.B.C., iar textul românesc a fost transmis în întregime de serviciul român al B.B.C., de Radio „Europa Liberă" şi de „Vocea Americii", dând posibilitatea unor milioane de români să audă pentru prima oară un avertisment dat lui Ceauşescu de către o personalitate importantă a partidului.

Faptul că Ceauşescu a fost zguduit de tulburările de la Braşov s-a putut vedea din hotărârea sa de a amâna cu o săptămână Conferinţa naţională a partidului şi din aceea de a nu participa la informarea pe care Mihail Gorbaciov urma s-o facă în Berlinul Răsăritean conducătorilor satelor membre al Tratatului de la Varşovia şi de a-l trimite în schimb pe ministrul de Externe. În acelaşi timp, pentru a preîntâmpina alte critici la adresa regimului într-o vreme de neli-

---

[197] S. Brucan, *Generaţia irosită,* Bucureşti, Editura Universul şi Calistrat Hogaş, 1992, pp. 168-169.

nişte, la începutul lunii decembrie câţiva disidenţi importanţi au fost arestaţi sau li s-a impus domiciliu forţat. Printre aceştia s-au numărat Doina Cornea, lector la Universitatea din Cluj, care fusese demisă din acest post în septembrie 1983 pentru că, în cursurile sale, folosise texte filosofice occidentale, şi fiul ei, Leontin Iuhas, care, împreună cu Doina Cornea, împărţise manifeste în faţa fabricilor clujene, exprimându-şi sprijinul pentru muncitorii braşoveni. Printre cei cu domiciliul forţat ori arestaţi s-au mai aflat soţia lui Mihai Botez, Mariana Celac, arhitectă, care a criticat programul de sistematizare urbană şi rurală, Ion Puiu, veteran al Partidului Naţional Ţărănesc, politician şi critic al regimului, Florian Russu, conducătorul grupării de tineret a Partidului Naţional Ţărănesc, aflat în ilegalitate, Radu Filipescu, un tânăr electronist care fusese condamnat la 10 ani închisoare în septembrie 1983 pentru că tipărise şi împărţise manifeste anticeauşite, dar fusese eliberat în aprilie 1986, Nicolae Stăncescu şi Ion Fiştioc, ambii membri de partid, care înaintaseră propuneri de reformă conducerii Partidului Comunist Român, dar şi Ambasadei sovietice de la Bucureşti, cu rugămintea de a-i fi transmise lui Gorbaciov, Nelu Prodan, un tânăr baptist, şi Gabriel Andreescu, un geofizician de 36 de ani, care trimisese, la sfârşitul lunii august 1988, o scrisoare deschisă unei conferinţe dedicate drepturilor omului, desfăşurată sub egida „Solidarităţii" la Cracovia, cerând cetăţenilor români să adopte o politică de necolaborare cu regimul.

Împotriva lui Silviu Brucan s-au luat măsuri care să-l aducă la tăcere. După difuzarea declaraţiei sale, acesta a primit la rându-i domiciliu forţat. Doi miliţieni au fost postaţi în faţa casei sale, iar alţi doi la capătul străzii, pentru a-i opri pe diplomaţi şi pe reporteri să se apropie. Telefonul i-a fost deconectat

şi a fost informat, de către un ofiţer superior, că nu putea părăsi casa decât o dată pe zi, dimineaţa, pentru a merge la cumpărături. Când Brucan pleca de acasă, era însoţit de patru ofiţeri de securitate în civil, care descurajau pe oricine ar fi încercat să vorbească cu el.

Restricţiile împotriva lui Brucan au fost ridicate la 8 februarie 1988, după vizita la Bucureşti a lui John Whitehead, subsecretarul de stat al Statelor Unite. Brucan a fost invitat la o recepţie găzduită de Whitehead la Ambasada americană, la 5 februarie, dar i s-a spus de către maiorul de securitate care-l păzea că nu poate părăsi casa. A doua zi dimineaţa, Thomas Simons, asistent al subsecretarului de stat al Statelor Unite, care lucrase la Ambasada americană din Bucureşti în anii '70 şi vorbea română, a încercat să-i facă o vizită lui Brucan, dar, în ciuda prezentării paşaportului, i s-a refuzat intrarea în casă de către ofiţerii de securitate. Două zile mai târziu, telefonul lui Brucan a fost reconectat, a început să-i parvină corespondenţa şi i s-a permis să plece şi să vină cum dorea, cu toate că mai era urmărit de la distanţă de doi agenţi de securitate. Libertatea lui de mişcare a fost şi mai mult lărgită, permiţându-i-se să dea curs unei invitaţii oficiale de a face o vizită în Statele Unite şi în Marea Britanie în noiembrie 1988, unde avea să prezinte un referat cu privire la „criza comunismului". La conferinţa din Statele Unite, Brucan a fost invitat să prezinte acelaşi referat şi la Moscova. După încheierea vizitei sale la Londra, în cursul căreia şi-a dezvăluit intenţia de a vizita Moscova[198], Brucan a plecat cu avionul spre capitala sovietică, unde a fost primit de către Mihail Gorbaciov şi de Anatoli Dobrînin, fostul ambasador

[198] „The Independent" din 14 noiembrie 1988.

sovietic la Washington. Într-o relatare a acestei întâlniri, Brucan a dezvăluit că Gorbaciov era în favoarea răsturnării lui Ceauşescu, dar cu condiţia ca aceasta să se realizeze în aşa fel încât Partidul Comunist să rămână forţa politică conducătoare în România, pentru că altfel s-ar fi creat un haos. Liderul sovietic a fost categoric în refuzul său de a interveni în România. Totuşi, la insistenţele lui Dobrînin, Gorbaciov a fost de acord să găsească un mijloc de a-l proteja pe Brucan, ştiut fiind că securitatea acestuia din urmă era ameninţată. Pentru aceasta, i s-au dat instrucţiuni lui Stanislav Petuhov, corespondentul ziarului „Pravda", să menţină un contact regulat cu Brucan[199]. Modul în care a fost primit în toate cele trei ţări i-a indicat clar lui Ceauşescu favoarea de care se bucura Brucan, cu atât mai puternică cu cât trecea peste prăpastia ideologică dintre Apus şi Răsărit. Se dovedea astfel izolarea lui Ceauşescu, despre care vorbise Brucan în prima sa declaraţie de după Braşov, precum şi succesul pervers al preşedintelui român în a coaliza Apusul cu Răsăritul împotriva lui însuşi.

Alte exemple de protest individual nu au mai ajuns în Occident. Manifeste anticeauşite erau agăţate de câini care cutreierau străzile Bucureştilor, lipite de cabine telefonice sau aruncate de la etajele superioare ale unor blocuri. Printre cei arestaţi în anii '80 pentru astfel de acţiuni s-au numărat Radu Chesaru, Geo Asavei, Gherghe Gherghina, Nicolae Ionel şi Ion Drăghici, toţi din Bucureşti, Florin Vlăsceanu, Pavel Vecchio şi Victor Totu din Târgovişte, şi Ion Ilie din Piteşti. În 1983, Ion Bugan din

---

[199] S. Brucan, *Întâlnirea secretă Brucan-Gorbaciov,* în „Evenimentul Zilei", din 19 noiembrie 1992.

Galaţi a circulat cu maşina sa pe străzile Bucureştilor cu o pancartă pe care scria „Jos călăul!". A fost condamnat la 10 ani închisoare. În acelaşi an, Gh. Năstăsescu, constructor din Iaşi, s-a urcat pe o schelă din Bucureşti şi l-a denunţat pe conducătorul român; a primit o condamnare de nouă ani închisoare. Dumitru Iuga a fost arestat sub acuzaţia de constituire a unei mişcări anticomuniste şi a fost condamnat la închisoare pe zece ani. La 17 noiembrie, Gheorghe Ursu, inginer şi poet, a fost bătut şi ucis într-o celulă a securităţii, unde era deţinut pentru interogatorii în legătură cu memoriile personale care conţineau critici la adresa lui Ceauşescu şi a soţiei sale.

Nici un alt caz nu a atras însă mai mult atenţia asupra măsurilor draconice de politică internă ale lui Ceauşescu ca acela al Doinei Cornea[200]. Îndoielile ei în legătură cu impactul regimului lui Ceauşescu asupra societăţii româneşti au fost făcute publice pentru prima oară la Universitatea din Cluj în 1982. la 15 septembrie 1983, ea a fost demisă din postul de lector. Într-o serie de scrisori deschise, adresate lui Ceauşescu, şi de reflecţii difuzate la Radio „Europa Liberă" între 1982 şi 1989, Doina Cornea a denunţat starea de umilinţă în care fusese adusă populaţia de către conducătorul român. La prima vedere, seria ei de proteste ar putea fi interpretată ca un act pur politic, în ele regăsindu-se programe

---

[200] Doina Cornea s-a născut la Braşov în 1929. În 1948 s-a înscris la Facultatea de Filologie a Universităţii din Cluj. Secţia Franceză-Italiană, şi după terminarea studiilor a fost numită profesoară de franceză la un liceu din Zalău. În 1958, s-a reîntors la Cluj, unde a obţinut un post de asistentă la Universitate.

de reformă democratice, denunţarea demolării satelor în cadrul programului de sistematizare şi expresii de solidaritate cu ceilalţi disidenţi. Totuşi ele aveau şi un profund conţinut moral. La baza mesajelor Doinei Cornea se află credinţa că fiecare individ trebuie să se simtă răspunzător pentru actele sale şi să recunoască faptul că lipsa acţiunii responsabile din partea fiecăruia avea repercusiuni asupra întregii societăţi.

Aflând despre revolta muncitorilor de la Braşov, din 15 noiembrie 1987, Doina Cornea a scris câteva manifeste pe care le-a distribuit împreună cu fiul ei în faţa Universităţii şi a fabricilor din Cluj, chemând muncitorii să se solidarizeze cu cei din Braşov. Amândoi au fost arestaţi şi reţinuţi de către Securitate până la sfârşitul lunii decembrie, când au fost eliberaţi ca rezultat al protestului public găzduit de mijloacele de informare occidentale şi în special al unui documentar despre România sub Ceauşescu, realizat de Christian Duplan, transmis de televiziunea franceză la 10 decembrie şi conţinând un interviu înregistrat anterior cu Doina Cornea. Recunoscând rolul mass-media în eliberarea sa şi exprimând mulţumiri tuturor celor care au demonstrat în favoarea ei la Paris, Geneva şi Londra, Doina Cornea a formulat un protest împotriva interceptării corespondenţei de către autorităţile române, a întreruperii de către acestea a convorbirilor telefonice şi a urmăririi persoanelor care o vizitau. Pe scurt, conchidea ea, autorităţile făceau tot ceea ce puteau pentru a o izola, atât pe ea, cât şi pe toţi cei care

încercau să-şi exprime fără rezerve opiniile în mijlocul dezastrului ce îi înconjura[201].

Obsesia sfârşitului

Vestitul plan de sistematizare al lui Ceauşescu, accelerat pentru a reduce la jumătate numărul satelor României până în anul 2000, a reprezentat un autogol spectaculos dat de liderul român, întrucât a reuşit să atragă atenţia internaţională asupra exceselor regimului şi a adus Doinei Cornea, pe calea de consecinţă, cel mai mare sprijin intern posibil. 27 de profesori, scriitori şi muncitori din oraşele Cluj, Sibiu, Făgăraş şi Zărneşti, între care se numărau Iulius Filip şi Dumitru Alexandru Pop, membri fondatori ai sindicatului liber „Libertatea", şi-au pus semnătura pe cea de a treia scrisoare deschisă adresată de către Doina Cornea lui Ceauşescu[202]. Această scrisoare a constituit un

---

[201] D. Cornea, *Scrisori deschise şi alte texte,* Bucureşti, Humanitas 1991, pp. 63-64.

[202] Ceilalţi erau George Vasilescu, avocat din Cluj; Haralambie Curca şi Samoilă Popa, ambii profesori din Sibiu, Puiu Neamţu, electrician din Făgăraş, Teohar Mihadaş, scriitor din Cluj, Isaia Vatca, pictor din Cluj, Dan şi Gina Sâmpăleanu, ambii profesori din Blaj, Cruciţa Mariana, casnică din Turda, Peter Ivan Chelu, director de teatru şi Melinda Chelu, arhitectă din Cluj, Zoltan şi Judith Wrabel, Enikő Tabacu, Rachel Szocs şi Viorica Hecia, toţi profesori din Cluj, Marius Tabacu, muzician din Cluj, Marin Lupeu, Ioan Voicu, Mihai Torja, Marin Brîncoveanu, Bogdan şi Monica Şerban, toţi muncitori din Zărneşti, Mihai Hurezeanu şi Ion Rostas, ambii muncitori din Cluj. Iulius Filip, unul dintre membrii fondatori ai sindicatului independent „Libertatea" fusese arestat în 1982, după ce adresase o scrisoare în sprijinul sindicatului polonez „Solidaritatea". După cinci ani de închisoare,

exemplu rar în România de protest colectiv disident din partea intelectualilor şi a muncitorilor. Scrisă în iulie 1988, dar difuzată de Radio „Europa Liberă" doar la începutul lunii septembrie, şi publicată de „The Spectator" şi „Le Monde", scrisoarea era dedicată în întregime planului de sistematizare şi reprezenta o condamnare răsunătoare a acestuia. Argumentele Doinei Cornea erau formulate în limbajul tradiţionaliştilor români, care plasau viaţa de la sate în miezul identităţii naţionale: „Lovind în casa ţăranului, dumneavoastră loviţi în sufletul naţiunii"[203].

După publicarea acestei scrisori, Doina Cornea a primit domiciliu forţat, acesta ridicându-i-se de-abia la 22 decembrie 1989. Tratamentul la care a fost supusă de regim a fost ulterior împărtăşit şi de unii scriitori şi personalităţi politice, precum Mircea Dinescu sau Silviu Brucan. De remarcat că ea şi-a manifestat poziţia mult înainte ca schimbările din Uniunea Sovietică să ofere o umbrelă, oricât de

---

unde a fost supus bătăilor, a fost eliberat, dar silit să aleagă între trei locuri de muncă, nici unul dintre acestea nefiind în apropierea casei şi a familiei sale din Cluj. A ales oraşul Zlatna, la cca 150 km de Cluj şi făcea naveta între casă şi locul de muncă. A fost pus, împreună cu soţia sa, sub supraveghere permanentă şi cei doi au făcut cerere de emigrare. În iunie 1988, s-au făcut presiuni asupra lor să-şi retragă cererea, dar au refuzat. În iulie, Filip s-a dus la Bârlad, în Moldova, pentru a întâlni alţi muncitori ce simpatizau cu ţelurile „Libertăţii", dar a fost arestat la sosire şi acuzat de jaf comis în Cluj. A fost bătut zdravăn şi reţinut patru zile înainte de a fi eliberat. La reîntoarcerea sa la Cluj a fost rearestat, de data aceasta pentru furt în Bârlad, şi bătut din nou de maiorul de securitate Jurcuţ. „East European Reporter", primăvara-vara 1989, p. 24.

[203] D. Cornea, *op. cit.*, pp. 84-85.

permeabilă era aceasta, celor care prin relaţii profesionale sau de familie erau legaţi de patria comunismului. Doina Cornea a rămas, timp de aproape şapte ani, o figură în mare măsură izolată şi, totuşi – întrucât vederile ei erau rezultatul propriei experienţe de viaţă cotidiană, o experienţă împărtăşită de cei ce o ascultau – mesajul ei a devenit şi mai puternic. Cele mai grave crime comise de regimul ceauşit erau, după părerea ei, deposedarea oamenilor de demnitatea umană, reducerea lor la o stare animalică, în care principala lor preocupare zilnică era lupta de a găsi de mâncare, instituţionalizarea mizeriei, atomizarea şi omogenizarea populaţiei României. Faptul că puţini cetăţeni au răspuns acestui mesaj nu trebuie privit ca un eşec al ei, ci ca o confirmare a sarcinii uriaşe pe care şi-a asumat-o, ca şi a succesului lui Ceauşescu în brutalizarea propriului său popor. Sfidarea ei singulară adresată dictatorului, refuzul de a renunţa la propria-i demnitate şi de a păstra tăcerea în faţa persecuţiilor şi a intimidărilor sunt o mărturie a puterii interioare a unei doamne remarcabile, care, o bună parte a unui deceniu, a prezentat conştiinţa românilor.

Nu este nici o exagerare să spunem, în ceea ce o priveşte pe Doina Cornea, că nici un alt caz nu a atras mai mult atenţia asupra abuzurilor din România în privinţa drepturilor omului şi, în consecinţă, asupra punerii ţării în carantină, deşi tardiv, de către comunitatea internaţională. În faţa avalanşei de critici venite atât de la Apus, cât şi de la Răsărit, Comisia Naţiunilor Unite, de la Geneva, pentru drepturile omului a adoptat, la 9 martie 1989, cu 21 de voturi pentru şi 7 împotrivă, o rezoluţie care cerea o anchetă în privinţă presupuselor

abuzuri din România împotriva drepturilor omului, prima investigaţie de acest fel autorizată în ultimii cinci ani în vreo ţară. Un semn al izolării din ce în ce mai mari a României a fost faptul că de la vot s-au abţinut aliaţii ei din blocul răsăritean, Uniunea Sovietică, Bulgaria şi Germania Răsăriteană, în timp ce Ungaria a mers chiar mai departe şi s-a alăturat susţinătorilor rezoluţiei. Această rezoluţie punea accentul pe planul de sistematizare rurală şi tratamentul aplicat de România minorităţilor ei etnice, atrăgând atenţia asupra miilor de refugiaţi maghiari, care fugiseră din Transilvania în cursul lunilor precedente.

Aceste măsuri luate de comunitatea internaţională au coincis cu lipsa de loialitate crescândă faţă de Ceauşescu în rândul cercurilor politice superioare. La 10 martie 1989, o scrisoare deschisă adresată preşedintelui a fost făcută publică de către B.B.C. şi ea purta semnăturile a şase veterani ai partidului. Trei dintre aceşti erau foşti membri ai Comitetului Politic Executiv sau ai Biroului Politic: Gheorghe Apostol, prim-secretar al partidului din aprilie 1954 până în octombrie 1955; Alexandru Bârlădeanu, economistul de frunte al partidului, care jucase un rol cheie în elaborarea politicii de autonomie a României faţă de Uniunea Sovietică, şi Constantin Pârvulescu, membru fondator al P.C.R. în 1921 şi unul dintre secretarii acestuia, pentru o scurtă perioadă de timp, din aprilie 1944 până în 1945. Ceilalţi semnatari erau Silviu Brucan, Corneliu Mănescu, ministru al Afacerilor Externe din 1961 până în 1972 şi preşedinte al Adunării Generale

O.N.U. (1967/1968) şi Grigore Ion Răceanu, veteran al partidului[204]. Tuturor li s-a dat domiciliu forţat.

---

[204] Pentru textul integral al scrisorii, vezi Michael Shafir. *Former Senior Senior RCP Officials Protest Ceauşescu's Policies,* „Radio Free Europe Research", România, 29 martie 1989, pp. 8-11. Au circulat o seamă de informaţii greşite şi poate dezinformări cu privire la modul în care scrisoarea a ajuns în Occident. Se pare că nu există aproape nici un dubiu că Silviu Brucan a trimis cel puţin două copii ale scrisorii, la 1 martie, prin poştă simplă, una adresată birourilor din Viena ale agenţiei Associated Press, iar cea de-a doua unui prieten la Londra. Acesta din urmă a informat serviciul extern BBC, care a trimis un mesager să ridice scrisoarea. A fost dată publicităţii de către postul în limba română al BBC la 10 martie şi în aceeaşi seară s-a transmis în limba engleză o corespondenţă din Londra a lui Misha Glenny, conţinând detaliile unei convorbiri telefonice cu Brucan cu privire la conţinutul scrisorii (rămân recunoscător Serviciilor de Informaţii Caris ale BBC World Service pentru faptul că mi-au furnizat o copie a corespondenţei). În aceeaşi seară, mi s-a luat un interviu de către serviciul în limba engleză al BBC cu privire la semnificaţia scrisorii şi mi s-a arătat o traducere în limba engleză a acesteia. Într-o pretinsă declaraţie dată de Brucan la Securitate, la 29 martie 1989, publicată în săptămânalul „Expres Magazin" din 13-19 martie 1991, p. 9, Brucan susţinea că mi-a trimis mie la Londra o copie a scrisorii. Nu am nici un motiv să nu cred acest lucru. Cu toate acestea, singurul text al scrisorii pe care l-am văzut a fost acea traducere ce mi s-a arătat la 10 martie la BBC. Numele corespondentului american William Pfaff a fost de asemenea invocat în legătură cu transmiterea scrisorii în Occident. Iată ce declară Pfaff în această privinţă: „Radio Europa Liberă (şi alţii) pun în seama mea aducerea în Occident a unei scrisori din martie 1989, aparţinând fruntaşilor comunişti disidenţi. Nu este adevărat. Se pare că am oferit o diversiune utilă în acele evenimente, dar textul scrisorii a fost pur şi simplu trimis prin poştă de către domnul Brucan la adresa din Viena şi Londra, pentru a fi trimis

Obsesia regimului privind siguranţa sa a fost confirmată de demiterea, la 17 martie 1989, a poetului Mircea Dinescu din partid şi din corpul redacţional al săptămânalului „România literară", şi de faptul că i s-a dat domiciliu forţat. Nici lui, nici soţiei sale nu li s-a permis să primească vizitatori. Ca şi Doina Cornea, Mircea Dinescu a primit, în perioada arestului la domiciliu, care a ţinut până la 22 decembrie 1989, scrisori de ameninţare nesemnate, cu chenar negru de ferpar.

Câteva săptămâni înainte de deschiderea, la 20 noiembrie 1989, a celui de al XIV-lea Congres al partidului, protestul împotriva lui Ceauşescu a primit o expresie semnificativă prin circulaţia clandestină a două scrisori, una sub formă de apel adresat delegaţilor la Congres de a nu-l realege pe Ceauşescu, cealaltă conţinând un număr de întrebări adresate acestuia în legătură cu proasta conducere a economiei şi cu încălcarea drepturilor omului. Ambele scrisori au fost redactate în numele Frontului Salvării Naţionale şi au fost trimise în Occident în vara anului 1989, fiind difuzate de Radio „Europa

---

agenţiei Associated Press şi BBC. Dat fiind că trecuseră câteva zile şi BBC nu a transmis nimic, domnul Brucan a tras concluzia că scrisoarea nu ajunsese la destinaţie (de fapt, ajunsese) şi a mai făcut o copie scrisă de mână pe care a dat-o la Ambasada Americană, cerând să fie imediat dactilografiată la o maşină a ambasadei, după care textul încredinţat de el să fie distrus. A urmat imediat arestarea sa. Potrivit spuselor sale, ambasada fusese infiltrată de serviciile de securitate române, şi un funcţionar al ambasadei a fost întors". Pfaff a dezvăluit că Brucan îi arătase un proiect de reformare a Partidului Comunist Român, în timpul unei vizite la Bucureşti, „la sfârşitul iernii 1988-1989" („International Herald Tribune", 6 iunie 1991, p. 10).

Liberă" la 27 august şi, respectiv, 8 noiembrie[205]. Compoziţia acestui Front a rămas un mister până la scurt timp după revoluţie şi, fireşte, s-a pretins că Frontul Salvării Naţionale, care şi-a asumat puterea după răsturnarea lui Ceauşescu, era unul şi acelaşi lucru cu acest grup clandestin. Cu toate acestea, cele două scrisori trimise cu şase luni înainte în numele Frontului Salvării Naţionale au fost scrise, după spusele lui Silviu Brucan, de Alexandru Melian, profesor la Universitatea Bucureşti, care nu avea nici o legătură cu vreunul dintre membrii de frunte ai postrevoluţionarului Front al Salvării Naţionale[206]. Acest lucru a fost contrazis de generalul Nicolae Militari, care a pretins că el şi Ion Iliescu au fost membri de frunte ai clandestinului Front al Salvării Naţionale şi că „Iliescu a fost de acord cu titulatura de Front al Salvării Naţionale încă de la bun început. El a fost cel care a avut ideea de a se adresa un apel Congresului din noiembrie, apel ce a fost apoi scris de către un profesor, Alexandru Melian"[207].

Scrisorile nu au avut nici un fel de impact asupra lucrărilor Congresului, pentru că, imediat după intonarea imnului naţional şi deschiderea lucrărilor, cei 3.308 delegaţi au izbucnit în aplauze şi, în acompaniamentul bătăilor ritmice din palme, s-a scandat din ce în ce mai tare „Ceauşescu reales, la al XIV-lea Congres!", „Ceauşescu, P.C.R.!", „Ceauşescu şi poporul!", „Ceauşescu, România!" şi „Ceauşescu, pace!". Prima rezoluţie prezentată congresului

---

[205] M. Shafir, *Ceauşescu's Overthrow: Popular Uprising or Moscow-guided Conspiracy?*, „Radio Free Europe Research. Report on Europe Research, Report on Eastern Europe", vol. 1, nr. 3, 19 ianuarie 1990, p. 15.

[206] S. Brucan, *Generaţia irosită*, p. 218.

[207] Interviul autorului cu generalul N. Militaru, 7 ianuarie 1995.

de Manea Mănescu, membru al Comitetului Politic Executiv, propunea desemnarea lui Ceauşescu ca preşedinte al Congresului, şi ea a fost primită cu urale. Aceasta a dat linia votării mecanice a propunerilor de la prezidiu, repetată pe tot parcursul lucrărilor Congresului.

Conducerea partidului şi delegaţii se comportau ca şi cum îşi vârâseră capetele în nisip, uitând de avertismentele formulate în scrisoarea redactată în numele Frontului Salvării Naţionale. Un alt front îşi semnalase existenţa în capitala Moldovei, Iaşi, la 10 decembrie, când manifeste scrise de mână, în numele Frontului Popular Român, au fost afişate la Facultatea de Istorie a Universităţii, chemând studenţii la un miting de protest la orele 14.00, în ziua de 14 decembrie, în Piaţa Unirii, împotriva „politicii nebunului şi a nebuniei sale". Pentru a împiedica desfăşurarea mitingului, au fost aduşi miliţieni şi pompieri, care au făcut cordon în jurul pieţii; a fost mutată şi o staţie de tramvai, pentru a evita ca oamenii să coboare acolo. În timp, a fost organizată în grabă o adunare de partid a cadrelor universitare, la orele 14.00, la Universitate, pentru a împiedica corpul didactic să se alăture studenţilor. Ca o măsură de precauţie în plus, s-a organizat în acelaşi timp la Iaşi un concurs naţional de judo şi multe dintre camerele hotelului „Unirea" ce dădeau spre piaţă au fost ocupate de membrii echipei „Dinamo", clubul sportiv al Ministerului de Interne. Aceste măsuri au reuşit, întrucât cei ce au răspuns apelului au fost obligaţi să stea în grupuri, dincolo de cordon. Securitatea locală a reuşit să identifice pe câţiva dintre membrii Frontului Popular Român, unul dintre aceştia fiind un poet pe nume Cassian Maria Spiridon, şi i-a arestat, dar au fost eliberaţi la 22 decembrie.

Oprimarea

Deşi nu s-a bizuit pe metodele extreme de teroare din anii de început ai stăpânirii comuniste în România, regimul Ceauşescu a dovedit că era capabil să recurgă la practicile trecutului pentru a-şi menţine dominaţia asupra societăţii româneşti. Instituţiile şi coerciţia legalizată au rămas neschimbate. Unele prevederi ale Codului Penal n-au fost aplicate până când lui Ceauşescu nu i-a convenit să le reactiveze; aşa a fost cazul cu decretul privind înregistrarea maşinilor de scris la Miliţie, reactualizat prin alt decret intrat în vigoare în aprilie 1983, şi cu prevederea, de pe vremea lui Gheorghiu-Dej (introdusă în 1958), conform căreia neraportarea unei convorbiri cu un străin constituie un delict penal (decretul nr. 408 din decembrie 1985). Aparatele de fotocopiere erau o raritate şi puţinele care se găseau în bibliotecile naţionale erau supravegheate îndeaproape, fiind nevoie de o aprobare specială pentru folosirea lor. Materialele utilizate şi numărul de exemplare erau înregistrate cu grijă de către un bibliotecar.

Gradul de amestec al lui Ceauşescu în viaţa cetăţenilor era cel mai bine ilustrat de măsurile de planificare familială. Avortul la cerere fusese legalizat în 1957 şi devenise mijlocul principal de planificare familială. Când, în 1966, rata natalităţii a scăzut la 14 la mia de locuitori (cam aceeaşi ca şi în Anglia), prevestind un declin al forţei de muncă şi o ameninţare la adresa ritmului de industrializare a ţării, legea a fost modificată în sensul că avortul era permis doar femeilor peste 40 de ani, mamelor a patru sau mai mulţi copii, victimelor violului sau incestului şi în cazurile de anomalie a foetusului. După intrarea în vigoare a legii din 1966, rata mortalităţii la femei, pusă în legătură cu avorturile, a

crescut cu de zece ori mai mult decât în orice altă ţară europeană. Întrucât contraceptivele, deşi legale, erau practic de negăsit, multe femei recurgeau la avort ca principală metodă de control a naşterilor şi erau nevoite să îl facă ilegal.

De la 21 de naşteri la mia de locuitori, rata natalităţii a înregistrat un declin anual, atât din cauza creşterii numărului de avorturi ilegale, cât şi din cauza scăderii nivelului de trai la sfârşitul anilor '70. Cifrele pentru anul 1981, arătând o rată a natalităţii de 6 la mia de locuitori, l-au făcut pe Ceauşescu să insiste pentru luarea unor măsuri care să inverseze această tendinţă. Primul-ministru Constantin Dăscălescu a abordat această temă într-o cuvântare din septembrie 1983. În martie 1984, Ceauşescu a adresat o chemare în acest sens în faţa Consiliului Naţional al Femeilor, la Bucureşti, spunând: „să faceţi copii, tovarăşe femei, aceasta este datoria voastră patriotică"[208]. În acelaşi timp, Ceauşescu a dat una dintre renumitele sale indicaţii, nepublicată însă, în virtutea căreia femeile la vârsta de reproducere trebuiau supuse unui examen ginecologic obligatoriu, pentru a constata dacă nu încălcau legea prin folosirea de mijloace contraceptive. Doctoriţelor li se cerea să facă lunar controale ale muncitoarelor din fabricile bucureştene şi să le chestioneze pe fiecare dacă erau gravide – iar dacă nu, de ce nu erau. De fapt, aceste cadre medicale falsificau cu consecvenţă registrele în favoarea pacientelor şi le vindeau pilule anticoncepţionale pe care le obţinuseră din alte ţări est-europene.

---

[208] D. Aspinall (pseudonim al lui D. Deletant); *Romania: Queues and Personality Cults*, în „Soviet Analyst", din 16 mai 1984, p. 4.

Pentru a-şi susţine campania de creştere a natalităţii, Ceauşescu a impus o serie de măsuri fiscale punitive, printre care un impozit suplimentar pentru toate cuplurile fără copii, având vârsta de la 25 de ani în sus. În 1986, a ridicat vârsta minimă a femeilor cărora li se permitea să facă avort de la 40 la 45 de ani, şi a micşorat-o pe cea la care puteau să se căsătorească, de la 16 la 15 ani. Cu toate că a crescut între 1986 şi 1988, rata natalităţii a înregistrat un nou declin în 1989, şi anume de 16 naşteri la mia de locuitori. Aceste măsuri au avut urmări tragice. A crescut spectaculos numărul avorturilor empirice şi autoprovocate, mai ales printre muncitoarele tinere, în ciuda sancţiunilor severe ce se aplicau celor implicaţi. Medicii riscau nu numai amenzi, dar şi închisoarea dacă acordau ajutor medical fără autorizare legală, atunci când avorturile autoprovocate erau urmate de complicaţii, iar întârzierile în acordarea unor astfel de aprobări duceau adesea la deces. În fiecare maternitate erau trimişi ofiţeri de securitate, care să asigure respectarea cu stricteţe a legii privitoare la avorturi. În anumite cazuri, aceştia aveau o atitudine binevoitoare făcându-se că nu observă ce se petrecea.

Numărul de decese printre femeile din România provocate de aplicarea legii împotriva avorturilor, constituie cea mai puternică acuzaţie ce poate fi adusă lipsei de umanism a regimului Ceauşescu. În cei 23 de ani în care această lege a fost în vigoare, ea a provocat moartea unui număr de peste 10.000 de femei, decedate din cauza unor avorturi efectuate în condiţii improprii. În marea lor majoritate, femeile mureau din cauza unei hemo-

ragii post-abortum sau a septicemiei[209]. Ironia amară a acestei tragedii o constituie faptul că a avut loc într-o ţară a cărei „Primă Doamnă", Elena Ceauşescu, era lăudată în presă ca „Femeia-Mamă"[210].

Izolarea internaţională

Confruntaţi cu măsurile severe de austeritate pe care le-a introdus Ceauşescu pentru a plăti datoria externă a ţării, cei mai mulţi dintre români au început să se întrebe dacă autonomia merita sacrificiul. Întrebarea s-a pus şi mai des după ce Mihail Gorbaciov a ajuns lider de partid, în martie 1986. În momentul vizitei lui Gorbaciov în România, în mai 1987, s-a produs o remarcabilă întoarcere de 180 de grade în perceperea de către români a Uniunii Sovietice şi a relaţiilor acesteia cu România. Această schimbare de atitudine ţinea de evoluţia lui Ceauşescu însuşi: dacă în 1965, Ceauşescu prezenta o faţă tânără, dinamică, a comunismului, în comparaţie cu reacţionarul Brejnev, ce se apropia de bătrâneţe, acum, douăzeci de ani mai târziu, Gorbaciov era cel care îmbrăcase mantia lui Ceauşescu, iar Ceauşescu pe cea a lui Brejnev. Într-un discurs transmis în direct, în timpul vizitei sale la Bucureşti, la 26 mai 1987, Gorbaciov a prezentat românilor conceptele sale – „perestroika" şi „glasnost" – şi, prin aceasta, a criticat implicit rezistenţa lui Ceauşescu faţă de reformă. Entuziasmul pentru reformă

---

209 P. Stephenson, M. Wagner, M. Badea, F. Şerbănescu, *The Public Health Consequences of Restricted Induced Abortion-Lessons from, Romania,* în „American Journal of Public Health" din octombrie 1992, pp. 1328-1331.
210 "Orizont" din 6 ianuarie 1984.

putea fi văzut în cozile ce s-au format în iulie 1988 în fața agenției „Aeroflot" din București, unde bucureștenii erau lăsați să intre câte cinci deodată nu ca să cumpere bilete de avion, ci ca să primească gratuit exemplare ale versiunii în limba română a raportului liderului sovietic la cea de-a XIX-a Conferință a Partidului Comunist al Uniunii Sovietice, în presa românească publicându-se doar măsurile ce fuseseră luate deja în România. Iată o altă ironie a domniei neîntrerupte a lui Ceaușescu: arhinaționalismul reușise să-i facă pe români să-și îndrepte speranțele spre Uniunea Sovietică!

Ceaușescu și-a reafirmat angajamentul față de planificarea economică centralizată, rigidă, și în cuvântarea rostită la 14 decembrie 1987, la deschiderea Conferinței Naționale a P.C.R., a subliniat că mecanismele de piață erau incompatibile cu societatea comunistă. Referindu-se la reformele promovate de Gorbaciov, Ceaușescu a argumentat că el aplicase deja măsuri similare în România. Ca atare „Scânteia", în materialele despre cea de-a XIX-a Conferință a P.C.U.S. din 1988, a restrâns comentariul despre discursul lui Gorbaciov la acele măsuri ce fuseseră deja adoptate în România, sugerând prin aceasta că liderul sovietic urma exemplul lui Ceaușescu. Mai mult decât atât, faptul că Gorbaciov recunoscuse că Uniunea Sovietică luase hotărâri importante „fără consultarea prietenilor" i-a oferit lui Ceaușescu o justificare pentru neaplicarea politicii de „perestroika" și „glasnost"[211].

[211] M. Shafir, *From Sofia to Beijing: Reactions to the 19th Soviet Party Conference,* „Radio Free Europe Research. Background Report" 133, 13 iulie 1988, p. 5.

Sistematizarea

Dintre miile de indicaţii date de Nicolae Ceauşescu poporului român, nici una nu a fost devorată cu mai mult zel de presa internaţională decât chemarea sa că „trebuie să reducem radical numărul de sate, de la circa 13.000 în prezent, la 5.000, cel mult 6.000", formulată în cuvântarea la cea de-a IV-a Conferinţă a preşedinţilor consiliilor populare din 3-4 martie 1988[212]. Intenţia sa a fost înţeleasă de către mijloacele de informare occidentale ca un plan de demolare fizică a unui număr de 7-8.000 de sate. Apărut într-un moment când conservarea mediului şi grija pentru acesta fuseseră promovate în capul listei preocupărilor politice occidentale, planul lui Ceauşescu a avut efectul unor unde de şoc asupra capitalelor europene şi din America de Nord. Lipsa de respect a lui Ceauşescu pentru moştenirea arhitectonică a României a fost adusă la cunoştinţa opiniei publice occidentale prin materiale care s-au strecurat peste hotare la începutul anilor '80. Acestea evocau ştergerea de pe faţa pământului a centrului Bucureştilor pentru a face loc unui nou complex administrativ de proporţii ciclopice. Piesa de bază a acestui proiect era un palat prezidenţial, al cărui nume iniţial, „Casa Poporului", a căpătat rezonanţe orwelliene, dat fiind că 40.000 de cetăţeni nefericiţi au fost daţi afară cu forţa din casele lor pentru a face loc construcţiei. În timp ce lucrările înaintau, palatul a fost rebotezat „Casa Republicii", întrucât în jurul său urmau să fie concentrate ministerele şi alte instituţii publice,

---

[212] "Scânteia" din 4 martie 988.

unele dintre ele funcţionând până atunci în edificii construite în secolul al XIX-lea[213].

Stimulentul acestei acţiuni de sistematizare a fost cutremurul din martie 1977. Ceauşescu a fost zguduit de prăbuşirea câtorva clădiri din centrul Bucureştilor şi a cerut urbaniştilor săi să caute o zonă în oraş, rezistentă la cutremure, unde să poată fi ridicat noul centrul administrativ. „Ideea construirii unui centru pentru Capitală îi aparţine, desigur, tovarăşului Ceauşescu", a declarat Petre Vraciu, un arhitect de la Direcţia de sistematizare a oraşului Bucureşti[214]. În concepţia lui Ceauşescu, acest centru era nucleul unei vaste acţiuni de sistematizare, reprezentativă pentru realizările sale politice în general. „Caut o reprezentare simbolică a celor două decenii de lumină pe care le-am parcurs; am nevoie de ceva măreţ, ceva foarte măreţ, care să reflecte ceea ce am realizat", se afirmă că ar fi declarat el[215]. Dacă centralizarea era o caracteristică a domniei lui Ceauşescu, este de înţeles că instrumentele puterii sale trebuiau să fie concentrate într-o singură zonă: în apropierea Casei Republicii urma să fie construită Casa Ştiinţei şi a Tehnologiei, o găselniţă a pseudocalificatei „savante de renume mondial" Elena, Ministerul de Interne, Arhivele Statului şi Biblioteca Naţională.

Datorită apropierii de centrul istoric al oraşului şi a amplasării într-o zonă mai înaltă şi mai sigură

---

213 D. Aspinall (pseudonimul lui D. Deletant); *Romania: Queues and Personality Cults*, în „Soviet Analyst", vol. 13, nr. 10, 16 mai 1984, pp. 4-5.

214 Citat din M. Cavalcanti, *Totalitarian States and their Influence on City-Form: The Case of Bucharest*, în „Journal of Architectural and Planning research", vol. 9, nr. 4, iarna 1992, p. 278.

215 *Ibidem*.

din punct de vedere seismic, cartierele Uranus, Antim şi Rahova au fost alese ca loc pe care urma să se ridice centrul administrativ. Trebuie remarcat că acestea constituiau zonele cele mai vechi ale oraşului, cu o mare concentrare de monumente istorice, în primul rând mânăstiri şi biserici, unele dintre acestea mai vechi de 300 de ani. Zonele rezidenţiale ale acestor cartiere adăposteau unele dintre cele mai elegante clădiri ale capitalei, de la case familiale de unu până la două etaje, cu grădini mari, până la clădiri cu trei sau patru etaje, proiectate de arhitecţi de renume, precum Ion Mincu şi Horia Creangă. Pentru proiectul „Casei Poporului", Ceauşescu a organizat un concurs, care a fost câştigat de Anca Petrescu, o tânără de 25 de ani, care de-abia părăsise băncile Institutului de Arhitectură. Ea a fost aceea care a conceput a doua clădire publică ca mărime din lume, după Pentagon, înaltă de 86 de metri, cu faţade lungi de 276 metri, întinzându-se pe o suprafaţă de 6,3 hectare. Faţada principală trebuia să privească spre un bulevard drept, larg, triumfal, flancat de blocuri masive, cu apartamente pentru favoriţii regimului, care depăşea lungimea parizianului Champs-Elysées. Adiacente bulevardului botezat „Victoria Socialismului", şi Casei Republicii, erau clădirile diverselor ministere şi alte edificii publice. Proiectul având drept autor pe Anca Petrescu prevedea distrugerea întregului cartier Uranus şi a unei părţi din cartierele Rahova şi Antim.

Anca Petrescu nu a făcut nici o încercare de a stabili un echilibru între clădirile de interes istoric din zonă şi noile construcţii. Ceauşescu a luat pur şi simplu planul, i-a adăugat câteva „înfrumuseţări" personale şi l-a prezentat diverselor organe de partid şi de stat, apelând la termenul „indicaţii", obişnuitul eufemism pentru dictatele preşedintelui. Finanţarea planului, cunoscut oficial ca „Ansamblul Bulevardul

Victoria Socialismului", a fost asigurată printr-un decret prezidenţial, din 29 decembrie 1981. Pe măsură ce lucrarea se extindea, cuprinzând noi zone adiacente cartierului Uranus, s-a emis un nou decret, la 5 decembrie 1984, pentru asigurarea unor fonduri suplimentare. Aşa cum a mărturisit Anca Petrescu după răsturnarea lui Ceauşescu, preşedintele era obsedat de proiect, iar pofta sa de reconstrucţie creştea o dată cu avansarea lucrărilor. Nicolae Ceauşescu şi Elena Ceauşescu vizitau şantierul în fiecare sâmbătă dimineaţă, „foarte oficiali, foarte practici, neadresând nici o laudă. El arăta o consideraţie mai mare muncitorilor decât arhitecţilor, strângând mâna meşterilor, vorbind neprotocolar cu maiştrii"[216]. Ceauşescu avea dificultăţi în vizualizarea detaliilor. La început, Anca Petrescu a fost nevoită să realizeze machete în mărime naturală, din carton presat, ale coloanelor sau ale ancadrmentelor pentru ferestre, astfel ca Ceauşescu să aprecieze efectul modificărilor pe care le recomanda. Dar, şi aşa, Ceauşescu se răzgândea frecvent. Întrucât preşedintele nu era capabil să se descurce în probleme de perspectivă şi scară, ansamblul creştea, iar zona înconjurătoare se extindea. În consecinţă, Casa Poporului „începea să arate mai mică, aşa că o dorea acum mai mare"[217].

Toate acestea implicau alte demolări. Mii de locuinţe şi câteva biserici au fost puse la pământ înainte ca protestul internaţional să-l oblige pe

---

[216] Citat din E. Behr, „Kiss the Hand You Cannot Bite", *The Rise and Fall of the Ceauşescu's,* Londra, Hamish Hamilton, 1991, p. 194.

[217] *Ibidem.* Unele incidente comice de la faţa locului, implicându-l pe Ceauşescu, sunt relatate de J. Sweeney, *The Life and Evil Times of Nicolae Ceauşescu,* Londra, Hutchinson, 1991, pp. 169-170.

Ceauşescu să fie de acord cu mutarea a două biserici, ce au fost deplasate pe role imense de lemn. Reacţia iniţială din România faţă de planurile de sistematizare urbană a Bucureştilor şi a altor localităţi s-a limitat la exprimarea îngrijorării cercurilor intelectuale în legătură cu impactul acestora asupra clădirilor de interes istoric din mai multe oraşe. Între 25 şi 27 mai 1979 s-a ţinut o şedinţă specială la Muzeul de Istorie a Transilvaniei din Cluj, cu tema „Reînnoirea urbană şi problemele contemporane", la care 24 de arhitecţi şi istorici din Bucureşti, Cluj, Piteşti, Sibiu şi Timişoara au subliniat nevoia inventarierii clădirilor istorice pentru a putea fi protejate. În luna decembrie a aceluiaşi an, un eveniment similar a avut loc în Bucureşti, iar lucrările acestuia au fost date publicităţii[218]. Au urmat câteva evenimente similare, menite să pună în discuţie planurile de sistematizare a Bucureştilor. În vara anului 1982, s-au deschis expoziţii de fotografii ale Bucureştilor din perioada interbelică, iar când, în 1984, a început demolarea pe scară mare a cartierului Uranus, s-a publicat o ediţie specială a revistei „Arhitectura"[219], dedicată moştenirii arhitectonice din acea zonă. Toate clădirile din cartier, cu o singură excepţie, au fost demolate: vile, case cu un etaj sau două, mici blocuri de locuinţe şi clădiri publice. Au supravieţuit doar Biserica „Mihai Vodă" şi clopotniţa acesteia, construite în secolul al XVI-lea, care în 1984 au fost mutate 25 de metri mai departe, fiind înconjurate

---

[218] D.C. Giurescu, *The Razing of Romania's Past,* Washington, D.C. US/ICOMOS, 1989, p. 42. Lucrarea lui Giurescu conţine prezentarea cea mai cuprinzătoare a efectelor sistematizării urbane din anii '80.

[219] *Ibidem,* p. 44.

apoi de câteva noi blocuri înalte de locuinţe. În 1984, au fost dărâmate cinci biserici ortodoxe, iar în anul următor alte trei; în 1986 au fost demolate încă trei biserici ortodoxe şi o sinagogă. Alte câteva biserici au fost mutate sau ascunse complet privirii de noile clădiri[220]. Cea mai notorie şi mai puţin justificată demolare a fost cea a ansamblului Mănăstirii Văcăreşti (secolul XVIII), situată în periferiile Capitalei, pentru a face loc construcţiei unui Palat de Justiţie!

Nu s-a făcut auzit nici un protest din partea înaltului cler ortodox. În schimb, la 14 decembrie 1984, o scrisoare semnată de trei membri ai Comisiei Centrale de Stat pentru Patrimoniul Cultural Naţional, profesorul Grigore Ionescu, arhitect, Răzvan Theodorescu, istoric de artă şi profesorul Dinu Giurescu, istoric al civilizaţiei româneşti, a fost trimisă Secţiei de Presă şi Propagandă a Comitetului Central al P.C.R., cerând oprirea demolării Mănăstirii Văcăreşti. Cu toate că mănăstirea şi anexele sale fuseseră folosite drept închisoare între 1864 şi 1970, în 1974 se începuse o lucrare de restaurare a decoraţiei sale interioare, ce includea picturi de sfinţi în stil bizantin. Aceeaşi scrisoare a fost trimisă încă o dată, o lună mai târziu, celor patru semnături adăugându-li-se acele ale arheologilor prof. Dionisie Pippidi şi dr. Radu Popa, aceea a istoricului de artă dr. Vasile Drăguţ şi a arhitectului dr. Aurelian Trişcu. A urmat o a treia scrisoare, la 22 octombrie 1985[221], semnată de Grigore Ionescu, Dinu Giurescu, R. Theodorescu, V. Drăguţ şi Virgil Cândea, conducătorul Asociaţiei „România", un organism de propagandă în rândurile emigraţiei. Toate acestea au fost

---

220 *Ibidem*, p. 50.
221 *Ibidem*, p. 62.

însă zadarnice. Printre celelalte monumente istorice distruse s-au numărat Spitalul Brâncovenesc, construit în secolul al XIX-lea, Biserica „Sfânta Vineri" (foarte populară) şi casa lui Nicolae Iorga, aflată pe Bulevardul Ilie Pintilie nr. 6. Demolarea a avut loc la 2 iulie 1986, în ciuda faptului că Primăria Municipiului Bucureşti şi Institutul de Istorie ce poartă numele lui Nicolae Iorga completaseră formalităţile de mutare a clădirii cu cincizeci de metri, pentru a evita demolarea ei. Andrei Pippidi, nepotul lui Iorga, a trimis o scrisoare de protest unor importante reviste culturale, printre care „România Literară", „Luceafărul" şi „Contemporanul", dar textul acesteia nu a fost publicat niciodată. Pentru a i se face auzit glasul, Pippidi a încredinţat scrisoarea unui istoric în vizită la Bucureşti, cerându-i s-o transmită lui Vlad Georgescu, directorul secţiei române a postului de radio „Europa Liberă". Ea s-a difuzat în octombrie 1986. „Vine o vreme când învăţăm să exprimăm cu voce tare un protest gândit mult timp, dar nerostit înainte, scria el. Mutilarea oarbă a oraşului nostru trebuie oprită"[222]. Dintr-o tristă abandonare a conducerii morale, Biserica ortodoxă nu numai că nu a sprijinit aceste iniţiative, dar a încercat chiar să înăbuşe protestul. Un memoriu adresat de Dinu Giurescu Consiliului Arhiepiscopiei din Bucureşti, la 8 decembrie 1985, cerând sprijin pentru cererea sa privind încetarea demolării bisericilor, a fost respins[223].

Dacă protestele interne au trecut fără să fie luate în seamă, arhitecţii români au încercat să provoace

[222] D. Ionescu, „More Protests Against Demolition in Bucharest", „Radio Free Europe Research", vol. 11, nr. 41, 10 octombrie 1986, pp. 35-36.
[223] D. Giurescu, *op. cit.*,p. 52.

atenţia internaţională. Unul dintre aceştia, Ştefan Gane, a înfiinţat – la 1 martie 1985, la Paris – o Asociaţie Internaţională pentru Protejarea Monumentelor şi Locurilor Istorice din România, menită să atragă sprijinul agenţiilor guvernamentale şi neguvernamentale faţă de demolarea centrului Bucureştilor. Încercarea acesteia de a convinge U.N.E.S.C.O. să intervină pe lângă guvernul român n-a avut ecou, cu toate că noul director general avea să reacţioneze pozitiv, în vara anului 1987. Unii cercetători au argumentat că doar după ce politica lui Gorbaciov a evidenţiat „stalinismul demodat" al lui Ceauşescu, presa occidentală s-a hotărât să pună sub microscop dictatele preşedintelui român şi suferinţele umane pe care le produceau. Sistematizarea satelor şi distrugerea Bucureştilor au fost văzute ca două exemple dintr-o listă de aberaţii ce includea interzicerea controlului naşterilor, reducerea încălzirii casnice şi a aprovizionării cu alimente. Acest lucru este doar în parte adevărat. Demolarea masivă a Bucureştilor a început doar cu câteva luni înainte de venirea la putere a lui Gorbaciov, în martie 1985, şi, de aceea, era inevitabil ca spaţiul ce i se acorda în presă să crească pe măsura ritmului distrugerii. O analiză a spaţiului acordat problemelor româneşti în presa din Marea Britanie, Germania de Vest, Franţa şi Statele Unite consemnează abundenţa de articole despre demolări încă din 1985. Este de presupus că acest lucru a fost determinat de impactul vizual izbitor al acestei noi ilustrări concrete a megalomaniei lui Ceauşescu[224]. Atenţia presei s-a focalizat din nou asupra României în timpul demonstraţiilor muncitoreşti din noiembrie 1987, de la Braşov. În această atmosferă de interes sporit al străinătăţii

---

[224] *Ibidem*, p. 65.

pentru situaţia internă din România, Ceauşescu a anunţat, în martie 1988, reluarea procesului de sistematizare. Alături de dezvăluirile cu privire la demolarea bisericilor din Bucureşti – în cadrul unui proces din ce în ce mai larg de extindere a suprafeţei ansamblului prezidenţial –, planul de sistematizare a determinat grupările ecologiste din Occident să-şi coordoneze acţiunile de protest la nivel naţional şi internaţional. Cea mai eficace, în termenii atragerii atenţiei presei şi în oferirea unui sprijin moral poporului român, a fost „Opération Villages Roumains".

Această mişcare recomanda satelor din Europa să le „adopte" pe cele româneşti. Zeci de mii de scrisori din partea comunităţilor din Europa adresate primarilor din satele României, cu propunerea de „adopţie", au fost trimise pe măsură ce creştea numărul satelor adoptive: la începutul lunii mai 1989, 231 comune din Belgia, 95 din Franţa şi 42 din Elveţia adoptaseră sate româneşti. Campania britanică, organizată în iunie cu sprijinul Alteţei sale regale Prinţul de Wales – care, într-o intervenţie fără precedent din partea unui membru al familiei regale, a condamnat programul de sistematizare, într-un discurs rostit la 27 aprilie 1989 – s-a concretizat în 52 de adopţii până în luna septembrie[225]. Îndată ce un sat din Occident adopta un sat

[225] Discursul, reprodus de „The Times" la 28 aprilie 1989, nu făcea nici un fel de concesii diplomatice: „Noi de aici din ţară suntem dureros de conştienţi de traumele provocate de dezrădăcinarea comunităţilor tradiţionale la porunca urbaniştilor „binevoitori", *care le ştiu pe toate.* Acest lucru ar fi trebuit să ne facă, de aceea, cu atât mai sensibili faţă de îngrozitorul spectru al unei întregi societăţi, *nu doar anumite cartiere,* ce îşi pierd rădăcinile şi comunităţile străvechi, fapt care se întâmplă astăzi

românesc, ştirea era difuzată de serviciile române ale B.B.C. şi ale postului de radio „Europa Liberă", iar vizitatorii ce se întorceau din România relatau gratitudinea exprimată de români pentru sprijinul din afară. În toamna anului 1989, copii din întreaga Belgie au construit 250.000 de căsuţe de hârtie, ca dar simbolic pentru copiii din România, şi le-au expus în satul Floreffe. Un an mai târziu, în 1990, expoziţia a fost găzduită de „Casa Republicii", fosta „Casă a Poporului" a lui Ceauşescu.

Prin planurile sale de sistematizare, Ceauşescu a reuşit, pentru a doua oară în cariera sa, să impună România în conştiinţa Europei. Prima oară fusese cu ocazia condamnării, la 21 august 1968, a invadării Cehoslovaciei de către statele membre ale Tratatului de la Varşovia. Dar, dacă atunci a câştigat admiraţia

---

într-un colţ al Europei de Răsărit, în România. Acolo, preşedintele Ceauşescu a procedat la distrugerea totală a moştenirii culturale şi umane a ţării sale. Ceea ce s-a întâmplat aici în anii '60 este, desigur, incomparabil cu politica „sistematizării", care ţinteşte să transforme mediu rural al României în peste 500 de centre urbane denumite *complexe agroindustriale.* Scopul acestei politici este acela de a remodela identitatea naţiunii, de a crea un nou tip de personalitate, total subordonată visurilor sale. Pentru a atinge acest obiectiv, preşedintele Ceauşescu a început să distrugă oraşele şi satele ţării sale şi să le înlocuiască cu blocuri, care par o repetare a ingineriei sociale eşuate a anilor '60 amestecată cu atmosfera din romanul *1984* a lui George Orwell..." Preşedintele Campaniei Britanice era Sir Bernard Braine. Membrii Subcomitetului erau Victoria Clark, Jessica Douglas-Home, Simon George, John Laughland, Charmian Marshall, Maria Nalder, Iolanda Strănescu, Malcolm Taylor, Dr. Eugene Varallja, Mary Walsh şi Dennis Deletant. Prinţul a dat instrucţiuni personalului său să pună la dispoziţia campaniei încăperi în reşedinţele din Carlton Gardens.

Europei şi a restului lumii pentru cutezătoarea sfidare a Uniunii Sovietice, actul său din 1989 i-a adus notoritatea drept căpcăunul Europei. Presa internaţională a cercetat mai adânc caracterul regimului său de represiune. Ca urmare, ministrul român de Externe a primit în mai 1989 instrucţiuni să contracareze campania mişcării „Opération Villages Roumains", pretinzând că planul de sistematizare urma să fie aplicat într-un ritm mai lent. De fapt, planurile lui Ceauşescu continuau să se îndeplinească aşa cum fuseseră concepute iniţial. La 24 mai, un număr de case particulare au fost demolate în Otopeni, Dimieni şi Odăile, la nord de Bucureşti, iar molozul a fost cărat de 200 de basculante şi aruncat în două gropi mari[226]. Populaţia dislocată din aceste trei sate a primit locuinţe în blocurile cu patru etaje din Otopeni. În cazul satelor Buda şi Odoreanu, din judeţul Giurgiu, ele au fost evacuate pentru a face loc unui mare bazin ce urma să fie construit ca parte a Canalului Bucureşti-Dunăre.

Dacă într-adevăr campania internaţională l-a făcut pe Ceauşescu să-şi mai tempereze, în vara şi toamna anului 1989, politica de trecere a buldozerelor peste locuinţe, aşa cum pretindeau unii diplomaţi străini, rămâne o întrebare deschisă. Oricum ar fi, nu există nici o dovadă că ar fi fost accelerată, aşa cum s-a întâmplat cu lucrările de ridicare a ansamblului prezidenţial în centrul Bucureştilor. Ceea ce a reuşit campania, totuşi, a fost să aducă la cunoştinţa poporului român că satele lui, aşa cum a scris un militant al acestei campanii, împrumutând un vers al poetului Dylan Thomas, nu „sunt singure în bezna nopţii", uitate de

---

[226] A. Gavrilescu, *Otopeni: agonia unui oraş rămas sat*, în „Adevărul" din 1 august 1991, p. 1

restul Europei[227]. Ceea ce nu a putut să prevadă nici unul dintre cei asociaţi cu această campanie a fost faptul că legăturile stabilite între comunităţile din întreaga Europă şi satele din România vor constitui trambulina perfectă pentru ajutoarele umanitare ce se vor trimite la destinaţii precise după răsturnarea lui Ceauşescu. Enormitatea domniei dictatorului şi suferinţele provocate de ea au determinat comunităţile adoptive din Europa să facă din satele româneşti, după 1989, destinatarii alimentelor, îmbrăcăminţii, medicamentelor şi a altor ajutoare. Mii de cetăţeni obişnuiţi din Europa au călătorit în convoaie către satele adoptate cu ajutoare, iar după ce au evaluat nevoile comunităţilor respective au revenit[228].

---

[227] J. Lorraine; vezi nota 223.

[228] Un exemplu mişcător, dar în nici un caz unic, de hotărâre şi generozitate spirituală a atâtor asemenea voluntari este oferit de Joan Lorraine din satul Porlock, Somerset, Anglia. Aceasta a scris o relatare a vizitei efectuate în satul adoptat, Ursoaia, din judeţul Vrancea, sub titlul *„Operation Ursoaia"*: *Porlock's Village* in Romania, care a fost tipărită în particular în anul 1990. Pentru o evaluare a impactului avut de vizita ei, această scrisoare de mulţumiri vorbeşte de la sine:
„Stimaţi locuitori ai satului Porlock,
În numele celor 260 de locuitori ai satului Ursoaia, vă trimitem cele mai bune urări de sănătate atât dumneavoastră, cât şi poporului englez. Nu ne-am imaginat niciodată că cineva din Anglia ar putea veni într-un sat atât de îndepărtat şi ascuns între dealuri ca al nostru. Copiii sunt uluiţi pentru că n-au văzut niciodată lucruri ca acelea pe care le-aţi adus. Poate că lucrurile ar fi stat altfel în privinţa lor, dacă Ceauşescu n-ar fi fost dictator timp de douăzeci şi cinci de ani. Nu am avut cui să ne plângem pentru că Ceauşescu nu ţinea seama de Constituţie. În numele locuitorilor satului Ursoaia, vă mulţumim din nou din toată inima

Sistematizarea din timpul lui Ceauşescu nu a fost un simplu proces de planificare; a fost o încercare de inginerie socială. Aceasta ameninţa să distrugă meşteşugurile şi obiceiurile tradiţionale, un mod de viaţă specific pământului, individualitatea satului şi a locuitorilor lui. Obstinaţia lui Ceauşescu a asigurat, în termenii lui, reuşita planului său, dar aplicarea planului a călcat în picioare fiinţa morală a cetăţenilor României. Acest plan, ca multe alte edicte scandaloase ale sale, precum decretul privind avorturile, a provocat în cele din urmă o reacţie din partea acelei fiinţe morale, care a dus la prăbuşirea dictatorului. Puţine localităţi din România nu poartă amprenta sistematizării; suferinţa provocată de acest plan este mult mai greu de identificat.

Relaţiile cu vecinii

Dintre ţările vecine, Ungaria a simţit cel mai puternic impactul politicilor eşuate ale lui Ceauşescu. Greutăţile economice înspăimântătoare ale ţării au gonit mii de maghiari din România în Ungaria. Numărul celor care au căutat azil acolo s-a triplat aproape, de la 6.500 în 1987 la 15.000 în 1988 (cifrele pentru 1985 şi 1986 au fost de 1.700 şi, respectiv, 3.300). În 1988 unui număr de 13.400 de refugiaţi li s-au acordat permise de şedere temporară în Ungaria, marea lor majoritate fiind maghiari din Transilvania şi doar 8 la sută români. În

---

pentru ajutorul pe care ni l-aţi dat şi pentru gestul dumneavoastră pe care nu am crezut vreodată să-l trăim. Ne va face o deosebită plăcere să vă primim în vara anului 1990. Vă rugăm, să rămâneţi în contact cu noi, scriindu-ne pe adresa mea. Nu vă vom uita niciodată, Ion Bouroş, Ursoaia."

august 1989, numărul lor ajunsese la 25.000. Soseau în ritm de peste 300 în fiecare săptămână, aproape 25 la sută dintre ei fiind acum români (din ianuarie până în mai 1989, 5.000 de refugiaţi au intrat şi în Iugoslavia). În 1988, 1.650 de refugiaţi au fost retrimişi în România, dar în martie 1989 Ungaria a semnat Convenţia Naţiunilor Unite cu privire la refugiaţi (încheiată de fapt în 1951), fiind prima ţară din blocul răsăritean care a procedat în felul acesta. Ca urmare, doar 29 de azilanţi au fost trimişi înapoi, în iulie 1989[229]. Într-un efort de stăvilire a acestui val, Ceauşescu a aprobat, la sfârşitul anului 1988, construirea unui gard de-a lungul frontierei cu Ungaria, dar lucrarea nu s-a încheiat niciodată, întrucât emigrarea – ca un subprodus derivat al calamităţii economice –, avea meritul de a reduce numeric minoritatea maghiară. Refugiaţii români, la rândul lor, continuau să-şi croiască drum peste graniţă, exemplul cel mai renumit fiind cel al gimnastei Nadia Comăneci, în noiembrie 1989, iar performanţa cea mai răsunătoare revenind celor doi păstori care au trecut graniţa cu o turmă de 300 de oi. În aceeaşi lună, potrivit cifrelor oficiale ungare, numărul refugiaţilor din România se ridica la 24.000, o şesime fiind etnici români. Cifrele pot însă puse uşor la îndoială, fiindcă mulţi români nu se înregistrau la autorităţile ungare, tranzitând Ungaria spre Austria şi spre alte ţări din Occident.

Iritarea lui Ceauşescu din cauza politicii de *glasnost* şi *perestroika* a avut un ecou în pseudoscrierile istorice ale fratelui său, generalul-locotenent Ilie Ceauşescu. Într-un atac proferat într-un articol scris de acesta şi apărut în numărul din aprilie 1989 al revistei militare „Lupta întregului

---

[229] G. Schopflin, H. Poulton, *Romania's Ethnic Hungarians*, Londra, Minority Rights Group, 1990, pp. 18-19.

popor", despre „revizionismul" ideologic, politica de *glasnost* şi cea de *perestroika* erau puse pe picior de egalitate cu „revizionismul" teritorial practicat de Ungaria şi Uniunea Sovietică în 1940 împotriva României. Nicolae Ceauşescu a reluat paralela, într-o formă puţin diferită, în cuvântarea rostită la cel de-al XIV-lea Congres al partidului, la 20 noiembrie 1989. În procesul reformei, argumenta el, s-au făcut concesii „duşmanului de clasă internaţional" (capitalismul), ceea ce a dus la „dezideologizarea" relaţiilor internaţionale şi la apariţia unui nou „imperialism internaţional". Aceste concesii erau similare celor făcute de Uniunea Sovietică Germaniei prin Pactul Molotov-Ribbentrop din august 1939, la care Ceauşescu a făcut aluzie fără să-l menţioneze însă. Cerând anularea consecinţelor acestor pacte, Ceauşescu argumenta, de fapt, pentru reîntoarcerea Basarabiei la România. Reacţia sovietică a fost, în termenii unui comentator al agenţiei TASS, că „nici un politician serios sau responsabil" nu putea ridica problema frontierelor postbelice, inclusiv cea a „graniţei sovietice cu România"[230].

În spatele încercării evidente a lui Ceauşescu de a face încă o dată apel la sentimentul naţional românesc se afla teama de o posibilă intervenţie sovietică în treburile interne ale României. Adresându-se şefilor de delegaţii nord şi sud-americane, în preziua deschiderii Congresului, Ceauşescu s-a referit nominal la pactul Molotov-Ribbentrop şi şi-a exprimat temerile în legătură cu o nouă înţelegere între Statele Unite şi Uniunea Sovietică „în detrimentul altor popoare". Aşteptata întâlnire la vârf, de la Malta, dintre preşedintele Bush şi secretarul

---

[230] M. Shafir, *Highlights of the 14th Party Conference,* „Radio Free Europe Research", Roumanian SR/9, 14 decembrie 1989, p. 30.

general Gorbaciov, era privită, de aceea, de către Ceauşescu ca un al doilea pact Molotov-Ribbentrop, care va aduce din nou suferinţe României, întrucât, în viziunea sa egocentrică asupra afacerilor internaţionale, cele două supraputeri nu aveau nimic mai bun de făcut decât să comploteze pentru prăbuşirea sa. Remarcile erau menite să fie un avertisment dat lui Gorbaciov ca nu cumva să intervină în România, avertisment întărit de anularea interdicţiei de publicare în România a ştirilor despre mişcările naţionale din R.S.S. Moldovenească, izbucnite doar cu câteva zile în urmă[231].

Un protest transformat în revoltă

Printre criticii stăruitori ai amestecului Partidului Comunist în treburile Bisericii reformate maghiare din Transilvania se numărau şi István Tökes, vicar episcopal al acestei biserici, şi fiul său Lászlo, un pastor care fusese iniţial numit într-o parohie din oraşul transilvănean Dej. Lászlo fusese colaborator al publicaţiei clandestine în limba maghiară „Ellenpontok", editată la Oradea în anii 1981 – 1982, iar printre articolele sale s-a numărat şi unul referitor la încălcarea drepturilor omului în România, ceea ce a dus la hărţuirea sa de către Securitate. El şi prietenii săi au fost urmăriţi şi, în cele din urmă, din ordinele episcopului, Tökes a fost scos de la parohia din Dej şi numit în satul Sânpetru de Câmpie, la vreo 40 de kilometri depărtare de Cluj. Tökes a refuzat să se prezinte şi s-a dus în schimb la Cluj, unde a locuit în casa părintească, neavând de lucru timp de doi ani. A folosit o parte din timp lansându-se în 1985 într-o

---

[231] *Ibidem.*

campanie de scrisori adresate conaţionalilor din Transilvania pentru a strânge date despre învăţământul în limba maghiară[232]. Situaţia sa a fost adusă la cunoştinţa Comitetului pentru Relaţii Externe al Senatului S.U.A. şi, drept urmare, episcopul Papp a primit în 1986 instrucţiuni din partea autorităţilor să-l numească pe Tökes capelan în Timişoara, un oraş cu o populaţie mixtă, română, maghiară şi germană[233].

Pe măsură ce programul de sistematizare a satelor căpăta avânt, Tökes şi-a folosit predicile pentru a încuraja rezistenţa faţă de acesta. A făcut apel la solidaritatea dintre maghiari şi români, care sufereau deopotrivă din cauza regimului, şi nu a pledat în mod special pentru satele cu populaţie preponderent maghiară. În vara anului 1988 a vorbit cu reprezentanţii din toate cele 13 vicariate ale Bisericii reformate, apelând la aceştia să organizeze rezistenţa faţă de propunerile de distrugere a satelor. La întrunirea propriului său vicariat, desfăşurată în luna septembrie la Arad, a redactat împreună cu alţi trei pastori maghiari o declaraţie care denunţa programul de sistematizare.

Această declaraţie a fost trimisă episcopului Papp şi, în răstimp de 24 de ore, toţi semnatarii acesteia au fost vizitaţi de ofiţeri de securitate şi interogaţi în legătură cu adunarea. De dosarul lui Tökes s-a ocupat şeful Securităţii timişorene, colonelul Traian Sima, care a autorizat vizita unor anonimi în locuinţa parohială a lui Tökes, unde urmau să-i adreseze insulte şi ameninţări. Organi-

---

232 L. Tökes, *With God, For the People, as told to David Porter*, Londra, Hodder an Stoughton, 1990, pp. 65, 79.
233 M. Rady, *Romania in Turmoil*, Londra, I.B. Tauris, 1992, p. 86.

zarea unei manifestări culturale la Biserica catolică din Timişoara, la 31 octombrie 1988, a fost urmată de ameninţări cu expulzarea proferate împotriva studenţilor care participaseră la acea adunare. Episcopul Papp i-a trimis lui Tökes o scrisoare prin care interzicea toate activităţile tineretului din dioceza Oradea, de care depindea Timişoara. De neclintit, Tökes a hotărât să organizeze altă festivitate în primăvara anului 1989, la Biserica ortodoxă, având aprobarea mitropolitului acesteia. La 31 martie, la cererea Departamentului Cultelor şi a Securităţii, episcopul Papp i-a ordonat lui Tökes să nu mai predice în Timişoara şi să se mute la Mineu, o parohie izolată din nordul Transilvaniei. Tökes a refuzat să se conformeze ordinului, iar congregaţia şi-a exprimat sprijinul faţă de el. Episcopul a deschis procedura civilă pentru scoaterea lui Tökes din locuinţa parohială. Întrucât nu mai era considerat de către autorităţile locale drept cetăţean al oraşului, i s-a retras cartela de alimente şi i s-a tăiat curentul electric. Membrii parohiei i s-au alăturat şi i-au adus lui, soţiei sale şi copilului, alimente şi combustibili.

De aici încep solidarizările cu Tökes, care vor culmina cu aceea din 15 decembrie 1989, din care – prin suprapunerea nemulţumirilor şi protestelor populaţiei majoritare – va izbucni revolta la Timişoara.

Curios, Tökes nu era sprijinit deschis de pastorii din dioceza sa, care se temeau de represalii[234]. Exista totuşi un loc pe care Tökes se putea bizui pentru sprijin. Acesta era Ungaria. Abilitatea şi disponibilitatea presei şi autorităţilor ungare de a face publică situaţia grea a lui Tökes îl privilegiau

---

[234] M. Rady, *op. cit.*, p. 88.

față de disidenții de origine română, care nu aveau posibilitatea de a se face cunoscuți. Toate acestea făceau ca Tökes să rămână un ghimpe în coasta regimului Ceaușescu. Soția lui Tökes a fost una dintre primele persoane care a confirmat acest lucru, după revoluție, când a declarat: „Publicitatea internațională l-a apărat. Dacă ar fi fost un simplu anonim, ei l-ar fi ucis mai devreme sau mai târziu".

Pe de altă parte, publicitatea a fost, probabil, aceea care a grăbit autoritățile să se folosească atât de acoperirea legii, cât și de intimidarea fizică, pentru a-l îndepărta pe Tökes din Timișoara[235]. La 24 iulie 1989, Televiziunea ungară a difuzat un interviu cu Tökes, în care acesta a vorbit împotriva planului de sistematizare, pe care îl descria drept o încercare de distrugere a culturii maghiare din Transilvania. La 6 august a fost reținut de Securitate și interogat, fiind ulterior eliberat. La 25 august, episcopul Papp l-a scos pe Tökes din rândurile clerului, act ce încălca legile bisericii. Elöd Kincses, avocatul lui Tökes, a subliniat că, potrivit statutului Bisericii reformate, doar consiliul disciplinar al Bisericii avea dreptul de a demite preoții. La 14 octombrie, opt membri ai consiliului disciplinar al Bisericii reformate au fost aduși cu forța la o ședință și au votat pentru excluderea lui Tökes; ceilalți 23 de membri se ascunseseră[236].

Între timp, membri ai congregației lui Tökes au fost arestați și bătuți. Un enoriaș, Ernö Ujvarossy, care în luna mai îi adresase o petiție episcopului Papp în sprijinul lui Tökes, a fost găsit, la 14

---

[235] *Ibidem.*

[236] F. Tupper-Carey, *Romania*, „Religion in Communist Lands", vol. 18, nr. 2, vara 1990, p. 181.

septembrie, asasinat în pădurile din împrejurimile Timişoarei. István Tökes a fost arestat pentru scurt timp în luna octombrie, când a sosit la Timişoara pentru a-şi vizita fiul. La 20 octombrie s-a emis un ordin judecătoresc pentru evacuarea lui Lászlo Tökes. Acesta a făcut apel. Tudor Postelnicu, ministru de Interne, i-a ordonat colonelului Traian Sima, de la Securitatea timişoreană, să pună în aplicare ordinul. La 2 noiembrie, înarmaţi cu cuţite, 4 atacatori au intrat în apartament sub privirile agenţilor de securitate, dar au luat-o la goană după ce Tökes şi prietenii săi au reuşit să-i dea afară cu forţa. După acest incident, din care Tökes s-a ales cu o tăietură la frunte, ambasadorul român la Budapesta a fost convocat la Ministerul de Externe, unde i s-a comunicat îngrijorarea guvernului ungar pentru securitatea pastorului.

Enoriaşii continuau să ducă pe furiş alimente şi lemne de foc pentru Tökes în sacristia bisericii, în ciuda vigilenţei arătate de agenţii de Securitate. La 28 noiembrie, Tökes a fost informat că apelul i-a fost respins şi că se va proceda la evacuarea lui, la 15 decembrie. În ziua sortită evacuării, s-a format un cordon viu în jurul blocului în care locuia Tökes, ceea ce a făcut ca Miliţia să nu poată pătrunde. Tökes s-a aplecat pe fereastră şi a mulţumit celor adunaţi, însă i-a sfătuit să plece. Sfatul său a fost întâmpinat cu strigăte de „Nu plecăm" şi câteva sute de oameni au rămas în apropierea locuinţei lui Tökes. În timpul dimineţii următoare, numărul acestora a crescut, adăugându-li-se tineri români, atraşi de imaginea unei mulţimi atât de mari şi de

zvonul că Securitatea nu era în stare să o disperseze[237].

Primarul Timişoarei i-a cerut pastorului să spună mulţimii să se disperseze. Tökes a fost de acord şi s-a dus la fereastră. Mulţumindu-le celor de faţă pentru sprijin, i-a sfătuit să plece, spunându-le că adunarea lor era ilegală. Mulţimea şi-a exprimat cu glas tare nemulţumirea, scandând în cor „Nu-l credeţi!" Speriate, autorităţile voiau să tragă de timp. Primarul însoţit de trei medici (căci soţia lui Tökes era însăcinată şi bolnavă) s-au perindat la locuinţa pastorului, promiţând în cele din urmă revocarea transferului. Întrucât mulţimea din faţa casei nu se dispersa, s-a recurs la ameninţăări.

Sfidarea demonstranţilor fusese alimentată de convingerea că în apartamentul lui Tökes se aflau membri ai Securităţii, care fie că îl ţineau acolo împotriva voinţei lui, fie că se pregăteau să-l evacueze. Exista în acelaşi timp şi temerea prezenţei unor provocatori infiltraţi în mulţime. În timp ce nucleul celor adunaţi era format din oameni care se alăturaseră veghei împotriva evacuării, noii veniţi, în majoritatea lor, fuseseră atraşi de priveliştea protestului iniţial sau de veştile care se răspândiseră. După avertismentul primarului, Tökes a cerut insistent mulţimii să se ducă acasă, dar oamenii erau convinşi că apelurile erau făcute sub ameninţare Securităţii şi au refuzat să plece. Unii l-au chemat să coboare în stradă şi să-i conducă, dar Tökes şi-a dat seama că acest lucru ar putea face

[237] L. Tökes, *op. cit.*, pp. 147-148.

jocul regimului, care ar putea arunca vina pentru proteste asupra minorităţii maghiare.

La orele 19, mulţimea a umplut străzile ce duceau la biserică. Printre participanţi se aflau mulţi studenţi de la Politehnica şi Universitatea din Timişoara. Români şi maghiari şi-au dat mâna, formând un lanţ viu în preajma bisericii şi au cântat imnuri. Cam 30 de minute mai târziu s-au putut auzi, şovăitoare, primele acorduri ale imnului *„Deşteaptă-te Române*!", un imn românesc care în epoca lui Ceauşescu a mai fost cântat în public în timpul protestelor de la Braşov din noiembrie 1987. Necunoscut comunităţii maghiare, cântecul era un imn al rezistenţei faţă de oprimare şi un semn că *protestul maghiar se transformase într-o revoltă română.*

Prăbuşirea

După imn, s-au auzit lozinci îndrăzneţe: „Jos Ceauşescu!", „Jos regimul!" şi „Jos comunismul!". Mulţimea a început să se îndeparteze de biserică, trecând podul către centrul oraşului şi sediul partidului. Oamenii au aruncat cu pietre în geamuri, înainte ca întăririle Miliţiei, aduse cu puţin timp înainte de orele 22, să reuşească să-l împingă pe demonstranţi înapoi, spre biserica lui Tökes, unde au îndreptat tunurile cu apă împotriva lor. Mulţimea a pus mâna pe tunuri şi le-a distrus, aruncând părţile dislocate în Bega. Mărşăluind prin oraş, oamenii au început să spargă vitrinele magazinelor şi au intrat cu forţa într-o librărie, dând foc cărţilor lui Ceauşescu şi despre Ceauşescu, etalate la loc de cinste. Pe la miezul nopţii, strada pe care se afla

locuinţa lui Tökes şi biserica era relativ liniştite, dar violenţele continuau în alte părţi ale oraşului.

Veghea din 15 decembrie în sprijinul lui Tökes s-a transformat în mari demonstraţii a doua zi, iar pe data de 17 decembrie, acestea au fost curmate prin intervenţia armatei, ce a deschis focul împotriva mulţimii. Numărul pierderilor umane a fost estimat la câteva mii, dar investigaţiile ulterioare au stabilit cifra de 122 de morţi[238].

La ordinul Elenei Ceauşescu, 40 de morţi au fost transportaţi cu camionul la Bucureşti, unde au fost incineraţi, pentru a face imposibilă identificarea lor. Iată un semn clar al cruzimii şi neîndurării ei. La 18 decembrie, zeci de mii de muncitori timişoreni au organizat proteste paşnice în curţile fabricilor, dar la 20 decembrie s-au revărsat pe străzi şi au pus efectiv capăt stăpânirii regimului comunist în oraş. Mulţimea a proclamat Timişoara oraş liber, cu două zile înainte ca Nicolae Ceauşescu să fugă din Bucureşti.

Pe străzile Timişoarei se scanda: *„Azi în Timişoara / Mâine-n toată ţara"*, şi starea de spirit de acolo s-a transmis treptat asupra tuturor celor ce aşteptau de ani de zile sfârşitul dictaturii. Prin intermediul posturilor de radio occidentale, românii primeau relatări, de obicei exagerate, asupra numărului de victime, dar toate spuneau că acolo se întâmplă lucruri grave.

Sfidând gravitatea situaţiei, Ceauşescu a făcut o scurtă vizită în Iran, lăsând conducerea operativă în grija soţiei sale şi a lui Manea Mănescu. La întoarcere a făcut o cascadă de greşeli tactice, care au dus la prăbuşirea sa fulgerătoare. Necunoscând

---

238 „Adevărul", din 21 decembrie 1991, pp. 2-3

starea de spirit din ţară şi crezând că se bucură de asentimentul populaţiei, a condamnat pe manifestanţii timişoreni, calificând demonstraţiile drept „fasciste", iar pe participanţii lor drept „huligani", inspiraţi de „agenturile străine".

A doua greşeală a fost convocarea unui miting de sprijin pentru dimineaţa zilei următoare. Spre uimirea sa, cuvântarea a fost întreruptă cu strigăte de „Nu suntem huligani!" Zarva s-a făcut auzită în fundalul transmisiunii televizate şi radiodifuzate a cuvântării lui Ceauşescu, iar emisia a fost întreruptă câteva minute. Când şi-a reluat cuvântarea, Ceauşescu a încercat să liniştească mulţimea, promiţându-i creşteri de salarii şi de alocaţii, dar această stratagemă n-a făcut decât să o înfurie şi mai mult. După încheierea cuvântării sale, mari grupuri de tineri au rămas în centrul Bucureştiului şi, încurajaţi de vremea blândă, necaracteristică pentru acel anotimp, au zăbovit până seara, formând o baricadă în Piaţa Universităţii. În cursul nopţii au tras asupra lor de unităţi ale armatei şi ale trupelor de securitate, mulţi fiind împuşcaţi mortal.

În dimineaţa zilei de 22 decembrie, Ceauşescu a formulat un comunicat aspru, citit la Televiziune de un crainic cu ton condamnator, în care vorbea din nou de „huligani", „fascişti" şi „agenturi străine" şi anunţa că ministrul Apărării Naţionale, generalul Vasile Milea, a fost un trădător şi s-a sinucis. Comandanţi superiori ai armatei au ordonat trupelor să se retragă din centrul Capitalei. Valuri de manifestanţi veneau în contrasens dinspre toate cartierele oraşului. Adunată în faţa Comitetului Central, mulţimea de sute de mii de manifestanţi a început să scandeze: *„Ceauşescu judecat / pentru sângele vărsat"*, *„Ieri în Timişoara / Mâine-n toată*

ţara". Apărând pentru câteva zeci de secunde în balconul clădirii, Ceauşescu a fost huiduit, iar un colaborator l-a tras înăuntru.

Când primii manifestanţi au pătruns în clădire, Ceauşescu a fugit de pe acoperiş cu un elicopter, însoţit de soţia sa şi de doi dintre cei mai apropiaţi aliaţi ai săi, Manea Mânescu şi Emil Bobu, precum şi de două gărzi de corp. Ceauşescu a ordonat pilotului să aterizeze la Snagov, cam la 30 km, nord de Bucureşti, unde avea o vilă, şi de aici, el şi soţia sa, şi-au luat o valiză cu îmbrăcăminte. Manea Mănescu şi Emil Bobu au rămas la sol, în timp ce elicopterul a decolat din nou cu cei doi Ceauşescu şi cu gărzile lor de corp în direcţia Piteşti. Lipsa de carburant l-a făcut pe pilot să aterizeze pe şoseaua de la sud de Târgovişte. Aici au rechiziţionat o maşină condusă de un medic, care i-a dus până la marginea oraşului. Apoi, au luat cu forţa o a doua maşină şi au încercat să ajungă la sediul local al partidului, dar au fost recunoscuţi. Şoferul i-a dus la o staţiune de cercetări agricole, unde au fost închişi într-o încăpere până a sosit Miliţia locală.

Cuplul a fost dus în cele din urmă la garnizoana din Târgovişte, unde a fost judecat şi executat de un tribunal improvizat în ziua de Crăciun a anului 1989.

Răspândirea

Evenimentele de la sfârşitul lunii decembrie 1989 arătau că forţele Securităţii erau eficiente doar atât cât le permiteau slăbiciunile lor. Nici ele, şi cu atât mai puţin armata, nu erau instruite să ţină piept

mulţimii, iar acţiunile brutale ale forţelor ambelor organisme au condus la moartea multora dintre cele peste 1.100 de victime oficial recunoscute ale revoluţiei. 270 dintre morţi şi 673 din totalul de 2.383 de răniţi au fost soldaţi[239]. Majoritatea soldaţilor au fost ucişi în schimbul de focuri cu lunetiştii, aşa-numiţii „terorişti". Au fost arestate de către armată circa 800 de persoane suspecte de a fi „terorişti", dar au fost ulterior eliberate în cursul anului 1990. Generalul-maior Mugurel Florescu, adjunctul procurorului general, a pretextat că mulţi fuseseră eliberaţi din lipsă de martori, întrucât cei care îi predaseră n-au mai apărut[240]. O listă parţială a celor reţinuţi ca „terorişti" a fost publicată de săptămânalul „Tinerama" în septembrie 1993, dar nu putem fi siguri că toţi cei menţionaţi au tras cu adevărat în militari şi în civili. Ştim şi mai puţin la ordinele cui puteau acţiona. Forţele desfăşurate împotriva demonstranţilor aparţineau armatei, trupelor Ministerului de Interne, trupelor Miliţiei, ale Gărzilor Patriotice şi USLA. Este foarte probabil ca „teroriştii" să fi fost un amestec de elemente renegate ale tuturor acestor forţe, iar folosirea termenului de „terorist" de către mulţime şi mass-media să fi fost o încercare de a oferi argumente raţionale existenţei unei opoziţii faţă de nou-născuta autoritate a guvernului revoluţionar. Acelaşi amalgam a îngreunat posibilitatea autorităţilor de a implica – în cazul Securităţii – şi de a disculpa – în cazul armatei – anumite forţe în rezistenţa lor faţă de noua ordine şi, de aceea, pentru a evita situaţia stânjenitoare de

---

239 „Adevărul" din 21 februarie 1990, p. 1.
240 „The Times", din 22 decembrie 1990.

a recunoaşte că soldaţii, miliţienii şi securiştii erau implicaţi deopotrivă în vărsările de sânge nevinovat de după executarea lui Ceauşescu, procurorului militar i s-a dat ordin să-i elibereze pe toţi suspecţii „terorişti". De către cine nu este clar.

În evaluarea rolului Securităţii în evenimentele din decembrie 1989, trebuie să facem o distincţie între acţiunile unora dintre forţele acesteia înainte de fuga lui Ceauşescu la 22 decembrie şi după aceea. În primul rând, trebuie să ţinem seama că demonstraţiile de masă împotriva lui Ceauşescu au avut loc doar într-un număr mic de oraşe ale României şi că în majoritatea celorlalte domnea un calm relativ. Cele mai mari demonstraţii de dinainte de 22 decembrie au avut loc la Timişoara, Bucureşti, Cluj, Arad, Sibiu şi Cugir, dar în majoritatea oraşelor din Moldova şi Muntenia domnea un calm precaut.

La Timişoara, unităţile militare au dat ascultare ordinului lui Ceauşescu de a deschide focul, ordin dat la 17 decembrie, la orele 16. Acestora li s-au alăturat lunetişti în civil, care au tras în demonstranţi din diverse clădiri. Aceştia din urmă puteau să fi aparţinut fie forţelor USLA şi de miliţie, fie forţelor speciale de intervenţie. În după-amiaza zilei de 18 decembrie, trupele de Securitate, probabil sub comanda generalului-colonel Ion Coman, secretar al Comitetului Central cu problemele forţelor armate şi de securitate, au deschis focul asupra civililor care se adunaseră lângă Catedrală,

ucigând pe mulţi dintre aceştia[241]. Numărul celor care au murit numai la spitalul judeţean de pe urma rănilor provocate prin împuşcare, în perioada 17-27 decembrie se ridica la circa 80[242]. La Cluj, 25 de demonstranţi au fost împuşcaţi mortal de către unităţi ale armatei la 21 decembrie[243].

La Sibiu, unde secretar judeţean de partid era Nicu Ceauşescu, fiul dictatorului, în dimineaţa zilei de 21 decembrie demonstranţii au ieşit în stradă scandând lozinci împotriva lui Ceauşescu. Au fost trimise în stradă pentru a menţine ordinea publică deopotrivă trupe înarmate ale Miliţiei şi Securităţii şi elevi de la cele trei şcoli militare din localitate. Martorii oculari au declarat că trupele de securitate au deschis focul împotriva demonstranţilor la amiază. Protestatarii s-au îndreptat în cele din urmă către sediul Miliţiei şi cel al Securităţii, aflate unul lângă altul, vizavi de una din şcolile de ofiţeri, şi au cerut eliberarea demonstranţilor arestaţi. Neprimind nici un răspuns din partea şefului securităţii locale, lt.-colonelul Petrişor, participanţi din mulţimea de 3.000 de persoane au început să arunce noaptea târziu cu pietre în sediul Securităţii. Apoi au dat foc copacilor din curtea sediului miliţiei, ceea ce a făcut să se deschidă focul din interiorul clădirii. Patru demonstranţi au fost omorâţi şi 11 răniţi. Lt.-colo-

---

241 F. Medeleţ, M. Ziman, *16-22 decembrie 1989. O cronică a revoluţiei la Timişoara,* în „Magazin Istoric", nr. 5, mai, 1990, p. 4.

242 M. Milin, *Timişoara, 15-21 decembrie '89. O cronică a revoluţiei la Timişoara,* Timişoara, 1990, p. 102.

243 O listă a numelor lor apare în „Fapta Transilvăneană", ediţie specială, septembrie 1992.

nelul Dragomir, comandantul garnizoanei Sibiu, a trimis trei transportatoare blindate pentru a păzi localul miliţiei[244].

În urma acestor lupte, au fost omorâte peste 60 de persoane, dintre care 8 erau militari ai Armatei, 23 din trupele de Securitate şi de miliţie şi peste 30 de civili[245].

Moartea violentă a lui Ceauşescu a făcut ca experienţa românească în ceea ce priveşte schimbarea politică să se deosebească de cea a celorlalte state şi a fost ea însăşi o demonstraţie că în România ar fi fost imposibilă o răsturnare paşnică a dictaturii. În urma a ceea ce a părut atunci singura revoluţie demnă de acest nume, optica occidentală a fost că, după ce a înlăturat un dictator comunist, România va deveni democrată şi paşnică. Românii pe care i-am întâlnit în ultimele zile ale lui decembrie 1989, în mare majoritate tineri şi tinere în jur de 20 de ani, care ajutau la paza clădirii Comitetului Central şi a birourilor televiziunii, se simţeau fericiţi că Ceauşescu fusese înlăturat, dar euforia lor era întunecată de teama de viitor. Teama lor s-a dovedit profetică. În perioada Crăciunului 1989, mass-media din România şi din Occident interpretau înlăturarea lui Ceauşescu ca pe o „revoluţie a poporului", lăudând pe bună dreptate rolul predominant al tinerilor. Cu o lună mai târziu, mulţi români deveniseră deja deziluzionaţi, plângându-se amar că revoluţia „a fost furată".

---

244 P. Abrudan, *Sibiul în revoluţia din decembrie 1989*, Sibiu, Casa Armatei, 1990, pp. 24-27.
245 *Ibidem*, p. 74.

Şi acest lucru nu este de mirare. Deşi partidul comunist a fost declarat mort în ianuarie 1990, certificatul de deces nu a fost produs. Membrii de partid şi-au schimbat pur şi simplu carnetele cu cele ale Frontului Salvării Naţionale şi mulţi au continuat ca şi cum nimic nu s-ar fi schimbat în viaţa politică. FSN-ul a încercat să se implice în prezent şi să îngroape trecutul. Şi succesorii săi, Frontul Democrat al Salvării Naţionale, apoi Partidul Democraţiei Sociale din România (PDSR) au dovedit aceeaşi aversiune în a ancheta trecutul. Numai câţiva din cei responsabili pentru vărsarea de sânge din decembrie 1989 au fost aduşi în faţa justiţiei. Între aceştia, 25 de membri ai Biroului Politic şi ai Comitetului Central şi 11 generali de Securitate şi de Miliţie. În urma evenimentelor din Timişoara, 29 de persoane din conducerea Partidului Comunist, a Securităţii şi a Miliţiei au fost condamnate pentru „incitare la omor". Dar aceste condamnări sunt legate de evenimentele dintre 16 şi 22 decembrie. Cei 800 de bănuiţi „terorişti", care fuseseră arestaţi de armată între 22 şi 28 decembrie, au fost eliberaţi în prima parte a anului 1990. Mulţi ofiţeri superiori ai armatei, securităţii şi miliţiei, care au fost în mod public identificaţi de subordonaţii lor că dăduseră ordine de a se trage în manifestanţi la Bucureşti, Cluj şi în alte oraşe la 21 decembrie, au rămas în libertate, iar unii din ei au fost chiar promovaţi în funcţii superioare. Numele lor au fost publicate în presa românească[246].

---

[246] „Evenimentul Zilei", din 14 iulie 1993; „România liberă" din 28 decembrie 1993.

În urma unui decret semnat de preşedintele Iliescu la 26 decembrie 1989, Departamentul Securităţii Statului a fost scos de sub controlul Ministerului de Interne şi pus sub controlul Ministerului Apărării Naţionale[247]. De fapt, Securitatea a fost integrată în sistem, în felul acesta permiţânduse ofiţerilor săi să organizeze eliberarea tuturor colegilor lor arestaţi, suspectaţi de a fi tras în manifestanţi în timpul revoluţiei. Este adevărat că la 30 decembrie a fost dat un alt decret prin care Securitatea a fost desfiinţată şi şefii ei arestaţi sau trecuţi în rezervă. Unii din ofiţerii superiori au fost mai târziu condamnaţi pentru împuşcarea manifestanţilor în timpul revoluţiei, dar toţi au fost eliberaţi până în 4 ani. Ce s-a întâmplat cu bănuiţii „terorişti" eliberaţi? Faptul că investigaţiile făcute în urma morţii celor peste 1.100 de victime ale revoluţiei nu au fost terminate şi că relativ puţini oameni au fost aduşi în faţa instanţei se explică prin lipsa de martori de încredere, prin inerţia birocratică şi prin dorinţa de a proteja interesele unor persoane, inclusiv a unora din Serviciul de Pază şi de Protocol al preşedintelui Iliescu, care fuseseră membri ai fostei direcţii 5 a securităţii, şi a altora din brigada anti-teroristă a SRI-ului, care în 1990 includea foşti ofiţeri ai USLA.

Nu trebuie subestimată nevoia de adevăr, articulată în mod insistent de intelectualitate şi, în mod special, de scriitorii şi ziariştii din Timişoara, hotărâţi să lupte pentru democraţie şi drepturile omului. Această luptă a fost oglindită în Proclamaţia

---

247 „România liberă" din 27 decembrie 1989.

de la Timişoara, dată la 11 martie 1990. Organizaţii asemănătoare, având aceleaşi scopuri s-au fondat şi în alte oraşe, dar Timişoara a fost locul unde mişcarea democrată a avut cei mai mulţi suporteri. Aceasta a fost din cauză că, după cum menţionează proclamaţia:

„7. Timişoara a pornit Revoluţia împotriva întregului regim comunist şi întregii sale nomenclaturi şi nicidecum pentru a servi ca prilej de ascensiune politică unui grup de dizidenţi anticeauşişti din interiorul P.C.R.-ului. Prezenţa acestora în fruntea ţării face moartea eroilor din Timişoara zadarnică. (...)

8. Ca o consecinţă a punctului anterior, propunem ca legea electorală să interzică pentru primele trei legislaturi consecutive dreptul la candidatură, pe orice listă, al foştilor activişti comunişti şi al foştilor ofiţeri de Securitate. Prezenţa lor în viaţa politică a ţării este principala sursă a tensiunilor şi suspiciunilor care frământă astăzi societatea românească. Până la stabilizarea situaţiei şi reconcilierea naţională, absenţa lor din viaţa publică este absolut necesară.

Cerem, de asemenea, ca în legea electorală să se treacă un paragraf special care să interzică foştilor activişti comunişti candidatura la funcţia de preşedinte al ţării. Preşedintele României trebuie să fie unul dintre simbolurile despărţirii noastre de comunism.”[248].

Suspiciunile la care se referea Proclamaţia proveneau de la felul în care Ceauşescu a fost

---

[248] “România liberă” din 13 martie 1990.

doborât. Aceste suspiciuni nu au fost niciodată înlăturate de FSN şi i-au compromis autoritatea în prima parte a lui 1990. Revelaţii despre existenţa unui complot militar pentru a-l înlătura pe Ceauşescu şi a unei conspiraţii în rândurile Partidului Comunist pentru a-l înlocui cu o persoană pro-Gorbaciov (în persoana lui Ion Iliescu) au servit numai măririi scepticismului produs de „apariţia" lui Iliescu la conducerea ţării şi a confirmat părerea opoziţiei că ceea ce a început la Timişoara ca o revoltă populară contra comunismului a fost deturnat de comuniştii reformişti, cu scopul de a se menţine la putere sub masca FSN-ului.

Explicaţii incomplete

O radiografie clară a evenimentelor din timpul revoluţiei a fost greu de obţinut, acestea fiind întunecate de fabricile de zvonuri care, pe lângă Securitate, au fost singurele instituţii care au lucrat ore suplimentare în timpul lui Ceauşescu, ca şi de diversiunile săvârşite de un şir întreg de autori care, în confuzia referitoare la unele evenimente ale revoluţiei, au inventat teorii de conspiraţii, fără ca acestea să poată fi susţinute de dovezile necesare. În privinţa aceasta au fost notorii cărţile lui Pavel Coruţ. Sentimentul oamenilor că au fost înşelaţi, sau că sacrificarea morţilor în decembrie a fost inutilă, a fost agravat de suspiciunea că luptele din centrul Bucureştiului după fuga lui Ceauşescu au fost o diversiune pentru a da impresia unei revoluţii, care să sprijine legitimitatea FSN-ului.

„Începutul revoluţiei române la Timişoara nu a fost mereu – şi de către toată lumea – considerat doar ca expresia revoltei spontane a unei populaţii care, ani de zile, acumulase profunde nemulţumiri atât de natură materială, cât şi spirituală. Dimpotrivă, pe seama lor s-au pus în circulaţie numeroase scenarii, care plasau temeiurile revoluţiei române fie în afara ţării, fie la nivelul cine ştie căror comploturi încă de mult urzite în ţară”[249].

Aceste scenarii au fost posibile pentru că evenimentele din decembrie au fost marcate de unele fapte care, după punctul de vedere al SRI-ului, „trimit spre acţiunea premeditată a unor «actori» din afara maselor, spontan ieşite în stradă”. Iată viziunea *Punctului de vedere preliminar al Serviciului Român de Informaţii privind evenimentele din decembrie 1989:*

„Astfel, chiar începutul timişorean al evenimentelor din decembrie este marcat, în după-amiaza zilei de 16, când numărul simpatizanţilor şi al curioşilor adunaţi în jurul locuinţei pastorului Tökes se redusese simţitor, de apariţia unui grup de tineri care incitau la acţiuni violente, ei înşişi dedându-se la spargerea vitrinelor unităţilor comerciale din zonă şi blocând mijloacele de transport în comun.

Pe măsură ce s-a conturat o participare mai numeroasă a cetăţenilor la acţiunile de stradă, o parte însemnată a nucleului activ în faza de iniţiere a acestora s-a retras din prim-planul activităţilor

---

[249] *Punctul de vedere preliminar al Serviciului Român de Informaţii privind evenimentele din decembrie 1989*, dactilografiat, 1995, pp. 21-22.

respective, unii dintre ei apărând ulterior, în diferite ipostaze, în derularea evenimentelor.

Semne de întrebare ridică şi modul în care s-au produs, în Timişoara, unele acţiuni de provocare ale armatei. Analizate ulterior, ele duc la ipoteza unei pregătiri prealabile şi profesioniste, concretizate în:

- ruperea antenelor staţiilor de radio de pe tehnica de luptă;

- blocarea roţilor motrice şi de întindere ale tancurilor cu fier beton cu diametrul de 30 mm, confecţionat în formă de U, ce nu putea fi pregătit la faţa locului;

- utilizarea, de către unele persoane, a unor chei speciale, necesare deschiderii rezervoarelor suplimentare de motorină şi incendierii carburantului;

- folosirea „sticlelor incendiare" (care, de asemenea, necesita o pregătire anterioară);

- în mai multe declaraţii date de militari în termen şi de unii ofiţeri se menţionează că din rândurile demonstranţilor se arunca înspre militari cu bile de rulmenţi, obiecte care, de asemenea, presupun premeditarea"[250].

Trebuie subliniat – ca răspuns la aceste „acţiuni premeditate" descrise de raportul SRI-ului – că exact aceleaşi măsuri ingenioase au fost deseori luate de manifestanţi împotriva forţelor de securitate în alte părţi ale lumii în perioade de perturbări civile. Dar nici o acuzaţie de „complot" sau „amestec extern" nu a fost făcută în aceste cazuri.

Cu toate acestea, potrivit raportului SRI-ului, au existat şi manifestări ale unor „interese străine":

---

[250] *Ibidem.*

„Datele şi informaţiile existente converg spre concluzia că dispozitivul informativ şi de diversiune sovietic a fost conectat la toate fazele evenimentelor"[251]. „Începând cu data de 9 decembrie 1989 numărul turiştilor sovietici în autoturisme „particulare" a crescut vertiginos de la circa 80 la peste 1.000 de maşini pe zi. Ocupanţii – câte 2-3 în maşină –, în majoritate bărbaţi cu constituţie atletică, în vârstă de 25-40 de ani, evitau în general locurile de cazare, dormind în autoturisme, iar în unele cazuri, rare, când au solicitat servicii hoteliere, plăteau în valută. Maşinile (preponderent mărcile Lada şi Moskvici) se deplasau în coloană, de multe ori remarcându-se că aveau numere consecutive şi stare tehnică asemănătoare (multe noi). Majoritatea erau „în tranzit spre Iugoslavia", dar unora nu li s-a permis intrarea în această ţară întrucât la bordul maşinilor s-au depistat arme. Cert este că, în timpul evenimentelor din Timişoara, în oraş era un mare număr de „turişti sovietici".

Acelaşi raport al SRI-ului relevă că „la scurt timp după revoluţie, a fost accidentată maşina în care se afla turistul sovietic Lout Alexandr şi încă un bărbat. Cu ocazia reparaţiilor efectuate la „Service", în maşină s-au găsit 12 uniforme militare româneşti M.Ap.N. de camuflaj şi un veston sovietic cu însemnele gradului de maior. Cei doi au afirmat că sunt „ofiţeri în rezervă" şi au luptat anterior în Afganistan.

Pentru SRI, existau de asemenea indicii privind o posibilă implicare ungară în desfăşurarea evenimentelor din decembrie 1989, îndeosebi în Timişoara. Existenţa unor tabere în care se instruiau fu-

---

[251] *Ibidem*, p. 28.

gari români pentru a fi folosiţi în acţiuni pe teritoriul României era cunoscută fostului ministru al apărării, Vasile Milea, care în timpul unei vizite protocolare efectuate în Ungaria, în luna noiembrie 1989, a fost informat despre aceste tabere de către ataşatul militar român la Budapesta. Una din aceste tabere era la Bicske.

Unul din misterele cele mai mari ale revoluţiei române îl constituie autorii celor câteva rafale de armă automată, trase la 22 decembrie, în jurul orei 18.50, în Piaţa Palatului din Bucureşti. Mulţimea din piaţă a intrat în panică, iar armata a ripostat, inclusiv cu armament greu. În această problemă, iată ce spune raportul SRI-ului:

„Deschiderea focului în Piaţa Palatului direcţionează teama, până atunci fără un obiect precis conturat, spre existenţa efectivă a unor forţe contrarevoluţionare şi inaugurează perioada cea mai controversată a revoluţiei române, cea care începe în seara de 22 decembrie şi se termină odată cu anul 1989".

Proba existenţei efective a unor forţe contrarevoluţionare, sau măcar inculcarea, prin deschiderea focului, a certitudinii că ele există, avea să fie urmată, în mod firesc, de nevoia de identificare a acestora. Astfel apare, în sarabanda ştirilor alarmiste şi a zvonurilor, în condiţiile date uşor de crezut, sintagma „forţe fidele lui Ceauşescu". Or, cum forţele cărora li se putea atribui, cu cea mai mare marjă de credibilitate, fidelitatea faţă de Ceauşescu erau cele de securitate, pe seama lor a fost pusă mulţimea de „atentate la victoria revoluţiei", care aglomera canalele de informare.

Dar în mediile mai bine informate se ştie că Securitatea era controlată de armată. La Timişoara, de exemplu, încă din seara zilei de 22, iar curând după aceea, în 24 decembrie, toate unităţile de securitate din ţară trecuseră în subordinea armatei. Treptat-treptat, s-a renunţat la incriminarea Securităţii ca instituţie, acuzaţiile fiind trecute mai întâi în contul unor grupuri de securişti răzleţi de propria instituţie, iar mai apoi în contul „teroriştilor".

Multe ştiri care circulau în zilele acelea, cu precădere prin intermediul televiziunii, desemnau prin „terorişti" grupuri de mercenari străini (de regulă, arabi), special instruiţi pentru apărarea lui Ceauşescu până la capăt, chiar cu preţul vieţii. Dar cum nici aceste „comandouri" nu produceau dovezi concrete (fiind chiar discreditate de cei câţiva „terorişti arabi" care s-au dovedit a fi ţigani autohtoni aflaţi întâmplător în zone de foc), s-a rămas la terorişti pur şi simplu, în jurul lor construindu-se o masivă diversiune clădită pe spaimă, panică şi confuzie, care explică multe din întâmplările tragice ale acelor zile.

Veniţi de nicăieri sau de pretutindeni ... invizibili şi muţi, fără urme dar şi fără revendicări sau pretenţii, organizaţii cu desăvârşire şi excepţional dotaţi, necruţători şi ubicui, „teroriştii" au constituit, în conştiinţa publică, cea mai obsedantă prezenţă a zilelor sfârşitului lui decembrie '89".

Faptul că „teroriştii" au fost o legendă nu ne permite să uităm că în zilele acelea pe străzile Bucureştiului, ca şi pe cele ale altor oraşe din România, chiar se trăgea, şi chiar mureau oameni. Tocmai de aceea, legenda teroriştilor a prins. Dar în cele mai multe cazuri, focul deschis de unii asupra

altora, şi victimele produse, au fost rezultatul unei atmosfere confuze, de surescitare şi dezorganizare, în care militari şi reprezentanţi ai revoluţionarilor s-au considerat reciproc ca fiind terorişti.

Adăugând la aceste considerente gloanţe rătăcite provocatoare de moarte şi răni, răzbunări personale, folosirea armamentului de către persoane neantrenate, reacţii generate de stări individuale de panică, şi acţiuni aventuriste, cauzele care au provocat atâtea jertfe umane şi pagube materiale după 22 decembrie încep să fie mai puţin misterioase"[252].

Şi totuşi, elucidarea unui adevăr mai amplu despre revoluţia română ţine de principalii protagonişti politici. Numai viitorul poate aduce lumină. Punctul final al limpezirii faptelor din decembrie 1989, ca şi a faptelor din cei patruzeci şi cinci de ani de regim comunist, va fi posibil atunci când va exista voinţa politică a deschiderii arhivelor şi când istoricii îşi vor putea face datoria în plinătatea libertăţii documentare.

Enunţuri, definiţii, ipoteze

Putem să *numim* cele întâmplate în decembrie 1989 o revoluţie? Iată câteva opinii:

„La urma urmei, o revoluţie presupune violenţă.... De fapt, trebuie întotdeauna să-i adăugăm un calificativ; o numim „de catifea", o numim „paşnică", îi spunem „evolutivă" ... Iar eu o numesc „refoluţie" – un amestec de revoluţie şi reformă. În

[252] *Ibidem.*

mod surprinzător, momentul în care occidentalii au avut convingerea că este vorba de o revoluţie a fost atunci când au văzut la televizor imagini din România: mulţimi, tancuri, focuri de armă, sânge pe străzi. Şi atunci au spus: „aia chiar că e revoluţie", şi bineînţeles se spune în glumă că tocmai acestea au fost singurele evenimente care nu au reprezentat o revoluţie."[253]

„Revoluţia Română din decembrie 1989 este un moment controversat al istoriei noastre. Disputele privesc atât aprecierea sintetică a evenimentului (a fost revoluţie, revoltă populară sau lovitură de stat?), cât şi reconstituirea unora dintre aspectele sale particulare şi, mai ales, rolul jucat de participanţi, fie ei indivizi sau instituţii. (.) Acest fapt se datorează nesiguranţei ce pluteşte asupra agenţilor provocatori, asupra cauzelor şi efectelor politice ale evenimentelor majore din decembrie 1989. Ruxandra Cesereanu (în volumul *Decembrie 89. Deconstrucţia unei revoluţii*, n.n.) a încercat să încadreze diferitele povestiri despre Revoluţie în trei categorii: prima categorie – a celor ce cred în forma pură a unei mase care s-a revoltat cu succes împotriva dictaturii; a doua - a celor care cred în existenţa unei lovituri de stat duse la îndeplinire de forţe din interior sau exterior; a treia - a celor care cred într-o formă întreţesută a acestor doi poli opuşi."[254]

---

[253] Timothy Garton-Ash, „Conclusions", in *Between the Past and Future. The Revolutions of 1989 and their Aftermath*, ed. by Sorin Antohi and Vladimir Tismăneanu, Budapest: Central European University Press, 2000, p.395.

[254] Bogdan Murgescu, "Reprezentarea Revoluţiei din 1989. Câteva consideraţii", în *Revoluţia Română din decembrie 1989. Istorie şi memorie*, 2007, Iaşi: Polirom, 2007, pp.11-12.

Dacă pornim de la analiza unui istoric britanic, Peter Siani-Davis, cuvântul „revoluţie" este asociat cu două metafore curente. „Prima este aceea că o revoluţie este un incident unic, violent şi cu desfăşurare rapidă, caracterizat în mod convenţional printr-un epitet temporal de genul „Revoluţia din octombrie" în Rusia sau „Revoluţia din februarie" din 1848 de la Paris." Analiza lui Siani-Davis înclină să includă Revoluţia Română din decembrie 1989 printre acestea. În al doilea rând, ideea de revoluţie poate să acopere un proces de transformare socială mai îndelungat, care să dureze câteva decenii. În cazul acesta, se folosesc expresii generice precum Revoluţia Chineză, Franceză sau Rusă.[255]

Se poate afirma că s-a produs o ruptură de suveranitate în România prin transferul de putere de la Partidul Comunist Român către Frontul Salvării Naţionale. În Timişoara existau centre de putere concurenţiale după formarea Frontului Democrat Român la 20 decembrie, aflate în opoziţie faţă de rămăşiţele organizaţiei Partidului Comunist din clădirea consiliului judeţean. O astfel de dualitate a puterii poate fi extrapolată pentru a deosebi Timişoara de restul ţării în perioada 20-25 decembrie. Putem oare să renunţăm la termenul de „revoluţie", în cazul României, nu pentru că nu s-a petrecut o ruptură la nivelul suveranităţii, ci pentru că n-a existat o ruptură la nivelul continuităţii, în sensul că tot comuniştii au venit la putere?

---

[255] Peter Siani-Davies, "Romanian Revolution or Coup d'état? A Theoretical View of the Events of December 1989", *Communist and Post-Communist Studies*, vol.29 (1996), no.4, p.463.

Putem să respingem ideea că Nicolae Ceauşescu a fost îndepărtat prin lovitură de stat. Aşa cum s-a arătat, Erich Honecker în Germania Democrată, Todor Jivkov în Bulgaria şi Miloš Jakeš în Cehoslovacia au fost toţi victime ale unor lovituri de stat. Dacă Ceauşescu ar fi fost îndepărtat după şedinţa Comitetului Politic Executiv din 17 decembrie şi înlocuit de unul dintre membrii comitetului, l-am fi putut include în aceeaşi categorie. Retragerea lui din centrul Bucureştiului sub presiunea maselor poartă semnul revoluţiei, ca şi mobilizarea în masă, violenţa pe scară largă, crearea spontană de instituţii revoluţionare, dizolvarea coaliţiei revoluţionare şi lupta acerbă ce a urmat între revoluţionari şi cei care luptau pentru putere pe străzile din oraşele României.[256]

Istoria va arăta că 1789 şi 1989 împărtăşesc două caracteristici esenţiale. Căderea comunismului în Europa Centrală şi de Est, ca şi cea a *Bastiliei*, au făcut valuri care vor dura zeci de ani să se aşeze. Aceasta nu a fost „sfârşitul istoriei", a fost mai curând ca şi cum istoria Europei Centrale, pe care Yalta a îngheţat-o timp de 50 de ani, a fost *reîncălzită la o viteză maximă* în cuptorul cu microunde.

După Silviu Brucan, „Meritul principal al revoluţiei din decembrie 1989 aparţine exploziei populare care a avut loc întâi la Timişoara şi apoi la Bucureşti, s-a extins în toata ţara. Asta este principala caracteristică a acestei revoluţii: caracterul ei popular. Iar în ceea ce priveşte formula politică la

---

[256] Ibid.

care s-a ajuns, aşa cum am mai spus, rămân la părerea că Iliescu şi cei din jurul lui au avut meritul că, în momentul când a trecut trenul revoluţiei, ei se aflau în gară. S-au urcat repede în tren şi au pus mâna pe putere."[257] Eu aş nuanţa puţin caracterizarea lui S. Brucan, afirmând că trenul revoluţiei a pornit din Timişoara, iar până să ajungă la Bucureşti a fost deturnat de comunişti din eşalonul doi.

O radiografie clară a evenimentelor din timpul revoluţiei a fost greu de obţinut, acestea fiind întunecate de fabricile de zvonuri care, pe lângă Securitate, au fost singurele instituţii ce au lucrat ore suplimentare în timpul lui Ceauşescu, şi de diversiunile săvârşite de un şir întreg de autori care, în confuzia referitoare la unele evenimente ale revoluţiei, au inventat teorii de conspiraţii, fără ca acestea să poată fi susţinute de dovezile necesare. Sentimentul de a fi fost înşelat, precum şi acela că sacrificarea morţilor în decembrie a fost inutilă, au fost agravate de suspiciunea că luptele din centrul Bucureştiului după fuga lui Ceauşescu au reprezentat o diversiune pentru a da impresia unei revoluţii, care să sprijine legitimitatea FSN-ului.

Incursiunile minerilor în Bucureşti, în 1990 şi 1991, purtau amprenta tacticilor folosite în 1945 de comunişti, în România şi în alte părţi ale Europei Centrale, pentru subminarea ordinii democratice şi pentru a prelua puterea. Totuşi, răsturnarea lui Ceauşescu a dus la o revoluţie politică: monopolul unui singur partid a fost abolit; au fost organizate alegeri multi-partidice (deşi au avut problemele lor în mai 1990); economia centralizată a fost desfiinţa-

---

[257] Silviu Brucan, "În top interviu", "Oameni în top" (octombrie 1999), p.69.

tă şi cenzura abolită. În 1996 a avut loc un transfer democratic de putere, când neo-comuniştii au suferit prima lor înfrângere în alegeri după 1990. La nivel personal, posesia unui paşaport a devenit, la începutul anului 1990, un drept, nu un privilegiu, şi s-au eliminat restricţiile privind călătoriile în străinătate, iar odiosul decret al avorturilor, introdus de Ceauşescu, a fost suprimat.

Cu toate acestea, puterea legii continuă să rămână fragilă şi este mare nevoie de o reformă a sistemului judiciar. Lipseşte voinţa politică de a aduce politicieni proeminenţi în faţa justiţiei sub acuzaţii credibile de corupţie. Rămâne sub semnul întrebării dacă a avut loc şi o revoluţie în mentalitate. Ceea ce demonstrează revoluţia română este faptul că eroii mor, luptătorii se întorc la casele lor, iar oportuniştii ajung în prim-plan.

GHID BIBLIOGRAFIC

GHID BIBLIOGRAFIC

Cea mai autorizată analiză a comunismului în România este *Raportul Final al Comisiei Prezidenţiale pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România* (Bucureşti, 2007), lucrare a comisiei care a fost formată din importanţi cercetători şi coordonată de Vladimir Tismăneanu. Acesta din urmă este autorul unui studiu important despre istoria Partidului Comunist Român, *Stalinism pentru eternitate. O istorie politică a comunismului românesc* (Bucureşti, 2005). Peter Siani-Davies consideră cartea sa *Revoluţia română din decembrie* (Bucureşti, 2006) o lucrare finală despre revoluţie, dar ea trebuie totuşi citită în conjuncţie cu articolele lui Richard A. Hall: „Ce demonstrează probele balistice dupa 7 ani?", Revista *22*, 17-23 decembrie 1996 şi „The *Securitate* roots of a modern Romanian fairy tale: The Press, the former *Securitate* and the historiography of December 1989", *RFE/RL reports*, vol. 4, no.7 (3 April 2002), vol. 4, no.8 (17 April 2002), vol. 4, no. 9 (1 May 2002). Hall argumentează convingător că membrii Securităţii au rănit şi omorât cetăţeni români în timpul Revoluţiei folosind muniţie interzisă de către convenţiile internaţionale la care România aderase. Mai multe studii oferă analize detaliate ale perioadei postbelice, printre acestea numărându-se Ghiţă Ionescu, *Communism in Romania, 1944-1962* (London, 1964), Michael Shafir, *Romania. Politics, Economics and Society* (London, 1985) şi Mary Ellen Fischer, *Nicolae Ceauşescu. A Study in Political Leadership* (Boulder, Colorado,1989). Cărţile lui Dennis Deletant, *Ceauşescu and the Securitate. Coercion and Dissent in Roma-*

nia, 1965-89, (London, 1995) şi *Communist Terror in Romania. Gheorghiu-Dej and the Police State, 1948-1965* (London, 1999) se concentrează pe caracterul represiv al regimului, în timp ce Stelian Tănase examinează perioada Dej în contextul elitelor şi al teoriei modernizării în *Elite şi societate. Guvernarea Gheorghiu-Dej, 1948-1965* (Bucureşti, 1998). Pavel Câmpeanu oferă o fascinată imagine din interior asupra conducătorilor politici comunişti în *Ceauşescu, anii numărătorii inverse* (Bucureşti, 2002).

1. Dominaţia sovietică şi dictatura comunistă (1947-1955)

Lucrări folositoare cu privire la tensiunile care au avut loc după cel de-al doilea război mondial între aliaţii occidentali şi Uniunea Sovietică sunt: T.H. Anderson, *The United States, Great Britain and the Cold War, 1944-1947* (Columbia, Missouri, 1981) şi V.M. Mastny, *Russia's Road to the Cold War* (New York, 1979).

Controlul Partidului Comunist a făcut ca înainte de 1990 să nu apară în România nimic obiectiv cu privire la crearea statului totalitar. Gheorghe Gheorghiu-Dej, *Articole şi cuvântări* (Bucureşti, 1952) şi *Articole şi cuvântări* (Bucureşti, 1963) oferă cadrul ideologic, ca şi, pe un arc tematic mai restrâns, volumele *Partidul Muncitoresc Romîn. Congresul al II-lea al P.M.R. 23-28 decembrie 1955* (Bucureşti, 1956) şi *Partidul Muncitoresc Romîn. Congresul al III-lea al P.M.R. 20-25 iunie 1960* (Bucureşti, 1960).

Captive Rumania, A Decade of Soviet Rule (Londra, 1956) este o colecţie de articole care se

ocupă de economie, viaţa religioasă şi culturală, învăţământ, justiţie şi forţele armate. Poate fi folosită pentru a completa lucrarea lui Ghiţă Ionescu, *Communism in Rumania, 1944-1962* (Londra, 1964). După revoluţia din 1989, în România au fost publicate câteva studii notabile despre politica culturală a regimului: Ana Selejan este autoarea a patru lucrări: *Trădarea intelectualilor* (Sibiu, 1992); *Reeducare şi prigoană* (Sibiu, 1993); *Literatura în totalitarism, 1949-1951* (Sibiu, 1994) şi *Literatura în totalitarism, 1952-1953* (Sibiu, 1995), care acoperă anii 1944-1953. M. Niţescu în *Sub zodia proletcultismului. Dialectica puterii* (Bucureşti, 1995), continuă această analiză până la sfârşitul domniei lui Ceauşescu. Istoria Bisericii Greco-Catolice în perioada comunistă este admirabil analizată în cartea lui Cristian Vasile, *Între Vatican şi Kremlin* (Bucureşti, 2003), iar persecuţiile împotriva ei sunt prezentate de Ioan-Marius Bucur şi Lavinia Stan în *Persecuţia Bisericii Catolice din România. Documente din Arhiva Europei Libere* (Cluj-Napoca, 2002). Volumul *Biserica Ortodoxă sub regimul comunist* (ed. Cristina Păiuşan, Radu Ciuceanu, Bucureşti, 2001) se referă la supravegherea de către Securitate şi Partid a preoţilor ortodocşi. Forţarea procesului de colectivizarea a agriculturii este prezentată în *Colectivizarea agriculturii în România. Dimensiunea politică,* vol. I *1949-1953,* ed. Dan Cătănuş, Octavian Roske (Bucureşti, 2000).

Detalii privind organizarea Securităţii pot fi găsite în istoria oficială *Cartea Albă a Securităţii*, 6 vol. (Bucureşti, 1994-1995), dar şi în Dennis Deletant, *Ceauşescu şi Securitatea. Constrângere şi disidenţă în România anilor 1965-89* (Bucureşti, 1998), în *Securiştii partidului. Serviciul de cadre al PCR ca*

poliție politică (ed. Marius Oprea, Nicolae Videnie, Ioana Cîrstocea, Andreea Năstase, Stejărel Olaru, București, 2002), dar mai ales lucrarea lui Marius Oprea, *Banalitatea Răului. O istorie a securității în documente, 1949-1989* (București, 2002), care oferă cea mai completă privire asupra metodelor Securității.

O încercare de a face o listă a victimelor represiunii comuniste a fost întreprinsă de Cicerone Ionițoiu în *Victimele terorii comuniste, arestați, torturați, întemnițați, uciși*, o lucrare apărută, până acum, în 10 volume (București, 2000-2008). Mai multe detalii cu privire la reprimarea comunistă se pot găsi în Ion Ioanid, *Închisoarea noastră cea de toate zilele*, 5. voi. (București, 1991-1997) și în volumele *Memoria ca formă de justiție* (București, 1994), *Instaurarea comunismului – între rezistență și represiune* (București, 1995), *Cu unanimitate de voturi* (București, 1996), publicate de Fundația Academia Civică (ed. Romulus Rusan). Acestea conțin analize academice și literatură memoralistică, aparținând supraviețuitorilor torturilor și închisorii. Revista „Memoria", care apare începând din anul 1990, este în mare parte dedicată publicării relatărilor făcute de victimele terorii. Ororile experimentului Pitești sunt relatate în totalitate de Dumitru Bacu, *The Anti-Humans* (Monticello, Illinois, 1977); de Virgil Ierunca, *Pitești* (Paris, 1981) și *Fenomenul Pitești* (București, 1991); de Aristide Ionescu, *Dacă vine ora H pe cine putem conta* (Pitești, 1992) și în *Memorialul ororii. Documente ale procesului reeducării din închisorile Pitești, Gherla* (București, 1995). Lena Constante, *L'évasion silencieuse* (Paris, 1990), tradusă de către autoare sub titlul *Evadarea tăcută* (București, 1992), apărută apoi în limba

engleză sub titlul *The Silent Escape* (Berkeley şi Los Angeles, 1995) este o relatare memorabilă şi impresionantă a celor aproape 3.000 de zile din anii '50 petrecute de Lena Constante în regim celular. Mărturii despre experienţa carcerală, precum şi documente despre Securitate se găsesc şi în *Voix de l'effroi. La Roumanie sous le communisme. Récits et témoignages* (Bucarest et Paris, 2000). Torţionarii sunt indexaţi în cartea Doinei Jela, *Lexiconul negru. Unelte ale represiunii comuniste* (Bucureşti, 2001).

Până în 1990 s-au cunoscut puţine lucruri de fond despre grupurile de partizani anticomuniste ce au activat în anii 1945-1960. Pentru analize despre diversele grupuri de partizani, a se vedea *Rezistenţa armată din Bucovina*, vol.1. *1944-1950*, ed. Adrian Brişcă şi Radu Ciuceanu (Bucureşti, 1998), vol. II. *1950-1952*, ed. Adrian Brişcă (Bucureşti, 2000). Despre grupul Colonelului Uţă din Banat scrie Dorin Dobrincu în *Studii şi materiale de istorie contemporană* (vol.V, 2006, pp.89-120), iar activitatea grupului pădurarului Nicolae Pop din munţii Ţibleşului este descrisă în Ştefan Bellu, *Pădurea răzvrătită* (Baia Mare, 1993), dar şi în mai recenta mărturie autobiografică a Aristinei Pop-Săileanu, *Să trăiască partizanii, până vin americanii* (Bucureşti, 2008). Două grupuri de partizani din Banat formează subiectul lucrării lui Filon Verca, *Paraşutaţi în România vândută. Mişcarea de rezistenţă, 1944-1948* (Timişoara, 1993). Ion Gavrilă-Ogoranu a relatat faptele unei grupări din Munţii Făgăraş în *Brazii se frâng, dar nu se îndoiesc* (7 vol., Timişoara-Cluj-Napoca, Baia Mare, 1996-2007), Elisabeta Rizea, care i-a ajutat pe fraţii Arnăuţoiu, îşi relatează propria-i experienţă în *Povestea Elisabetei Rizea din Nucşoara* (Bucureşti, 1993).

Ca urmare a autorizării consultării selective a documentelor din arhiva Comitetului Central al P.C.R. a fost posibil să se pună într-o lumină nouă lupta internă de partid între Gheorghiu –Dej şi Ana Pauker. Ana Pauker şi Lucreţiu Pătrăşcanu sunt subiectul a două ample lucrări: una a lui Robert Levy, *Ana Pauker. The Rise and Fall of a Jewish Communist* (Los Angeles, 2001), cea de a doua a Laviniei Betea, *Lucreţiu Pătrăşcanu. Moartea unui lider comunist* (Bucureşti, 2001); ambele trebuie citite împreună cu Vladimir Tismăneanu, *Arheologia Terorii* (Bucureşti, 1992) şi *Fantoma lui Gheorghiu-Dej* (Bucureşti, 1995), care scrie cu vervă despre personalităţile implicate.

2. Autonomie şi relaxare internă (1956-1969)

Impactul noii linii a lui Hruşciov asupra lui Gheorghiu-Dej este disecat cu minuţiozitate de Georges Haupt, *La Genèse du Conflit Soviéto- Roumain*, în „Revue Française de Science Politique", vol. 18, 1968, nr. 4 (august), p. 676 şi în articolul lui Vladimir Tismăneanu, *Miron Constantinescu or the Impossible Heresy* în „Survey", vol. 28, nr. 4 (iarna 1984), pp. 175-187. Agravarea severităţii Securităţii în România, ca urmare a revoltei ungare din 1956, este descrisă în volumul 2 al *Cărţii albe a Securităţii.*

Condiţiile retragerii trupelor sovietice în iulie 1958 sunt analizate cu luciditate de către Sergiu Verona, în *Military Occupation and Diplomacy. Soviet Troop in Romania, 1944-1958* (Durham şi Londra, 1992). Documente despre retragere pot fi găsite în *România. Retragerea trupelor sovietice,*

1958, editată de Ioan Scurtu (Bucureşti, 1997). Valul de arestări care a urmat retragerii şi soarta celor trimişi în lagărele de muncă forţată din Delta Dunării sunt descrise în articolul nesemnat *Les Camps de la Mort du Delta du Danube*, din „La Nation Roumaine", nr. 215 (noiembrie 1962 – ianuarie 1963), p. 6.

Kenneth Jowitt, *Revolutionary Breakthroughs and National Development: The Case of Romania, 1944-1965* (Berkeley şi Los Angeles, 1971) aduce argumente mai convingătoare că linia autonomă a României a început după 1962. Ascensiunea lui Nicolae Ceauşescu este discutată în detaliu în Mary Ellen Fischer, *Nicolae Ceauşescu. A Study in Political Leadership* (Boulder, Colorado, 1989). Baza ideologică a consolidării autorităţii lui Nicolae Ceauşescu poate fi identificată în cuvântările sale strânse în *Romania on the Way of Completing Socialist Construction*, vol. I-III, Bucureşti, 1969.

Un capitol notabil cu privire la soarta minorităţii maghiare din România în această perioadă se găseşte în R.R. King, *Minorities under Communism. Nationalities as a Source of Tension among Balkan Communist States* (Cambridge, Massachusetts, 1973).

3. Neostalinism şi teroare profilactică (1970-1989)

Proasta reputaţie a acestei perioade din domnia lui Ceauşescu a generat o abundenţă de cărţi apărute în Occident după 1989, urmărind evoluţia prăbuşirii acestuia. Multe dintre ele sunt superficiale, însă o lucrare de valoare este Mark Almond,

The Rise and Fall of Nicolae and Elena Ceauşescu (Londra, 1992). O analiză concisă, distilată cu fineţe, dar incisivă a domniei lui Ceauşescu, din 1968 până în 1985, poate fi găsită în J.F. Brown, *Eastern Europe and Communist Rule* (Durham şi Londra, 1988). *Nicolae Ceauşescu, Romania on the Way of Building Up the Multilaterally Developed Socialist Society,* 29 vol. (Bucureşti, 1970-1989), defineşte în mod explicit dogma de partid care a dictat politica în această perioadă.

Limitele autonomiei României în politica externă în anii '70 sunt definite de Aurel Braun, *The Political and Military Limits of Autonomy* (New York, 1978). Cultivarea lui Ceauşescu de către Occident a fost criticată aspru în: *A Case of Dynastic Communism* (New York, 1989), sintetizând o discuţie între intelectuali de marcă ai emigraţiei româneşti.

Un factor crucial al nemulţumirii populare faţă de Ceauşescu l-a constituit politica economică şi este analizat cu competenţă de Allan H. Smith, *The Romanian Enterprise,* în *Industrial Reform in Socialist Countries,* editat de I. Jeffries (Londra, 1992). Exagerarea pe de altă parte a cultului personalităţii se reflectă în scrierile apoteotice ce proslăvesc pe Ceauşeşti. Printre acestea, se pot cita *Din fiecare inimă a ţării* (Bucureşti, 1983), *Pentru cel ales* (Bucureşti, 1985) şi *Prinos de sărbătoare* (Bucureşti, 1985), precum şi volumele monumentale de *Omagii,* editate anual la 26 ianuarie, ziua de naştere a dictatorului.

Problemele ce confruntau minoritatea maghiară în anii '70 şi '80 sunt conturate în George Schopflin, Hugh Poulton, *Romania's Ethnic Hungarians* (Londra, 1990). Documentul din 1977 al lui György Lázár ce descrie experienţa minorităţii maghiare în Ro-

mânia comunistă şi înşiră măsurile considerate de către autor a fi profund discriminatorii a fost publicat în *Witnesses to Cultural Genocide* (New York, 1979).

Protestul public este descris concret în relatarea unui martor ocular al grevei minerilor din 1977 din Valea Jiului: *La grève des mineurs roumains en 1977. Un témoignage* în „L'Autre Europe", 11-12, 1986. Iar despre protestele de la Braşov din noiembrie 1987: *Ziua care nu se uită, 15 noiembrie 1987, Braşov* (ed. Marius Oprea şi Stejărel Olaru, Iaşi, 2002) şi *O zi de toamnă cândva* (ed. Romulus Rusan, Bucureşti, 2002). Disidenţa individuală este evidenţiată în *Dossier Paul Goma. Ecrivain face au Socialisme du Silence* (Paris, 1977). Textele scrisorilor deschise adresate de Doina Cornea lui Ceauşescu sunt adunate în Doina Cornea, *Scrisori deschise şi alte texte* (Bucureşti, 1991). *Jurnalul* Doinei Cornea – *Ultimele caiete* – este editat de Ana Blandiana şi Ioana Boca (Bucureşti, 2009). Exploatarea de către partid a scriitorilor pentru propriile sale scopuri este prezentată în Anneli Ute Gabany, *Partei und Literatur in Rumänien seit 1945* (München, 1975), în timp ce Katherine Verdery identifică convergenţa de interese dintre regim şi anumiţi intelectuali în studiul *National Ideology under Socialism* (Berkeley, 1991). Un jurnal al ultimilor patru ani ai regimului Ceauşescu, coroborat cu extrase din dosarele de Securitate ale autorului, oferă Stelian Tănase în *Acasă se vorbeşte în şoaptă* (Bucureşti, 2002).

Încălcarea drepturilor omului în anii '70 formează subiectul unui raport al Amnesty International U.S.A. intitulat *Romania. Forced Labor, Psychiatric Repression of Dissent, Persecution of*

Religious Believers, Ethnic Discrimination and Persecution, Law and the Suppression of Human Rights (New York, 1978). Unul dintre cazurile susţinute de Amnesty International în anii 80 este cel al lui Radu Filipescu, tânărul inginer arestat în mai 1983 pentru că a difuzat manifeste anti-Ceauşescu prin Bucureşti. Experienţele sale de după arestare sunt relatate de Herma Kennel în *Jogging cu Securitatea. Rezistenţa tânărului Radu Filipescu*, tradusă din germană de Nora Iuga, cu o prefaţă de Ana Blandiana (Bucureşti, 1998). Consecinţele tulburătoare ale măsurilor împotriva avorturilor sunt discutate în Gail Kligman, *Politica duplicităţii. Controlul reproducerii în România lui Ceauşescu* (Bucureşti, 2000).

Presimţirile lui David Funderburk în legătură cu politica Statelor Unite faţă de România în anii '80 l-au determinat să demisioneze din postul de ambasador al Statelor Unite, iar cartea sa *Pinstripes and Reds* (Washington D.C., 1987) a sporit îngrijorarea internaţională provocată de politica nemiloasă a lui Ceauşescu. Părerea Departamentului de Stat al Statelor Unite este consemnată în J.F. Harrington şi B.J. Courtney, *Tweaking the Nose of the Russians: Fifty Years of American-Romanian relations, 1940-1990* (Boulder, Colorado, 1991). O relatare revelatorie din interior a deteriorării relaţiilor dintre cele două ţări este cuprinsă în Roger Kirk, Mircea Răceanu, *Romania versus the United States. Diplomacy of the Absurd, 1985-1989* (New York, 1994). Silviu Brucan oferă detalii cu privire la rolul său de minge de fotbal politică în această relaţie în lucrarea sa autobiografică *Generaţia irosită* (Bucureşti, 1992).

Dinu C. Giurescu, *The Razing of Romania's Past* (Washington D.C., 1989) oferă cea mai cuprinzătoare prezentare a efectelor sistematizării urbane din

anii '80 asupra centrelor oraşelor româneşti. Baza ideologică a sistematizării şi daunele aduse de acesta imaginii lui Ceauşescu în străinătate sunt prezentate în capitolul 8 al lucrării lui Dennis Deletant, *Ceauşescu and the Securitate. Coercion and Dissent in Romania, 1965-1989* (Londra, 1996) şi *Ceauşescu şi Securitatea. Constrângere şi disidenţă în România anilor 1965-1989* (Bucureşti, 1998).

4. Răspândirea revoltei

Lászlo Tőkes oferă propria relatare a evenimentelor care au dus la arestarea sa la Timişoara în decembrie 1989 în *With God. For the People, as told to David Porter* (Londra, 1990). Prăbuşirea lui Ceauşescu este descrisă în Mark Almond, *The Rise and Fall of Nicolae and Elena Ceauşescu* (Londra, 1992) şi în George Galloway şi Bob Wylie, *Downfall: The Ceauşescu and the Romanian Revolution* (Londra, 1991). Nestor Ratesh, *Romania: The Entangled Revolution* (New York, 1991) încearcă să descurce iţele revoluţiei. Nu dispunem încă de un studiu de autoritate cu privire la cele şase zile care au trecut între protestele de la Timişoara şi fuga Ceauşeştilor. În timp ce dispunem de admirabile relatări asupra demonstraţiilor din Timişoara în Miodrag Milin, *Timişoara. 15-21 decembrie '89* (Timişoara, 1990) şi Titus Suciu, *Reportaj cu sufletul la gură: traseele revoluţiei* (Timişoara, 1990). Conflictul dintre Armată şi Securitate de la Sibiu este relatat în Paul Abrudan, *Sibiul în revoluţia din decembrie 1989* (Sibiu, 1990), iar informaţiile în legătură cu împuşcarea demonstranţilor la Cluj, Braşov şi Arad au trebuit să fie culese din ziarele locale. O imagine

exactă a celor întâmplate la Bucureşti, din după-amiaza zilei de 21 decembrie până la executarea Ceauşeştilor, în ziua de Crăciun, este greu de realizat în absenţa unui studiu cronologic care să integreze informaţiile pertinente. Relatări ale martorilor oculari ai incidentelor din Capitală au apărut din abundenţă în presa română, dar nu s-a făcut nici o încercare de a le plasa în contextul general. Transcripţiile complete ale emisiunilor televizate din 22 şi 23 decembrie sunt reproduse în *Revoluţia română în direct* (Bucureşti, 1990). O încercare de etapă în dezlegarea enigmei din decembrie 1989 este făcută în *O enigmă care împlineşte şapte ani*, editată de Romulus Rusan (Bucureşti, 1997). Iar câteva întrebări fără răspuns despre revoluţie sunt menţionate în *Punctul de vedere preliminar al Serviciului Român de Informaţii privind evenimentele din decembrie 1989* (dactilografiat, Bucureşti, 1995).

Una dintre cele mai bune analize ale României postdecembriste o reprezintă studiul lui Tom Gallagher, *Furtul unei naţiuni* (Bucureşti, 2004).

Memorialul Victimelor Comunismului şi al Rezistenţei a fost creat, sub conducerea scriitoarei Ana Blandiana, începând cu anul 1993, când proiectul a fost prezentat Consiliului Europei, care în 1995 l-a luat sub egida sa. Funcţionează sub autoritatea **Fundaţiei Academia Civică** şi a fost declarat „ansamblu de interes naţional" prin legea 95/10 iunie 1997.

În octombrie 1998, **Memorialul Sighet** a fost nominalizat de către Consiliul Europei printre primele trei locuri de cultivare a memoriei europene, alături de Muzeul de la Auschwitz şi Memorialul Păcii din Franţa.

Memorialul este format din **Muzeul** situat în fosta închisoare stalinistă de la Sighet şi din **Centrul Internaţional de Studii asupra Comunismului**, care funcţionează la Bucureşti.

Activitatea editorială a **C.I.S.A.C.** (director Romulus Rusan) se traduce în peste 25 000 pagini de documente, memorii şi studii, cum este acesta de faţă.

Colecţia „*Analele Sighet*" este o transcriere a celor zece simpozioane în care a fost parcursă cronologic istoria anilor 1945-1989 în România. Colecţia „*Documente*" şi colecţia „*Istoria orală*" se ocupă de studiile de caz adiacente, iar colecţia „*Biblioteca Sighet*" cuprinde eseuri şi memorii. „*Ora de istorie*" este o colecţie de buzunar, adresată tinerilor, în care sunt dezbătute evenimente şi teme de importanţă majoră în istoriografia comunismului.

Publicarea într-o a treia ediţie a cărţii „*România sub regimul comunist*" (pe lângă celelalte două ediţii tipărite tot de C.I.S.A.C. în limba engleză) certifică interesul deosebit al publicului pentru istoria recentă şi – în particular – pentru „marca Deletant", caracterizată prin sobrietate, obiectivitate şi concizie.

Profesorul Dennis Deletant este una din vocile cele mai autorizate ale istoriografiei actuale.

„Naturalizat" român prin studiile postuniversitare, prin familie, printr-o prolifică activitate didactică (la Centrul de studii româneşti al Universităţii din Londra), ca şi printr-o prodigioasă activitate de cercetare, Dennis Deletant este devotat de decenii unei istorii prin care a trecut şi la care a contribuit semnificativ.

În 1988 a fost declarat *persona non grata* de regimul comunist din România, după ce luase legătura cu lideri ai opoziţiei şi ai societăţii civile. În anii de după revoluţie a susţinut proiectele de refacere a patrimoniului României, fiind distins în 1995 cu Ordinul Imperiului Britanic.

Dintre cărţile de referinţă ale lui Dennis Deletant, cele referitoare la mijloacele de teroare în România lui Gheorghiu-Dej, respectiv la constrângerea şi dizidenţa din timpul lui Ceauşescu sunt capete de afiş (ca şi aceasta de faţă). Dar numele cercetătorului britanic este de neocolit în toate lucrările importante de istorie a Estului european.

Dennis Deletant a fost primul rector al Şcolii de vară de la Sighet şi este membru în Consiliul Ştiinţific al Centrului Internaţional de Studii asupra Comunismului.

FUNDAŢIA ACADEMIA CIVICĂ

Preşedinte Ana Blandiana

Bucureşti
C.P. 22-216, sector 1
Tel./fax +40 21 3125854, tel. +40 21 3129852
e-mail acivica@memorialsighet.ro
www.memorialsighet.ro

Comenzi de carte
Tel. +40 21 3125854, +40 21 3129852
www.memorialsighet.ro

